

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ VE TÜRBEŞİ
ETRAFINDAKİ FOLKLORİK UNSURLARIN
İNCELENMESİ**

**OĞUZ ERDOĞAN
2502080368**

**TEZ DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. FERHAT ASLAN**

**İSTANBUL
2013**

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Oğuz Erdoğan

Numarası : 2502080368

Anabilim/Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Danışman Öğretim Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ferhat
ASLAN

Tez Savunma Tarihi : 05/07/2013

Tez Savunma Saati : 14:00

Tez Başlığı : Aziz Mahmut Hüdayi ve Türbesi Etrafındaki Folklorik Unsurların İncelenmesi.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Şeyma GÜNGÖR		KABUL
2-Prof. Dr. M. Nur DOĞAN		Düzeltilme
3-Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN		Düzeltilme
4-Doç. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ		kabul
5-Yrd. Doç. Dr. Ferhat ASLAN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Sebahat DENİZ		
2- Doç. Dr. Hatice TÖREN		

ÖZ

Aziz Mahmud Hüdâyî, Türk sufi geleneği içerisinde geçmişten günümüze költ konusu bir velî olarak költür tarihimize yerini almıştır. Bayramîye tarikatının bir kolu olan Celvetîye'nin kurucusudur. Bugün Üsküdar'da bulunan türbesi, halkın teveccüh ettiğı ve kutsal saydığı mekânlardandır. İstanbul'da bulunan ve ziyaret ritüeline sahne olan merkezlerden biridir.

Bu çalışmada, Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan folklorik unsurlar ele alınmıştır. Bu folklorik unsurlar Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri, Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbe etrafında oluşan memoratlar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde inançlara bağılı olarak uygulanan ritüeller olarak sınırlandırılmıştır.

Birinci bölümde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hayatı, eserleri ve tarikatı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise türbe kavramı ve Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi ele alınmıştır. Öncelikle türbe kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Sonrasında türbelerin ziyaretçileri, bu ziyaretçilerin ziyaret motivasyonları, türbelerin ziyaretçileri açısından fonksiyonları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi tanıtılmıştır. Türbenin ziyaretçileri hakkında bilgi verilmiş ve türbenin çevreye bugünkü etkisi üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında teşekkül eden folklorik unsurlardan ritüeller ele alınmıştır. İnanç, halk inancı ve ritüeller hakkında bilgi verilmiş, derlenen ritüeller halk bilimsel yöntemlerle değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri incelenmiştir. Bu bölümde öncelikle velî ve velî költü açıklanmıştır. Daha sonra menkabe hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak derlenen menkabeler halk bilimsel olarak değerlendirilmiştir. Beşinci bölümde Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan memoratlar incelenmiştir. Memoratlar hakkında bilgi verildikten sonra derlenen memorat metinleri yine halk biliminin araştırma ve inceleme yöntemleriyle değerlendirilmiştir.

Araştırmamız neticesindeki tespitlerimiz çalışmamızın Sonuç kısmında değerlendirilerek ortaya konmuştur. Sonuç kısmının ardından "Kaynakça" ve "Ekler" bölümü yer almaktadır. Ayrıca çalışmaya "Özel İsim ve Kavramlar İndeksi" eklenmiştir.

ABSTRACT

Aziz Mahmud Hudayi, situated in a very important place in Turkish sufi tradition, took his place in our cultural history as one of the most exclusive characters. He is the founder of Celvetiye that is a sect of Bayramiye order. Today his tomb situated in Uskudar is one of the people attraction places and considered as a holy place. It is one of most important centers that placed in Istanbul and has a ritual of visiting.

In this study Aziz Mahmud Hudayi and folkloric elements that take place around it, is handled. These folkloric elements are limited to tales of Aziz Mahmud Hüdai, memorates that were constructed around Aziz Mahmud Hüdai and his tomb, and rituals that are practiced stick to the beliefs.

In the first chapter information about the life of Aziz Mahmud Hudayi, his works and his sufi order is given. In the second chapter, Tomb Phenomenon and The Tomb of Aziz Mahmud Hudayi are handled. Firstly the notion of tomb is tried to be explained. Then, the visitors of the tombs, their visiting motivation and the functions of tombs in the aspect of their visitors are focused on. Moreover in this chapter, The Tomb of Aziz Mahmud Hudayi is introduced. Information about the visitors of tomb and the effects of the tomb are emphasized. In the third chapter, the ritual which is among the folkloric elements consisted around the tomb and Aziz Mahmud Hudayi are discussed. Information about the belief, the people's belief and rituals are given, the compiled rituals are evaluated by using the folkloristic methods.

In the fourth section the tales of Aziz Mahmud Hüdai is examined. Initially veli and veli cult is explained then information about tales is given. Lastly, the compiled tales are also evaluated by using the folkloristic methods.

In the fifth section, memorates comprised around Aziz Mahmud Hüdai and his tomb are analyzed. After giving information about memorates the comprised texts are evaluated within the scope of folkloristic research and analyzing methods.

Finally, the concluded results are introduced. After the results chapter, references and appendix parts are taken place. Moreover, indexes of special name and notions are added to this study.

ÖN SÖZ

Aziz Mahmud Hüdâyî (1543-1628) Şereflikoçhisar'da doğmuştur. İyi bir eğitim almış, nâiblik ve müderrislik görevleriyle Osmanlı coğrafyasının çeşitli merkezlerinde bulunmuştur. Görevi sebebiyle Bursa'da bulunduğu dönemde Mehmed Muhyiddîn Üftâde'ye intisap ederek tasavvuf yoluna girmiş ve Türk tasavvuf tarihindeki yerini almıştır.

Tasavvuf yoluna girmesiyle halk nazarında yüksek bir manevi makamı işgal etmiştir. Devrinde devlet adamlarıyla yakın oluşunun yanında halk ile ilişkileri de sufi olmasının doğal bir sonucu olarak oldukça iyi düzeyde olmuştur. Toplumun her tabakasından takdir ve saygı görmesi, halk muhayyilesinin hakkında menkabeler üretmesi sonucunu doğurmuştur. Yaşadığı devirden bugüne hakkında birçok anlatı metni oluşmuş ve halen oluşmaya devam etmektedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî, adıyla özdeşleşen Üsküdar'da Hüdâyî Tepesi'nde sağlığında yaptırmış olduğu türbede medfundur. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi, halk nazarında Üsküdar'ın ve İstanbul'un en müstesna mekânlarındandır. Türbe bugün itibarıyla İstanbul'da ziyaret ritüeline sahne olan ve halk nazarında kutsal sayılan mekânlar arasında, yoğun olarak ziyaret edilen türbelerden biri olarak karşımızda durmaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan anlatı metinleri, şu ana kadar halk bilimsel yöntemlerle derlenip değerlendirilmemiştir. Ayrıca türbesinde bazı inançlara bağlı olarak icra edilen ritüeller için de durum farklı değildir. Çalışmamızda Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında teşekkül eden folklorik unsurlar, halk bilimsel yöntemlerle tespit edilmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Söz konusu folklorik unsurların çerçevesi menkabe, memorat, inanç ve ritüeller olarak çizilmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan anlatı metinleri, çeşitli kültür ortamlarından derlenmiş ve halk bilimsel bakış açısıyla sınıflandırılmış; elde edilen söz konusu metinler yine halk bilimsel metotlarla içerikleri, kaynakları, motifleri, mesajları, işlevleri bakımından değerlendirilmiştir.

Aziz Mahmud Hüdâyî hakkında geçmişten günümüze onun kerâmetlerini anlatan menkabeler oluşmuştur. Bu menkabeler devrinden bugüne yazılı kaynaklar

taranarak tespit edilmiştir. Yazılı kültür ortamının yanı sıra sözlü ve elektronik kültür ortamları da taranmış ve elde edilen menkabe metinleri her üç kültür ortamını da kapsayacak şekilde değerlendirilmiştir.

Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan ve elde edilmesi menkabelere göre daha güç olan memoratlar, sözlü kültür ortamı esas alınarak derlenmiştir.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi, bugün çeşitli halk inançlarına bağlı olarak uygulanan ritüellere sahne olmaktadır. Alt yapısını Türklerin tarih boyunca girmiş oldukları çeşitli inanç sistemlerinden alan bu ritüeller, tarafımızdan derlenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerimizde bahsi geçen inanç sistemlerinin izleri aranmıştır.

Çalışmada söz konusu folklorik unsurların değerlendirilmesini, elde ettiğimiz neticelerin yer aldığı "Sonuç" bölümü takip etmiştir. Hemen ardından ise yazılı, sözlü ve elektronik kaynakların verildiği "Kaynakça" sonrasında "Ekler" bölümü yer almaktadır. Ayrıca "Özel İsim ve Kavramlar İndeksi" de çalışmaya eklenmiştir.

Bu çalışmanın her aşamasında yardımını esirgemeyen, bilgi birikimi ve bu alandaki tecrübeleriyle çalışmamı tamamlamamda en büyük destekçim olan tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ferhat Aslan'a, çalışmam esnasında bilgi ve tecrübesinden istifade ettiğim hocam Prof. Dr. Şeyma Güngör'e, tez izleme komitesinde çalışmamın tamamlanmasına katkıda bulunan Doç. Dr. Hüseyin Özcan'a, çalışmamı 18794 numaralı tez projesi olarak destekleyen İstanbul Üniversitesi BAP Birimine, çalışmamın başından sonuna maddi manevi desteğini bir an olsun esirgemeyen kıymetli eşim Elif Erdoğan'a, sevgiye ve ilgiye en çok ihtiyaç duyduğu dönemde yeterince meşgul olamadığım, yüreğimdeki sevgisiyle bana güç veren ciğerparem kızım Melike Filiz Erdoğan'a, çalışmam esnasında bana destek olan değerli hocalarım ve çalışma arkadaşlarıma en kalbî duygularla teşekkür ederim.

Oğuz Erdoğan
Ağrı, 2013

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
<i>ARAŞTIRMANIN KONUSU</i>	1
<i>ARAŞTIRMANIN AMACI</i>	1
<i>ARAŞTIRMANIN KAPSAMI</i>	2
<i>ARAŞTIRMANIN YÖNTEMLERİ</i>	3
1. BÖLÜM. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ- HAYATI, ESERLERİ ve TARİKATI.....	4
1.1. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tarihî ve Menkabevî Hayatı.....	4
1.1.1. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tarihî Hayatı.....	4
a) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Ailesi, Doğum Tarihi ve Doğum Yeri ...	4
b) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Eğitimi	5
c) Mehmed Muhyiddîn Üftâde'ye İntisâbı.....	6
d) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Hilafeti ve İstanbul'a Gelişi	8
e) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Vefatı	11
1.1.2. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabevî Hayatı	12
a) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Ailesi, Doğum Yeri ve Doğum Tarihi .	12
b) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Üftâde Efendi'ye İntisabı.....	12
c) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Müritlik Dönemi ve Hilafeti	14
d) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Şeyhlik Dönemi ve İstanbul'a Gelişi ...	16
e) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Vefatı	22

1.2. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin İlmî, Edebî ve Tasavvufî.....	23
a) İlmî Kişiliği	23
b) Edebî Kişiliği	23
c) Tasavvufî Kişiliği.....	26
1.3. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Eserleri	27
a) Arapça Eserleri:.....	28
b) Türkçe Eserleri.....	32
1.4. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tarikatı: Celvetîye	34
1.4.1. Tarikat	34
1.4.2. Celvetîye.....	35
1.4.2.1. Celvetîlik'te Adab ve Usul.....	39
1.4.2.2. Celvetî Silsilesi.....	41
2. BÖLÜM TÜRBE KAVRAMI ve AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ TÜRBE Sİ	43
2.1. Ziyaret Ritüeli Bağlamında Türbeler	43
2.1.1. Türbelerin Ziyaretçileri	47
2.1.3. Türbe Ziyaretlerinin Nedenleri.....	51
2.1.2. Türbelerin Ziyaretçiler Açısından Fonksiyonları	52
2.1.4. Türbelerde Uygulanan Ritüeller	52
2.2. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi	56
2.2.1. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin Ziyaretçileri	59
2.2.2. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin Çevreye Etkisi	64
3. BÖLÜM AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ TÜRBE Sİ'NDE HALK İNANÇLARINA BAĞLI OLARAK UYGULANAN RİTÜELLERİN İNCELENMESİ.....	67

3.1. Halk İnancı ve Ritüel Kavramları	67
3.1.1. Halk İnancı Kavramı	67
3.1.1.1. Tabiatüstü Güçleri Olan İnsanlarla İlgili Halk İnaçları.....	69
3.1.2. Ritüel Kavramı	71
3.1.2.1. Ritüelin Özellikleri	76
3.1.2.2. Ritüellerin İşlevleri.....	76
3.1.2.2.1. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Uygulanan Ritüellerin İşlevleri.....	78
3.2. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde İcra Edilen Ritüeller	82
3.3. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde İcra Edilen Ritüellerin Değerlendirilmesi.....	112
4. BÖLÜM. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ'NİN MENKABELERİNİN İNCELENMESİ.....	115
4.1. Menkabe Türü	115
4.1.1. Velî Kavramı ve Velî Kültü	115
4.1.1.1. Velî Kavramı	115
4.1.1.2. Velî Kültü	116
4.1.1.3. Türk İslam Kültüründe Velî Kültü	119
4.1.1.2. Bir Halk Anlatısı Olarak Menkabe.....	124
4.1.1.2.1. Menkabe'nin Tarifi	124
4.1.1.2.2. Menkabe'nin Teşekkülü	127
4.1.1.2.3. Menkabelerin Tasnifi	130
4.1.1.2.4. Menkabelerin Özellikleri.....	130
4.1.1.2.4.1. Menkabelerinin Şekil Özellikleri	130
4.1.1.2.4.2. Menkabelerinin Muhteva Özellikleri	131
4.1.1.2.4.3. Menkabelerinin Dil ve Üslûp Özellikleri	131

4.1.1.2.4.4. Menkabelerinin İcra Özellikleri	131
4.1.1.2.5. Menkabelerin İşlevleri.....	132
4.1.1.2.5.1. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabelerinin İşlevleri	134
4.1.1.2.6. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabelerinin Anlatıcı Unsuru.....	138
4.2. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabeleri	141
4.2.1. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Mehmed Muhyiddin Üftâde'ye İntisabına Dair Menkabeler.....	141
4.2.2. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Müritlik Dönemine Ait Menkabeler	155
4.2.3. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Şeyhlik Dönemine Ait Menkabeler .	171
4.2.4. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Vefatından Sonra Oluşan Menkabeleri.....	209
4.3. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabelerinin Değerlendirilmesi	223
5. BÖLÜM. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ VE TÜRBEŞİ ETRAFINDA TEŞEKKÜL EDEN MEMORATLARIN İNCELENMESİ	232
5.1. Bir Halk Anlatısı Olarak Memorat.....	232
5.1.1. Memoratın Tarifi	232
5.1.3. Memoratların Teşekkülleri.....	235
5.1.4. Memoratların Özellikleri.....	237
5.1.4.1. Memoratların Şekil Özellikleri.....	237
5.1.4.2. Memoratların Muhteva Özellikleri.....	237
5.1.4.3. Memoratların Dil ve Üslûp Özellikleri	238
5.1.4.4. Memoratların İcra Özellikleri.....	238
5.1.5. Memoratların İşlevleri.....	239
5.1.5.1. Aziz Mahmud Hüdâyî ve Türbesi Etrafında Oluşan Memoratların İşlevleri	240

5.1.6. Aziz Mahmud Hüdâyî ve Türbesi Etrafında Oluşan Memoratların Anlatıcı Unsuru	240
5.2. Aziz Mahmud Hüdâyî ve Türbesi Etrafında Oluşan Memoratlar	242
5.3. Aziz Mahmud Hüdâyî ve Türbesi Etrafında Teşekkül Eden Memoratların Değerlendirilmesi	306
SONUÇ	316
KAYNAKÇA	325
EKLER	342
FOTOĞRAFLAR	342
KROKİ	345
İNDEKS	346
ÖZGEÇMİŞ	354

KISALTMALAR

A.b.	Aynı bildiri
A.e.	Aynı eser
a.g.b.	Adı geçen bildiri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
A.m.	Aynı makale
A.t.	Aynı tez
Bkz.	Bakınız
bs.	Basım
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
diğ.	Diğerleri
Ed.	Editör
H.	Hicrî
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
K. K.	Kaynak Kişi
Ktp.	Kütüphane
M.	Milâdî
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Nu.	Numara
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.y.	Tarih yok
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzeri
vr.	Varak
vs.	Vesaire
Y.	Yıl

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Aziz Mahmud Hüdâyî (1543-1628) Celvetîye tarikatının kurucusudur. Şereflikoçhisar'da doğmuştur. Çocukluğu Sivrihisar'da geçmiştir. Medrese eğitimini İstanbul'da tamamlamış Edirne, İstanbul, Mısır ve Bursa'da bulunmuş; kadılık ve müderrislik yapmıştır. Bursa'da Üftâde ile tanışıp ona intisap etmiştir. Yedisi Türkçe, otuz kadar eser vermiştir. Yaşadığı devirde ve daha sonra halk arasında büyük bir şöhrete kavuşmuştur. Menkabeleri halk arasında oldukça yaygındır.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi Üsküdar'da, Aziz Mahmud Hüdâyî Mahallesi Aziz Mahmud Efendi Sokağı'ndadır. Türbenin içinde bulunduğu avluda cami ve Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfı bulunmaktadır. Cami halen kullanılmaktadır. Türbe ziyarete açık olup birçok kişi tarafından ziyaret edilmekte, canlı bir folklorik hayata sahne olmaktadır.

Çalışmamızın konusu, Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında teşekkül eden folklorik unsurların tespiti ve tespit edilen bu unsurların halkbilimi ve edebiyat açısından bu bilim dallarının kullandığı metotlarla incelenmesidir.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan folklorik unsurları tespit edip değerlendirmedeki amacımız, gerek Aziz Mahmud Hüdâyî'nin gerek türbesinin İstanbul için ne anlam ifade ettiğinin saptamak; Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesinin halkın zihnindeki çağrışımlarının ne olduğunun ortaya koymaktır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsına bağlı olsun ya da olmasın türbe etrafında anlatılagelen menkabelerin yazılı ve elektronik kaynaklardan elde edilen menkabelerle mukayeseli olarak ele alınması halkın Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesine bakışını ortaya koymak için önemli ipuçları verecektir. Ayrıca türbe etrafında teşekkül eden inanç ve ritüeller de bu konunun ortaya konmasında önemli bir işlev görecektir.

Çalışmamızın en önemli amacı; halkın zihninde önemli bir yere sahip olan Aziz Mahmud Hüdâyî ve gerek İstanbul halkı gerek dışarıdan gelen ziyaretçiler

tarafından en çok ziyaret edilen mekânlardan olan Hüdâyî Türbesi etrafında oluşan folklorik unsurların tespit edilmesi ve değerlendirilmesi yoluyla bu kültürün korunması ve aktarılmasını kolaylaştırmaktır.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Çalışmamızda ele aldığımız folklorik unsurların derlenmesi için belirlenen fizikî çalışma alanı Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'dir. Temel çalışma alanımızın Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi olmasının yanında, türbenin bulunduğu çevreye olan etkisini belirleyebilmek amacıyla zaman zaman bu alanın dışında da derleme çalışmaları yapılmıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi civarında bulunan Aziz Mahmut Efendi Sokak, Hüdâyî Mahmut Sokak, Tepsi Fırını Sokak, Gülfem Sokak, Açık Türbe Sokak, Üsküdar İskele Meydanı ve Hâkimiyet-i Milliye Caddesi Üsküdar'da temel çalışma alanımızın yanında alan araştırması yaptığımız mekânlardır. Bununla birlikte konu ile ilgili olarak İstanbul'un çeşitli yerlerinde derleme çalışmaları yapılmıştır.

Çalışmamızda incelediğimiz Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabelerin tespiti yazılı, sözlü ve elektronik kültür ortamını kapsayacak şekilde yapılmıştır. Yazılı kültür ortamında saklanan menkabe metinleri yaşadığı dönemden bugüne telif edilmiş eski ve yeni harfli eserlerden elde edilmiştir. Sözlü kültür ortamında ise Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabeler yukarıda sınırlarını genel olarak çizdiğimiz çalışma alanımız içinde yürütülen derleme faaliyetleri ile elde edilmiştir. Diğer taraftan internet ortamı da Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinin korunduğu ve yayıldığı bir başka ortamdır. Elektronik kültür ortamında yer alan metinler de tarafımızdan taranmış ve çalışmaya dâhil edilmiştir.

Diğer taraftan Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan diğer halk anlatıları memoratlardır. Memoratlar derlenirken sözlü kültür ortamı esas alınmıştır. Söz konusu memoratlar menkabelerde olduğu gibi genel olarak belirlemiş olduğumuz çalışma alanı içerisinde, türbe merkezli gerçekleşen alan araştırmaları sonucu kaynak kişilerden derlenmiştir.

Yine çalışmamızdaki diğer folklorik unsurlar türbe etrafında teşekkül eden halk inançları ve ritüellerdir. Çalışmamızda yer alan ve incelemeye tabi tuttuğumuz halk inançları ve ritüeller, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde yapmış olduğumuz alan araştırmaları neticesinde tarafımızdan gözlemlenmiş ve derleme yoluyla kayda alınmıştır.

Çalışmamız, derlediğimiz folklorik unsurların değerlendirilmesini de kapsadığından elde ettiğimiz folklorik malzeme çalışmamızın amaçlarına uygun olarak edebiyat ve halk bilimi yöntemleriyle değerlendirilmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMLERİ

Çalışmamızda kaynak tespiti için eski ve yeni harfli metinler taranmıştır. Bu yolla Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi ile ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Menkabelerin bulunduğu eski harfli metinlerin transkripti yapılmış ve yeni harflerle verilmiştir. Çalışmamızda “Tarihî-Coğrafi Fin Metodu” esas alınarak; günümüzde sözlü kültür ortamında icra edilen menkabelerin geçmiş asırlardaki çeşitlemeleri eski harfli yazma ya da matbu eserlerde de tespit edilmiştir.

Menkabelerin ve memoratların sözlü kültür ortamından derlenmesinde mülakat yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca anlatıcı unsuru da bu konuda dikkate alınmış bu sebeple “Performans Teori” göz önünde bulundurulmuştur. Menkabe ve memoratların işlevleri tespit edilirken ise “İşlevsel Teori”nin verilerinden faydalanılmıştır.

Halk inançlarına bağlı olarak icra edilen ritüellerin, derlenmesinde hem yazılı hem de sözlü kültür ortamı taranmıştır. Sözlü kültür ortamında derlenen ritüeller gözlem ve mülakat yöntemiyle elde edilmiş ve halk bilimsel yöntemlerle değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ- HAYATI, ESERLERİ ve TARİKATI

1.1. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tarihî ve Menkabevî Hayatı

1.1.1. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tarihî Hayatı

a) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Ailesi, Doğum Tarihi ve Doğum Yeri

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin asıl adı, eserlerinden ve kaynaklardan anlaşıldığına göre Mahmud'dur. Hasan Kamil Yılmaz'a göre, “Azîz” ondan bahseden kaynakların müellifleri tarafından kendisine saygılarından dolayısıyla verdikleri bir sıfattır.¹ Hüdâyî ise Hüseyin Vassaf'ın rivayetine göre, şeyhi Üftâde'nin kendisine verdiği ve şiirlerinde kullandığı mahlasıdır.²

Hüdâyî'nin babası Fadlullah b. Mahmud'dur. Hasan Kamil Yılmaz, kendisinin meslekî bilgisinin olmadığını ve Hüdâyî'nin eserlerinde ve diğer kaynaklarda ismi geçmediğinden ilmiyye ve sufîyye sınıfından olmadığına hükmetmiştir.³

Bursalı İsmail Hakkı, onun soyunun Cüneyd-i Bağdadî vasıtasıyla Hz. Peygamber'e dayandığını ifade eder. İsmail Hakkı, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin elinde senedi olmadığından uzun süre beyaz sarık sardığını ancak keşfen yeşil sarık sarmasını Hz. Peygamber'in işaret ettiğini Aziz Mahmud Hüdâyî'den naklen yazmıştır.⁴ Hasan Kamil Yılmaz, Hüdâyî'nin **Divanı**nda ve **Tecelliyat** adlı eserinde kendisinin Hz. Peygamber'in soyundan geldiğini ve onun varisi olduğunu zikrettiğini ifade eder ancak bu ifadelerdeki zikredilen bağın manevi olabileceğini de uzak görmemektedir.⁵

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin doğduğu yeri hakkında iki farklı görüş kaydedilmiştir. Bazı kaynaklar onun Sivrihisar'da, bazı kaynaklar ise

¹ Hasan Kamil Yılmaz, **Azîz Mahmûd Hüdâyî, Hayatı-Eserleri-Tarîkatı**, İstanbul, Erkam Yayınları, 2007, s. 42.

² Hüseyin Vassaf, **Sefîne-i Evliyâ**, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, Nu. 2306, s. 375.

³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 43.

⁴ İsmail Hakkı Bursevî, **Kitabu's-Silsileti'l- Celvetîyye**, Millet Kütüphanesi, Şeriyye, 1040, vr. 66a.

⁵ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 44.

Şereflikoçhisar'da doğduğunu belirtmektedir. M. Halid Bayrı, Hüdâyî'nin doğduğu yerin tespitinin tam olarak yapılamayacağı düşüncesindedir.⁶ Ziver Tezeren, araştırmacıların bu konudaki görüşlerini ifade ettikten sonra Hüdâyî'nin Koçhisarlı olduğunu belirtir.⁷ Hasan Kamil Yılmaz da **Vâkıât** adlı eserden hareketle Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, bugün Ankara'ya bağlı bir ilçe olan Şereflikoçhisar'da doğduğunu söyler. Yılmaz, annesinin Koçhisarlı olup onu sıra ziyaretinde burada dünyaya getirdiğini kaydeder. Büyüyüp yetiştiği Sivrihisar ise onun babasının memleketidir.⁸

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin doğum tarihi konusunda da farklı rivayetler vardır. Mehmed Gülşen Efendi ve Hüseyin Vassaf, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin doğum tarihini H. 950/ M. 1543/44 vermektedir.⁹ Doğum tarihi kaynaklarda farklı olarak geçse de Hasan Kamil Yılmaz onun doğumunun 1543'ten sonra olamayacağına hükmetmiştir.¹⁰ Ziver Tezeren 1543 tarihini kesin olarak ifade eder.¹¹

b) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Eğitimi

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin çocukluk yıllarına ve ilk eğitimine dair pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Hasan Kamil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait **Vâkıât** adlı eserden yola çıkarak Hüdâyî'nin ilk tahsiline Sivrihisar'da başladığını söyler.¹² Sonraki yıllarda Aziz Mahmud Hüdâyî tahsilini tamamlamak üzere İstanbul'a gelmiş ve Küçükayasofya'da ikâmet etmiştir. Hasan Kamil Yılmaz, onun Zigetvar Seferi'nden önce İstanbul'da eğitim aldığını, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kendisine ait olan **Tezâkir** adlı eserindeki ifadelerine dayanarak belirtir.¹³ Ziver Tezeren ise Aziz

⁶ M. Halid Bayrı, **Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar**, İstanbul, Burhaneddin Basımevi, 1937, s. 57.

⁷ Ziver Tezeren, **Seyyid Azîz Mahmûd Hüdâyî I, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı ve Eserleri**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984, s. 12.

⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 45.

⁹ Mehmed Gülşen, **Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul, 1338, s. 4; Hüseyin Vassaf, **Sefine-i Evliyâ**, s. 375.

¹⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 46.

¹¹ Tezeren, **a.g.e.**, s. 14.

¹² Yılmaz, **a.g.e.**, s. 47.

¹³ **A.e.**, s. 47.

Mahmud Hüdâyî'nin eğitimini Kanunî Sultan Süleyman ve II. Selim döneminde aldığını ifade eder.¹⁴

Aziz Mahmud Hüdâyî, bir yandan Nazırzâde Ramazan Efendi'den ilim tahsil ederken bir yandan da Halvetî şeyhlerinden Nureddinzâde Muslihuddîn Efendi'nin sohbetlerine devam etmiştir.¹⁵ Nazırzâde'nin Edirne II. Selim Medresesi'ne müderris olmasıyla Aziz Mahmud Hüdâyî de onunla birlikte 1571 yılında Edirne'ye gitmiş ve burada mülâzım olmuştur.¹⁶ Sonrasında hocası Nazırzâde'ye, Mısır ve Şam kadılıklarında nâib olmuştur.¹⁷

Hasan Kamil Yılmaz, onun Mısır ve Şam'da, Bursa'ya tayin edilişine kadar iki üç yıl kadar kaldığını belirtmektedir. Bu sırada Aziz Mahmud Hüdâyî Mısır'da bulunurken Mehmet Demirtaşî'nin halifelerinden Kerimüddîn Halvetî'ye intisap etmiştir.¹⁸

Daha sonra Hüdâyî, hocası Nazırzâde'yle birlikte Bursa'ya tayin edilmiş, Ferhadiye Medresesi'ne müderris olmuştur. Aynı zamanda mahkeme-i suğra olarak bilinen Cami-i Atik mahkemesine nâib olmuştur.¹⁹

c) Mehmed Muhyiddîn Üftâde'ye İntisâbı

Burada öncelikle Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hayatında çok önemli bir yeri olan, onu üç yıl gibi kısa bir zamanda yetiştiren Mehmed Muhyiddîn Üftâde hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Mehmed Muhyiddîn Üftâde, Manyaslı bir baba ile Bursa'nın Harmanlıkızık köyünden bir annenin çocuğudur. Doğum tarihi hakkında farklı tarihler verilen²⁰ Mehmed Muhyiddîn Üftâde, Bursa'da doğmuştur. İlk tahsilini Selçuk Hatun Camii İmamı Muslihuddîn Efendi'den almıştır. Onun tarikatına intisap etmek istemişse de

¹⁴ Tezeren, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁵ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 48.

¹⁶ Bayrı, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁷ Zeynep Aycibin, **Kâtip Çelebi, Fezleke**, Tahlil ve Metin, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 795.

¹⁸ Mehmed Gülşen, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 49.

²⁰ Mehmet Halit Bayrı 1477-78, Mustafa Bahadıroğlu 1495, Hüseyin Vassaf ise 1490 tarihlerini vermiştir.

hocası kabul etmemiştir. Üftâde Efendi, çocukluk çağında Abdal Mehmed adında meczup bir veliden de istifade etmiştir.

İlk tahsiline dört yaşında başlamış, Kaplıca Medresesi'nde gençlik yıllarında eğitim almıştır. Bu dönemde Ulu Camii ve Doğanbey Mescidi'nde fahrî müezzinlik yaptığı sıralarda güzel sesiyle halkı etkilemiştir. Cami mütevellisi ona bu iş için birkaç akçelik maaş tayin etmiştir. O gece rüyasında “Mertebeden üftâde oldun (düşün)” ikazına maruz kaldıktan sonra kendisine “Üftâde” mahlasını almıştır.

Üftâde Efendi on yaşında iken Bayramîye şeyhlerinden Hızır Dede'yle tanışmış, ona intisap etmiştir. Bir yandan Hızır Dede'nin yanında sülûkuna devam ederken bir yandan da esnafılık yapmıştır. Hızır Dede'yi uzun bir müddet sırtında şifalı sulara taşımıştır. On sekiz yaşında iken şeyhini kaybetmiş, üveysî tarikle kemâle ermiştir.

Edebiyat tarihimiz açısından Aziz Mahmud Hüdâyî ile olgunlaşan zühdi edebiyatın kurucusu olması yönüyle önemli bir şahsiyet olan Mehmed Muhyiddîn Üftâde, 1580 yılında Bursa'da vefat etmiştir. Türbesi Bursa'da Hisar Camii'nin yanındadır.²¹

Aziz Mahmud Hüdâyî, Bursa'da nâiblik ve müderrislik vazifelerini yerine getirirken vaazlarına bir süre devam ettiği Üftâde'ye intisâb etmiştir. Gençlik yıllarında Mısır'da tarikata girmiş olup, aynı zamanda tarikat çevresinden evlendiği için tasavvuf ve tarikata yakınlık göstermiştir. Hocasının vefatından sonra bu yakınlığın da itici gücüyle ve manevi işaretlerin etkisiyle nâiblik ve müderrisliği bırakarak şeyhi Üftâde'ye mürit olmuştur.²²

²¹ Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şeyhi Mehmed Muhyiddîn Üftâde ile ilgili bilgiler: **Üftâde Divanı**, Mehmed Muhyiddîn Üftâde (Kaddesallahu Sırrahu), Haz. Mustafa Bahadıroğlu, (İstanbul, 2011); **Sefîne-i Evliyâ**, Haz. Mehmed Akkuş, Ali Yılmaz, C. II., (İstanbul, 2011); Mehmet Halit Bayrı, **Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar**, (İstanbul, 1937) adlı eserlerinden alınmıştır.

²² Yılmaz, a.g.e., s. 51.

d) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Hilafeti ve İstanbul'a Gelişi

Aziz Mahmud Hüdâyî otuz altı yaşında Üftâde Efendi'ye intisap ettikten sonra üç yıl gibi kısa bir zamanda hilafet almıştır. Üftâde Efendi, Aziz Mahmud Hüdâyî'yi irşada ikna edip halifesi olarak onu Sivrihisar'a göndermiştir (1580).²³ Aziz Mahmud Hüdâyî burada altı ay kaldıktan sonra tekrar Bursa'ya dönmüş ve şeyhinin hizmetinde bulunmuştur. Şeyhi Üftâde Efendi'nin vefatından sonra tekrar memleketine dönmüş ve ailesini alarak Rumeli'ye geçmiş, burada bir süre ikâmet etmiştir.²⁴

Bir süreliğine Rumeli'nde kaldıktan sonra İstanbul'a gelmiştir. Mehmed Emin Ertan, onun İstanbul'a geliş tarihini tahmini olarak 1593-1594 olarak verir.²⁵ Bazı kaynaklar, onun önce Küçük Çamlıca'da sonra Rum Mehmed Paşa Camii'nin sol tarafında bir odada ikâmet ettiğini kaydetmeler de Hasan Kamil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin mektuplarından hareketle onun Küçükayasofya'ya yerleştiğini belirtir.²⁶ Ziver Tezeren, Hüdâyî'nin Küçükayasofya'ya, caminin şeyhinin ölümü üzerine tayin edildiğini kaydeder.²⁷ Aziz Mahmud Hüdâyî Küçükayasofya'dan sonra Üsküdar'da Rum Mehmed Paşa Camii yakınlarında ikâmet etmiştir. 1589 yılında satın aldığı arsaya âsitanesini inşa ettirmiştir. İnşaat 1594'te tamamlanmıştır.²⁸

Osman Özsoy, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Üsküdar'ı seçmesinin tesadüfî olmadığına vurgu yapar. Aziz Mahmud Hüdâyî, öncelikle jeostratejik açıdan Üsküdar'ı seçmiştir. Üsküdar İstanbul'un Anadolu, İran, Irak ve Mısır'a açılan kapısı olmakla birlikte ticarî bakımdan da önemli bir merkezdir. Ticarî maksatla Üsküdar'a gelen İranlıların çokluğu da Osman Özsoy'un üzerinde durduğu bir noktadır. Bunun yanında döneminde padişahların hürmet ettiği etkin bir şahsiyet olan Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Suriçi yerine Üsküdar'ı seçmesi, dünya saltanatının geçici olduğu

²³ Hüseyin Vassaf, **a.g.e.**, s. 376.

²⁴ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 55.

²⁵ Mehmet Emin Ertan, **Aziz Mahmud Hüdâyî**, İstanbul, Semerkand, 2012, s. 21.

²⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 56.

²⁷ Tezeren, **a.g.e.**, s. 21.

²⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 57.

mesajını taşımakla birlikte onun çıkar ilişkilerine dayalı gündelik siyasî hayattan uzak durduğunun göstergesidir.²⁹

Aziz Mahmud Hüdâyî, 1586'da Ferhad Paşa'nın 80.000 kişilik bir orduyla Tebriz'e girdiği anda onunla birlikte olduğunu mektuplarında ifade etmiştir. Onun bu seferde ne gibi bir fonksiyonu yerine getirdiği ise bilinmemektedir.³⁰

Aziz Mahmud Hüdâyî, İstanbul'da ilim ve siyaset çevrelerinde şöhrete kavuşmuşsa da o halka vaaz etmeyi sürdürmüştür. Padişah tarafından Fatih Camii vaizliğine getirilmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî burada ayrıca hadis ve tefsir okutmakla da görevlendirilmiştir.³¹ Dört yıl kadar Fatih Camii'ndeki bu vazifesine devam ettikten sonra 1599'da hankâhının mescidine bir minber yaptırarak halka vaaz etmeye burada devam ettirmiştir. Diğer yandan Fatih Camii'ndeki vaazlarını kestikten sonra Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Camii'nde de vaaz etmeyi kabul etmiştir.³²

Hasan Kamil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, Üsküdar'da hem halkı irşat ettiğini hem de ilmî ve tasavvufî eserlerini kâleme aldığını söyler. Yılmaz, Hüdâyî'nin dergâhına zengin fakir her zümreden insanın gelip gittiğini ve ondan feyz aldığını belirtir.³³

Aziz Mahmud Hüdâyî, halktan kişilerle münasebetinin yanında devlet adamları ve padişahlarla yakın ilişki içinde olmuştur. Zaman zaman padişahların davetlisi olarak sarayda bulunmuş, padişahlarla sohbet etmiştir. III. Murad, I. Ahmed ve II. Osman gibi padişahlarla mektuplaşıp onlara öğütler vermiştir. IV. Murad'a saltanat kılıcını kuşandırmıştır. Evliyâ Çelebi'ye göre, yedi padişaha el öptüren Hüdâyî, 170.000 müride el vermiştir.³⁴

²⁹ Osman Özsoy, "Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Üsküdar'ı Seçme Nedenleri", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. I, İstanbul, 2005, s. 535.

³⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 56.

³¹ Tezeren, **a.g.e.**, s. 21.

³² Aycibin, **a.g.t.**, s. 796.

³³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 58.

³⁴ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, C. I, İstanbul, 2011, s. 236.

Hasan Kamil Yılmaz, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin sohbetlerine devam edip kendisinden feyz aldığı bilinen şahsiyetleri Sadrazam Kayserili Halil Paşa, İznikli Hüsrevzâde Ali Çelebi, Mehmed Muizuddîn Efendi, Şeyhülislam Esad Efendi, Sarı Abdullah Efendi, Nev'izâde Atâyî, Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, Okçuzâde Mehmed Şâhî Efendi olarak belirtmiştir.³⁵

Aziz Mahmud Hüdâyî devrinde devlet yöneticilerine yakınlığıyla "conformist" bir velî tablosu çizmektedir. Tasavvuf tarihinde başlangıçta zühdî hareket olmak üzere ilk sufilerin siyasal otoriteye uzak durdukları görülmektedir. Ancak zamanla velî zatlar ve devlet yöneticileri arasında bir yakınlaşma olmuş, bu yakınlaşma bazen velîlerin bazen de devlet yöneticilerinin tercihleriyle toplum nazarında itibar kazanma eksenli olarak gerçekleşmiştir. Siyasal otorite toplum nazarında örnek insan formunu temsil eden velîlerin nüfuzundan yararlanmak için, velî zatlar ise siyasal otoritenin itibarından faydalanmak için karşı tarafa yakınlık göstermişlerdir.³⁶

Anadolu Selçuklularından itibaren beylikler ve Osmanlı Devletinin kuruluş yıllarında tarikat çevrelerine ve sufilere yakınlık gösterilmiş, tarikat çevreleri ve sufiler himaye edilmiştir. Mevlânâ'nın babası Bahaeddin Veled'in Konya'ya gelişi Alâeddin Keykubad'ın daveti ile olmuştur. Bahaeddin Veled'in Alâeddin Keykubad'a devlet yönetiminde tavsiyelerde bulunacak kadar itibarlı bir velî olduğu anlaşılmaktadır.³⁷ İmparatorluk döneminde ise özellikle Fatih döneminde tarikat çevreleri ve sufilere gösterilen kolaylıklar ve himaye biraz gerilemiştir. Ancak sonraları sufiler yine devlet ricali tarafından himaye edilmiş, padişahlar çeşitli tarikat şeyhlerine intisap etmişlerdir.³⁸ Aziz Mahmud Hüdâyî de devrinde siyasal otorite tarafından itibar görmüş "conformist velîler" arasındadır. Devrinde birçok padişahla ve devlet adamıyla yakın ilişkiler kurmuştur, hatta Sultan I. Ahmed'in kendisine intisap ettiğiyle ilgili rivayetler vardır.

³⁵ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 139-148.

³⁶ Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı Sufiliğine Bakışlar**, Makaleler-İncelemeler, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011, s. 74-76.

³⁷ Zeynep Sabuncu, **Dört Evliyâ Menâkıbnâmesinde Velî-Yönetici Kesim İlişkisine Bir Bakış**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Prof. Dr. Nihad M. Çetin Armağanı'ndan ayrı basım, İstanbul, 1999, s. 192.

³⁸ Ocak, **a.g.e.**, s. 77-78.

Aziz Mahmud Hüdâyî kaynaklara göre üç defa hacca gitmiştir. Birincisinin tarihi belirsiz olmakla beraber ikincisi 1618, üçüncüsü ise 1620'de gerçekleşmiştir.³⁹

Hüdâyî'nin çocuklarının sayısını Hasan Kamil Yılmaz, altı olarak verir. Evliyâ Mehmed, Mustafa Ebrâr, Ali Murtazâ, Abdulvahid isimli dört oğula ve Ümmügülsüm ve Ayşe isimli iki kızı sahip olmuştur.⁴⁰ Tezeren bu altı çocuktan başka onun türbesindeki sandukalardan hareketle beş çocuğunun daha olduğunu belirtir. Hüdâyî çocuklarından sekizini kendisi hayattayken kaybetmiştir.⁴¹

e) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Vefatı

Aziz Mahmud Hüdâyî seksen sekiz yaşında H. 1038'de ölmüştür.⁴² Hüseyin Vassaf onun ölüm tarihini "1038 veya 1037 sene-i hicriyesi saferü'l-hayrının ikinci salı gecesi" olarak vermiştir.⁴³ Ziver Tezeren, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ölümü için söylenen tarihlerin küçük bir divan oluşturacak kadar olduğunu söyler.⁴⁴

Bursalı Mehmed Tahir, Hüdâyî'nin kırk sekiz halifesi olduğu belirtir.⁴⁵ Halifeleri ve yazdığı otuz kadar eseriyle İstanbul'un en önemli tasavvufî simalarından olan Aziz Mahmud Hüdâyî'nin dergâhında birçok mutasavvıf ve musikişinas yetişmiştir. Hafız Kumral, Şaban Dede bu musikişinasların en meşhurlarıdır.⁴⁶

Eserlerinin birçok nüshası mevcuttur. Bu eserlere tarikatı etrafında yetişenler tarafından şerh ve haşiyeler yazılmıştır. İlahilerinin bir kısmı kendisi bir kısmı da başkaları tarafından bestelenmiştir. İlahileri zikir meclislerinde yüzyıllardır söylenegelmiştir.⁴⁷

³⁹ Tezeren, **a.g.e.**, s. 30.

⁴⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 76.

⁴¹ Tezeren, **a.g.e.**, s. 28.

⁴² İlyas Efendi, **İsmail Hakkı Bursevî'nin Kitabı's Silsileti'l Celvetiyye'si**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994, s. 119.

⁴³ İsmail Hakkı Bursevî, **a.g.e.**, s. 380.

⁴⁴ Tezeren, **a.g.e.**, s. 30.

⁴⁵ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C. I, İstanbul, 1333, s. 185.

⁴⁶ Nuri Özcan, "Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânesinde Hizmet Etmiş Mûsikîşinas Şeyhler", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. II, İstanbul, 2005, s. 274.

⁴⁷ Mehmet Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar**, C. I, İstanbul, Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2001, s. 95.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin diğer bir dikkati çeken yanı da "lale"ye olan ilgisidir. Mehmet Nermi Haskan, Ahmed Kamil Efendi'nin "**Risâle-i Esâmi-i Lâle**" adlı eserinden Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bir müridi vasıtasıyla laleye merak saldıgını aktarır. Mehmed Aşkî Efendi'nin "**Takvîmü'l- Kibar fî Mi'yâru'l-Ezhâr**" adlı eserinde başlangıcından 1730 yılına kadar yetiştirilen laleleri üç devreye ayırmış ve ikinci evreyi "Esmâ-i lâle der vakt-i Hüdâyî Mahmud Efendi" şeklinde isimlendirmiştir. Lale hakkında hazırlanan bir eserde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bir devre isim olarak verilmesi onun bu konuda ne kadar mahir olduğunu gösterir. Mehmet Nermi Haskan, laleyi İstanbullulara tanıtan ve sevdiren kişinin Aziz Mahmud Hüdâyî olduğu fikrindedir.⁴⁸

1.1.2. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabevî Hayatı

a) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Ailesi, Doğum Yeri ve Doğum Tarihi

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tespit edilen kaynaklara göre çocukluk dönemi menkabevî hayatına dair herhangi bir rivayet yoktur. Ondaki bahsedilen kaynaklarda asıl adının Mahmud olduğunu, Şereflikoçhisar'da veya Sivrihisar'da doğduğunu, babasının adının Fadlullah olduğunu, doğum tarihinin ise 1543 olduğunu, ilk tahsiline Şereflikoçhisar'da başladığını "Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tarihî Hayatı" bölümünde belirtmiştik.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bilinen menkabeleri arasında, şeyhi Mehmed Muhyiddin Üftâde Efendi'ye intisap edinceye kadar olan zamanı anlatan herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Kaynaklara göre, kendisiyle ilgili menkabeler Üftâde Efendi'ye intisabıyla oluşmaya başlamıştır.

b) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Üftâde Efendi'ye İntisabı

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Üftâde Efendi'ye intisabına dair iki menkabe tespit edilmiştir. Birinci menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî gördüğü bir rüya üzerine Üftâde Efendi'ye intisap etmiştir. Rivayete göre, Mahmud Efendi Bursa'da nâib iken

⁴⁸ A.e., s. 96.

salih bir kimseyi tazir eder. O gece rüyasında cehennemi görür. "Ashab-ı hayr u salâhdan bazı kimseleri" cehennem ateşi içinde görür. Gördüğü bu rüyadan müteessir olup ertesi gün bütün mal ve mülkünü fakirlere dağıtıp Üftâde Efendi'ye intisap eder.⁴⁹

Rivayet edilen diğer bir menkabeye göre, Mahmud Efendi'ye bir boşanma davası gelir. Davacı kadın, kocasının her yıl hacca gitmeye niyet ettiğini anlatmaktadır. Kadın, kocasının o yıl da hacca gidememesi durumunda aralarındaki nikâhın sakıt olacağını söylediğini ifade eder. Davalı adam, hac mevsimi gelmesine rağmen hacca gidememiştir. Dostları ona bu durumu Üftâde Efendi'ye arz etmesini nasihat ederler. Üftâde Efendi durumu öğrenince adamı Eskici Mehmed Dede'ye gönderir. Eskici Mehmed Dede adamı tayy-ı mekân ile arefe günü tavafa ve vakfeye yetiştirir. Adam, orada Bursalı hacılarla bir araya gelince onlara ailesine verilmek üzere bir mektup verir.

Davalı adam bayram günü evine varır ve hanımına durumu anlatır. Hanımı da böyle bir şeyin mümkün olmayacağını ve kocasının cinnet hali yaşadığını düşünür. Adam hacca gittiği konusunda ısrar edince mahkemeye başvurulur.

Mahkeme nâibi Kadı Mahmud Efendi'dir. Mahmud Efendi, mektubun gelmesine kadar beklenilmesine karar verir. Hacdâ dönâ Bursalı hacılar adamı doğrular. Kadı Mahmud, şahitlerin ifadesiyle boşanmanın gerek olmadığına karar verir ama işin aslını öğrenmek ister. Adamlâ bir odada baş başa kalan Mahmud Efendi, durumun aslını öğrenince Üftâde Efendi'ye intisap eder. Üftâde Efendi, Kadı Mahmud Efendi'ye kabule şart olarak öncelikle maldan mülkten sonrasında ise memuriyetten feragat etmesini ve nihayetinde nefsinî ayaklar altına almasını söyler.

Kadı Mahmud, Üftâde Efendi'ye otuz altı yaşında iken 1 Zi'l-kade 984 (20 Ocak 1577)'te intisap eder.⁵⁰

⁴⁹ Nevî-zade Atâyî, **Hadâik'ul Hakâyık**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, Nu. 934, s. 451.

⁵⁰ Hüseyin Vassaf, **a.g.e.**, s. 374.

c) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Müritlik Dönemi ve Hilafeti

Mahmud Efendi, Üftâde Efendi'ye intisap ettikten sonra zorlu bir eğitime tabi olur. Şeyhinin emriyle Bursa sokaklarında üç gün ciğer satar. Samur kürküyle omuzuna ciğer alıp satınca ahali " Hâkim çıldırmış." diye dedikodu etmeye başlar. Mahmud Efendi hâkimlikten azl edilerek yerine yeni hâkim gönderilir.

Mahmud Efendi, şeyhinin bu emrini yerine getirdikten sonra dergâhın tuvaletlerini temizlemekle görevlendirilir. Bir gün tuvaletleri temizlerken yeni hâkimin geldiğini haber veren sesler duyar. Bunun üzerine içinde bulunduğu hal nefsine zor gelir. Bu durumdan rahatsız olan Mahmud Efendi nefsinin bu hücumuna karşılık onu aşağılamak için sakalıyla tuvalet taşlarını temizlemeye kalkar. Tam bu esnada şeyhi gelir ve ona "Evladım sakal mübarek şeydir. Onunla böyle bir iş yapılmaz. Maksat bu mertebeyi atlamak idi." diyerek onu dergâha götürür. Şeyhi bu hadiseden sonra kendisine "Hüdâyî" demeye başlar.⁵¹

Üftâde Efendi, bir gün müritleriyle birlikte gezintiye çıkar. Gezinti esnasında müritleri şeyhlerine topladıkları çiçekleri takdim ederler. Aziz Mahmud Hüdâyî ise elinde sapı kırılmış bir çiçekle gelir. Şeyhi ona arkadaşlarının çeşit çeşit güzel çiçekler getirdiğini söyler ve ona, kendisine niçin sapı kırık bir çiçek getirdiğini sorar. Mahmud Hüdâyî de hangi çiçeğe elini uzattıysa tespihini duyduğunu anlatır. Ancak bu çiçeğin sapı kırıldığı için Allah'ı zikirden geri kaldığını ve bunun için onu koparıp getirdiğini söyler. Mahmud Hüdâyî bu cevabıyla şeyhinin bir kat daha sevgisini kazanır.⁵²

Mahmud Hüdâyî, tasavvufî eğitimi sırasında riyazat yaparak ruhunu terakki ettirmektedir. Riyazatın eseriyle olağanüstü haller yaşamaktadır. Bir gün şeyhinin zaviyesinin kapısında ölmüş olan bir zatı görür. Şeyhinin yanına gelip durumu anlatır ve ona bu işin aslını sorar. Şeyhi, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye riyazat ile nefsine mertebe kazandırdığını söyleyip kendisinin de tasavvufî eğitimi sırasında çarşıda

⁵¹ A.e., s. 375.

⁵² Mehmed Gülşen, a.g.e., s. 7.

pazarda dirilerden çok ölüleri gördüğünü anlatır.⁵³

Bir gün Üftâde Efendi talebelerine birer tane tavuk verir. Onlardan ellerindeki tavukları kimsenin görmediği bir yerde kesmelerini ister. Mahmud Hüdâyî, tavuğu kesmeden gelir. Üftâde Efendi ona bu durumun sebebini sorunca Mahmud Hüdâyî, “Efendim siz bana bu tavuğu kimsenin olmadığı bir yerde kesmemi söylediniz. Ben böyle bir yer bulamadım. Her yerde Rabbim vardı.” der.⁵⁴

Mahmud Hüdâyî, tasavvufî eğitimi sırasında diğer müritlerden farklılık göstermektedir. Üftâde Efendi, bir yemek sırasında pilavın yanında üzümün ne kadar güzel olacağını söyler. Müritler birbirlerine bakarlar çünkü mevsim kıştır. Mahmud Hüdâyî, izin isteyerek bağa üzüm toplamaya gider. Bağda kuru asma kütüklerinde salkım salkım üzüm durmaktadır. İki sepet üzüm toplar. Mahmud Hüdâyî, bu ilahî ikrama çok sevinir ve ilahî okuyarak dergâha doğru yola koyulur. Yolda ayağı kayarak düşer ve çamura saplanır. Ne kadar uğraşırsa da kurtulamaz. Toplamış olduğu üzümleri de canından daha çok korumaya gayret eder.

Bu sırada bir adam çıkagelir. Adam, kendisinin Hızır olduğunu söyler. Elini uzatmasını ister. Ancak Mahmud Hüdâyî, Hızır'a elini uzatmaz. Şeyhine verdiği elini başkasına uzatmayacağını söyler. Bataklıktan ruhaniyetinin kuvvetiyle kurtulur. Bağdan üzümleri toplayıp gelmesi ancak şeyhinin pilavı yemesi kadar zaman alır.

Dergâha gelince başından geçenleri şeyhine anlatır. Şeyhi onun anlattıklarından çok memnun kalır. Diğer müritler ise hayretler içindedir. Üftâde Efendi, müritlerine Mahmud Hüdâyî'nin hilafet makamına ne denli layık olduğunu ifade eder.⁵⁵

Aziz Mahmud Hüdâyî tasavvufî eğitimini üç yıl gibi kısa bir zamanda tamamlar ve hilafet alır. Seferihisar'a halife tayin edilir. Burada medfun bulunan ve bir zamanlar kendisinden ders aldığı Baba Yusuf adında bir halvetî şeyhinin makamında murakabede iken makamın sahibi Baba Yusuf zahir olup Mahmud

⁵³ Nev'i-zâde Atâyî, **a.g.e.**, s. 451.

⁵⁴ K. K. Rukiye Yılmaz.

⁵⁵ Hüseyin Vassaf, **a.g.e.**, s. 375-376.

Hüdâyî'ye "Bu makam bizim değildir, sizindir." der.⁵⁶

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabevî hayatını anlatan menkabeler arasında sözlü kültür ortamında en fazla bilinen menkabe şeyhinin abdest suyunu göğsünde ısıtmasını anlatan menkabedir. Rivayete göre, Mahmud Hüdâyî her sabah erkenden kalkar ve şeyhinin abdest suyunu ısıtır. Bir sabah suyu ısıtmakta gecikir. Mahmud Hüdâyî, ibriği kalbinin üzerinde zikrullah ile ısıtmıştır. Suyu şeyhine dökmeye başlayınca Üftâde Efendi, "Oğlum, bu su ateşle ısınmış değil. Haydi evlâdım! İki arslan bir postta oturamaz." der. Sonra onu Üsküdar'a halife olarak gönderir.⁵⁷

Menkabeye göre Üftâde Efendi, Mahmud Hüdâyî'yi bu hadiseden sonra Üsküdar'a halife olarak gönderir. Ancak Bursevî, eserinde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin önce Seferihisar'a halife olarak gönderildiğini rivayet eder. Kaynaklara göre, Aziz Mahmud Hüdâyî bir müddet orada kaldıktan sonra Bursa'ya gelmiş ve şeyhinin ölümüne kadar yanında kalmıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî, şeyhinin ölümünden sonra İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a gelişinden önce de Rumeli'nde bir müddet kalmıştır. Sonrasında İstanbul'a gelmiş ve Üsküdar'a yerleşmiştir.⁵⁸

d) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Şeyhlik Dönemi ve İstanbul'a Gelişi

Aziz Mahmud Hüdâyî İstanbul'a gelmiş ve Üsküdâr'a yerleşmiştir. İstanbul'a gelişinden sonra da hakkında menkabeler oluşmuştur. Aziz Mahmud Hüdâyî, yukarıda değindiğimiz gibi zamanın padişahları ve devlet adamlarıyla yakın ilişki içinde olmuştur.⁵⁹ Aşağıdaki menkabe onun padişahlarla ve devlet ricaliyle arasındaki yakın ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî, bir gün İstanbul sokaklarında dolaşırken insanların yakacak odun bulamadıklarından şikâyet ettiklerini görür. III. Murad o sıralarda bütün âlimleri imtihan etmek amacıyla saraya davet eder. Elinde bir kutu vardır. Âlimlere kutunun içinde ne olduğunu sorar. Âlimler kendilerince cevap verirler. Aziz Mahmud Hüdâyî, padişahın halkın odunsuzluk çektiğini bilmemesi gibi kendisinin de kutunun içinde ne olduğunu bilmesinin mümkün olmadığını söyler. Sonra kutunun içinde kertenkele olduğunu

⁵⁶ İsmail Hakkı Bursevî, **a.g.e.**, vr. 66a-b.

⁵⁷ Hüseyin Vassaf, **a.g.e.**, s. 376.

⁵⁸ Bkz. **1.1.1. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tarihî Hayatı**, s. 4.

⁵⁹ Bkz. **1.1.1. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tarihî Hayatı**, s. 4.

ifade eder. Aziz Mahmud Hüdâyî kerâmet göstererek kutunun içinde kertenkele olduğunu bilir.⁶⁰

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halk arasında en bilinen menkabelerinden biri de Sultan Ahmed'in rüyasını tabir ettiği menkabedir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği sırada zamanın padişahı Sultan Ahmed bir rüya görür. Âlimler rüyayı tabir ederler fakat padişah bu tabirlerden tatmin olmaz. O sıralar Rum Mehmed Paşa Camii'nin bir odasında ikâmet eden Aziz Mahmud Hüdâyî'ye rüya yazılarak tabir etmesi için gönderilir. Gelen elçi mektubu Aziz Mahmud Hüdâyî'ye uzatır ve hemen ardından Aziz Mahmud Hüdâyî mektubu açmadan elçiye başka bir mektup uzatır. Mektupta padişahın rüyasının tabiri yazılıdır. Rüya padişah Nemçe kralıyla güreşe turuşur ve sırtı yere gelir. Aziz Mahmud Hüdâyî bu rüyayı padişahın muzaffer olacağı yönünde yorumlar.

Padişah bunun üzerine Aziz Mahmud Hüdâyî'ye hediyeler gönderir. Bu sırada hanımı Aziz Mahmud Hüdâyî'ye Bursa'da müderrisliği bıraktığı ve fakir bir hayat yaşadıkları için söylenmektedir. Padişahın gönderdiği hediyeler de eve getirilir. Aziz Mahmud Hüdâyî, hanımına istediği dünyalıkların geldiğini söyleyerek onun gönlünü hoş eder.⁶¹

Rivayete göre, Aziz Mahmud Hüdâyî Sultan Ahmed'le birlikte şimdiki caminin olduğu yerde gezintiye çıkmıştır. Bu esnada Aziz Mahmud Hüdâyî, Sultan Ahmed'e "Burası güzel bir cami olur." demiştir. Sultan Ahmed ise "Sen emredersen, ben yaparım." demiş ve Sultanahmet'in yapımına başlanmıştır.⁶²

Yazılı kaynaklarda Sultanahmet Camii'nin yapılışı ile ilgili yukarıdaki menkabede olduğu gibi, Sultan Ahmed ile Aziz Mahmud Hüdâyî arasında böyle bir konuşmanın geçtiğine ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin caminin yapımında teşvik eden olduğuna dair kayıt yoktur. Ancak halk muhayyilesi Aziz Mahmud Hüdâyî ve Sultan Ahmed arasındaki yakınlıktan hareketle Sultanahmet Camii'nin yapılışını Aziz

⁶⁰ K. K. Halit Akçor.

⁶¹ Mehmed Gülşen, **a.g.e.**, s. 9.

⁶² K. K. Abdurrahman ...

Mahmud Hüdâyî'ye bağlamıştır.⁶³

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri arasında Sultan Ahmed ile aralarında geçen menkabelerin çokluğu dikkat çekicidir. Bugün bile halk arasında en fazla icra edilen menkabelerin başında "Hüdâyî Yolu" olarak adlandırabileceğimiz menkabe gelmektedir. Rivayete göre, Aziz Mahmud Hüdâyî, Sultanahmet Camii'nde her cuma günü vaaz etmekle görevlendirilmiştir. Yine bir gün vaaza gitmek için Üsküdar sahiline gelir. Fakat fırtına vardır. Kayıkçılar denize açılmaya cesaret edemezler. Yine de Aziz Mahmud Hüdâyî, Sarayburnu'na doğru denize açılır. Denizde şiddetli bir fırtına olmasına rağmen Aziz Mahmud Hüdâyî'nin içinde bulunduğu kayığın etrafı süt liman olur. Aziz Mahmud Hüdâyî ve yanındakiler karşıya salimen geçerler.

Bu sırada padişah, Topkapı Sarayı'nda fırtınayı seyrederken bulunduğu kasra yıldırım isabet eder. Kasır yıkılmak üzereyken Aziz Mahmud Hüdâyî henüz gelmiştir ve elindeki asa ile koca kasrı ayakta tutar.⁶⁴

Yine bir başka menkabeye göre Sultan Ahmed, tenezzühe çıktığı bir gün et kızartmak için ateş yaktırmıştır. Et, ateşte güzelce kızartılıp yenilmek üzere hazırlandığında Aziz Mahmud Hüdâyî teşrif eder. Padişâhı "zehirlidir" diye eti yemekten men eder. Et orada bulunan bir köpeğe yedirildiğinde köpek bir müddet sonra ölür. Daha sonra ateş yakılan yer kazıldığında Hüdâyî'nin haber verdiği gibi zehirli bir yılanın parçalarına rastlanır.⁶⁵

Rivayete göre, Aziz Mahmud Hüdâyî bir gün saraya davetli olarak gider. Bu sırada abdest tazelemek ister. Abdest alması için leğen ve ibrik getirilir. Padişah Aziz Mahmud Hüdâyî'ye abdest alması için su dökmekte, valide sultan da havlu tutmaktadır. Valide sultan, içinden Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bir kerametini görmeyi diler. Aziz Mahmud Hüdâyî, valide sultanın aklından geçenlere vâkıf olur ve "Acâib, bazı kimseler bizden kerâmet isterler. Cihan padişahı abdest suyumuzu döker,

⁶³ Bu konuda bu menkabenin değerlendirilmesine bakılabilir.

⁶⁴ Mehmed Gülşen, **a.g.e.**, s. 13-14.

⁶⁵ en-Nebhani Yusuf b. İsmail, **Câmiü Kerâmâtî'l Evliyâ**, C. II, Kahire, 1962, s. 452.

valideleri de havlu tutar. Bundan büyük kerâmet mi olur?" cevabını verir.⁶⁶

Bir diğer menkabeye göre, Sultân Ahmed bir gün Aziz Mahmud Hüdâyî'yi ziyârete gelir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin isteği üzerine birlikte gezintiye çıkarlar. Karacaahmet Mezarlığı'na vardıklarında Aziz Mahmud Hüdâyî, Sultan'a: "Bugün sana kendimi göstereyim mi?" deyip kabristana bakarak "Kûmû" hitabında bulununca kabir ehli mezarlarından kalkar. Padişâh'ın durumu görmesinden sonra Hüdâyî, "Ûdû" diyerek kabir ehlini mezarlarına gönderir.⁶⁷

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin zamanında yakın ilişki kurduğu bir diğer padişah da Genç Osman'dır. Halk muhayyilesi bu yakınlıktan tarihî hadiseler vasıtasıyla menkabe üretmiştir. Menkabeye göre, Genç Osman hacca gitmek istemektedir. O zaman padişahlar hacca gitmek yerine vekâlet yoluyla bu fârizayı yerine getirmektedirler. Aziz Mahmud Hüdâyî, Genç Osman'ı devlet nizamının bozulmaması için bu kadim ananeye uyması noktasında uyarır. Ancak Genç Osman, etrafındaki şahısların telkinleriyle niyetinden vazgeçmez. Bu durum yeniçeri arasında huzursuzluk yaratır ve çıkan huzursuzluk Genç Osman'ın katledilmesiyle son bulur.⁶⁸ Tarihî hadiselerden hareketle halk muhayyilesi bu menkabeyi üretmiştir.⁶⁹

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şeyhlik dönemine ait yukarıda verdiğimiz menkabeler, metinde geçen şahıslardan dolayı kronolojik olarak sıralanabilmektedir. Ancak şeyhlik dönemine ait menkabelerin tamamı için bu durumun geçerli olduğu söylenemez.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Üsküdar'a geldikten sonra bir gün Bursa'dan misafirleri gelir. Sabah namazı vakti misafirler kapıyı çalar. Kapıyı Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hanımı açar. Misafirler Aziz Mahmud Hüdâyî'nin evde olup olmadığını sorarlar. Hanımı birden celallenir ve "Ne efendisi ne hazretleri!" der, kocasının ardından ileri geri konuşur. Gelen misafirler camide sabah namazı kılarlar fakat Aziz Mahmud Hüdâyî'yi göremezler. Orada bulunanlara Aziz Mahmud Hüdâyî'yi

⁶⁶ Mehmed Gülşen, **a.g.e.**, s. 9.

⁶⁷ **A.e.**, s. 12.

⁶⁸ <http://www.hudayivakfi.org/aziz-mahmud-hudayi-hz/aziz-mahmud-hudayi-hayati.html>, 06 kasım 2012.

⁶⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için çalışmamızın **Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabelerinin Değerlendirilmesi** bölümünde "16. Genç Osman'a Uyarıları" menkabesine bakınız.

sorarlardı. Onun Sultanahmet'e namaza gittiğini öğrenirler ve Şemsipaşa Camii'nin önünde onu beklemeye başlarlar. Aziz Mahmud Hüdâyî, burak-ı nebi gibi beyaz bir at üzerinde denizin içinden gelir. Deniz yarılmış, Hüdâyî de atıyla gelmektedir. Adamlar şaşırılmışlardır. Aziz Mahmud Hüdâyî karaya çıkınca attan iner ve at birden ortadan kaybolur. Sonra Aziz Mahmud Hüdâyî, misafirleriyle sohbet ederken içlerinden ona en yakın olanı: "Efendim, denize hükmediyorsunuz, ata hükmediyorsunuz ama evinize gittik, hanımınız size hakaretler etti. Bu hal nedir?" diye sorar. Aziz Mahmud Hüdâyî "Evladım, biz evde ona sabretmeseydik Allah bize bunları lütfetmezdi." cevabını verir.⁷⁰

Menkabeye göre devrin sultânı, vezîr-i âzâmını azletmiş ve vezaret mührünü Üsküdar'da oturan bir başka vezire göndermiştir. Ancak elçi bir deniz kazasına uğrayarak boğulmuştur. Bu haber sultana ulaşınca derhal Hüdâyî'ye gider ve olanları anlatır. O da seccadenin altından suları damlayarak aldığı mührü sultana takdim eder.⁷¹

Halk, Aziz Mahmud Hüdâyî'yi öyle yüksek bir mevkiye oturtmuştur ki onu peygamber olduğuna inanılan İlyas'la birlikte düşünmüştür. Bu düşünüşle halk muhayyilesi Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ayrı bir kutsiyet atfetmiş olmaktadır.

Menkabeye göre bir gün vekil olarak gönderilen nedimlerden biri şeyhi makamında bulamayınca Bulgurlu'daki çilehanesine gitmiştir. Sahib-i kerâmet görülüp kendisinden nasip beklenen Pîr, karşısında gözler kamaştırıcı bir gençle sohbet etmektedir. Vezir bu hal üzerine selam vermiş ve oradan uzaklaşmıştır. Bu durumu hemen padişaha haber vermiştir. Padişah da veziri gibi Aziz Mahmud Hüdâyî ile ilgili olumsuz düşüncelere kapılmıştır. Durumu anlamak amacıyla Üsküdar'a gitmiş ve aynı manzarayla karşılaşmıştır. Padişah gitmek isteyince Aziz Mahmud Hüdâyî de onlarla beraber harekete geçmiştir. Kayığa beraberce binmişler ve ilerlemeye başlamışlardır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yanında bulunan genç padişahın yüzüğü denize düşünce hemen suya atlayarak yüzüğü çıkarmış, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye vermiş ve gözden kaybolmuştur. Padişah çocuğun boğulduğunu

⁷⁰ K. K. Hüseyin Karadağ.

⁷¹ en-Nebhani Yusuf b. İsmail, **a.g.e.**, s. 452.

sanmış ve endişe etmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî padişaha "Senin su-i zanla gördüğün bu mahcup civan Hızır aleyhisselâmın kardeşi İlyas'tır." demiştir.⁷²

Aziz Mahmud Hüdâyî, mutasavvıf kişiliğinin yanında halk muhayyilesine göre aynı zamanda âlim bir zattır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bu yönüyle de menkabelere konu olduğu görülmektedir.

Kimya ilmine meraklı biri, bir gün Aziz Mahmud Hüdâyî'ye gelir. Ona kimya ilmini bilip bilmediğini sorar. Aziz Mahmud Hüdâyî de kimya ilmini bildiğini söyler ve bir asma yaprağını nefesiyle altına çevirir. Adamın ısrarıyla Aziz Mahmud Hüdâyî, bu işi üç defa tekrar eder. Daha sonra adam asma yaprağını altına çevirmeyi dener. Ancak başarılı olamaz. "Efendim gibi ben de asmaya nefes verdim ama olmadı." der. Bunun üzerine Aziz Mahmud Hüdâyî adama kimya öğrenmenin nefsi kimya etmekten ibaret olduğunu söyler ve öncelikle nefsini kimya etmesini nasihat eder.⁷³

İstanbul'da ikâmet ettiği yıllarda halk Aziz Mahmud Hüdâyî'yi öylesine yüceltmıştır ki onunla ilgili menkabelerde olağanüstü işleri kendisine yakıştırmıştır. Bu yolla oluşan menkabeler Aziz Mahmud Hüdâyî'ye halk tarafından nasıl bir kutsiyet atfedildiğini göstermektedir. Aşağıdaki menkabede bu durum açıkça görülmektedir.

Rivayete göre, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şöhretini duyan fakir bir seyyah bir gün ondan feyz almak üzere dergâhına gelir. Aziz Mahmud Hüdâyî'yi kıymetli bir kürk içinde görür. Bu durumun tarikat ve maneviyata uygun düşmediğini düşünür. Bu arada namaz vakti olduğundan namaza durulmak üzeredir. Namazın sünneti kılınmadan farz için kâmet getirilir. Adam bu hali de yadırgar. Namaza durulurken Hüdâyî adamın kolundan tutar ve her ikisinin de sırtlarındaki post ve kürkler omuzlarından yere düşer. Seyyah bir anda kendisini ve beraberindekileri Beyt-i Makdis'te bulur. Adam hayretler içindedir. Namaz kılındıktan sonra tekrar dergâha

⁷² Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. III., İstanbul, Tan Matbaası, 1960, s. 1721.

⁷³ Mehmed Gülşen, **a.g.e.**, s. 11.

dönerler. Sonrasında Aziz Mahmud Hüdâyî seyyaha iltifat eder.⁷⁴

Aşağıda yer alan menkabe de halk muhayyilesinin Aziz Mahmud Hüdâyî'nin mümkün olmayan işleri başarabilen büyük bir velî olmasının yanında hayırsever kişiliğine de vurgu yapılmaktadır.

Rivayete göre, bir gün zengin bir adam Aziz Mahmud Hüdâyî'nin huzuruna gelir. Bir ara Hüdâyî'nin seccadesinin altına bir kese altın bırakır. Aziz Mahmud Hüdâyî duruma vâkıf olur ve adama bu bir kese altını hayra sarf edilmek üzere kabul ettiğini söyler. Adamın altın kesesini oraya koyma sebebi de hayra sarf edilmesidir.⁷⁵

Aziz Mahmud Hüdâyî halk tarafından öyle yüksek bir makamdadır ki halk başlarına gelen salgın hastalıklardan kurtulmak için bile ona müracaat etmiştir. Menkabeye göre, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yaşadığı devirde İstanbul'da büyük bir veba salgını yaşanmaktadır. Her gün yüzlerce kişi vebadan ölmektedir. Halk bu hastalıktan kurtulmak için Aziz Mahmud Hüdâyî'ye başvurur. Aziz Mahmud Hüdâyî bu gibi işlere karışmadığını söyler ve gelenleri Karacaahmet Mezarlığında bulunan Hasır-pûş Dede'ye gönderir. Hasır-pûş Dede önce gelenleri geri çevirse de Aziz Mahmud Hüdâyî'nin selamını alınca onlara bugün bir kişinin daha cenaze namazı kılındıktan sonra salgının sona ereceğini söyler. Hasır-pûş Dede'nin dediği gibi o gün bu hastalıktan bir kişi daha ölür ve hastalık ortadan kalkar.⁷⁶

e) Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Vefatı

Yukarıdaki menkabelerden anlaşılacağı üzere Aziz Mahmud Hüdâyî ile ilgili Üftâde Efendi'ye intisabından itibaren birçok menkabe oluşmuştur. Özellikle şeyhlik dönemiyle ilgili menkabeler sayıca fazladır. Ancak kaynaklarda Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ölümü ile ilgili menkabe tespit edilememiştir. Tarihî hayatı bölümünde belirttiğimiz gibi Aziz Mahmud Hüdâyî 1628 yılında İstanbul'da ölmüştür. Şu anki türbesine defnedilmiştir.

⁷⁴ A.e., s. 8.

⁷⁵ A.e., s. 8.

⁷⁶ A.e., s. 12-13.

Aziz Mahmud Hüdâyî her ne kadar 1628 yılında ölmüşse de halk tarafından tasarrufunun devam ettiğine inanılmaktadır. Ölümünden sonra da kendisiyle ilgili menkabeler ve memoratlar oluşmaya devam etmektedir. Günümüzde onun tasarrufunun devam ettiği inancına bağlı olarak yeni anlatı metinleri teşekkül etmektedir. Bu anlatı metinlerine göre, Aziz Mahmud Hüdâyî halktan bazı kimselerle iletişime geçmekte ve onların yardımına koşmaktadır. Bu anlatı metinleri velî zatların ölmeyen ölümleri olarak yer bulduğunun göstergesidir.

1.2. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin İlmî, Edebî ve Tasavvufî Kişiliği

a) İlmî Kişiliği

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yetiştiği dönem Osmanlı'nın ilmî olarak son noktaya ulaştığı ve Duraklama'nın başladığı dönemdir. Şeyhülislam Ebussuud Efendi, Taşköprülüzâde Kemâleddîn Efendi gibi âlimlerin; Peçevî İbrahim Efendi, Selânikî Mustafa Efendi, Nev'izâde Atâyî gibi tarihçilerin ve Evliyâ Çelebi'nin yetiştiği dönem onun dönemidir.

Aziz Mahmud Hüdâyî, böyle bir devirde medreseden yetişmiş, kadılık ve müderrislik makamlarına erişmiş bir şahsiyettir. Tasavvuf, tefsir, fıkıh gibi değişik alanlarda otuza yakın eser vermiştir.

Hüdâyî, tasavvuf yoluna girdikten sonra müderrislik ve kadılık vazifesini bırakmış olmasına rağmen tefsir ve hadis derslerine devam etmiştir.⁷⁷

b) Edebî Kişiliği

Banarlı'ya göre, hem hece hem aruzla şiir söyleyen, kudretli bir şair olan⁷⁸ Aziz Mahmud Hüdâyî, dinî tasavvufî Türk edebiyatının önemli şairlerindendir. Sade ve hikemî tarzda şiirler yazmıştır. Tasavvufî görüşlerini açıklarken sanatını vasıta olarak kullanmıştır. Şiirlerinde mantıkî, felsefî, ilahî hikmetle ilgili konulardan ziyade halkın geneline hitap edecek şekilde namaz, oruç, zikir ve tevbe gibi konuları

⁷⁷ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 95.

⁷⁸ Nihad Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1998, s. 702.

işlemiştir. Şiirlerinde bazen hece bazen de aruz veznini kullanmıştır. Aruzun heceye en yakın vezinlerini kullanır. Aruzla yazdığı şiirlerinde zihaf ve imâleler çokçadır.⁷⁹ O, hece ölçüsünde aruzla söylediği şiirlerine göre daha lirik bir söyleyiş yakalamıştır. Hece ölçüsünde duraklara pek riayet etmemiştir. Genellikle çekimli fiilleri yarım kafiye olarak kullanmıştır.⁸⁰

Divanının dörtte üçü dörtlüklerden oluşan koşma şeklindeki (murabba) ilahilerden oluşmuştur. Mesnevi şekli sadece “Necatü’l-garik fi’l cem’ ve’t-tefrik”te görülür.⁸¹

Şiirlerinde Yunus Emre kadar açık olmasa da vahdet-i vücud anlayışına bağlı olarak sanatını icra etmiştir.⁸² Ancak Hasan Kamil Yılmaz, onun ilmî olgunluğa erişmiş bir müderris olması ve kadılık vazifesi yapmış olmasından vahdet-i vücud fikrini bariz olarak işlenmesinin yanlış anlamaya sebep olabileceği endişesiyle böyle bir tavır sergilediği fikrine varmıştır.⁸³

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şiirlerinde dinî ve ahlakî öğretilerin ağır bastığı görülür. Onun şiirleri didaktik özelliğiyle öne çıkar. Aşağıdaki dizeler onun bu yönüne işaret eden şiirlerinden bazılarıdır.

Olma Hak'dan gayra bende
Salmagıl kendini bende
Düşme dünyaya inende
Sakın yüzüne gülmesin⁸⁴

Bir gün begim gitsen gerek
Dünyayı terk etsen gerek
Fikrin nedir n'itsen gerek
Gel Hakk'a pervaz edelim⁸⁵

⁷⁹ Mehmet Emin Ertan, "Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Edebî Kişiliği", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. I, İstanbul, 2005, s. 452.

⁸⁰ Ertan, **a.g.b.**, s. 454.

⁸¹ Tezeren, **a.g.e.**, s. 43.

⁸² Abdurrahman Güzel, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, Ankara, 3. bs., Akçağ Yayınları, 2006, s. 434.

⁸³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 95.

⁸⁴ Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, **Dîvân-ı İlâhîyât**, İstanbul, Sahaflar Kitap Saray, 2005, s. 167.

⁸⁵ **A.e.**, s. 257.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin edebî kişiliği ile ilgili olarak Fikret Türkmen onun Yesevî ile paralellik arz ettiği düşüncesindedir. Ona göre Üftâde, Orta Asya'da Yesevî'nin ortaya koyduğu halka yol gösterici, halkı irşat edici, İslamî esasların öğretimine dayalı "zühdî edebiyat"ın Anadolu'daki kurucusudur. Fakat onun edebî noksanlığı Hüdâyî tarafından tamamlanmıştır. Böylece Hüdâyî, Anadolu'da zühdî edebiyatın en önemli ismi olmuştur.⁸⁶ Üftâde ile başlayan ve Aziz Mahmud Hüdâyî ile olgunlaşan zühdî edebiyat, M. Halid Bayrı'ya göre, "*Tasavvufî halk edebiyatımızın derin, esrarlı güzelliğine, çığ bir ışıık halinde zühdiin basit, kıvamsız, tatsız usaresi*" karışmış oldu. "*Tasavvufî halk edebiyatımızda artık yeni bir devir açılmış, artık eski zevk ve şevk kalmamıştı. Yarı aydınlık, yarı karanlık bir fecir âleminin derinliğinden gelen bir ilahi ses gibi, kalbi hüznle, ümitle, vecdî cüşişle çırpındıran bu edebiyat, birdenbire hüsrân dolu gönüllerin acı şikâyeti, sonsuz feryadı, bitmez tükenmez hıçkırışı ve yalvarışı oldu.*"⁸⁷

Fikret Türkmen, Hüdâyî'nin şiirlerinde Yunus Emre'nin izinin olduğunu altını çizmekle ve söyleyiş olarak paralellik olduğu düşüncesini belirtmekle beraber Hüdâyî'yi Yesevî çizgisinde telakki eder. Fikret Türkmen, Hüdâyî'nin şiirlerinin başlangıçta Yunus'la daha sonraları Yesevî'yle örtüştüğünü kaydeder.⁸⁸ Ziver Tezeren Hüdâyî'nin edebî açıdan, Halid Bayrı ve Fikret Türkmen'le paralel olarak Anadolu'da Yunus'la başlayan tekke edebiyatımızın zühdî bölümünün gelişmesindeki rolünün önemine dikkat çeker.⁸⁹

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin; Allah'ın emirlerini tutmak, emanete hıyanet etmemek, gaflet uykusundan uyanmak, yalan dünyaya uymamak, her türlü kötülükten uzak durmak, hayırlı işler yapmak, ehli imanı Hak yola çağırarak gibi konuları işlediği şiirlerinin her biri M. Emin Ertan'a göre, adeta bir hitabe niteliği taşır.⁹⁰

⁸⁶ Fikret Türkmen, "Aziz Mahmud Hüdâyî ve Zühdi Halk Edebiyatı", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. I, İstanbul, 2005, s. 359-364.

⁸⁷ Bayrı, **a.g.e.**, s. 47.

⁸⁸ Türkmen, **a.g.b.**, 359-364

⁸⁹ Tezeren, **a.g.e.**, s. 43.

⁹⁰ Ertan, **a.g.b.**, s. 458.

c) Tasavvufî Kişiliği

Çalışmamız açısından Aziz Mahmud Hüdâyî'nin en önemli yönü tasavvufî kişiliğidir. Hüdâyî'ye haklı şöhretini getiren, onun sufilik tarafıdır. Üftâde'nin telkinleriyle kısa zamanda sülûkunu tamamlamış olan Hüdâyî, bu olgunluğa ulaştıktan sonra da fikir ve telkinleriyle birçok sufiyi yetiştirmiş olmakla kalmayıp padişahlara öğütler verecek kadar saygın bir yeri işgal etmiştir.

Zamanının birçok âlimi tarafından “kutbü'l aktab” olarak nitelendirilen Hüdâyî'nin tasavvufî anlayışı şeriata ve ehl-i sünnete uygun olarak gelişmiştir. Yaşadığı dönemde ehl-i sünnete ters istikâmette olan Şialığa karşı tavır almış, Alevi köylerine cami yapımı noktasında dönemin idarecilerine telkinde bulunmuştur. Alevilerin çeşitli faaliyetlerle ehl-i sünnet çizgisine getirilip ıslah edilebileceğine inanmıştır. Osman Özsoy, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Üsküdar'ı seçme sebeplerinden biri olarak da burada İranlıların oluşunu göstermektedir. Buna paralel olarak Şia'nın karşısındaki duruşunu Ferhad Paşa ile Tebriz'in fethine katılmasıyla perçinlemiştir.⁹¹

Hüdâyî tasavvufu daha çok, zahidâne bir hâle içerisinde gösterir. Şiirlerinden önemli bir bölümü münacaat, günahlardan af dileme ve Hz. Peygamber'den şefaât isteme gibi özellikler taşır. Hüdâyî şiirlerinden çoğunu Hak yolcularının dinî ve ruhî eğitimi için amaç yapmıştır. Bu durum diğer Celvetî şairlerde de vardır.⁹²

Aziz Mahmud Hüdâyî, vahdet-i vücud anlayışına bütünüyle bağlıdır. Ancak bu bağlamda şiir ve söyleyişleri çoğunlukta değildir. Ziver Tezeren, bunu Hüdâyî'nin Mısır'da bir Halvetî şeyhine (Kerimüddîn Halvetî) bağlanması ve Halvetîliğin etkisinde kalmış olmasına bağlar. Tezeren'e göre, Halvetîlikte vahdet konusu, sâlikin ayağının kaymasına meydan verecek yanlış düşüncelere girmemesi, şeriata münafî tutum ve davranışlarda bulunmaması için yoğun olarak işlenmez.⁹³

Ziver Tezeren, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye göre, tasavvufun iki dayanağının olduğunu belirtir. Biri “La ilahe illallah” diğeri ise “Muhammedün Resulullah”tır.

⁹¹Naci Şahin, “Aziz Mahmud Hüdâyî Döneminde Üsküdar'da Aile Hayatı ve Sosyal Yapılanmada Celvetîye Tarikatı'nın Rolü”, **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. II, İstanbul, 2005, s. 168; Tezeren, **a.g.e.**, s. 38; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 101.

⁹²Tezeren, **a.g.e.**, s. 33.

⁹³**A.e.**, s. 35.

Hak yanına ilerleme “La ilahe illallah” ile olur. "Muhammedün Resulullah" ise bu âleme tenezzüldür, gerilemedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tasavvufî anlayışına hâkim olmak için, onun bu konudaki fikrî altyapısının H. III. /IV. asra dayalı olduğu bilinmelidir. Osmanlı Devleti'nin en parlak dönemlerinde yaşamış ve eserler vermiş olan Hüdâyî, bazı tasavvufî konularda H. III. /IV. asrın şöhretli sufilerinden referansla görüşlerini ortaya koymuştur. H. III. ve IV. asır, tasavvuf tarihinde bir sistemleşme dönemi olarak bilinmektedir. Bu dönem Kur'an ayetlerinin ve hadislerin teville dayalı tasavvufî yorumlarının yapıldığı; tasavvufun teorik yönünün gelişip öne çıktığı, melâmet, velâyet, marifet, muhabbet, tevhid gibi konuların sufilerce yoğun olarak işlenip tasavvuf terminolojisinin gelişip yerleşmeye başladığı ve dış kaynaklı fikirlerin yoğun olarak tasavvufa girdiği asırlardır. Aziz Mahmud Hüdâyî bu dönemin önemli şahsiyetleri arasında yer alan Hâris Muhâsbî (ö. 857), Ebû Turâb Nahşebî (ö. 859), Yahya b. Muâz er-Râzî (ö. 871), Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 909), Hallâc-ı Mansûr (ö. 922), Sehl b. Abdullah et-Tusterî (ö. 896), Hakîm Tirmizî (ö. 932)'nin zaman zaman eser ismi vererek görüşlerinden yararlanmışır.⁹⁴

Hüdâyî melâmet, velâyet, marifet, muhabbet, tevhid, tevekkül ve bunlarla bağlantılı diğer konularda dönemin şöhretli sufilerine dayanmıştır.⁹⁵ Ancak Hüdâyî, H. III./IV. asır sufilerinin düşüncelerini aktarmada klasik bir nakilci olmuştur.⁹⁶

1.3. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Eserleri

Tasavvuf tarihimizin önemli simalarından olan Aziz Mahmud Hüdâyî, eserlerinin çoğunu Arapça olarak kâleme almıştır. Türkçe eserlerinin sayısı yedi iken Arapça eserleri yirmi civarındadır. Medrese tahsilinden sonra bir müddet Mısır ve Şam gibi Arap ülkelerinde bulunmuş ve Arapça eserlerinin çoğunu bu dille yazabilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Eserlerinin çoğunu Arapça kaleme almasının nedeni, devrinde bu dilin ilmî çevrelerde yaygın olmasıyla açıklanabilir.

⁹⁴ Salim Çift, "III./IV. Yüzyıl Sufilerinin Aziz Mahmud Hüdâyî'ye Tesirleri", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. I, İstanbul, 2005, s. 171.

⁹⁵ A.b., s. 173.

⁹⁶ A.b., s. 175.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin eserleri hakkında bilgi veren kaynaklardan "**Osmanlı Müellifleri**"nde onun eserlerinin sayısı yirmi üç olarak belirtilir.⁹⁷ Mehmed Gülşen Efendi'nin hazırladığı "**Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî**"de bu sayıyı otuz bir olarak kaydilmiştir.⁹⁸ Fevziye A. Tansel de bu sayıyı yirmi iki olarak kaydeder.⁹⁹ Hasan Kamil Yılmaz, Mehmed Gülşen Efendi'nin zikrettiği Belgradlı Münîr Efendi'ye Mektup, Belgradlı Ali Efendi'ye Mektup gibi risaleleri birkaç varaktan ibâret olduğundan başlı başına birer eser olarak kabul etmenin mümkün olmadığını belirtir. Ayrıca **Tezâkir** ile **Mektûbat** da aynı eserdir.¹⁰⁰

a) Arapça Eserleri:

1. Ahvâlu'n-Nebiyî'l-Muhtâr aleyhi Salevâtullahi'l-Meliki'l-Cebbâr:

Yedi varaktan ibarettir. Dört bâbdan oluşur. Eserin en eski nüshası H. Selimağa Ktp. Hüdâyî 270'tedir. Halîfelerinden İsmail Efendi (1052/1642) tarafından istinsah edinmiştir (1047/1637).

2. Câmiu'l-fazâil ve kâmiu'r-rezâil: Hüdâyî'nin tasavvufî ahlâka dâir olan bu risalesi en meşhur eseridir. Eser üç bâbdan meydana gelmiştir:

Eserin en eski nüshası (1016/1607) tarihli olup Köprülü Ktp. 1853/3'tedir. Hüdâyî'nin müritlerinden M. Muizzüddîn Celvetî tarafından tercüme edilen bu ortalama otuz varaklık risalenin tercüme nüshaları da Süleymaniye-Mihrişah Sultân 253, H. Selimağa - Hüdâyî 593 numaralarda mevcuttur.

3. el-Es'ile ve'l-ecvibe fi ahvâli'l-mevtâ: "Osmanlı Müellifleri"nin adını Hâlu'l-ervâh ve ahvâlu'l-mevtâ olarak kaydettiğini ve Kamil Yılmaz eserin bir tek nüshası bulunduğunu ve bu nüshanın Bursa İl Halk Ktp. Camii Kebîr (Ulucâmi) 1571/6'da olduğunu ifade eder. Bu eser küçük boy yirmi varaktan oluşup 1164/1751 yılında Mir Halil tarafından istinsah edilmiştir.

⁹⁷ Bursalı Mehmed Tahir, **a.g.e.**, s. 188.

⁹⁸ Mehmed Gülşen, **a.g.e.**, s. 6-7.

⁹⁹ Fevziye Abdullah Tansel, "Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XV, s. 27.

¹⁰⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 107.

4. Fethu'l-bâb ve refu'l-hicâb: Eser üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm "Halk-ı İnsân", ikinci bölüm "Tevbe", üçüncü bölüm "Câmiyyetü'l-İnsan ve Sırr-I İlâhî ile İhticâca" dâirdir.

Eserin birçok nüshası vardır. Köprülü Ktp. 1583/4 (İstinsahı: 1607); H. Selimağa- Hüdâyî 271/3 (İstinsahı: 1626).

5. el-Fethu'l-ilâhî: Hüdâyî'nin bu dört varaktan ibaret küçük risalesinde "Cenâb-ı Hakk'ın insanı ahsen-i takvim surette yarattığı" ile ilgili ayet-i kerîme zikredilerek bunun mâhiyeti İbn Arabî gibi büyük mutasavvıfların görüşleriyle açıklanmaktadır.

Nüshaları: H. Selimağa - Hüdâyî 278 [Hüdâyî halîfelerinden İsmail Efendi tarafından istinsah edilmiştir. (1046/1636)], Süleymaniye - İbrahim Ef. (877/6), Süleymaniye - Şehîd Ali Paşa (1451/2).

6. Habbetu'l-mahabbe: Mahabbetullah, mahabbet-i Rasûlullah, mahabbet-i karâbet'n-Nebî (mahabbet-i ehl-i beyt) bölümlerini ihtiva eden sekiz on varaklık küçük bir eserdir.

Nüshalarından bazıları: Köprülü Ktp. 1583/8 (İstinsahı: 1605); H. Selimağa - Hüdâyî 256, 271 (İstinsahı: 1626).

7. Haşîye Kuhistânî fî şerh-ı fikh-i Keydânî: Hüdâyî bu eserini Mehmed Kuhistânî'nin Fıkh-ı Keydânî üzerine yazdığı şerhe bilhassa namaz bahsinde mühim sika rivayetlerle şâhitler getirerek genişletmek suretiyle yazmıştır. Eser iki yüz varak civarındadır. Nüshası çok azdır: H. Selimağa - Hüdâyî 265 (İstinsahı: 1094/1683); Süleymaniye - Yûsuf Ağa 243.

8. Hayâtü'l-ervâh ve necâtü'l-eşbâh: Eser iki kısımdan oluşur.

Hüdâyî'nin otuz otuz beş varak civarındaki bu eserinin en eski nüshası Bursa İl Halk Ktp. - Haraçcioğlu 856/4'te bulunur (1610).

9. Hulâsatü'l-ahbâr fî ahvâli'n-Nebiyi'l-Muhtâr: Hüdâyî'nin bu eseri de beş bölümden müteşekkildir. Eserin en eski nüshası Köprülü Ktp. 1583/1 (İstinsahı: 1616).

10. Keşfu'1-kınâ an-vechi's-semâ: Hüdâyî, bu eserini sufilerin semâını müdâfaa için yazmıştır. Beş varaklık bir eserdir. Eserin en eski nüshası Köprülü Ktp. 1583/7 (İstinsahı: 1607)'dir.

11. el-Mecâlisu'1-va'zıyye: Hüdâyî'nin vaaz nasihat tarzında yazdığı ve ayet-i kerîmelerin hadîs, ashâb ve evliya menâkıb ve sözleriyle îzâh ettiği eseridir. Üzerindeki kayıttan Hüdâyî'nin kendi hattı olduğu anlaşılan bu eser H. Selimağa - Hüdâyî 276 numaradaki nüshası tek ciltten ibaret olup 496 varaktır. Diğer nüshası da Bâyezid - Velîyyüddin Ef. 1900'dedir. Eserin başka nüshasına rastlayamadık.

12. Mecnûa-i Hutab: Muhtevâsından Hüdâyî Dergâhı Camii'nde cuma ve bayram günlerinde okuduğu anlaşılan hutbelerinin bir araya getirildiği tamamı üç dört varaklık küçük bir eserdir. Bu hutbeler kendisinden sonra uzun yıllar âsitânesinde okunagelmiştir. Hattâ bunların belli makamlarda okunduğu rivayet edilir (Yılmaz, 2007: 114). Eserin en eski nüshalarından biri Bursa İl Halk Ktp. Câmî-i Kebîr (Ulucâmî) 1750/3 (İstinsahı: 1613)'tedir.

13. Merâtibu's-sülûk: Hüdâyî, sülûkün mertebelerini gösterdiği bu eserinde sâlikleri avam, havas ve ahass olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. Kamil Yılmaz İ.Ü. Ktp. A.Y.2957/3; H. Selimağa- Hüdâyî 274'te bulunan iki nüshasını tespit etmiştir.

14. Miftâhu's-salâh ve mirkâtü'n-necâh: Hüdâyî'nin namaza dâir yazdığı bu risalesi üç bölümdür. Birinci bölüm namazın nasıl kılınacağına, namazın esrarı ve riâyet edilmesi gereken âdabına dâirdir. İkinci bölüm namazın faziletlerine, üçüncü bölüm cuma ve cemâatin faziletlerine dâirdir. Eser on varaktan ibarettir. Nüshalarından bazıları: Murad Molla Ktp. 1314/4 (İstinsahı: 1601); Köprülü Ktp. 115/5; Süleymaniye- Amcazâde Hüseyin Paşa 241/13.

15. Nefâisü'l-mecâlis: Kur'ân-ı Kerîm'den intihâb edilen ayetlerin tasavvufî bir tefsiridir. Kâtip Çelebi eserin adını **Mecâlis-i Tefsîr-i Şerîf** olarak kaydetmekte, Bursalı İsmail Hakkı da eserin hiçbir tefsire müracaat edilmeden yazıldığını belirtmektedir.

Eserin isminden de anlaşıldığı gibi Hüdâyî, bu eserini ayetleri mevzu ederek meclisler hâlinde yazmış; evliya menâkıb ve sözleri ile kendi kalbine doğan bazı

manaları kaydetmiştir. Eser Hüdâyî'nin vefatından sonra halîfelerinden Filibeli İsmail Efendi (1052/1642) tarafından derlenip toplanmıştır. İsmail Efendi'nin derlediği nüsha üç ciltten ibaret olup I. cilt Tevbe suresine kadar (İstinsahı: 1047/1637), II. cilt Ankebut suresine kadar (İstinsahı: 1048/1638), III. cilt de İhlâs suresine kadardır (İstinsahı: 1048/1638). Bu üç ciltlik nüsha Süleymaniye Ktp. Şehîd Ali Paşa 172-174'tedir.

Eserin bazı nüshaları: H. Selimağa - 575 (İstinsahı: 1678), H. Selimağa - Hüdâyî 267, 629; Süleymaniye - İbrahim Ef. 481.

16. Şemâilu'n-nübüvveti'l-Ahmediyyeti'l-Muhammediyye: Eser iki bölümden meydana gelmiştir: Birinci bölümde Peygamber'in hilye ve şemâil-i şerîfeleri, sahâbîlerden gelen muhtelif rivayetlerle anlatılmaktadır. Eserin bir nüshası H. Selimağa - Hüdâyî 275 numaradadır.

17. et-Tarîkatü'l-Muhammediyye vesile ilâ's-seâdeti's-sermediyye: Hüdâyî irâdesini Hakk'a teslim eden sâdıklar için hazırladığı bu birkaç varaklık eserinde, Cenâb-ı Hakk'ın mahlûkatı kendisine ibâdet ve itaat için yarattığını, ibâdetlerin efdalinin ise insanı Hakk'a götüren olduğunu ve onun da tevhîd yoluna sülûkla gerçekleşebileceğini söylemekte ve sülûkün şekli, mürşide olan ihtiyâç, inâbe ve tarikat âdabından bahsetmektedir. Eser, Mehmed Gülşen Efendi'nin neşrettiği Külliyyât içinde bir defa basılmıştır (1340). Yazma nüshaların en eskisi Köprülü Ktp. 1583/5'te ve (1607) istinsah tarihliidir.

18. Tecelliyât: Hüdâyî'nin hâl-i hayâtında mazhar olduğu tecellîleri anlatan ve onları tarihleriyle tesbit eden bir eserdir. Bu eser, Hüdâyî'nin kemâlini, min-tarafillâh irşada me'zûniyetini ve kutbiyetini anlatmaktadır.

Eserin Bazı Nüshaları: Süleymaniye- Bağdatlı Vehbi Ef. 2065/6; Süleymaniye- H. Mahmud Ef. 2372/3, 3670/2.

19. Vâkıât: Hüdâyî'nin Üftâde'ye intisabından (1576) hilâfetine (1579) kadar geçen üç yıllık zaman zarfında meydana gelen vakıalardan, rüyalarından bahseden ve maârif-i ilâhiyeye ve tarikat esrarına dâir olan konuşmaları ihtiva eden bir eserdir. Eserin asıl adı olan Kelimât-ı Âliye Ani'ttibri'l-Meskûk Cârîye Beyne Hadreti's-Şeyh ve Beyne Hâza'l-Fakîr Fî Esnâi's-Sülûk'te eserin muhtevasını açıkça göstermektedir.

İçinde yer yer vahdet-i vücûd telâkkilerini terennüm eden Türkçe şiirlere de rastlanır. Tasavvufî makamların anlatıldığı, ayet ve hadislerin şahit tutulduğu Bâyezid Bistâmî, Abdulkâdir Geylânî, Cüneyd Bağdadî ve Muhyiddîn Arabî gibi büyük sufilerin sözlerinin nakledildiği bu eser tasavvufî açıdan olduğu kadar zamanın şahıs ve hâdiselerinden bahsetmesi açısından tarihî bakımdan da büyük önem taşımaktadır.

Vâkıât'ın en eski nüshası H. Selimağa - Hüdâyî 250'dedir. Üzerindeki kayıtta müellif hattı olduğu belirtilen bu nüsha noktasız ta'lik kırması hat ile yazılmış, iki cilttir.

b) Türkçe Eserleri

1. Divân (-ı İlâhiyyât): Nasîhat ve tasavvufî hikmetlerle dolu Türkçe bir dîvândır. Hüdâyî'nin bu dîvânı Ahmed Yesevî tarzında yazılmış tasavvufî hikmetlerle doludur. Söyleyiş tarzı itibâriyle Yûnus dîvânını andırır. Onun kadar güçlü ve coşkun olmamakla beraber tekke edebiyatımızın kıymetli mahsûllerinden biridir. Eserin yazma nüshaları çok sayıdadır.

Dîvânda 255 kadar "ilâhî" tarzında şiir yer almaktadır. Bunlardan başka rubâî ve kıt'alar da vardır. Dîvân eski harflerle iki defa basılmıştır. Bu baskılardan birincisi Sahaf Nûrî tarafından 1870'te, ikincisi Mehmed Gülşen Efendi tarafından 1921 yılında yapılmıştır. Yeni harflerle de ilk defa Kemâleddîn Şenocak tarafından 1970'te, Ziver Tezeren tarafından tahkikli neşri İstanbul'da 1985'te, Mustafa Tatçı-Musa Yıldız tarafından 2005 ve 2008'de basılmıştır.

2. Ecvibe-i Mutasavvifâne: Hüdâyî'nin müridlerinden Banyalukalı veya Yanyalukalı Safî veya Musâfî Efendi'nin kendisine intisabı ânında sorduğu sorulara Hüdâyî'nin verdiği cevapları ihtiva eden birkaç varaktan ibaret küçük bir eserdir. Eserde tarikat âdabından, tevhîd zikrinin icra tarzından ve müridin şeyhinden uzak olduğu zaman terbiye âdabının nasıl olacağından; duâ âdabından ve aheste aheste devretmenin cevazından bahsedilmektedir. Eserin nüshaları, Süleymaniye - Yazma Bağışlar 1461/2; Selimağa - Hüdâyî 261/1'de mevcuttur.

3. Mirâciye: Miraç hadisesini ayet ve hadislerin ışığında anlatan mensur küçük bir eserdir. Üsküdar H. Selimağa - Hüdâyî 262/2'de bulunan (1703) tarihli nüshasının başında her ne kadar Mevlid-i Şerîf ve Mirâciye ibaresi varsa da sadece Mirâciye'den ibarettir.

4. Nasâyih ve Mevâiz: Eserin H. Selimağa - Hüdâyî 266'daki 1682 tarihli tek nüshasının başındaki "Kutbu'l-aktâb Üsküdârî Mahmud Efendi Hazretlerinin kürsüde nasihat buyurduklarıdır." kaydından Hüdâyî'nin vaaz ve nasihatlarının toplandığı bir eseri olduğu anlaşılmaktadır.

5. Necâtü'l-ğarîk fi'l-cem'i ve't-tefrîk: Hüdâyî'nin tasavvufî makamlardan olan cem ve farkı anlatmak için yazdığı manzum bir eserdir. Ayet, hadis, evliya menâkıb ve sözleri sözbaşı veya mevzu olarak alınmış, sâde bir üslûpla açıklanmıştır. Necâtü'l-ğarîk, on on beş varaklık bir eser olup Dîvân ile birlikte iki defa eski harflerle basılmıştır. Eserin bazı nüshaları: İ.Ü. Ktp. T.y. 6491, 801/1, 2238/3, 2321, 2921, 6500, 7226; Süleymaniye – Aşir ef. 443/11.

6. Tarîkatnâme: Celvetîye tarikatı âdabını, müridin vazife ve edeplerini açıklayan dört beş varaklık bir eserdir. Eser, Dîvân ile beraber iki defa basılmıştır. Yazma nüshalarından bazıları: Köprülü Ktp. K 1583/3 (İstinsahı:1607), 1583/17, II/K 134/1; Süleymaniye Düğümlü Baba 320/1, 333/4.

7. Tezâkir (veya Mektûbât): Hüdâyî'nin muhip ve müntesiplerine gönderdiği mektuplarıdır:

a. Muhtevalarından birçoğunun III. Murad'a yazıldığı anlaşılan yüz elli ikisi Türkçe, yirmi ikisi Arapça mektupları.

b. Halil Paşa'ya Mektupları: Müntesiplerinden Halil Paşa'ya (1629) yazdığı daha çok bayram ve kandil tebrikleri ile dostluk ve yakınlıkları bildiren otuz kadar mektuptur.

c. Belgradlı Münîr veya Münîrî Efendi'ye Mektubu: Müntesiplerinden Belgradlı Münîr ve Münîrî Efendi'ye tarikat âdabı ile ilgili bazı meseleleri açıklamak üzere yazılmıştır.

d. Belgradlı Ali Efendi'ye Mektubu.

e. İznikli Ali Efendi'ye Mektubu.¹⁰¹

1.4. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tarikatı: Celvetîye

1.4.1. Tarikat

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tarikatı Celvetîye hakkında bilgi vermeden önce tarikat kavramını açıklamak yerinde olacaktır. Tarik, lügatta “yol” olarak geçer. Tarikat ise Allah’a ulaşmak arzusuyla tutulan yol anlamında bir kelimedir.¹⁰² Tasavvufî ıstılahta ise “Hakk'a ermek için yol” anlamındadır.¹⁰³

Tarikat sözcüğü Türkçe sözlükte “Aynı dinin içinde birtakım yorum ve uygulama farklılıklarına dayanan, bazı ilkelerde birbirinden ayrılan Tanrı’ya ulaşma ve onu tanıma yollarından her biri” olarak geçer.¹⁰⁴

Kamus-ı Türkî’de tarikat “yol, meslek” ve “*Evrâd-ı ezkâr-ı tasavvuf hususunda intisab-ı takip olunan yol ki merdan-ı hakikatten bir ârif-i billahın mesleğidir*” şeklinde yer almaktadır.¹⁰⁵ Tarikat, şeraitten öz ve derunî mana demek olan hakikate giden yoldur. Ancak bu yolun bir rehberi olmalıdır. Şeyh ve mürşit denilen bu rehber, Hz. Peygamber’e uzanan kesintisiz bir silsileye sahip olmalıdır.¹⁰⁶

Amacı insan ruhunu terbiye etmek, insanları dış dünyanın tesirlerinden kurtarıp iç dünyalarına yönlendirecek, içlerindeki mutlak hakikate ulaştırmak olan¹⁰⁷ tarikatların bugünkü bilinen şekliyle ortaya çıkması XII. asırda olmuştur ve tarikatlar müessesleşmiştir.¹⁰⁸ Mustafa Kara, Hz. Peygamber’in ölümünden sonra Müslümanların meselelerin çözümü kavuşması için dinin ileri gelen âlimlerinin

¹⁰¹ Aziz Mahmud Hüdâyî'nin eserleri ile ilgili verilen bilgiler Hasan Kamil Yılmaz'ın **Azîz Mahmûd Hüdâyî, Hayatı-Eserleri-Tarikatı** (İstanbul, 2007) adlı eserinin 107-125 sayfalarından alınmıştır.

¹⁰² Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 16. bs., Ankara, Aydın Kitabevi, 1999, s. 1034.

¹⁰³ Süleyman Uludağ, **Tasavvufî Terimler Sözlüğü**, 2. bs., İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2001, s. 343

¹⁰⁴ **Türkçe Sözlük**, Ankara, 2005, s. 1908.

¹⁰⁵ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1998, s. 1034.

¹⁰⁶ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 152.

¹⁰⁷ Hasan Kamil Yılmaz, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, 3. bs., İstanbul, Erkam Yayınları, 2007, s. 260.

¹⁰⁸ Uludağ, **a.g.e.**, s. 343.

devreye girmesiyle aynı konuda farklı yorumların ortaya çıktığını, böylece mezheplerin teşekkülünün gerçekleştiğini ifade ettikten sonra tasavvuf cereyanı içinde de aynı konuda farklı yorumların ortaya atıldığını bunun sonucu olarak tarikatların ortaya çıktığını belirtir. Tarikatların ortaya çıkış zamanı ise H. VI. yüzyıldadır. Tarikatların teşekkülü kişi ya da kişilerin mutlak otorite kabul edilmesiyle mümkün olabilmektedir. İşte İslam dünyasında H. VI. yüzyıldan itibaren sufilerin mutlak otorite haline gelmesiyle tarikatlar teşekkül etmeye başlamıştır.¹⁰⁹ Bu dönemde sufilerin mutlak otorite olarak kabul edilmeye başlanmasının en önemli sebebi ise İslam coğrafyasında halkın Haçlı Seferleri ve Moğol İstilasası nedeniyle oldukça bunalmış olmasıdır. Bu sıkıntılardan bunalan halk kendilerine manevi sığınak olarak sufileri karşısında bulmuş, bu durum sufilerin nüfuzunu artırarak onları halk nazarında manevi otorite yapmıştır.¹¹⁰ Tarikatların İslam coğrafyasında özellikle de Anadolu'da hem şehirlerde hem de köylerde teşkilatlandığı görülmektedir. Tarikatlar Müslüman halk için manevi bir sığınak olma işlevini yerine getirmekle birlikte Anadolu'nun İslamlaşmasında ve imarında etkin rol oynamışlardır.¹¹¹ Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda da tasavvuf cereyanı ve tarikatların hayatî bir işlevinin olduğu da açıkça görülmektedir.¹¹²

1.4.2. Celvetîye

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kurduğu Celvetîye, Bayramîye tarikatının bir şubesidir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Şeyhi Üftâde, Hızır Dede'nin talebesidir. Hızır Dede ise Hacı Bayram Velî'ye intisap etmiştir.¹¹³ Celvetîye tarikatı şöhretli bir Halvetî şeyhi olan İbrahim Zâhid Gîylânî'ye kadar dayanır.¹¹⁴ Sonrasında Bursa'da Üftâde ve nihayet Aziz Mahmut Hüdâyî tarafından bu çizgi geliştirilerek devam ettirilmiştir. Tibyan'a göre Celvetîye, Gîylânî devrinde "Hilal" Üftâde devrinde "Kamer", Hüdâyî döneminde ise "Bedir" şeklinde anlatılmaktadır. Celvetîlik Hüdâyî döneminde olgunlaşmış ve 17. yüzyılda onun etkisiyle geniş kitlelere hitap eder

¹⁰⁹ Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul**, 8. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2010, s. 150-154.

¹¹⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 143.

¹¹¹ **A.e.**, s. 148.

¹¹² Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, C. XI, 1942, s. 279-304.

¹¹³ Abdülbaki Gölpınarlı, "Celvetîyye", **MEB İslam Ansiklopedisi**, C. III, s. 67.

¹¹⁴ Hasan Kamil Yılmaz, "Celvetîyye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. VII, s. 273.

duruma gelmiştir. Zamanla, hususiyle İstanbul'da birçok Celvetî tekkesi kurulmuştur. 1889'da yayımlanan **Mecmua-i Tekaya ve Zevaya**'da İstanbul'daki üç yüz beş tekke ve zaviyeden yirmi iki tanesi Celvetî tekkesi olarak kaydedilmiştir.

115

Celvet, Arapça bir kelime olup "*Bir kimsenin vatanından ve hanımından avare olması*", "*kılıç, ayna gibi şeylerin pasını alıp parlatmak*", "*ortaya çıkmak, açık ve vazih olmak*" anlamındadır. Tasavvuf ıstılahında "celvet" "halvet"in zıddı olup "*kulun ilahi sıfatlarla muttasıf olarak halvetten çıkması*"dır.¹¹⁶ Tezeren "celvet"i J. P. Brown'dan hareketle "*Hakikat yolcusunun halvetten ve erbainden çıkıp görünmesidir.*" şeklinde tarif etmiştir.¹¹⁷ İstilahî anlamda birbirinin zıddı olan "halvet" ve "celvet" kelimelerinin kullanılması İbrahim Zahid Gîylânî zamanındandır.¹¹⁸

Celvetîlikte vahdet önemli bir yerdedir. Vahdetten murat tecelli ile vücudun yok olmasıdır. Celvetîye Halvetîye'den ayrılarak teşekkül etmiş olsa da ondan bazı yönleriyle farklıdır. Halvetîye'de halvet etmek ve erbain çıkarmak esastır. Celvetîye'de ise Hak yolcusu tevhide celvetle erişir.¹¹⁹

Hüdâyî'nin kurduğu Celvetîye'den daha sonra Selâmi Ali Efendi'nin kurduğu "Selâmîye", Fenâî Ali Efendi'nin kurduğu "Fenâîye", Hâşim Baba'nın kurduğu "Hâşimîye" ve İsmail Hakkı Bursevî'nin kurduğu "Hakkîye" tarikatları doğmuştur.¹²⁰

Merkezi İstanbul olan Celvetîlik, Anadolu ve Balkanlarda geniş kitlelere ulaşmıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin İstanbul'da çok sayıda müridi olmakla birlikte Celvetîlik özellikle İzmir, Balıkesir, Orta Anadolu ve Balkanlarda yaygınlaşmıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî'den sonra da Celvetîlik İstanbul'da nüfuzunu sürdürmüş ve son zamanlara kadar İstanbul, tarikatın en önemli merkezi olma özelliğini korumuştur. Bunun yanı sıra Bursa tarikatın ikinci önemli merkezi konumundadır.

¹¹⁵ Tezeren, **a.g.e.**, s. 47.

¹¹⁶ Hasan Kamil Yılmaz, **Aziz Mahmud Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikatı**, İstanbul, Erkam Yayınları, 2007, s. 158.

¹¹⁷ Tezeren, **a.g.e.**, s. 47.

¹¹⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s.158

¹¹⁹ Tezeren, **a.g.e.**, s. 48.

¹²⁰ Yılmaz, **a.g.m.**, s. 274

İsmail Hakkı Bursevî'nin bunda katkısı büyüktür. Balkanlarda ise Filibeli İsmail Efendi, Saçlı İbrahim Efendi ve Atpazarî Osman Fazlı Efendi Celvetîliğin bu coğrafyada en önemli tarikatlardan olmasında büyük katkı sağlamışlardır.¹²¹

Bütün tarikatlarda olduğu gibi Celvetîye'de de zikir önemli bir yer tutar. Celvetîlikte sülûk, zikir ve mücahede ile olur.¹²² Zikir lügatlerde "*anma, anılma*"¹²³; "*anma, hatıra getirme yâd, tezakir; ağza alma, ismini beyan etme*"¹²⁴ gibi anlamlara gelmektedir. İstilahî olarak "*Allah'ın adının tekrarlanması, Hakk'ın kainattaki bin bir tecellisini görüp onu tesbih ve takdis etmek*"¹²⁵; "*Allah'ı anmak ve hatırlamak onu unutmamak ve gaflet halinde olmamak; Allah kelimesini veya lâ ilâhe illâallah cümlesini söylemek ve tekrarlamak; tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edeb dâhilinde her gün düzenli olarak söylemeleri*" gibi anlamlara gelir. Yine "tarikat ehlinin ve sûfî cemaatlerini bir yerde toplanıp şeyh veya halifesinin gözetiminde (Allah, Allah hu hu, hay hay gibi) belli ibareleri belli bir hareket düzeni içinde söylemeleri" anlamına da gelmektedir.¹²⁶

Tamamen sünnî olan ve Hazret-i Ali kanalıyla geldiği için cehrî zikri esas alan Celvetîlikte, Nakşibendîye tarikatında olduğu gibi hafî zikir de vardır.¹²⁷ Hüdâyî'ye göre "*zikir, nefse tesir bakımından ve Cenab-ı Hakk'a kurbîyet ve ünsiyet peyda etme cihetinden en tesirli bir vasıta ve bir mürşid-i kâmilin telkin edeceği tevhid zikri Hakk'a giden yolların en yakînidir.*"¹²⁸

Celvetîlikte tevhid zikri oldukça önemlidir. Sâlike intisabından sonra tevhid zikri telkin edilir. Tevhid zikri her gün 700 defa yapılır.¹²⁹ Sâlik bu zikre kendi durumuna göre üç mertebede ve her birine ayrı ayrı niyet ederek devam eder. Sâlik önce "*Allah'tan başka mabud yoktur.*"u düşünerek tevhid zikrini icra eder. Daha sonra "*Allah'tan başka maksadım yoktur.*" ve "*Allah'tan başka sevgili yoktur.*"u

¹²¹ A.m., s. 274.

¹²² Yakup Çiçek, "Tıbyân-ı Vesaile Göre Celvetîlik", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. II, İstanbul, 2005, s. 249.

¹²³ Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 1187.

¹²⁴ Şemseddin Samî, **a.g.e.**, s. 648.

¹²⁵ Cahit Baltacı, **Tasavvuf Lügatı**, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2011, s. 166.

¹²⁶ Süleyman Uludağ, **a.g.e.**, s. 393.

¹²⁷ Yılmaz, **a.g.m.**, s. 274.

¹²⁸ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 194.

¹²⁹ Çiçek, **a.g.b.**, s. 250.

düşünerek zikreder. Sonrasında ise "*Allah'tan başka varlık yoktur*."u düşünerek zikreder. Başlangıçta cehrî olarak zikreden sâlik mertebesi yükseldikçe hafî olarak zikreder.¹³⁰

Celvetîlikte tevhid zikri belli bir zaman tanzimine göre yapılabilmele beraber herhangi bir zaman tanzimi olmaksızın da yapılabilir.¹³¹ Ancak Celvetîlikte evrad için en faziletli zaman dilimi günün evvelinden kaba kuşluğa kadar olan zaman dilimidir.¹³²

Celvetîlikte tevhid zikrinin yanında esma-i seba zikri de önemlidir. Esmâ-i seb'a nefsin yedi mertebesine karşılık "*Lâ ilâhe illâllah*" "*Allah*", "*Hû*", "*Hakk*", "*Hayy*", "*Kayyûm*" ve "*Kahhar*" isimleridir.¹³³ Bunun yanında "*fîru'-ı esma*" denilen Allah'ın beş ismi daha zikredilir. Şeyh tarafından bu adlar dervişe sırası ile ve belirli zamanlarda verilir. Derviş gördüğü rüyaları şeyhine anlatır ve şeyh zikir miktarını veya zikrettiği adı değiştirir.¹³⁴

Celvetî tarikatının zikir ayinine "*nısf-ı kıyam*" denmektedir. Diz üstüne kalkılarak yapılan bu ayine "*Hızır kıyamı*" da denmektedir. Nısf-ı kıyam Aziz Mahmud Hüdâyî Dergâhı'nda cuma namazından sonra icra edilirdi. Belli bir düzen içinde yapılan bu zikir ayininde Hüdâyî'ye ait olan ya da olmayan ilahiler icra edilirdi.

Zikrin yanı sıra sâlik sabah namazından sonra güneş bir iki mızrak boyu yükselinceye kadar zikir ve tefekkür ile meşgul olur. Sonra dört veya altı rekât işrak, kuşluk vaktinde ise yine dört veya altı rekât kuşluk namazı kılar. **Tıbyân-ı Vesail**'de işrak namazı iki ya da dört rekât olarak yer alır. Sâlik birinci rekâtta Şems, ikinci rekâtta Leyl, üçüncü rekâtta Duha ve dördüncü rekâtta ise İnşirah surelerini okur.¹³⁵ Akşam namazından sonra ise altı rekât evvabin namazı kılar. Ayrıca gece iki yahut on iki rekât teheccüd namazı kılar. Daima abdestli gezen sâlik abdest aldığı anda iki

¹³⁰ Yılmaz, **a.g.m.**, s. 274.

¹³¹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 199.

¹³² Çiçek, **a.g.b.**, s. 250.

¹³³ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 201.

¹³⁴ Gölpınarlı, **a.g.m.**, s. 69.

¹³⁵ Çiçek, **a.g.b.**, 250.

rekât şükür namazı kılar. Oruç da sâlik için çeşitli zamanlarda yerine getirilen ibadetlerdendir. Pazartesi, perşembe; zilhicce ve muharrem'in on günü; recep ve şabanın tamamı; şevvalin altı günü oruçla geçirilen zamanlardır.

Celvetî tacı on üç terklidir. Kubbesi siyaha yakın yeşil olan tacın on iki terki kelime-i tevhidin harflerine, on iki imama ve esma-i seb'a'dan mazhar olunan isme dalalet eder. Bir başka rivayete göre ise on üç terk on iki imama ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kutbiyetine işaret eder. Tacın tepesindeki düğme ise Hazret-i Peygamber'in nübüvvetinin ifadesidir. Tacın ön kısmı mihrabî ve minberî arka kısmı ise kafesî biçimde diğer tarikatlardan farklı olarak sarılır. Ayrıca Celvetî asitanesine devam eden muhiplere intisablarından önce beyaz destarlı tac giydirilir. Tarikata intisab edip derviş olanlar yeşil destar sararlar.¹³⁶

Celvetî tarikatında musıkînin de çok önemli bir yeri vardır. Celvetîliğin Türk tasavvuf musıkîsinde önemli bir yer işgal etmesinde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ilmî, edebî ve tasavvufî kişiliğinin yanında musıkîşinas bir şahsiyet olması etkili olmuştur.¹³⁷ Sadettin Nüşet Ergun, Aziz Mahmud Hüdâyî'yi XVII. yüzyılın bestekârlarından olarak takdim eder. Yaşadığı dönemde ve sonrasında birçok şiirinin bestekârlar tarafından da bestelendiğini belirtir. Musıkînin Celvetî ayininde de önemli bir yeri vardır. Celvetî ayini huşû ve huzûra davet eden hazin bir musıkî ile yapılır. Celvetî tarikatına mensup Hafız Kumral, Şaban Dede, Ömer Efendi, Hatip Hafız Efendi, Paşa Mehmed, Malak Hafız, Aksaraylı Hüseyin Efendi, Hüseyin Tevfik Efendi, Abdurrahman Nesib Dede, Mehmed Ruşen Tevfikî Efendi önemli musıkîşinaslar arasındadır.¹³⁸

1.4.2.1. Celvetîlik'te Adab ve Usul

Celvetî tarikatı ile diğer tarikatlar arasında, adab (kurallar) bakımından önemli ayrılıklar bulunmamakla birlikte, bu tarikatın incelenmeye değer bir yönü vardır. Bu konuda, en güvenilir bilgiyi, Hüdâyî'nin Arapça ve Türkçe olarak yazdığı tarikatnâmelerde buluyoruz. Tarikat özelliklerini göstermek bakımından, çok

¹³⁶ Yılmaz, **a.g.m.**, s. 274.

¹³⁷ Özcan, **a.g.b.**, s. 267.

¹³⁸ **A.b.**, s. 268-271.

önemli olan bu ayrıntıları 25 madde etrafında toplamak mümkündür:

- "1. Şeyhine verdiği sözde durmak.
2. Şeyhin sırrını saklamak.
3. Şeyhin telkin ettiği zikirden başka zikirle uğraşmamak.
4. Sâlikin, bu tariki hayır tariki bilip özenerek, uyarak çalışmak ve kusur etmemek.
5. Açlığa, uykusuzluğa, sükûta ve halktan uzlete devam etmek.
6. Şeyhi herkesten üstün bilmek.
7. Şeyhin yanına vardıkta dizini öpüp oturmak.
8. Gördüğü rüyadan hiçbir şeyi saklamayıp şeyhine söylemek, şeyh yorumlamazsa, yorumlamakta zorlamamak.
9. Şeyhin huzurunda kaftanının yenini çıkarıp oturmamak.
10. Şeyhin yanından ayrılırken, dizini öpüp bir iki adım gerisin geriye gittikten sonra arkasını dönmek.
11. Şeyh selâm verdikte, iki ellerini bağlayıp alçak gönüllülük ile selâm vermek, derviş selâm verirken de böyle yapmak.
12. Halka-i zikirden başka şeyhe arkasını dönmemek.
13. Şeyh yaya yürürken gece ise önünden, gündüz ise arkasından yürümek.
14. Şeyhin işareti olmadıkça, şeyh ile aynı safta namaz kılmamak.
15. Uzak ve yakın bir yere gideceği vakit şeyhin iznini almak.
16. Mescide veya eve girerken sağ yanıyla girmek (helâda bunun aksidir).
17. Kible tarafına tükürmemek, Ay'a ve Güneş'e karşı küçük abdest bozmamak.
18. Şeyhin bulunmadığı yerde, toplu hâlde zikretmemek.
19. Halka-i zikirde ve başka yerlerde ihtiyariyle başını açmamak.
20. Hâl üstün gelmedikçe, ihtiyarı yok olmadıkça nara atmamak.

21. *Dilini gıybet ve çirkin sözlerden sakınmak.*
22. *Cömert olmak, bir fakire borç olarak verdiği parayı almamak.*
23. *Zikir meclislerinde, ehl-i inkâr ile oturmamak, onların elbise ve mallarından hiçbir şey almamak.*
24. *Şeyhin sırlarını açıklamaktan sakınmak.*
25. *Şeyhe de lâzım olan, şeriata aykırı hareketten çekinmek.*"¹³⁹

1.4.2.2. Celvetî Silsilesi

Celvetî tarikatının silsilesinde kaynaklar farklı bilgiler vermekte ise de Hasan Kamil Yılmaz, Tıbyan-ı Vesail'e dayanarak silsileyi şu şekilde vermiştir:

- "1. Hz. Muhammed Mustafa (s.a.) 11/632
2. Hz. Ali Murtazâ (r.a.) 48/668
3. Hasan Basrî (k.s.) 110/728
4. Habîb A'cemî (k.s.) 150/767
5. Dâvud Tâî (k.s.) 184/800 - 801
6. Ma'rûf Kerhî (k.s.) 200/815
7. Seriyî-i Sakatî (k.s.) 253/867
8. Cüneyd Bağdâdî (k.s.) 297/909
9. Mîmşad Dîneverî (k.s.) 299/912
10. Muhammed Dîneverî (k.s.) 367/977
11. Muhammed el-Bekrî (k.s.) 400/1009
12. Kâdî Vahyü'ddîn veya Vecîhu'd-dîn (k.s.) 452/1060
13. Ömer el-Bekrî (k.s.) 487/1094
14. Ebu'n-Necîb Zıyâeddin es-Sühreverdî (k.s.) 563/1167
15. Kutbeddin Ebherî (k.s.) 623/1226
16. Şihâbüddin et-Tebrîzî (k.s.) 638/1240
17. Seyyid Cemâleddin et-Tebrîzî el-Ezherî (k.s.) 672/1273

¹³⁹ Celvetî tarikatının adab ve usulüne dair vermiş olduğumuz bilgiler Ziver Tezeren'in **Seyyid Azîz Mahmûd Hüdâyî I, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı ve Eserleri** adlı eserinin 52-53. sayfalarından alınmıştır.

18. *İbrahim Zâhid Gîlânî (k.s.) 700/1300*
19. *Safîyyüddin Erdebîlî (k.s.) 735/1334*
20. *Sadreddîn Erdebîlî (k.s.) 794/1392*
21. *Alâeddin Alî Erdebîlî (k.s.) 833/1429*
22. *Hamîdüddin Aksarâyî (k.s.) 815/1412*
23. *Hacı Bayram Velî (k.s.) 833/1429*
24. *Akbıyık Meczûb (k.s.) 860/1455*
25. *Hıdır Dede (k.s.) 918/1512*
26. *Mehmed Muhyiddîn Üfiâde (k.s.) 988/1580*
27. *Aziz Mahmud Hüdâyî (k.s.) 1038/1628"*¹⁴⁰

¹⁴⁰ Yukarıdaki Celvetî silsilesi, Hasan Kamil Yılmaz'ın **Aziz Mahmud Hüdâyî, Hayatı-Eserleri-Tarikatı**, adlı eserin 162. sayfasından alınmıştır.

2. BÖLÜM TÜRBE KAVRAMI ve AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ TÜRBE Sİ

2.1. Ziyaret Ritüeli Bağlamında Türbeler

Çalışmamızın bu bölümünde türbe ve türbe kavramı üzerinde durulacaktır. Bilindiği gibi türbeler geçmişten günümüze halkın ciddi anlamda ilgi gösterdiği mekânlardır. Türbeler halkın kutsallaştırdığı, özel bir anlam yüklediği, yoğun bir folklorik hayatın sürdürüldüğü, diğer ziyaret yerleriyle birlikte adeta "kutsalın tezahür ettiği"¹ mekânlar olarak önemini korumakta hatta artırmaktadır. Türbe ve türbe kavramı ziyaret ritüeli çerçevesinde ele alınıp incelenmesi gereken bir konudur. Bu bölümde yapılacak açıklamalarla halkın nazarında türbelerin ne denli önemli bir yeri işgal ettiği ve yatan şahısla birlikte nasıl kutsallaştırıldığının arka planı daha rahat anlaşılabilir.

Türbe kelimesi Arapça "türâb" kelimesinden gelmektedir. "Türâb" toprak anlamına gelmektedir. Türbe kelimesinin anlamı sözlüklerde: 1. "*Bir âdemin medfun bulunduğu toprak, mezar, merkad.*" 2. "*Kibâr u mazanne-i Kirâmın merkadları üzerine tesis olunan bina ki ekseriya ziyaretgâh olur*"²; 1. "*Mezar.*" 2. "*Mezar üzerine çatılmış kapı.*"³ şeklinde geçer. Anadolu'da velîlerin yattığı kutlu mezarlara ad olan türbe kelimesinin yerine "*yatır*" kelimesinin yanı sıra "*dede mezarı*", "*eren*", "*evliya*" ve ziyaret kavramı üzerine yapılan bir çalışmada olduğu gibi "*tekke*" kelimesi de kullanılabilmektedir.⁴

Türklerin dinî tarihinde çok eski dönemlere dayanan ve Orhun Kitabeleri'nde "*bark*"⁵ olarak yerini alan türbelerin en temel özelliği, buraların insanları kutsalla ilişkilendiren, onlara manevi duygular yaşatan, çeşitli problemlere çare bulan, şifa veren yerler olduğuna inanılmasıdır.

¹ Ünver Günay ve diğ., **Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması, Kayseri Örneği**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2001, s. 104.

² Şemseddin Sâmî, **Kamus-ı Türkî**, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1998, s. 394.

³ Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 16. bs., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1999, s. 1115.

⁴ Ünver Günay, "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dinî Ziyaret Yerleri", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 15, 2003/2, s. 9.

⁵ A.m., s. 9.

Türbeler konusunda yapılan bir çalışmada türbe "*Gerek hayattayken gerekse öldükten sonra kerâmet gösterdiğine inanılan, haklarında menkabeler üretilen insanların yattıkları, kutsallık atfedilen mezarlara türbe denmektedir. Tanıma psiko-sosyolojik anlam kazandıran kavram ise kutsallıktır. Önemli olan, insanların bir mekâna kutsallık atfetmesi ve bunun gereği olan inanç ve ritüelleri üretmesidir.*" Bu çalışmada türbe fenomeni ise "*İşte hem kutsalı hem de psiko-sosyal olanı üreten bu olguya türbe fenomeni diyoruz.*"⁶ şeklinde tarif edilmiştir.⁷

Burada insanlar tarafından bir mekânın, nesnenin ya da şahsın kutsallaştırılması üzerinde kısaca durmak gerekir. Mekânın kutsallaştırılmasına örnek olarak Marmara Denizi girişinde, Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdâyî ve Beşiktaş'ta Yahya Efendi, Karadeniz girişinde Beykoz'da Yûşâ Hazretleri, Sarıyer'de Telli Baba türbelerinin İstanbul Boğazı'nın manevi bekçileri olduğu inancına dayalı olarak kutsallaştırılmaktadır. Bu durum insanoğlunun, ilişkide bulunduğu canlı cansız varlıklarla psikolojik bağ kurmaya ve bunları psikolojik objeye dönüştürmeye olan meylinin göstergesi gibidir. Bu tür gerçeklikler, her ne kadar manevi gerçeklik olarak görülse de referanslarını her zaman dinden almak zorunda değildir.⁸ İnsanlar sadece mekâna değil çeşitli nesnelere de kutsallık atfedebilmektedir. Geçtiğimiz yıllarda Ali Sami Yen Stadı'nın yenilenmek üzere yıkılan tirbününün tuğlalarının satışa sunulması ve insanların bunları satın alması örnek olarak gösterilebilir.⁹

İnsanların bir şahsı ya da şahsa bağlı olarak mekânı kutsallaştırmasında üstün güç kavramı öne çıkmaktadır. İnsanlık tarihinin en erken dönemlerinden beri insanlar yaşamlarında çeşitli üstün güç ya da güçlere yer verdikleri, inançlarını, tavır ve davranışlarını bu üstün güçler doğrultusunda belirlemektedirler. Bu üstün güçler, "*tecrübe dünyasının dışında olan metafizik yapıya sahip aşkın bir varlık ya da varlıklar olabileceği gibi insanın içinde yaşadığı doğal ve sosyal çevreden kaynaklanan herhangi bir değer de olabilir.*" Bu üstün güçlerin temel özelliği

⁶ Ali Köse, Ali Ayten, **Türbeler, Popüler Dindarlığın Durakları**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010, s. 21.

⁷ Biz de çalışmamızda, "fenomen" kelimesini bu anlamı ifade edecek şekilde kullandık.

⁸ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 11.

⁹ **A.e.**, s. 22.

"insanın tecrübe dünyasının dışında aşkın bir niteliğe sahip olmasıdır."¹⁰ Bu noktada insanların velîleri ve onlara ait kutsal mekânlar olan türbeleri kutsallaştırmasında sözünü ettiğimiz üstün güç olgusunun etkisi göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir.

Son yıllarda yapılan araştırmalar, Türk halkının yaklaşık yarısının türbeleri ziyaret ettiğini göstermektedir. 2000 yılında yapılan bir araştırma halkın yüzde 52'sinin türbe ziyareti yaptığını belirtirken, 2009 yılında yapılan bir başka araştırma halkın yüzde 41'inin yılda en az bir kere türbeye gittiğini ortaya çıkarmıştır.¹¹ Bu veriler bize halkın, çalışmamıza konu edindiğimiz Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi gibi ülkemizin değişik yerlerinde var olan türbeleri ne denli kutsallaştırdığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bir mekânın halk tarafından kutsallaştırılarak ziyaretgâh olabilmesi için şu altı özelliği taşıması gerekmektedir:

1. Bir kült nesnesi olması.
2. Bu nesnenin kutsal sayılması.
3. Bu mekânın sürekli ziyaret ediliyor olması.
4. Farklı beldelerden gelen ziyaretçilerin olması.
5. Ziyaretgâhın ya da orada bulunan nesnenin şifa, rahmet, bereket getireceğine inanılması.
6. Dilden mülhem olan ritüellerin yapılması".¹²

Türbe ziyaretlerinin, bu ziyaretlerde çeşitli inançlara bağlı olarak uygulanan ritüellerin ve bu çevrede anlatılagelen menkabe ve memoratların "resmî din" kavramının karşısında gelişen "halk dini" veya "halk dindarlığı" kavramı doğrultusunda değerlendirilmelidir. En eski dönemlerden itibaren Türk tarihi ve kültürü içerisinde "imparatorluk dini" ile "halk dini" birbirinden ayırt edilebilmektedir. Türklerin tarih boyunca evrensel büyük dinlere ve nihayet İslamiyet'e dâhil oluşları bu farklılaşma sürecini hızlandırmıştır. Günümüzde Türk

¹⁰ Şinasi Gündüz, **Mitoloji ile İnanç Arasında**, Samsun, 1998, Etüt Yayınları, s. 15.

¹¹ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 12.

¹² **A.e.**, s. 22.

toplumlarında dinî yaşayış bakımından bu ayrışma çeşitli şekillerde kendini göstermektedir. Türbeler, yatırlar, kutsal ağaçlar, taşlar, sular ve adaklar "*egemen dini kültür*"e karşın bir "*alt kültür*", bazen "*karşıt kültür*" olarak kendini göstermektedir. Bir başka ifadeyle kurumlaşmış bir yapıda olan normatif dinin karşısında paralel bir din olarak karşımıza "*halk dindarlığı*" çıkmaktadır.¹³ Buradaki farklılaşma dinin temel kaynakları olarak kabul edilen kutsal metinlere ve peygamberin yaşayışına dayalı formu olan "*büyük gelenek*" ile daha bağdaştırmacı olan, yatır ziyaretleri ve bunlara bağlı olarak icra edilen ritüel davranışları resmî dinin olumsuz karşılmasına rağmen bünyesinde barındıran "*küçük gelenek*" arasındadır.¹⁴ Resmî din tarafından hoş görülmeeyen ritüel davranışlarla örgülenmiş türbe ziyareti, büyük gelenek ve küçük geleneğin farklılaşmasını net olarak göstermektedir.

Türbelerin önemli bir özelliği de millî bir karakter de arz etmeleridir. "*Bayraksız türbe neredeyse yok gibidir. Türbeler yeşil ile kırmızının bulunduğu yerlerdir. Türbe örtüsünün rengi olan yeşil ile Türk bayrağının kırmızısını birlikte barındıran mekânlardır. Bu buluşmanın en önemli göstergesi, türbelerde yatan velilerin maneviyatlarıyla Kurtuluş Savaşı'na, Kıbrıs Barış Harekâtı'na hatta PKK ile mücadeleye katıldıklarına inanılmasıdır.*"¹⁵ Kıbrıs Savaşı'nda Aziz Mahmud Hüdayî, Hasan Sezâyî; Kurtuluş Savaşı'nda Cahidî Sultan'ın savaşa dâhil olduklarına ve askerlerimize yardım ettiklerine dâir ciddi bir inanışın olduğu ve bu yönde sözlü kültür ortamında halen menkabelerin anlatıldığı görülmektedir. Böyle bir ortamda, insanlar yaptıkları savaş için kutsal alandan onay almakta, "Öbür âlemdelikler de bizim yanımızda." hissini yaşamaktadırlar.¹⁶

Yapmış olduğumuz çalışmanın da gösterdiği gibi türbeler dindarlık seviyeleri, din algıları, eğitim ya da sosyo-ekonomik durumları ne kadar farklı olursa olsun insanları birleştiren mekânlardır. Bu açıdan bakıldığında türbeler toplumda birlik ve dayanışmayı sağlayan, sosyal işlevi olan kurumlardır.

¹³ Günay, **a.g.m.**, s. 6.

¹⁴ Tayfun Atay, **Din Hayattan Çıkar**, İstanbul, 2. bs., İletişim Yayınları, 2009, s. 107.

¹⁵ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 29.

¹⁶ **A.e.**, s. 32.

*"Türk toplumundaki türbe fenomeninin bir toplumsal hafıza ürünü olduğu, toplumun Anadolu'yu yurt edindiği günlerden itibaren bu toprakları kendine mâl etme çabasının dini bir uzantısı olduğunu söylemek mümkündür. Tıpkı camiler gibi türbeler de Türkiye'nin bellek yerleridir. Bu mekânlar vasıtasıyla Türk toplumu kendi tarihinin tanıklığını yapmakta, geçmişi yeniden canlandırıp anlamlandırmaktadır. İnsanlar bu mekânlar sayesinde süreklilik duygusunu yaşamakta; geçmişle şimdi, ataları ile kendileri arasında bağ kurmaktadır."*¹⁷

Türbelerin önemli bir işlevi de soyut olan ölüm olgusu somutlaştırmalarıdır yani halkın zihninde soyut olan ölüm somutlaşmaktadır. *"Halk inancına göre türbeler Allah'ın sevgili kullarının canlılıklarını devam ettirdikleri, ses verdikleri yerlerdir. Yani ölümden sonra hayat olduğunun, ruhun varlığını devam ettirdiğinin insanların bilinçlerine somut bir nesne aracılığıyla kazındığı yerlerdir."*¹⁸

Toplumumuzda türbe algısı bir sosyal inşa sürecinin sonucudur. Toplamlar kültürel birikimlerini bir sonraki nesle bırakırken yeni nesil bu birikimleri nesnelleştirerek edinir.¹⁹ Sosyal inşa türbede yatan zatla sınırlı kalmamakta, türbedeki diğer nesnelere de yansıtılmaktadır. Bunun en net örneği, türbelerdeki çeşmelere kutsallık atfedilmesidir. Buradaki suyun şifa verici olduğuna inanılır ve çeşitli ritüeller üretilir. Türk dünyasında türbe adak ve ziyaret dindarlığı olgusunda önemli bir yer tutan ve kutsallık atfedilen sulara "dilek pınarı", "süt pınarı", "dede suyu", "havuz", "çeşme", "pınar" gibi isimler verildiği görülmektedir.²⁰

2.1.1. Türbelerin Ziyaretçileri

Halk dindarlığının çeşitli boyutlarıyla sergilendiği türbelere ve türbe ziyaretlerine İslamî literatürde var olan "vesile" kavramı doğrultusunda bakmak

¹⁷ A.e., s. 36.

¹⁸ A.e., s. 39.

¹⁹ A.e., s. 40.

²⁰ Günay, a.g.m., s. 12.

yerinde olacaktır. "*Vesile; araç, vasıta, sebep*" gibi anlamlara gelmektedir.²¹ İslamî gelenekte var olan vesile kavramı Kur'an'da iki ayette geçmektedir. Bunlar: "*Ey iman edenler! Allah'ın hukukunu gözetin, O'nun hukukunu ihlal etmekten sakının, O'na yaklaştırmaya vesile arayın ve O'nun yolunda mücadele edin ki korktuğunuzdan kurtulup umduğunuza kavuşasınız. (Maide, 5/35)*"²² ve "*Onların tanrılaştırıp yalvardığı kimseler, 'Ne yaparsam O'na daha yakın olabilirim?' diye Rablerine vesile ararlar. Çünkü Rabbinin azabı gerçekten korkunçtur. (İsra, 17/57)*"²³ ayetleridir. İslam âlimleri ve mutasavvıflar bu ayetler doğrultusunda konuyu ele almışlar ve tartışmışlardır.

Bir kısım müfessirler Allah'la kul arasında yakınlığı sağlayacak şeyin ibadet ve taat olduğunu savunmuştur. Bunun yanında hayatta olan şahıslar da vesile olarak görülmüştür. Ancak mutasavvıf çevrelerde ibadet ve taatın yanında ölü ya da diri olan şahıslar da kul ile Allah arasında vesile olarak görülmüştür. Salih amel ve taat ile Allah'a yakınlaşma konusunda mutasavvıflar ve bunların dışında kalanlar fikir birliğindedir. Salih kimseler ile tevessülü bazı âlimler kabul etmemişlerdir. Ölmüş olan kimselerin vesile olarak görülmesi de bazı âlimler tarafından tevhid akidesine muhalif uygulamalar dolayısıyla reddedilmiştir. İnsanların vesilede vasıta ile amacı karıştırarak bazı bid'atların ortaya çıkması onların hareket noktası olmuştur.²⁴ Tasavvuf çevrelerinde ölümlerin ruhaniyetlerini vesile edinme XII. yüzyıldan sonra tarikatların teşekkül etmeye başladığı dönemde görülmeye başlanmış ve zamanla yaygınlaşmıştır. Bu dönemden önce kul ile Allah arasında ibadet ve taat dışında bir vesile aranmamış; böyle bir eğilim Allah'tan uzak olma olarak görülmüştür. M. Necmeddin Bardakçı gerek diri gerek ölümlerin vesile olarak görülmesini tasavvufi düşüncenin zayıflaması ve sufi çevrelerdeki bilgi seviyesinin düşmesine bağlamaktadır.²⁵

²¹ **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, (Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010, s. 692.

²² Suat Yıldırım, **Kur'an-ı Hakîm'in Açıklamalı Meali**, İstanbul, Işık Yayınları, 2004, s. 112.

²³ **A.e.**, s. 285.

²⁴ M. Necmeddin Bardakçı, "Tasavvufi Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesile", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, C. I, S. II, Y.1999, s. 47.

²⁵ **A.m.**, s. 47.

Türklerin daha önceki inanç sistemlerinde ata ruhlarından iyilik ve kötülük gelebileceği düşüncesi ve Şamanların toplumsal statüleri; İslam dininin tasavvuf yoluyla tanınması gibi etkenlerle velî kültü içerisinde vesilenin Türk topluluklarında kolayca yaygınlaştığı anlaşılmaktadır. Bugün ülkemizin değişik yerlerinde türbe ziyaretleri ve bu ziyaretler esnasında sergilenen ritüel davranışlar ziyaretçiler açısından çoğu zaman yatmakta olan velî zatı, Allah ile kendileri arasında aracı olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak resmî din bakış açısı aracın amaç olarak görüldüğü düşüncesiyle türbelerde yerine getirilen ritüel davranışları bid'at ve hurafe olarak görmekte türbede yatan şahıslardan medet beklenmemesini ve uygulanan ritüellerin yanlışlığını telkin etmektedir.

Yapmış olduğumuz alan araştırmalarında ziyaretçilerin Aziz Mahmud Hüdayî'yi kendileriyle Allah arasında bir aracı olarak gördüğü tespit ettik. Onun Allah katında hatırı sayılır bir kul olduğuna dâir kuvvetli bir inancın olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ziyaretçiler "Biz onun yüzü suyu hürmetine Allah'tan istiyoruz." benzeri cümleler kurarak onu Allah'la aralarında bir aracı konumunda değerlendirdikleri dikkati çekmektedir. Ancak ziyaretçilerin resmî din bakış açısı tarafından hurafe ve bid'at olarak görülen ritüel davranışları sergiledikleri de dikkatten kaçmamaktadır.

Toplumun karşı karşıya bulunduğu çok hızlı toplumsal, sosyo-ekonomik ve kültürel değişimler ve kültür şoku, bir kısım köyler ve kasabaların yanı sıra, dine ve özellikle tarikatlara duyulan ilgi ve rağbetin yanı sıra ziyaret ritüeline duyulan ilgiyi de dikkat çekici bir biçimde artırmıştır. Kayseri şehir merkezindeki Seyyid Burhaneddin Türbesi'ne son on yıl içerisinde artan ilgi bu durumun canlı ve tipik bir göstergesidir. Kayseri'de yapılan bir araştırmada söz konusu türbe, ilgili araştırmaya konu olan ziyaret yerleri arasında en güçlü nüfûz ve cazibeye sahip alan olarak kendini göstermiştir. Bu türbeye sadece Kayseri halkı değil ülkenin her yerinden ziyaretçiler gelmektedir. Günümüz insanının refah seviyesinin artması ulaşım imkânlarının daha iyi olması Seyyid Burhaneddin Türbesi'nin ülke çapında ziyaretçilere sahip olan bir türbe haline getirmiştir.²⁶ Aynı durum Aziz Mahmud

²⁶ Günay ve diğ., **a.g.e.**, s. 92.

Hüdâyî Türbesi'nde tarafımızdan yapılan alan araştırmaları sırasında gözlemlenmiştir.

Türbelere giden ziyaretçilere bakıldığında erkeklerle karşılaştırıldığında, kadınların türbelere daha çok rağbet ettiklerini, kutsal mekân ihtiyacını daha fazla hissettiklerini söylemek mümkündür. Ali Köse ve Ali Ayten'in yapmış olduğu çalışmaya göre türbe ziyaretçilerinin %62'si kadın, %38'i erkektir.²⁷ Kayseri ve çevresinde ziyaret yerleri üzerine yapılan çalışmada da ziyaretçiler arasında kadın-erkek kategorileri ayırt edildiğinde ziyaret ritüelinin %90'lara varan bir nispette kadınlara mahsus bir olay olduğu gözlenmiştir. Çalışmada bu durumun sırf Kayseri ve çevresine mahsus olmadığı da belirtilmiştir. Zira olay evrenseldir ve meselâ İslâm dünyasında Kuzey Afrika'da Tunus yahut Cezayir'de, **Murabitizm** denilen ziyaret ritüeli de aynı şekilde geniş ölçüde kadınları bünyesinde bulundurmaktadır. Nitekim ülkemizin başka yörelerindeki meselâ Ankara yahut İstanbul'daki ziyaret olayları için de durum bundan farksızdır.²⁸

*"Kadınların türbelere daha fazla rağbet etmelerinin sebebi en genel ifadeyle kadın dindarlığının erkeklerle oranla daha mistik ve duygusal olmasıdır. Türbeler kadın dindarlığının tezahür ettiği yerlerdir. Kadınların türbeye el yüz sürme gibi dokunsal; bez bağlama gibi, kilit açma gibi, büyüsel; grup halinde türbeye oturup Kur'an, mevlit dua okuma gibi törensel ritüelleri önemsemesi bu karakterin göstergesidir."*²⁹ Ali Köse ve Ali Ayten çalışmalarında türbelere kadınların erkeklerden daha fazla rağbet etmesinin diğer bir sebebini "kutsal mekân arayışı" şeklinde açıklamaktadırlar. Türkiye'de kadınlar camilere çok fazla gidemedikleri ve camilerden elde edemediklerini başka bir mahalde, türbelerde aramakta olduklarını savunurlar. Din eğer kutsalın hissedilmesi ise bu hissin yoğunlaştığı en önemli mekânlar, türbeler ve camilerdir. Bu hissi erkekler camide yaşarken, kadınlar da aynı hissi türbelerde aramaktadır.³⁰

²⁷ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 48.

²⁸ Günay ve diğ., **a.g.e.**, s. 92.

²⁹ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 49.

³⁰ **A.e.**, s. 51.

2.1.3. Türbe Ziyaretlerinin Nedenleri

Türbeleri ziyaret eden ziyaretçilerin türbeyi çeşitli nedenlerle ve amaçlarla ziyaret ettikleri görülmektedir. Yapmış olduğumuz çalışmada insanların çok çeşitli sıkıntılarından kurtulmak için türbeye geldiklerini gördük. Bu durum ilk bakışta insanların dertlerinden kurtulmak için türbeyi bir sığınak olarak gördüklerini anlatmaktadır.

Çalışmamız esnasında yapmış olduğumuz mülakatlarda bu durumu açıkça görmek mümkün olmuştur. Ziyaretçiler türbeyi ziyaretlerinin ardından olumlu gelişmeleri türbenin kutsiyetine bağlamaktadır.

Halkın ihtiyaçları çok çeşitli olduğundan amaçlar da çeşitlenmektedir. Ünver Günay, bu konudaki makalesinde genel olarak halkın ne gibi ihtiyaç ve isteklerle gittikleri konusunda şunları sıralamaktadır: *"Hastalıklardan şifa bulma, çocuk sahibi olma, çocuğu durmayanların çocuklarının yaşamasını sağlama, doğacak çocuğun kız mı oğlan mı olacağım önceden bilme, yağmur duası, dilek tutma, adak, evde kalmış kızların kısmetinin açılması, kötü kadınların bu durumdan kurtulmaları, düşman şerrinden emin olma; ev, araba, mülk, servet, vb. şeylere sahip olma, kayıp eşyanın bulunması, içki, kumar gibi kötü alışkanlıklardan kurtulma, rızkın artması ve geçim sıkıntısının aşılması, işsizlerin iş bulması, trafik kazaları vb. felâketlerden emin olma, evlilikte ilk gecenin hayırlı geçmesi, karı-koca arasındaki muhabbeti artırma, kocasının çapkınlığını önleme, dışarıya veya askere giden yakınların sağ salim dönmesi, niyet edilen belli konularda yatırım tavsiyesini alma, yaramaz çocukların uslanması, sınavlarda başarı, dolu, zelzele, vb. tabii afetlerden emin olma ve mahsulünü koruma, hayvanların hastalıklarının iyileşmesi gibi pek çok ve çeşitli dilek, istek, adak, murat ve hacetler."* Bu bakımdan, genellikle ziyaret yerleri de, Türkmenistan'daki Parav Bibi makamı örneğinde olduğu üzere çok amaçlı olarak kabul ve rağbet görmekte; bununla birlikte, bir ya da birkaç amaç için uzmanlaşmış olanlarına da rastlanmaktadır.³¹

³¹ Günay, a.g.m., s. 17.

2.1.2. Türbelerin Ziyaretçiler Açısından Fonksiyonları

Burada türbelerin ziyaretçiler açısından ne gibi fonksiyonları yerine getirdiğinin ifade edilmesi yerinde olacaktır. Sembolik nesneleri, formları ve ritüelleri içeren kutsal mekânlar, Ali Köse ve Ali Ayten'in çalışmalarında belirttiklerine göre ziyaretçiler açısından üç türlü fonksiyon icra eder.

"1- İnsanların kutsalla ilişki kurmasını sağlar. Bu mekânlar aynı zamanda temizlik ve saflığı temsil eder. Bu saflık ve temizlik insanları Allah'a ulaştırır. Kutsal mekâna abdestli gitmek dua okuyarak girmek, gül suyu vb. güzel kokular sürünmek, tütsü yakmak gibi ritüeller, kutsal alanla iletişim kurmayı sağlayan saflığın ve temizliğin sembolik ifadeleridir.

2- Kutsal mekânlar kutsal gücün tezahür ettiği yerlerdir. Buradaki nesnelere dokunma, onları öpme, kutsal çeşmeden su içme vb. davranışlar kutsal gücün insan bedenine sirayet ettiğini gösteren sembolik ritüellerdir. Bu ritüeller insanlara mucizevî şifa ve ruhsal rahatlama sağlar.

3- Kutsal mekânlar dinî bir dünya algısını somutlaştıran, hayata dinî anlam kazandıran mekânlardır. Kutsal mekânlar, hayata yön veren, dünyayı biçimlendiren, insanlara gelecek için ümit kazandıran yol haritalarıdır."³²

2.1.4. Türbelerde Uygulanan Ritüeller

Türk toplumunda türbe ziyaretleri Türklerin çeşitli inanç sistemlerinden izler taşımakta ve ziyaret ritüeli hem eski inanç sistemlerinden hem de İslam dininden aldıkları unsurlarla birlikte uygulanmaktadır. Türbelerde uygulanan bazı ritüeller resmî dinin temsilcileri tarafından İslam akidesine uygun olmadıkları gerekçesiyle engellenmeye çalışılmaktadır.

İslam dini tevhid dini olduğundan ve tevhid akidesini yerleştirmeyi hedef edindiğinden önceleri müslümanları kabir ziyaretinden men etmiştir. Hz. Peygamber

³² Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 47.

İslam'ın ilk yıllarında kabir ziyaretini yasaklamıştır. Ancak daha sonraları bu yasağı "*Size kabir ziyaretini yasaklamıştım.(Şimdi buna izin veriyorum.) Onları ziyaret ediniz.*"³³ hadisiyle kaldırmıştır. Buradan anlaşılan kabir ziyaretleri önceleri yasaklanmıştır. Ancak İslam hakikatleri Müslümanlar arasında yaygınlaşınca bu yasak kaldırılmıştır. Hatta erkekler için kabir ziyareti ölümü ve ahireti hatırlatması yönüyle müstehap olarak görülmüştür.³⁴

Kabir ziyaretlerinin temel amacı olarak ölüm ve ahireti hatırlatmak olduğundan ziyaret serbest bırakılmış ancak resmî din tarafından ziyaret esnasında ölümler için sadece dua edilmesi uygun görülmüştür. Ölülerin ruhlarından yardım bekleme yani onların vesile yapılması hoş görülmemektedir.³⁵ Ancak vesile konusunda ve kabirde yatanlardan fayda bekleme konusunda halk kendi inançlarının doğrultusunda hareket etmektedir. Halk, kabirlerde ibadet etmeyi, yatan şahsın yardımını celb edecek davranışlar sergilemeyi tüm müdahalelere rağmen sürdürmektedir. Kabirlere kurban adamayı, kabirlerde kurban kesmeyi, mum yakılmasını, kabre para atmayı, bez ve ip bağlamayı resmî din temsilcileri hoş görmese de halk bu ritüelleri uygulamaya devam etmektedir.

Türbe ziyaretleri esnasında halkın çeşitli inançlara dayalı olarak birtakım ritüelleri yerine getirdikleri görülmektedir. Türbe ziyaretleriyle ilgili inanç ve ritüeller kitabî dinlerden, eski kültürlerden, çok tanrılı inançlardan ve insanların hayal güçlerinden unsurlar taşır. Yeni bir dine, yeni bir kültüre adapte olan toplumlar eski alışkanlıklarını, dinî ve kültürel değerlerini tamamen değıştirmezler.

Romalılar zamanla Hristiyanlaşmıştır ama eski döneme ait birçok kültürel unsur da Hristiyanlıkla beraber devam etmiştir. Pek çok putperest kültün, Hristiyan aziz kültürüne dönüşmüş olması Hristiyanlığın yayılması da kolaylaşmıştır. Noel kutlaması Roma dönemine ait bir inanışın Hristiyanlaşmış şeklidir.³⁶

³³ Müslim, Cenaiz, 36.

³⁴ Fikret Karaman, "Cenaze Defni ve Kabir Ziyareti Üzerine Bir İnceleme", **Diyanet İlmî Dergi**, C. 35, S. 2, Nisan- Mayıs- Haziran 1999, s. 30.

³⁵ **A.m.**, s. 32.

³⁶ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 15.

Bu durum birçok toplumda görüldüğü gibi Türk toplumunda da benzer şekilde gerçekleşmiştir. Yahya Efendi'nin "Yûşâ Hazretlerinin kabri buradadır." dediği yerde Hagios Michael Kilisesi bulunmaktadır. *"Hz. Yûşâ'nın yattığının manevi keşifle belirtilmesiyle, kilisenin ve Hristiyanların bölgedeki sosyal etkisi sona ermiş ve böylece bölge, deyim yerindeyse millileştirilmiştir."*³⁷

Diğer toplumlarda olduğu gibi ölmüş atalara minnet duyma, onlara kurban sunma, mezarlarını kutsallaştırma eski bir Türk inancı olarak bilinmektedir. Bu inancın temelini ruhların geride kalanlarla temasa geçip iyilikte bulunacağı ya da kötülük yapabilecekleri inancı teşkil etmektedir.³⁸ Söz konusu inançlar bir taraftan Türklerin "ölümünden sonra hayat olduğu" inancını taşıyan İslamiyet'i benimsemesini kolaylaştırmış, diğer taraftan velîlerin, savaş kahramanlarının mezarlarının türbeleştirilmesine katkıda bulunmuştur. Türbelere yönelik inanç ve ritüellerin Şamanist kültürlerden özellikler taşıdığını gösteren en önemli benzerlik, Şaman inancı ile velî inancının neredeyse aynı olmasıdır.³⁹

Ziyaret ritüeli her zaman için çok sıkı kurallara bağlı olmamakla beraber az çok yerleşik ritüelden söz etmek mümkündür. Ziyaret zamanının belli ve kesin bir zamanı olmamakla beraber perşembe ve cuma gibi günler tercih edilmektedir. Şehirlerde hafta sonu da ziyaret zamanları olabilmektedir. Kayseri-Koyunabdal Türbesi'ne cuma namazından sonra; Ovaçiftliği Yatırlarına ikindi namazını takiben gidilmesi usuldendir.

Kurak mevsimler, uzun yolculuk öncesi, hacca gidiş öncesi, hasat mevsiminin başlangıç ve sonu, dinî bayramlar, mübarek aylar geceler günler ile düğünler ve özellikle sünnet düğünleri ziyaret için önemli zamanlardır.⁴⁰

Ziyaret esnasında yerine getirilen uygulamaları Ünver Günay konuyla ilgili makalesinde şöyle sıralamıştır: *"üç İhlâs bir Fatiha okuma, kurban kesme (adak*

³⁷ A.e., s. 17.

³⁸ Ünver Günay, Harun Güngör, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi**, İstanbul, 5. bs., Rağbet Yayınları, 2009, s. 80.

³⁹ Ahmet Yaşar Ocak, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnameler**, (Metodolojik Bir Yaklaşım), Ankara, 3. bs., Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 11.

⁴⁰ Günay, **a.g.m.**, s. 19.

amacıyla oğlak, kuzu, koyun, horoz, tavuk) ve etini dağıtma, ağaca, çalıya veya hece taşına çaput veya bez bağlama, kutsal sudan içme, kutsal topraktan yeme, dilek taşları atma, dua etme, yağmur duası, kutsal çalıdan bir parça alıp kurutma veya getirme, pilav pişirme, türbeden bir miktar toprak alarak getirme, kayaya taş yapıştırma ve eğer taş yapışırsa dileğinin kabul olacağına inanma, kaderi veya rızkı bağlanmış kimselerin üzerlerindeki uğursuzluktan kurtulmaları için türbeye bir makara ip getirerek çözme ve böylece bağlanmış kaderinin değişeceğine inanma, türbeye kadını veya çocuğu satma, ağrıyan bele taşı (bel taşı) sürme, kuvvet taşını ağrıyan yerine sürme, dilek dileme, türbeye havlu, seccade, tespih, takke, baş örtüsü bırakma, bez parçalarını okuma, iki rekât namaz kılma, mum yakma, mezarın etrafında üç gün sabah namazından sonra dolaşma, mezara elini yüzünü sürme, türbeye para bırakma, ezan sırasında ağzı açık su şişesini türbeye bırakarak dua okuma ve duaları kabul olursa yeniden türbeye gelerek okunmuş kesmeşeker dağıtma, kesilen adak kurbanın kanından alınma sürme, çocuğu yaşamayan kadının boynuna at nalı, boncuk vb. şeyler asma, Mehmet isimli yedi kişinin kapısını dolaştırıp un, tuz toplama, yatırın ruhuna dualar ithaf etme, çocuğu olmayan kadının sırtına mezarın başındaki taşı koyma, kutsal su ile yıkanma, taş koparma, salavat getirme, sandukanın etrafında dolaşma, namaz kılınacak yerin girişine bir kutu kesme şeker bırakma, gelin olmamış kızın eşyasını türbeye bırakıp üzerinden bir cuma geçince alıp giydirme, türbenin anahtarını dilsiz çocuğun ağzına koyup çevirme, sünnet edilecek çocuğu türbeye getirme, türbede ahraz çocuğun başına tencere geçirip, tencereye üç kez vurma, tencerenin karasının çocuğun başına çıkmasını sağlama, helva dağıtma, ev ya da araba sahibi olmak amacıyla bunların anahtarını sallama, türbeye istenilen evin maketini bırakma, ibrik bırakmak, türbede geline ayva yedirme, geline türbe ve çevresi gezdirildikten sonra kolye hediye etme, çocuğu ocakta üzeri bezlerle örtülmüş oturağa yatırma, çocuğa yeni elbiseler giydirme, ilâhiler okuma, hastayı yatırın başında uyutma, kutsal ağacın meyvesini şifa niyeti ile yeme, tespih çevirme, ekmek parçasını su ile ıslatarak yarısını orada bırakıp, öteki yarısını yeme, dilek tutup, bir taşı ucundan ikiye ayrılmış bir ağaca sıkıştırarak suya bırakma, doğan çocuğa yatırın adını verme veya yatıra saygıdan dolayı adının yerine çocuğu “dede” diye çağırma, şükür duası okuma, çocuğu olmayan kadının ağzına ip ve ağaçtan gem yapıp, kutsal kayanın etrafında yedi kez

dolaştırma, türbenin etrafında dönme, hasta hayvanı kutsal kayanın etrafında dolaştırma, yağmur duası esnasında koyun sürüsünü kuzu sürüsüne karıştırma, kutsal suyun içine para, demir parçaları, vs. atma, dilek esnasında türbedeki mermer sütunu yahut yanındaki ağacı kucaklama gibi çok çeşitli şekillerde olmaktadır".⁴¹

2.2. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi etrafında teşekkül eden folklorik unsurların tespit ve değerlendirmesinden önce halk tarafından kutsallık atfedilen bu mekânın tanıtılması yerinde olacaktır.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi bugün bir kısmı ayakta olan Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi'nin parçasıdır. Külliye Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından Hüdâî Mahmud, Aziz Mahmud ve Aziz Efendi Mektebi Sokaklarının kuşattığı bir arsanın satın alınarak üzerine inşa ettirilmiştir. Bugün Üsküdar Doğancılar'da Ahmet Çelebi Mahallesi'nde bulunan külliye 1589-1595 yıllarında kurulmuştur.

Külliye'nin çekirdeğini oluşturan tekke, 1595'te tamamlandıktan sonra aynı zamanda tevhidhâne olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Bu mekân 1598-99'da Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından minber eklenerek camiye çevrilmiştir. Külliye bu tevhidhane ile birlikte derviş hücreleri, aşhane-imaret niteliğinde büyük bir mutfak, biri Aziz Mahmud Hüdâyî'ye dördü kızlarına ait meşrutahane, cümle kapısı ve onun yanında bulunan iki çeşmeden müteşekkildi. Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait olan türbe ise hayatının sonlarına doğru bu yapıya eklenmiştir.⁴²

Külliye 1850'de çıkan ve türbe dışında bütün yapıları yok eden yangına kadar çeşitli tamirler görmüş, bazı eklemelerle kalabalık bir derviş zümresini barındıracak kadar büyütülmüştür. 1855-56'da Sultan Abdülmecid tarafından Cami-Tevhidhâne'ye Hünkâr mahfili ve külliye'nin üzerinde bulunan arsanın güneyine bir sıbyan mektebi de ilave edilerek türbe de dâhil olmak üzere külliye yeniden inşa

⁴¹ A.m., s. 20.

⁴² M. Baha Tanman, "Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi", TDV İslam Ansiklopedisi, C. IV, s. 340.

ettirilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in yakın adamlarından Lütü Bey tarafından 1899-1900'de bir kısmı kendisi ve aile fertlerine türbe olarak tahsis edilen müstakil bir kütüphane inşa ettirilmiştir. Bundan bir yıl sonra türbe tamir ettirilmiş ve halen ayakta olan harem bölümü eklenmiştir. 1910 yılında yıldırım isabet etmesiyle yıkılan türbe yeniden inşa edilmiştir. 1912 yılında Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın kızlarından Fatma Hanım tarafından türbenin şimdiki camekânlı giriş bölümü yaptırılmıştır.⁴³

1925 yılında tevhidhane kapatılmış ve sadece cami olarak kullanılmaya başlamıştır. Külliye'nin bazı bölümleri değişerek günümüze gelebilmelerine rağmen bazı bölümleri ise yok olup gitmiştir. Cami ve ayakta kalan yapılar 1975'te Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tamir edilmiştir.⁴⁴

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi, üzerinde bulunduğu arsayı doğu batı doğrultusunda ikiye bölen ve Hüdâyî Avlusu adıyla bilinen sokağın sol kolunda bulunmaktadır. Türbenin batısında sonradan birleştirilen ve tekke şeyhleriyle ailelerine tahsis edilmiş şu an itibarıyla üstü açık olan türbe yer alır. Türbenin doğusunda camii bulunmaktadır. Cami bugün itibarıyla ibadete açıktır. Caminin doğusunda ise Kaya Sultan'ın kızı Fatma Hanım Sultan'a ait açık türbe bulunur.⁴⁵

Türbe kuzeyden güneye doğru sıralanan camekânlı bir giriş bölümü, türbedarlara ayrılan piramit biçiminde bir külâhla örtülen oda ve esas harimden oluşmaktadır. Giriş kapısı üzerinde ta'lik hatla yazılmış bir kitabe vardır. Kitabede;

Bu meşhed mecma'ı ervâh-ı ecsâd-ı Hüdâyî'dir
Edeble gir azizim türbe-i pâk-ı Hüdâyî'dir
Dilâ tahsîl idem dersen eğer zevk-i İlahî'den
Nasibini alır elbet giren bâb-ı Hüdâyî'den

⁴³ Mehmet Nermi Haskan camekânlı bu bölümün yapılış tarihini 1918 olarak vermiştir. (Mehmet Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyu Üsküdar**, C. II, İstanbul, Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2001, s. 533)

⁴⁴ Tanman, **a.g.m.**, s. 341.

⁴⁵ **A.m.**, s. 341.

yazılıdır. Mehmet Nermi Haskan bu kitabede yazılı olan mısraların sahibini Selimiyeli şair, Şeyh Reşid Üsküdarî olarak verir.⁴⁶

Harim kapısı üzerinde Atayî'ye ait mısraların yazılı olduğu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin vefat tarihini belirten Arapça mensur bir kitabe bulunmaktadır. Harim bölümüne girmeden sağda su kuyusu vardır. Halk tarafından bu suyun zemzem suyu olduğu ve çok çeşitli hastalıklara iyi geldiği inancı hâkimdir. Bu nedenle ziyaretçiler tarafından içilmekte hatta şişelere doldurularak hasta olanlara içirilmek üzere götürülmektedir. Harim dikdörtgen planlıdır. Ölçüleri 7,40'a 8,80'dir.⁴⁷ Harimin ortasında dört mermer sütunun üzerinde bulunan içeriden on üç dilime ayrılmış ahşap kubbe bulunur. Kubbenin altında Aziz Mahmud Hüdâyî'nin sandukası bulunmaktadır. Sandukanın etrafında yaldızlı demir şebeke vardır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin sandukası etrafında çocuklarına ve bir torununa ait olan sandukalar bulunmaktadır. Türbede 1. Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi, 2. Hüdâyî Hazretlerinin oğlu Mustafa Ebrar Efendi 1004 (1595-96), 3. Evlatlarından Ahmet Sıddık Efendi 1034 (1624-25), 4. Evlatlarından Abdülvâhid Efendi 1020 (1611-12), 5. Evlâdından Aişe Hanım 1009 (1600-1), 6. Evlâdından Ali Murtaza Efendi 1010 (1601-2), 7. Evliyâ Mehmed Muhtar Efendi 1004 (1595-96) gömülüdür. 8. Evladından Rukiye Hanım 1052 (1642-43), 9. Evladından Fatma Zehra Hanım 1004 (1595), 10. Fatma Zehra Hanım 1086 (1675-76), 11. Evlatlarından Zeynep Hanım 1052 (1642-43).⁴⁸

Duvarların üst kesiminde hattat Mahmud Celaleddin tarafından işlenmiş Mülk suresi sülüs bir yazı kuşağı halinde dolaşmaktadır. Türbenin doğusunda önceleri açık iken 1855'te üstü örtülerek asıl türbeye eklenmiş diğer bir türbe vardır. Ancak bu türbenin çatısı Cumhuriyet döneminde ortadan kalkmıştır. Tekke şeyhleri ve ailelerine ait olan mezarların sandukaları kaldırılmış yerlerine çimentodan lahitler dikilmiştir. Külliye'nin haziresinde birçoğu hat ve oymacılık sanatı açısından başarılı mezar taşları bulunmaktadır. Caminin batısında Fatma Sultan'a ait açık türbeler içersinde oldukça dikkat çekici bir türbe bulunmaktadır.⁴⁹

⁴⁶ Haskan, **a.g.e.**, s. 534.

⁴⁷ **A.e.**, s. 535.

⁴⁸ **A.e.**, s. 536.

⁴⁹ Tanman, **a.g.m.**, s. 343.

2.2.1. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin Ziyaretçileri

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin ziyaretçi profili üzerinde durmanın yararlı olacağı düşüncesindeyiz. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi İstanbul'da bugün canlı bir folklorun yaşandığı mekânlardandır. Bu canlılık ziyaretçilerinden ve ziyaretçiler tarafından sergilenen ritüel davranışlardan kaynaklanmaktadır. Her gün çok sayıda ziyaretçi türbeye gelmekte, ziyaret ritüeli dâhilinde bazı uygulamalar yerine getirmektedir. Alan araştırmaları esnasında yapmış olduğumuz gözlemler ve derlemeler doğrultusunda türbenin ziyaretçi profilini yansıtmaya çalışacağız.

Öncelikle türbeyi kimlerin ziyaret ettiğini ortaya koymak doğru olacaktır.⁵⁰ Türbe bugün her kesimden ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Çeşitli sosyal çevrelerden, meslek gruplarından, yurt içinden ve yurt dışından ziyaretçiler türbeyi ziyaret için gelmektedir. Özellikle şehir dışından ve yurt dışından gelen ziyaretçilerin bir kısmının da hususi olarak Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ni ziyaret maksatlı İstanbul'a geldiklerini tespit ettik. Bunun yanında bir vesile ile İstanbul'da bulunanların zaman ayırıp türbeye geldikleri de görülmektedir. İstanbul içinden türbeye gelenlerin hususi olarak ve büyük çoğunluğunun da düzenli olarak türbeye geldikleri dikkati çekmektedir. Türbenin en fazla perşembe, cuma, cumartesi ve pazar günleri ziyaret edildiği tarafımızdan gözlemlenmiştir. Bu günlerde gözlemlenen yığılmanın, toplumun cuma gününün kutsal olduğuna dair inancı; sosyal ve iktisadî hayatın getirdiği şartlardan kaynaklandığı düşünülebilir. Sosyal ve iktisadî hayatın şartları türbe ziyaretlerinin zamanını cumartesi ve pazar günlerinde yoğunlaştırmaktadır.

Türbe bireysel olarak ziyaret edilebildiği gibi gruplar halinde de ziyaret edilebilmektedir. Gelen ziyaretçiler çeşitli maksatlarla türbeyi ziyaret edebilmektedir. Yukarıda Türkiye'deki türbelerin hangi maksatlarla ziyaret edildiğine değinmiştik.⁵¹ Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin ziyaretçilerinin hangi durumlarda ve hangi maksatlarla türbeyi ziyaret ettikleri Muammer Ak tarafından

⁵⁰ Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin ziyaretçileri hakkında 2012 yılında Muammer Ak tarafından "**Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Türk Popüler Dindarlığı: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Örneği**" başlığıyla hazırlanan doktora tezinde ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. (Muammer Ak, **Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Türk Popüler Dindarlığı: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Örneği**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.)

⁵¹ Bkz. Bölüm 2.1.2. **Türbelerin Ziyaretçileri**, s. 47.

2012 yılında hazırlanan doktora tezinde üç yüz on katılımcıya uygulanan anket sonuçları doğrultusunda tespit edilmiştir. Bu çalışmaya göre herhangi bir sebep olmadan türbeye gelenlerin oranı %70 iken sıkıntılı zamanlarında türbeye gelenlerin oranı %16 olarak tespit edilmiştir. Dua etmek ve türbeden manevi güç almak maksadıyla türbeye gelenlerin oranı %75 civarındadır. Türbeye gelen ziyaretçilerin yaklaşık %47'si türbede dilekte bulunmuştur. Dilekte bulunan ziyaretçilerden büyük çoğunluğu hastalıklardan kurtulma beladan uzak olma, hayırlı kazançlar elde etme gibi dileklerde bulunmuştur.⁵²

Gelen ziyaretçilerin büyük çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Yukarıda da değindiğimiz gibi son yıllarda yapılan araştırmalar türbelerin kadınlar tarafından daha fazla ziyaret edildiğini ortaya koymuştur. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde de durum farklı değildir. Yukarıda adı geçen çalışmada araştırmacı Aziz Mahmud Hüdayi Türbesi'nde yapmış olduğu çalışmada her ne kadar ankete katılan ziyaretçilerin kadın ve erkek oranının aynı olmasına rağmen araştırmacı türbeyi genelde kadınların ziyaret ettiğini belirtmektedir.⁵³

Kabir ziyareti konusunda hazırlamış olduğu çalışmada Fikret Karaman, kadınların kabir ziyareti konusunun tartışmalı olduğunu belirtir. Âlimlerin konuyla ilgili hadislerle dayanarak kadın ve erkeğe kabir ziyaretinin caiz olduğuna karar verdiklerini ancak kadın erkek karışık ziyaretlerde fesat endişesi olduğundan genç kadınların karışık yapılan ziyaretlere iştirak etmemesinin doğru bulunduğunu aktarmaktadır. Yaşlı kadınların ise kadın erkek karışık olarak kabir ziyareti yapabileceğini belirten Fikret Karaman konunun başka bir tarafına temas ederek sürekli kabir ziyareti yapan kadınların evlerini ve ailelerini ihmal edebilecekleri ihtimalinden söz eder.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne gelen kadın ziyaretçilerin genelde orta yaşlı ve yaşlı kimseler olduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanında genç kesimden hatta orta öğretim seviyesindeki kadın ziyaretçiler de türbeyi ziyaret etmektedir. Kadın ziyaretçilerin türbeyi haftanın her günü ziyaret edebildiğini gözlemledik. Ancak

⁵² Muammer Ak, **Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Türk Popüler Dindarlığı: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Örneği**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 116-120.

⁵³ A.t., s. 80.

perşembe, cuma, cumartesi ve pazar günleri daha fazla ziyaretçinin türbeye geldiğini tespit ettik. Özellikle de cuma günü, cuma namazı öncesi ve sonrasında kadın misafirlerin sayısı oldukça artmaktadır. Cuma gününe has olan bu durumun, bu günde türbe ziyaret etmenin daha faziletli olduğu inancından ve çoğu ritüel davranışın icra zamanının cuma günü olarak yaygınlaşmasından kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Türbeyi ziyaret eden ve mülakat yaptığımız kadınların öğrenim durumları çeşitlilik göstermektedir.⁵⁴ Yine aynı kitlenin meslekî durumları göz önünde bulundurulduğunda çeşitlilik göze çarpmakla birlikte ev hanımı olanların fazlalığı dikkat çekmektedir.

Kadın misafirler türbeyi daha çok gruplar halinde ziyaret etmektedir. Özellikle cuma günleri ve hafta sonlarında minibüslerle kadın gruplarının türbeye geldikleri görülmektedir. Ancak burada dikkatimizi çeken husus, bu gruplar İstanbul'da bulunan türbeleri gezmekte ve Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi onlar için bir durak olmaktadır. Yine kandil günlerinde ve ramazan ayında ziyaretçi sayısı artmaktadır. Kandil günlerinde halk arasında hayır yapmak olarak bilinen yiyecek içecek dağıtımı artmaktadır. Normal zamanlarda kadın misafirler ağırlıkta olmak üzere şeker dağıtımı dikkat çeken bir ritüel davranıştır. Ancak mübarek gün ve gecelerde şekerin yanında kandil simidi, lokum, lokma hatta ambalajlı hazır yiyecekler de dağıtılmaktadır. Burada mübarek gün ve gecelerde dağıtılan yiyeceklerin adak adama ritüelinden bağımsız olduğunu belirtmek gerekir.

Türbenin kadın ziyaretçiler açısından ve erkek ziyaretçiler tarafından daha farklı anlamlandırıldığını belirtmek yerinde olacaktır. Yapmış olduğumuz mülakatlarda bir kısmının resmî dinin belirlediği sınırların dışında kalan ritüel davranışların kadınlar tarafından yerine getirildiğini tespit ettik. Adak adama ve bunun ardından şeker dağıtma, kilit ile kısmet açma, oruç adama, Yasin dağıtma gibi dileğin yerine gelmesi amacıyla yerine getirilen ritüel davranışlar kadınlar tarafından sergilenmektedir. Kadın ziyaretçilerin türbeden beklentileri de erkek ziyaretçilerden

⁵⁴ Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'yle ilgili yapılan ve yukarıda adı geçen çalışmada türbeyi ziyaret edenlerden ankete katılan ziyaretçilerin öğrenim durumlarına bakıldığında yüksek öğrenim görenlerin oranı oldukça yüksektir. Ancak öğrenim durumlarını gösteren tabloda kadın erkek ayrımı yapılmamıştır.

farklılaşmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne gelen kadın ziyaretçilerin en fazla ev sahibi olma ve kendisi ya da bir yakını için iş imkânına ulaşma isteğinin olduğunu gördük. Bunun yanında kendilerinde yahut çevrelerinde olan hastaların şifa bulmaları, ev içi huzursuzlukların giderilmesi, evlatlarının ya da yakınlarının evlenebilmesi, kendisinin veya yakınının çocuk sahibi olabilmesi, yakınlarının eğitim hayatı ve eğitim bu eğitim hayatlarında girmiş oldukları sınavlarda başarılı olmaları için de dilekte bulunmakta ve bu dileklerine bağlı olarak şeker vs. dağıtmaktadırlar.

Ziyaret esnasında kadın ziyaretçilerin türbede daha fazla zaman geçirdiklerini gözlemledik. Genelde kadın ziyaretçiler, dua ve bazı surelerin bulunduğu kitapçıklarla türbeye gelmektedirler. Türbenin içine girdiklerinde sandukaların etrafında ve aralarında oturmakta ve getirdikleri kitapçıkları okumaktadırlar. Türbede kaldıkları süre içinde sanduklara el yüz sürme gibi davranışları sergilemektedirler. Türbenin avlusunda da zaman geçirmektedirler. Adak adamaya bağlı olarak şeker vs. dağıtma işlemleri için avluda uzun süre kaldıkları görülmektedir. Türbe civarında zaman geçirmelerinin bir diğer sebebinin mistik haz alma ve psikolojik rahatlama ihtiyaçlarını karşılama isteği olduğu düşüncesindeyiz. Yukarıda da değindiğimiz gibi kadınların türbe ziyaret etme dinamiklerinden biri de kutsal mekân arayışıdır.⁵⁵ Mülakatlarımızda ziyaretçilerin türbede huzur bulduklarını, rahatladıklarını dinledik. Orada bulunmanın kendilerine mutluluk verdiğini ifade ettiklerine şahit olduk. Bu ifadelerden hareketle özellikle kadın misafirlerin türbeden mistik haz aldıklarını ve psikolojik olarak rahatladıklarını söyleyebiliriz.

Türbeyi ziyaret eden erkeklerin oranı kadın ziyaretçilere göre düşüktür. Ancak cuma günleri cuma vaktinde türbeye gelen erkek ve kadın ziyaretçilerin oranlarında değişim olmakta erkek ziyaretçiler fazlalaşmaktadır. Türbeyle aynı avluyu paylaşan Aziz Mahmud Hüdâyî Camii'nin bu duruma zemin hazırladığı ortadadır. Cuma namazı erkek ziyaretçi sayısını artırmaktadır. Ancak kadın ziyaretçilerin de bu saatte türbeye rağbet gösterdikleri dikkatten kaçmamaktadır.

⁵⁵ Bkz. Bölüm 2.1.2. Türbelerin Ziyaretçileri, s. 47.

Türbeyi ziyaret eden erkek ziyaretçilerin öğrenim durumlarına bakıldığında çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Meslekî durumları da aynı şekilde farklılaşmaktadır. Memur, işçi, esnaf ve zanaatkâr, sanatçı, öğrenci, emekli kesimlerinden ziyaretçiler türbeye gelmektedir.

Her yaş grubundan erkek misafirlerin türbeyi ziyaret edebildikleri gözlemlenebilmektedir. Ancak öğrencilerin sınav dönemlerinde erkek ziyaretçi kitlesinde öğrenci ağırlıklı bir değişim hemen fark edilebilmektedir. Erkek misafirlerin ayrıca cuma ve pazar sabah namazı vaktinde türbeye yoğun olarak geldikleri görülmüştür. Bunun bize göre iki sebebi vardır. Birincisi, Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfının sabah namazını canlandırma projesidir. Cuma ve pazar sabah namazlarından sonra türbe ve camiyle aynı avluda bulunan vakıf "Hüdâyî çorbası" adıyla ikramda bulunmaktadır. Bu, bizce türbenin de ziyaretçilerini cuma ve pazar sabahlarında artırmaktadır. İkinci sebep ise yukarıda da değindiğimiz gibi sosyal ve iktisadî hayatın getirileridir. Sabah namazı vakitlerinin çalışma saatlerinin dışında olması erkek ziyaretçilerin bu zamanlarda türbeye yoğun olarak gelmesine zemin hazırlamaktadır. Bu sebepten erkek ziyaretçiler bu zaman dilimlerini de ziyaret için değerlendirmektedirler.

Erkek ziyaretçiler türbeyi genelde bireysel olarak ya da küçük gruplar halinde ziyaret etmektedirler. Mübarek gün ve gecelerde ise bilinçli bir şekilde oluşturulan büyük gruplar halinde erkek ziyaretçiler türbeye gelmektedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin erkek ve kadın ziyaretçiler açısından farklı anlamlandırıldığına yukarıda da değinmiştik. Erkek misafirlerin türbeden beklentileri kadınların aksine maddi olmayan isteklerdir. Ancak işleri ters giden esnaf kesime mensup ziyaretçilerin işlerinin düzelebilmesi noktasında beklentilerinin olması mülakatlarımız esnasında rastladığımız bir durumdur. Ancak erkek misafirlerin beklentileri daha çok manevi beklentilerdir. Burada şunu da belirtmek gerekir ki erkek ziyaretçiler derlemelerimiz esnasında sorunlarını bizimle daha az paylaşmışlardır. Bu sebepten bu konuda daha net ifadeler kullanmak zorlaşmaktadır.

Ziyaret esnasında erkek ziyaretçiler türbede daha az kalmaktadırlar. Kadın ziyaretçilerden farklı olarak çeşitli ritüel davranışlardan uzak durmaktadırlar. Genelde Fatiha okuyup dua ettikten sonra türbeden ayrıldıkları gözlemlenmektedir. Türbede fazla kaldıklarında zamanı ritüel davranışlar sergileyerek değil de dua ederek ve rabita yaparak değerlendirmektedirler. Yapmış olduğumuz derleme çalışmaları esnasında erkek ziyaretçiler, türbede bulundukları sürede mistik bir haz aldıklarını ve huzur bulduklarını anlatmışlardır. Ortam onlara göre uhrevîdir ve orada bulunmak psikolojik olarak rahatlama vesilesidir.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi toplumun her kesiminden insanın çeşitli maksatlarla ziyaret edildiği görülmektedir. Gelen ziyaretçiler ve gelme maksatlarından türbenin genel amaçlı bir türbe olduğu anlaşılmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfının ve türbe görevlilerinin uyarılarına rağmen resmî dinin hurafe ve bidat olarak gördüğü ritüel davranışlar sergilenmektedir. Bütün uyarılar ve yönlendirmelere rağmen halk türbeyi kendine göre anlamlandırmakta ve bu doğrultuda ziyaret etmektedir.

2.2.2. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin Çevreye Etkisi

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi her gün çok sayıda insan tarafından ziyaret edilen halk nazarında kutsal olarak görülen Üsküdar'ın önemli ziyaret mekânlarından biridir. Toplumun her kesiminden her yaştan misafiri ağırlamaktadır. Belirli bir ziyaret zamanı olmayan türbe günün her saatinde ziyaret edilebilmektedir.

Böylesine yoğun bir şekilde ziyaret edilen bir mekânın bulunduğu çevreye etki etmemesi tabi ki düşünülemez. Çok canlı bir folklorik hayatın yaşandığı türbe çevresine sosyal ve ekonomik yönden farklılık kazandırmaktadır. Her gün gelen ziyaretçilerle türbe çevresi kalabalıkların uğrak yeridir. Bu kalabalık, çevreye farklı bir canlılık katmaktadır. Çeşitli halk gruplarına mensup insanlar, türbede bir araya gelmekte türbe, söz konusu halk gruplarını birbirine yaklaştırmaktadır. Zengin fakir, genç yaşlı, kadın erkek, insanları ziyaret ritüeli etrafında birleştirmektedir. Ziyaretçiler ziyaret esnasında iletişime geçmekte ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hatırası etrafında ortak bir paydada buluşmaktadır. Türbeye gelen insanlar dertlerini

paylaşmakta, çözümünü konusunda ritüel davranışlar yerine getirilmektedir. Türbeye gelenler en azından psikolojik olarak rahatlamakta, türbe sosyal bir rehabilitasyon merkezi olma işlevini yerine getirmektedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi, bulunduğu çevrenin ekonomisine de olumlu yönde etki etmektedir. Türbenin civarında ticarî hayatın canlılığı hemen dikkati çekmektedir. Türbenin bulunduğu mevkide irili ufaklı birçok iş yeri konumlanmış durumdadır.

Bu iş yerlerinin başında kitapçılar gelmektedir. Kitapçılarda genelde dinî içerikli kitaplar satışa sunulmaktadır. Satışa sunulan kitaplar arasında Aziz Mahmud Hüdâyî ile ilgili kitaplar hemen dikkati çekmektedir. Çeşitli hacimlerde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hayatı, eserleri ve menkabelerini anlatan kitaplar satılmaktadır.

Kitap dükkânlarıyla birlikte çeşitli hediyelik eşyaların, tespihlerin, seccadelerin, takıların ve küçük boyutlarda dinî kitapların satıldığı dükkânlar civarda bulunan ve türbenin varlığıyla ayakta duran işletmelerin başında gelmektedir. Bu işletmelerde satılan tespih, seccade, takı vb. ürünlerin satış miktarlarıyla ilgili olarak görüştüğümüz işletmeciler net rakamlar vermemişlerdir. Ancak özellikle tespih ve dua kitaplarının satışlarının yüksek olduğunu gözlemledik. Türbenin etrafta konumlanan işletmelere ne denli etki ettiği, üzerinde "Aziz Mahmud Hüdâyî Hatırası" yazılı tekstil ürünlerinin çok miktarda satılmasından da anlaşılmaktadır.

Civarda gıda satışı yapan işletmecilerle yapmış olduğumuz mülakatlardan türbenin bu ticarî işletmelere olumlu etkisi olduğunu öğrenmiş durumdayız. İşletmeciler türbenin sağlamış olduğu canlılığın satışlarını olumlu yönde etkilediğini anlatmışlardır.

Yapmış olduğumuz alan araştırmalarında civardaki emlak hareketliliğini de inceledik. Bundan amacımız türbe civarının bir çekim merkezi olup olmadığını tespit etmektir. Türbede uzun yıllar çalışan görevlilerden, mahalle sakinlerinden ve emlakçılardan edindiğimiz bilgiler Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi civarının tercih edilen bir muhit olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle türbenin bulunduğu sokakta ev satışlarının çok az olduğunu; satış olduğu takdirde ise satış bedelinin yüksek

olduğunu öğrendik. Ev kiralarının da türbeye yaklaştıkça arttığı gerçeğiyle karşılaştık.

Alan araştırmalarında türbe civarının ikâmet etmek için ne denli tercih edildiğini mülakatlarımızda bizzat o çevrede oturan insanlardan dinledik. Civarda oturan insanlardan bazıları, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye yakında oturabilmek için dualar ettiklerini, adaklar adadıklarını anlatmışlar ve dileklerinin de yine Aziz Mahmud Hüdâyî'nin himmetiyle gerçek olduğunu belirtmişlerdir. Bir vesileyle türbeyi ziyaret edip bu ziyaretlerinin sonunda orayı ikâmet etmek için seçen insanların varlığı Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin bir çekim merkezi olduğunu gözler önüne sermektedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi, çevresini sosyo-ekonomik yönden olumlu etkileyen bir ziyaret mekânı olarak önümüzde durmaktadır. Bu etki hem Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsından hem de türbede yaşanan folklorik hayattan kaynaklanmaktadır.

3. BÖLÜM AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ TÜRBEŞİ'NDE HALK İNANÇLARINA BAĞLI OLARAK UYGULANAN RİTÜELLERİN İNCELENMESİ

3.1. Halk İnancı ve Ritüel Kavramları

3.1.1. Halk İnancı Kavramı

Çalışmamızın en önemli amaçlarından biri Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesiyle ilgili halk inançları ve buna bağlı olarak uygulanan ritüellerin tespit edilmesi ve değerlendirilmesidir. Bu bölümde öncelikle inanç, halk inancı ve ritüel kavramlarının genel çerçevesiyle ortaya konması, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi etrafında ziyaret ritüeli bağlamında tespit edilen uygulamaların anlaşılmasında son derece yararlı olacaktır. Bu noktada ritüellerin uygulanmasında çıkış noktası olan inanç kavramını ve tabiatüstü güçleri olan insanlar olarak kabul edilen ve halk arasında velî, ermiş gibi isimlerle bilinen şahıslar hakkındaki halk inançlarını ortaya koymak yerinde olacaktır.

İnanç kelimesi, bir şeyi doğru olarak benimsemek anlamındaki inanmak fiilinden gelmektedir. Orta Türkçe'de karşılığı inanç olan inanç sözcüğünün anlamını Tuncer Gülensoy "bir düşünceye gönülden bağlı bulunma" olarak vermiştir. Sözcük Azericede "inanc", Türkmencede "inanç", Kırgızcada "inanû" olarak yer almaktadır.¹

Orhan Hançerlioğlu, inanç kavramını "Sanıya güvenme ve bağlanma" (Osmanlıcada "itikat", İngilizcede "belief") olarak ifade etmiştir. İnanç bilginin bittiği yerde başlar. Her inancın arka planında bir bilgisizlik yatar. İnsanlar bilmediklerini hayal güçleriyle tamamlamaya çalışmışlar, çeşitli olasılıklardan birini seçerek sanı ve kanılar edinmişlerdir. Bu sanı ve kanılara güvenince de inanç

¹ Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* C. I (A-N), Ankara, TDK Yayınları, 2007, s. 435.

gerçekleşmiştir. İnanç bilme ihtiyacına dayandığından pratikte doğrulanan ve denetlenen inanç, inanç olmaktan çıkar, bilgi halini alır.²

İnançlar ya da inançsal varsayımlar bilim açısından belli bir ölçüde değer taşır. Bu değerleri, toplumsal ve ekonomik nedenleriyle karşılamaya çalıştıkları ihtiyaçlardır. Her masal belli bir ihtiyacın ürünüdür. İnsanlar masal uydurmak ihtiyacını, bilimsel olarak açıklayamadıkları gerçekleri bu yolla açıklamak için duymuşlardır. Bu açıklama ihtiyacı da temelde, kimi yerde çok karmaşık, toplumsal ve ekonomik nedenlere dayanır. İnsanlar bereket tanrısını besinlerini sağlamak için hayal etmişlerdir.³

Pertev Naili Boratav, inanç kavramının sözlük anlamı ile insan düşüncesinin din, politika, ahlâk gibi çok geniş bir bölümünü içine aldığı söyler. Halkbilim açısından inanç, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp, kendi çağının şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlardır.⁴ Özkul Çobanoğlu da **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnanışları** adlı eserinde buna paralel bir bakış açısıyla konuya yaklaşmakta ve "*Halk biliminin ilgilendiği ve kısaca "halk inançları" olarak adlandırılan araştırma alanı ise eski dinlerden aktarılanlarla resmî dinin inançlarının türlü nedenlerle geniş halk yığınları arasında çeşitlenerek aldığı yeni yorum ve inanış şekilleridir. Bunlar resmî din tarafından hurafe veya batıl inanç olarak adlandırılan halk dinine ait yaygın inanış şekilleri, yorum ve uygulamalardır.*"⁵ ifadeleriyle halkbiliminin bu konudaki sınırlarını çizerken çalışmamızda ele aldığımız ritüellerin alt yapısını teşkil eden inançların da genel çerçevesini çizmektedir.

Çalışmamızda derlediğimiz ritüellerin alt yapısını teşkil eden söz konusu inançlar toplumumuz tarafından en eski inanç sistemlerinden günümüze senkretik yapısıyla taşınan halk inançları setinin parçalarıdır. Bu bakımdan, derlediğimiz

² Orhan Hançerlioğlu, **İnanç Sözlüğü**, Dinler-Mezhepler-Tarikâtlar-Efsaneler, İstanbul, 1975, s. 268.

³ **A.e.**, s. 269.

⁴ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru** (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar), 3. bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi, s. 7.

⁵ Özkul Çobanoğlu, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003, s. 12.

ritüellerin dayandığı inançlar, resmî din tarafından hoş karşılanmayan ve batıl inanç olarak adlandırılan, halk dindarlığının göstergeleri olan inançlardır.

3.1.1.1. Tabiatüstü Güçleri Olan İnsanlarla İlgili Halk İnançları

Pertev Naili Boratav, tabiatüstü güçleri olan insanlardan “ermiş” adı verilen *“yazılı tarih ve menkabe kaynaklarında anılmış olsun olmasın, kendilerine tarihlik bir değer verilen kişiler”* olarak bahseder.

Bu kişilerin birçoğu gerçekten yaşamış kişilerdir. Bunların kimisi de toprak, ağaç, bitki adlarıyla adlandırılmıştır (Kum Baba, Çınar Dede vb.). Kimisi ise bir sesle meydana gelmiştir (Şıpşıp Dede). Kimi yerlerde ise bu şahısların adı bile yoktur. Sadece “yatır”, “dede” gibi sözcüklerle anılırlar. Boratav, bu şahısları örneklendirdikten sonra onların önemli bir özelliğini verir. Onlar Anadolu topraklarında yatmaktadır ve Anadolu’nun ayrılmaz parçalarıdır. Onların yatmış oldukları bu topraklar, Türkler buralara gelmeden önce bile varlığını sürdüren dinlerin tapınakları ya da sunakları olabilir.⁶

Anadolu’da bu evliyalara bazı görevler yakıştırılır. Bu görevler halk arasında "adak" kelimesiyle karşılanmaktadır. Yatıra adak adamak, ona bir dileğin gerçekleşmesi için başvurmaktır. Adağın sahibi, bu yolla söz konusu velîyi Tanrı ile arasında aracı konumuyla algılar. Dileği gerçekleşen bunun karşılığında adağını yerine getirir.

Evliyaların bir niteliği, hayatta iken ya da öldükten sonra akıl dışı işleri başarma gücüne sahip olmalarıdır. Burada kerâmet kavramı ortaya çıkar. Halk inanışında mucize ve kerâmeti birbirinden ayıran belli bir sınır yoktur.⁷

Boratav bu gibi ermiş kişilerin ne gibi işler başarabileceğini şu şekilde sınıflandırarak maddelendirmiştir:

"1) Kendinden daha güçlü, kendine üstün kişiye meydan okuma; ondan saygı görme

⁶ Boratav, **a.g.e.**, s. 41.

⁷ **A.e.**, s. 43.

- 2) *Kâfirlerin hakkından gelebilme. Koruduğu Müslümanları savaşta başarıya ulaştırma, Müslüman esirleri kurtarma*
- 3) *Olağanüstü uyarılarla dinsizlere, kendi kerâmetlerine inanmayanlara, saygısızlara, iddiacılara, suçlulara hadlerini bildirme; onları yaptıklarından utandırıp yola getirme; inançsızlıkta direnenleri cezalandırma*
- 4) *Ermişin kerâmetini görenin, bunu başka birine anlatmasının bir felâketle ya da ölümle sonuçlanması*
- 5) *Bir kişiyi ya da bir topluluğu, tehlikeli bir durumdan, bir âfetten kurtarma*
- 6) *Masumları, çaresizleri haksız cezalardan kurtarma*
- 7) *İsteddiği kimselerin mallarını, kazançlarını (çiftçilerin toprak ürünlerini, avcıların avlarını, balıkçıların balıklarını) çoğaltabilme, bereket sağlama*
- 8) *Çocuksuz kişilere döl sağlayabilme*
- 9) *Çeşitli hastalıkları sağaltma, sakatlıkları onarma*
- 10) *Hayvanları (ehlî, vahşî) kendi buyruğu altına alabilme*
- 11) *Vahşî ya da ehlî hayvanları koruma; onlarla konuşup anlaşma*
- 12) *Cansız varlıkları (ağaçlar, bitkiler) koruma*
- 13) *Cansız varlıkları, (dağ, kaya, su...) buyruğu altına alabilme*
- 14) *Ermişin insandan başka bir varlığa dönüşebilmesi*
- 15) *Cansız bir varlığa can verebilme*
- 16) *Bir maddeyi başka bir maddeye dönüştürebilmesi: şarabı suya, kurşunu altına...*
- 17) *Çeşitli silâhların yaralama gücünü etkisiz kılabilme*
- 18) *Tabiat olaylarını dilediğince yönetebilme, onların sırasını, düzenini değiştirebilme*
- 19) *Zaman, yer, madde yasalarının kurulu düzenini bozabilme:*
 - a) *Sağken ya da öldükten sonra birkaç yerde birden bulunabilme*
 - b) *Olağanüstü kısa bir süre içinde yer değiştirebilme*
 - c) *Yer değiştirmeden istediği yere ulaşabilme: kolun istediğince uzayabilmesi*

- d) Uzaktaki şeyi görebilme, sesi duyabilme, olayı sezebilme
- 20) Bu dünyadan ya da öteki dünyadan şaşılacak görüntüleri, olayları başkalarına gösterebilme
- 21) Olağan şartları hiçe sayarak kendisine istediğince mal, mülk, para, yiyecek sağlayabilme
- 22) Ölümlerle haberleşebilme
- 23) Ölümleri diriltebilme
- 24) Geleceği, olacağı önceden bilme; gizli şeyleri sezme
- 25) Öldükten sonra düşte ya da uyanık hallerinde yaşayanlara görünebilme, bu yoldan onlara buyruğunu bildirme
- 26) Uçabilme, boşluğa atılabilme
- 27) Deniz, göl, nehir üzerinde batmadan yürüyebilme
- 28) Cinsî eğilimlere meydan okumanın olağanüstü kanıtlarını gösterebilme
- 29) Yeme, içme, uyku... gibi gereksinmelerden yoksun kalabilme
- 30) Peygamberlerle, Hızır'la, Kırklar'la haberleşme, buluşma
- 31) Ölümden sonra vücudunu çürümekten koruyabilme
- 32) Ölümünden sonra bir yapı (türbe) altında yatmayı istemediğini bildirme
- 33) Ermişlik mertebesine erişebilmek ya da ermişliğini kanıtlamak için katlanılması gereken, olağanüstü güçlükte, insanüstü dayanıklılık isteyen denemelere katlanabilme
- 34) Kendi ölüm anını kestirme, dilediği anda ölebilme
- 35) İnsanların cinsiyetini değiştirebilme"⁸

3.1.2. Ritüel Kavramı

İlkay Şahin Batılı araştırmacılardan nakille, "ritüel" teriminin Batılı bir terim olduğunu, bu terime benzer bazı terimlerin Doğu toplumlarında var olduğunu ancak doğrudan ritüeli karşılayan bir terimin olmadığını vurgular.⁹

⁸ A.e., s. 43-45.

⁹ İlkay Şahin, *Göçmen Kadınların Dinî Ritüellere Katılımı: Amersfoort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Basılamamış Doktora Tezi, Kayseri, 2008, s. 80.

Ritüeller hakkında araştırmacılar çeşitli tanımlamalar yapmışlardır. Roy A. Rappaport, ritüeli, *"yazıya geçmemiş, hiç değişmeyen ifadelerin ve belirli şekildeki hareketlerin kesin sıralarla oyuncular tarafından ortaya konulması"* olarak tarif etmiştir. Ritüel, *"birbirleriyle ilişkili az çok sabitleştirilmiş kişiliklerin ya da özelliklerin bir bütünü, bir kalıp veya şekildir. Bu tarifi kuvvetlendiren olaylar dinsel münasebetlerin dışında meydana gelir."* Rappaport, ritüelin konu malzemesinin din olmadığı düşüncesindedir.¹⁰ Ritüel kavramı toplumsal etkileşim açısından önem verilen günlük hayatın her zaman alışılmış, sıradan, rutin işleri için de kullanılmaktadır.¹¹

Ancak ritüel kavramının, 19. yüzyıldan itibaren kendine özgü içeriği ile Batı dünyasındaki akademik çalışmalarda yerini almışsa da uzun bir müddet ibadet kavramını işaret edecek şekilde kullanıldığı görülmektedir.¹²

Orhan Hançerlioğlu da Rappaport'un aksine bir bakış açısına sahiptir. Rit, dinsel tören ve kurallarıdır. Rit terimi tapım biçimlerini ifade eder. Her tapım belli biçimlerde yapılır. Tapım şekillerine göre ritler çeşitlenir. Bu terim biçimsel bir anlamı dile getirir.¹³ M. Ali Kirman da ritüeli, *"Genel olarak belli zamanlarda yerine getirilen dinî ayin ve ibadetler ile bunların şekilleri."* olarak tarif etmekle birlikte kavramın *"gündelik yaşama uzanan dindışı"* boyutunun da olduğunu ifade eder.¹⁴

Turner *"Teknik alışkanlıklar için değil mistik varlık ve güçlerle ilişkili inançları barındıran durumlar için tayin edilmiş biçimsel davranışlar."*¹⁵ tanımıyla ritüelleri dinî boyutuyla yakın olarak tanımlamıştır. Geertz de *"Ritüel yani kutsanmış davranış, dinî kavrayışların gerçeğe uygun ve dinî emirlerin güvenilir olduğuna dâir"*

¹⁰ Roy A. Rappaport, "Ritüel", Çev. Kürşat Korkmaz, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**, Ankara, Milli Folklor Yayınları, 2003, s. 396.

¹¹ M. Ali Kirman, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2011, s. 267.

¹² Şahin, **a.g.t.**, s. 80.

¹³ Hançerlioğlu, **a.g.e.**, s. 539.

¹⁴ Kirman, **a.g.e.**, s. 268.

¹⁵ Şahin, **a.g.t.**, s. 81.

kanaatin bir şekilde üretildiği yerdir."¹⁶ şeklindeki tanımıyla yine kutsallık ve din vurgusu yapmıştır.

A. R. Radcliffe-Brown da ritüeli dinî boyutuyla ele alır. Ona göre, bir dinin anlaşılabilmesi için inançtan ziyade ritler önemli olmaktadır. Antik dinlerin çeşitli kurumlara ve pratiklere dayandığını vurgular. Radcliffe-Brown inanç ve ritüel arasındaki ilişki konusunda antropologların ritleri, inançların bir sonucu olarak gördüklerini belirtmekle beraber bu fikre katılmadığını belirtir. O, inançların ritler yüzünden ortaya çıktığı düşüncesindedir. Ritler, ve inançlar birlikte ve kendi içinde tutarlı bir bütünün bölümleri olarak gelişir.¹⁷

Turner'ın, *"Ritüel, aktörün hedef ve amaçları adına olağanüstü varlıkları ya da güçleri etkilemek için tasarlanmış, ayrı bir yerde icra edilen, jest, kelime ve nesneleri kapsayan kalıplaşmış ardışık eylemlerdir."* ve Collins'in, *"Ritüel sözlü kalıpları ezberden saymak, şarkı söylemek, geleneksel hareketleri yapmak, geleneksel kıyafetleri giymek gibi devam eden kalıplaşmış eylemlerin bir dizisi olarak formel bir seremonidir."*¹⁸ tanımları da ritüellerin dinî yönünün vurgulanmadığı tariflerdir.

*"İnsanların ulusal, etnik ya da dinsel kimliklerinin en özgün ve kutsal ifadelerini barındıran ritüeller çoğu zaman dince kutsal sayılan ölümler ve nesnelerin koruma ve kayırmasını elde etmek için uygulanır. Ritüeller katılımcıların duygularını canlandırma yeteneğine sahiptir."*¹⁹

Metin And, ritüellerde ikili bir ilişkiden söz eder. Bu ikili ilişki söz ve eylem arasındadır. And'a göre, ritüel ve törenlerde eylemin sözden daha önemlidir.²⁰ Buradan hareketle ritüellerde gösterinin ön planda olduğu söylenebilir. Necdet Subaşı bu konuda *"Ritüel belli zamanlarda ve belli aralıklarda yerine getirilen, uygulamada sembollerin de yer aldığı bir davranış kalıbı olarak tanımlanır. Bu bağlamda aynı kavramsal çerçevede kullanılan rit, katılımcıların üzerinde uzlaşarak*

¹⁶ A.t., s. 81.

¹⁷ A. R. Radcliffe-Brown, "Din ve Toplum" Çev. Ünsal Oskay, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi**, C. 23, S. 4, Y. 1968, s. 304-305.

¹⁸ Şahin, a.g.t., s. 81.

¹⁹ Kirman, a.g.e., s. 266.

²⁰ Metin And, **Ritüelden Drama, Kerbelâ-Muharrem-Taziye**, 3. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012, s. 33.

simgesel bir anlam yükledikleri geleneksel uygulamaları yansıtırken ritüelde birbirini izleyen ve tamamlayan ritlerin birer uygulama düzeni olarak değerlendirilir."²¹ ifadeleriyle ritüellerin gösteri yanını da vurgulamaktadır.

Bu uygulama düzeninde ise ritüeli meydana getiren ifade ve biçimsel hareketlerin sırası zamana zaman değişmekle genelde sabittir. ²² *"Kısaca ritüel sosyal uzlaşmanın sahneye konmasıdır. Bu sıfatla ritüel, insan toplumunun temeli üzerine kurulan esaslı bir sosyal davranıştır."*²³

Emile Durkheim'den beri ritüelin tanımı ve işlevlerine konusunda sık sık toplumsal yapıya, uyum ve dayanışmaya vurgu yapılır. Ritüel bir grubun değerlerinin korunmasında ya da grup bağının kuvvetlendirilmesinde önemli bir yere sahiptir. Durkheim'e göre, ritüel toplumsal bir olgudur. Ona göre, toplumsal olgular bireyler üzerinde uyguladıkları bir dış zorlama gücüne sahip olmalarıyla ve kendilerini çiğnemeye yönelik bireysel girişimlere karşı direnç göstermeleriyle dikkat çeker.²⁴

Ritüel, toplumu bir arada tutmak için gerekli toplumsal dayanışmayı sağlar. İnsanlar da ritüeller aracılığıyla toplumdaki ilişkiselliği, ilişki maddelerini doğru olarak izleyebilme olanağı bulur. Durkheim ritüeli kutsallıkla beraber ele alır. O, inancı ritüel merkezli ve ona bağlı olarak tanımlamaktaki ısrarıyla toplumsal eylemin altını çizer. Ona göre, ritüelde asıl anlamlı olan eylemdir.

Ritüelde içkin olan yaratıcı coşkunluk, gerçekliği ve yinelemeyi sürekli takviye eder. Bu ısrar kendiliğinden, kesintisiz bir süreklilikle geçmişi yarına taşır. Ritüel kavramına dikkat edildiğinde her seferinde bir tekrarı, bir bütünselliğe ve her zaman yapısal özerklik taşıyan özgün bir formun varlığına dikkat etmek gerekir. Çünkü her bir ritüel doğası gereği bir tutarlılık, bir devamlılık peşindedir.

²¹ Necdet Subaşı, "Ritüel Kaybı" **Alevî Tören ve Ritüelleri (Cem Cenaze Kurban ve Ritüeller) Sempozyum Bildirileri**, Ankara, 2-3 Nisan 2005, s. 17.

²² Rappaport, **A.g.m.**, s. 397.

²³ **A.m.**, s. 401.

²⁴ Emile Durkheim, **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Çev. Cemal Bâli Akal, 3. bs. Ankara, Dost Kitabevi, 2012, s. 35.

*"Ritüel ve onu icra eden topluluk zamanla birbirini tamamlayan ortak bir yapıya dönüşür. ...Ritüeller ait olduğu değer ve kültür, din ve gelenek, referans ve aidiyet alanlarını yansıtan bir sırlı havayı içinde saklamayı sürdürür. ...Ritüel, geleneksel bilme için yeterli sayılabilecek bir tür depo işlevini görür. ...Toplum belli tarzda tanımlanan ritüeller aracılığıyla kendi içindeki tüm bireysel farklılıkları azaltır."*²⁵

Ritüelin anlamı, icra edildiği inanç çerçevesi göz önünde bulundurulmadan yeterince anlaşılamayacaktır. *"Eğer herhangi bir ritüeli, kendisine insani bir anlam kazandıran niyet, his gibi metafizik ve içsel derunî boyutları göz ardı ederek, sadece belirli bazı zahiri hareketlerden ibaret olarak tanımlanırsa, ritüelin bir fonksiyonu kaldığından söz etmek mümkün olmayacaktır."*²⁶

Ritüeller, sosyoloji ve antropolojinin kuruluş aşamasında merkezi konusu olsa da sonraları bu durum değişmiştir. Sosyoloji temel çalışma konularından olan ritüelleri antropolojiye bırakmıştır.²⁷

*"Batı merkezli ritüel kuramları toplum ve kültür olmak üzere iki temel çizgiyi takip etmiştir. Ritüelleri sosyal bir fenomen olarak değerlendiren yaklaşım biçimleri sosyal yapı ile ritüellerin fonksiyonel ilişkisi üzerinde durmuşlar, kültürcü yaklaşımlar ise ritüelleri kültürel bağlamlarına göre değerlendirmişlerdir."*²⁸

Geleneksel toplumlarda ritüelin sosyal kültürel hayatta önemli olmakla birlikte seküler toplumlarda ise ritüellerin dinî gruplar gibi sınırlı bir alana sıkıştığı ya da seküler ritler şeklinde yeniden organize olduğu yönünde görüşler vardır. Geleneksel toplumlarda hayatın her alanıyla ilgili ritler varken seküler toplumlarda sınırlı sayıda rit varlığını sürdürmektedir.

Fakat bazı araştırmacılar tarafından ritüellerin sekülerleşmiş toplumlarda zeminini kaybettiği düşüncesine karşı çıkmaktadırlar. Sekülerleşme, dinin hayattan geri çekilişinin yanında dinî tarikat ve cemaatleri üreterek kutsalın dönüşen daha

²⁵ Subaşı, **a.g.b.**, s. 19.

²⁶ **A.b.**, s. 18.

²⁷ Şahin, **a.g.t.**, s. 70.

²⁸ **A.t.**, s. 71.

kuvvetli şekliyle dindarlıkta derinleşmeyi sağlamaktadır. Buradan hareketle ritüellerde bir azalmanın söz konusu olmadığı vurgulanmıştır.

Magneralla, Türkiye'de yaptığı araştırmasında modernleşmenin geleneği güçlendirdiğine işaret etmiş, ekonomi ve ulaşım imkânlarının gelişmesine paralel olarak Türklerin hac ritüeline ilgisinin arttığına dikkat çekmiştir. Seküler toplumlarda ritüellerin bireysel bir tercihin sonucu haline geldiği ve giderek silikleştiğini düşünenler de olmuştur. Her iki toplum tipinde de inanç ve uygulamaların aynı ortak temeller üzerinde şekillendiği savunulmuştur.²⁹

3.1.2.1. Ritüelin Özellikleri

Rappaport'un bu konudaki çalışmasından hareketle ritüellerin belli başlı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

- Ritüel hem sözleri hem de hareketleri kapsar.
- Ritüelde söz ve hareketin her ikisi üzerinde güven önemli bir yere sahiptir.
- Ritüelin bir diğer özelliği değişmez oluşudur. Bu değişmezlik, onun kutsiyetinden gelmektedir.³⁰

3.1.2.2. Ritüellerin İşlevleri

Gülbüz Erginer, Metin And'ın ritüellerle ilgili olarak Durkheim'in saptadığı, geçerliliğini hâlâ koruyan işlevlerini şöyle sıralar:

- "1. Kuttören, bireyi, toplumda yaşamak için, toplumun gerektirdiği düzen bağının sıklığına, acı çekmeye hazırlar, bu yolda onu eğitir,*
- 2. Kuttören, bireyleri bir araya getirir, bireyler arasındaki toplumsal bağları güçlendirir, ortaklığı pekiştirir,*
- 3. Kuttörenin toplumda, canlandırıcı bir işlevi vardır. Toplumun ilişkilerini kalıtlarının bilincine vardır; geleneklerin sürmesine, inançların tazelenmesine, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım ederek*

²⁹ A.t., s. 72-75.

³⁰ Rappaport, a.g.m., 401-404.

toplumu canlı bir biçimde ayakta tutar.

4. *Mutluluk verici işlev: Toplumun bir üyesi olmanın mutluluk duygusunu verir. Özellikle toplumun bunalımlı dönemlerinde, kişilerin coşku ve duygularını bir arada dile getirmelerine olanak tanıyarak bozulan dengeyi düzeltir.*" ³¹

Ritüeller, bireye bir arada yaşamanın getirdiği bazı sorumluluklar yükler. Bu sorumluluklar atalarına, birlikte yaşadığı diğer bireylere ve gelecek kuşaklara karşıdır. Birey bu sorumlulukları sahip olduğu duygular sayesinde yerine getirir. Ritler, toplumsal dayanışmaya güç veren bu duyguları artırır, yineler, sağlamlaştırır. ³²

...Toplumun birlikteliğinin sağlanması, pekiştirilmesi, birlik ve beraberlik duygularının kuşaktan kuşağa aktarılması ritlerin asal görevleri arasında yer almaktadır.

...Bir yönüyle ritüeller, kendisine katılanları bir araya getirerek, toplumu oluşturan bireylerdeki dinsel ağırlıklı toplumsal birliktelik düşüncesinin pekişmesine katkıda bulunmaktadır.

"Ritüeller beden ile aklı birleştirdiğine göre, kültürün yapılanmasında etkili unsurlardır. Ritüelde, kültürün dış gücü, yeniden ruh bulur ve aramızda yaşar.

...Ritüel, anlamları iletmek, sosyal gerçeği yaratmak ve böylece, kozmolojik düzeni yaratmak ve yaşama geçirmek için bir araçtır.

...Dinsel/büyüsel ritüellerin uygulanmalarına yönelik amaçların ilk basamağında yer alan, doğaüstü ile ilişki kurmaktır. Sunuya değgin ilk amacı izleyen diğer amaçlar kutsama, kutsanma, arınma olarak sıralanabilir.

...Ritüeller bireyleri yaşamlarının sınırları ötesine taşır ve onları insanlığın,

³¹ Gürbüz Erginer, **Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997, s. 47.

³² Radcliffe-Brown, **a.g.m.**, s. 314.

*evrenin daha geniş süreçlerine bağlar."*³³

3.1.2.2.1. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Uygulanan Ritüellerin İşlevleri

1. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Uygulanan Ritüeller Gelenek ve Görenekleri Korur, Onların Sürekliliğini Sağlar.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi halk muhayyilesinde kutsal sayılan ve İstanbul'da en fazla ziyaretçi çeken mekânlardandır. Geçmişten günümüze türbede belli gelenekler oluşmuştur. Bu gelenekler genel olarak bütün türbelerde uygulanan geleneklerle örtüşmektedir. Ancak Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne has gelenekler de oluşmuştur. Günümüze bu gelenekleri, Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan anlatı metinlerinden destek alarak uygulanan ritüeller taşımıştır.

Ritüellerin taşıyıcı işlevinin yanı sıra söz konusu gelenek ve görenekleri koruyucu işlev üstlendiği de görülmektedir. Ritüeller zamanla kalıplaşan ve uygulayıcılarını içinde bulunduğu toplum vasıtasıyla denetleyen bir yapıya sahiptir. Uygulanan ritüellere bakıldığında sınırları çizilmiş uygulamalar zinciri olduğu görülmektedir. Bu sınırların dışına uygulayıcılar tarafından genelde çıkılmadığı görülmektedir. Ancak ritüelin yapısına sadık kalınarak bazı değişiklikler yapıldığı da gözlemlenmiştir.

2. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Uygulanan Ritüeller Türbeyi Anlamlandırır.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde uygulanan ritüellerin temelinde velî kültüne dayanan inançlar yatmaktadır. Velî zatların türbeleri, her türlü hastalık ve sıkıntının giderildiği, dileklerin kabul edildiği mekânlardır. Türbede uygulanan ritüeller bu inançlardan beslenmektedir. Türbe uygulanan ritüellerle hastalık ve sıkıntıların giderildiği, isteklere kavuşulduğu bir mekân olarak halk muhayyilesinde

³³ Erginer, A.g.e., s. 48-50

kutsallaştırılır ve anlamlandırılır. Bu anlamlandırılışla orası artık toplumun her kesimine açık ziyaret yeri haline gelir.

3. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Uygulanan Ritüellerin Koruyucu ve Tedavi Edici Rolleridir.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde uygulanan ritüeller incelendiğinde onların çoğunlukla maddî manevî sıkıntıları olan insanlar tarafından uygulandığı görülmüştür. Türbeye gelen insanlar çok çeşitli amaçlarla ritüelleri uygulamaktadır. Bu amaçlar ev ya da araba sahibi olmak, işe girebilmek, herhangi bir nesneye sahip olabilmek, sınavlarda başarılı olmak, hayırlı bir kısmet bulabilmek olabildiği gibi fiziksel hastalıklardan kurtulmak, çocuk sahibi olmak, ruhsal bozukluklardan kurtulmak şeklinde de karşımıza çıkmaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde uygulanan ritüellerin tedavi edici rollerinin yanında koruyucu rolleri de vardır. Örneğin ziyaretçiler için, türbeye gelip ziyareti gerçekleştirmek ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ruhuna Fatiha okumak denizde boğulmaktan ve ömrünün son zamanlarında darlık çekmekten kurtulmak anlamına gelmektedir.

4. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Uygulanan Ritüeller Toplumsal Hafızayı Canlı Tutar.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde uygulanan ritüeller incelendiğinde temeli çok eski zamanlara dayanan kültürel unsurlar görülmüştür. Türklerin dünden bugüne getirdikleri birçok kültürel unsur ve inanç motifi Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde uygulanan ritüellerle yaşamaktadır. Tespit edip değerlendirdiğimiz ritüellerde Türklerin İslam öncesi inanç sisteminde kaynağını alan motifler, İslamî motiflerle birlikte yaşatılmakta ve bu yolla da velî kültürünün senkretik yapısını ortaya koymaktadır. Bu yönüyle ritüeller sahip olduğumuz dinî, ahlakî ve kültürel değerlerin hem taşıyıcılığını hem de koruyuculuğunu yapmaktadır.

5. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Uygulanan Ritüeller Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kaçıp Kurtulma Mekanizmasıdır.

Türbenin ziyaretçilerine bakıldığında genelde çeşitli sıkıntıları olan ya da istekleri olan insanlar olduğu görülmektedir. Hayatın dertlerinden ve sıkıntılarından kaçıp kurtulmak için türbe ideal bir ortam olmaktadır. İnsanlar türbeleri adeta bir rehabilitasyon merkezi gibi görebilmektedir. Onlar için her türlü baskıdan kurtulmuş bir şekilde türbeye gelip ritüel davranışlar sergilemek rahatlamamanın bir yolu olmuştur. Bu yönüyle Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi, çoğu insan için sığınılacak bir mekân olmaktadır.

6. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Uygulanan Ritüeller Toplumda Birlik Beraberliği Sağlar.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesine uygulanan ritüeller, ritüelleri uygulayanları aynı inanç ve pratikler etrafında toplar. Bu yönüyle ritüellerin uygulayıcıları olan insanlar arasında ortak değer ve inançlar bağlamında bir birliktelik meydana gelir. Ritüellerin uygulama alanlarından olan türbeler, gelen ziyaretçilerin tamamına hitap ettiğinden uygulanan ritüeller vasıtasıyla insanlar türbede yatan velî zatın şahsında ve şahsında temsil edilen inançlar etrafında bir araya gelmektedir. Ritüeller, velî zatlar etrafında belli inanç ve pratikler vasıtasıyla ritüel uygulayıcıları ve türbenin ziyaretçilerini ortak bir zeminde bir araya getirmektedir.

7. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Uygulanan Ritüeller Kültür Turizmine Olumlu Katkı Sağlamaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan menkabe ve memoratlar türbenin tanınmasında önemli olmakla birlikte türbede uygulanan ritüeller de bu anlatılardan destek alarak kültürel turizme katkı sağlamaktadır. Ritüellerin barındırdığı dinî, ahlakî ve kültürel değerler, türbeyi ziyaret eden ya da etmeyen geniş kitlelere ulaşmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde uygulanan ritüeller menkabe ve memoratlardan farklı olarak sözünü ettiğimiz dinî, ahlakî ve kültürel değerlerimizi görsel olarak tanıtmakta ve yayılımını sağlamaktadır. Bu yönüyle kültürel turizme daha renkli bir biçimde hizmet edebilmektedir.

8. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Uygulanan Ritüeller Çevreye Olumlu Katkılar Sağlamaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde uygulanan ritüeller menkabe ve memoratlarla birlikte çevreye de katkıda bulunur. Özellikle icrasında kullanılan maddî unsurlar (şeker, tespih vs.) türbenin etrafında konumlanmış olan dükkânlardan temin edilmektedir.

3.2. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde İcra Edilen Ritüeller

1. Ritüel: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi Ziyaret Adabı

Ritüelin Kaynağı: Halit Akçor, 1977, Malatya, Üniversite, Öğretmen/Rehber; Tülin Öztunca, 1968, Aydın, Lise, Memur.

İcra Zamanı: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin ziyareti için belirli bir zaman dilimi olmamakla beraber türbe, ramazan ayı boyunca, mübarek gün ve gecelerde ve perşembe/cuma günlerinde özellikle cumadan önce yoğun olarak ziyaret edilmektedir.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Ziyaret ritüeli gerçekleştirilmeden önce abdest alınır. Mümkünse gusül abdestli olarak ziyaret gerçekleştirilir.

Ritüelin İcrası: Türbeye girdikten sonra kabirde yatanlara selam verilir. Ayakucunda durularak üç İhlâs bir Fatiha okunur ya da 11 İhlâs, 1 Fatiha, 1 Ayetelkursi okunup 11 salâvat getirilir ve Peygamber Efendimiz'in, kabirde yatanların ruhuna bağışlanır. Sonrasında dua edilir. Sandukaların etrafı dolanılırken salâvat getirilir, sandukanın etrafındaki şebekelere ve sandukalara el sürülür, sonrasında eller yüze sürülür.

İcra Sonrası: Ziyaret gerçekleştirildikten sonra eller önde bağlı olarak edeple sandukalara sırt çevrilmeden türbeden çıkılır.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Bir velînin kült konusu olmasının temel şartlarından biri olan türbelerin, genellikle bulundukları yerlerin normal mezarlıklarında yer almadıkları görülmektedir. Velî zatlara ait türbeler dikkati çekecek bir mevkide yol kavşaklarında, yerleşim yerlerinin en işlek yerlerinde kurulmuştur. Bunun sebebi, bu mekânların ziyaret ritüelinin kendine has bazı uygulamalarla icra edildiği mekânlar olarak halka açık olmalarıdır.³⁴ Türbenin civarından geçenler türbede yatan kişinin ruhuna genellikle üç İhlâs bir Fatiha ya da

³⁴ Ahmet Yaşar Ocak, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnameler**, (Metodolojik Bir Yaklaşım), 3. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 9.

Kur'an'dan muhtelif ayetlerden okurlar ve dua ederler. Ancak halk arasında büyük şöhrete kavuşmuş velîlerin türbeleri özel olarak ziyaret edilmektedir. Halk arasında bu türbelerin ziyaret edilmesinin çeşitli sebepleri olduğu ve belli amaçlar çerçevesinde ziyaretin gerçekleştiği görülmektedir.³⁵ Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Türbesi de özel olarak ve çeşitli maksatlarla ziyaret edilmektedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ni ziyaret etmeden önce abdest almak icranın öncesinde yerine getirilen bir uygulamadır.³⁶ Kutsal bir mekân olarak görülen türbeye gitmeden önce abdestli girmek, dua okuyarak ve güzel kokular sürerek gitmek bu kutsalla ilişki kurmayı sağlayan saflığın ve temizliğin sembolüdür.³⁷ Türbeye abdestli gitmek genel olarak türbe ziyaretlerinden önce yerine getirilen ve ziyaret ritüelinin bir parçasıdır.³⁸

Mezar ziyaretlerinde kabirde yatanlara selam vermek, Anadolu'da ziyaret ritüeline bağlı olarak yerine getirilen davranışlardandır. Yine ziyaret esnasında Kur'an okumak ve dua etmek de yaygın bir uygulamadır.³⁹ Kaynak kişilerimiz türbede okunacak ayetleri ve salâvatları "üç İhlâs bir Fatiha okunur ya da 11 İhlâs, 1 Fatiha, 1 Ayetelkursi okunup 11 salâvat" şeklinde belli formülistik sayılara bağlı olarak vermişlerdir. Okunan ayetlerin ve salâvatların ardından dua edilir. Yapmış olduğumuz alan araştırmaları sırasında ziyaretçilerin, dua ederken adak adayarak ve adak adamadan her türlü istekleri için dua ettiklerini tespit ettik. Ziyaretçiler sağlık sorunları, aile huzursuzlukları, iş sahibi olabilme, çocuk sahibi olabilme, ev-araba alabilme, iş hayatındaki sıkıntılardan kurtulabilme, evlenebilme gibi birçok nedenle türbeye gelip dua etmekte ve adak adamaktadırlar.

³⁵ Bkz. **2. 1. 3. Türbe Ziyaretlerinin Nedenleri**, s.51.

³⁶ Muammer Ak, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'yle ilgili yapmış olduğu çalışmada ziyaretçilerden ankete katılanların %82'sinin türbe ziyaretinden önce abdest aldığını tespit etmiştir.(Muammer Ak, **a.g.t.**, s. 115.)

³⁷ Bkz. **2. 1. 1. Türbelerin Ziyaretçiler Açısından Fonksiyonları**, 52.

³⁸ Eyüp Sultan Türbesi'nin ziyaretinden önce de bu uygulama yapılmaktadır. Bu konuda bkz. Nursel Uyaniker, **Eyüp Sultan Türbesi Etrafında Teşekkül Eden Efsanelerin Tespiti ve İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 186.

³⁹ Bu konuda bilgi için bkz. Harun Yıldız, "Alevî Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller", <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/928/917>, 5 Mart 2013; Ayşe Başçetinçelik, "Adana Halk Kültüründe Mezarlıklar ve Ruhlarla İlgili İnanmalar", http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ayse_bascetincelik_adana_halk_kulturu_mezarlik_ruhlar.pdf, 5 Mart 2013; Nilgün Cıblak, "Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler", **Türk Kültürü**, , S. 474, Y. XL. (2002), s. 605-614.

Türbe ziyaretinde uygulanan ritüelleriden biri de türbeyi tavaf etmedir. Tavaf etme türbelerde uygulanan genel ritüel davranışlardandır. Anadolu'da türbelerin tavaf edilmesi çeşitli hastalıklardan kurtulmak için yerine getirilen ritüel davranışlardandır.⁴⁰ Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde dikkat çeken davranışlardan biri de türbenin mimarîsinin izin verdiği şekilde türbenin tavaf edimesidir. Türbenin mimarîsine bakıldığında sandukaların ortada ve etrafının ziyaretçilerin tavaf etmesine uygun olarak boş olduğu gözlemlenmektedir. Anadolu'da kapalı türbelerin genelde bu şekilde inşa edilmiş olması dikkat çekicidir. Mezarın etrafında tavaf etme, Gök Türklerde de var olan bir uygulamadır. Gök Türklerde ölen kişinin akrabaları, öldükten sonra ölünün çadırının önünde kurban keserler ve çadırın etrafında dönerlerdi. Ölü, mezara konduktan sonra da mezarın etrafında dönerek tavaf ederlerdi.⁴¹ Buradan hareketle türbelerde uygulanan tavaf etme davranışının eski Türk inanışlarından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Türbenin ziyaretçilerinin ziyaret esnasında sandukanın etrafında bulunan şebekelere dokundukları ve ellerini yüzlerine sürdükleri görülmektedir. Bu uygulama Anadolu'da birçok türbede tespit edilebilen temas sihrine dayanan uygulamalardandır. Balıkesir'de bulunan Töm Dede Türbesi'nde ağrıyan baş, türbenin parmaklıklarına sürülür.⁴² Aydın ili Bozdoğan ilçesi Alamut köyü Alevileri de Madran Baba Yatırı'nın ziyareti esnasında yatırın avlu kapısından itibaren yer, duvar, eşik ve mezarın kenarlarını öpmektedirler.⁴³

Ziyaret sonrasında, ziyaret eden kişinin türbede yatan velîye sırtını dönmeden türbeyi terk etmesi diğer bir dikket çekici davranıştır. Bu davranış ziyaretçilerin türbede yatan velîye besledikleri saygıdan kaynaklanmaktadır. Türbeden yatan velîye sırt dönerek ayrılmak saygısızlık olarak görülmektedir. Aydın ili Bozdoğan ilçesinde bulunan Madran Baba Türbesi'nin ziyareti esnasında ziyaret

⁴⁰ Bengisu Kolcu, "Türbelerde Halk Hekimliği Uygulamaları ve Çankırı Türbeleri Örneği", **Çankırı Araştırmaları Dergisi**, Kasım 2008, s. 274.

⁴¹ Abdülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 4. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995, s. 177.

⁴² Ali Duymaz, "Balıkesir ve Çevresindeki Yatırları Fonksiyonları Açısından Bir Değerlendirme", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 3, S. 4, Y. 2000, s. 349.

⁴³ Fatih Topaloğlu, "Aydın İli Bozdoğan İlçesi Alamut Köyü Alevilerinde Yatır Ziyareti-Madran Baba Örneği-", **e-Makalat Mezhep Araştırmaları**, V/ 1 (Bahar 2012), s. 79.

tamamlandıktan sonra ziyaretçiler geri geri çıkarlar ve asla yatıra sırtlarını dönmezler.⁴⁴

Anadolu'da mezar ziyaretlerini, ölünün mezara konmasının ertesi gününden itibaren çeşitli zamanlarda yapılmaktadır. Özellikle kutsal sayılan günlerde ve ölüm yıldönümlerinde ziyaret ritüeli gerçekleştirilmektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi de halk arasında kutsal sayılan günlerde ve zaman dilimlerinde ziyaret edilmektedir. Kandil günü ve gecelerinde, ramazan ayı gibi önemli günlerde ziyaretçilerini ağırlamaktadır. Ancak özellikle perşembe ve cuma günlerinde türbe, ziyaretçilerden yoğun ilgi görmektedir. Anadolu'da mezar ziyaretleri için diğer kutsal sayılan günlerin yanında perşembe ve cuma günlerini görmekteyiz.⁴⁵

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin ziyaret adabında sadece İslamî unsurların olmadığını söylemek yerinde olacaktır. Sergilenen davranışlar, Türklerin eski inanç sistemlerinden izler taşımaktadır. Böylelikle ziyaret ritüeli senkretik bir yapı arz etmektedir.

Ritüelin İşlevi: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde icra edilen bu ziyaret ritüeli halk arasında yaygın bir şekilde yerine getirilen türbe ziyaretinin adabını anlatmak ve bu geleneğin taşıyıcılığını yapmaktadır. Bunun yanında ziyaret ritüelinin içinde barındırdığı eski Türk inanışlarının da taşıyıcılığı ve devamının sağlanması işlevini yerine getirmektedir. Ayrıca velî zatlara halkın beslediği saygı ve sevginin göstergesi olmaktadır.

⁴⁴ A.m., s. 79.

⁴⁵ Bu konuda bkz. Çıblak, a.g.m., s. 605-614; Başçetinçelik, a.g.m.

2. Ritüel: Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tâc-ı Şerif'inin Ziyaret Edilmesi

Ritüelin Kaynağı: Mehmet Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyu Üsküdar**, C. II, İstanbul, 2001, s. 539.

İcranın Zamanı: Ramazan Bayramı'nın birinci gününden üçüncü günün ikindi vaktine kadar, Kurban Bayramı'nın birinci gününden dördüncü günün ikindi vaktine kadar geçen zaman.

İcranın Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Ritüelin kaynağı olan eserde icra öncesi bir hazırlık olduğundan ve bu hazırlığın nasıl yapıldığından bahsedilmemektedir.

Ritüelin İcrası: Türbede eskiden beri bulunmakta olan demir kasa açılır. İçindeki Hüdâyî Efendi'nin on üç dilimli Tâc-ı Şerif'i çıkarılır. Bir sehpa üzerine konulan Celvetî tâcî dedegân, muhibbân tarafından tazim ile ziyaret edildikten sonra, Kurban Bayramı'nın dördüncü günü ikindi vakti, Ramazan Bayramı'nın ise üçüncü günü ikindi vakti tekrar yerine konur.

İcra Sonrası: Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tâc-ı Şerifi türbe ziyareti ile birlikte gerçekleştirildiğinden türbe ziyaretinin icrası sonrasında gerçekleştirilen uygulamalar yerine getirilir.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Türbelerde ölen velîye ait olan bazı eşyalar da muhafaza edilmektedir. Bu eşyalar genellikle velînin günlük hayatta kullandığı takke, tespih, pabuç, cübbe gibi eşyalardır. İnanişâ göre, kudret ve kutsiyetin bu eşyalarda da var olduğu kabul edilir.⁴⁶ Aziz Mahmud Hüdâyî'nin "tâc-ı şerif"inin⁴⁷ ziyaret edilmesinin arka planında bu düşüncenin olduğu söylenebilir. Türbelerde velî zatlara ait olan eşyaların bulunması ve bunların korunmasını eski Türk inanışlarından kaynaklanan uygulamaları hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi, eski Türklerde öldükten sonra da bir hayatın olduğu inancına bağlı olarak ölen kişiyle

⁴⁶ Ocak, **a.g.e.**, s. 10.

⁴⁷ Tasavvufî istilahta "Tâc" ya da "Tâc-ı Şerif" Tarikat şeyhlerinin ruhanî saltanat ve manevî devlet simgesi olarak giydikleri külâh anlamına gelmektedir.

birlikte ona ait olan bazı eşyalar ve atı da gömülmektedir.⁴⁸ Bugün türbelerde, velî zatlara ait olan eşyaların da yüzyıllar boyunca korunarak saklanması altında eski Türk inanışlarının olduğu anlaşılmaktadır.

Türbede bulunan "tâc-ı şerif" in ziyaret edilme zamanının Ramazan Bayramı'nın birinci gününden üçüncü günün ikindi vaktine kadar; Kurban Bayramı'nın birinci gününden dördüncü günün ikindi vaktine kadar geçen zaman olarak sınırlandırıldığını görmekteyiz. Her ne kadar "tâc-ı şerif" ziyareti söz konusu olsa da bu ziyaret türbede ve türbe ziyaretinin bir parçası olarak gerçekleştirilmektedir. İcra zamanı da kabir ziyaretlerinin yoğun olarak gerçekleştirildiği özel zaman dilimlerinden olan Ramazan ve Kurban Bayramı günleridir.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin "tâc-ı şerif" i belirtilen zaman dilimlerinde tarikat mensupları ve halk tarafından ziyaret edildikten sonra ne yapılacağı kaynakta belirtilmemiştir. Ancak ziyaretin türbede, türbe ziyaretinin bir parçası olarak gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulursa türbe ziyaret adabına uygun olarak hareket edildiğini düşünebiliriz.

Ritüelin İşlevi: Ritüel Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ve onun hatırasına duyulan sevgiyi ve saygıyı göstermenin yanında, içinde barındırdığı eski Türk inanışlarından kaynaklanan uygulamaların taşıyıcılığını ve hayatiyetlerinin devamını da sağlamaktadır.

3. Ritüel: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ni Pazartesi ve Cuma Geceleri Ziyaretleri

Ritüelin Kaynağı: Mehmet Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyu Üsküdar**, C. II, İstanbul, 2001, s. 538.

İcra Zamanı: Cuma ve pazartesi geceleri.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

⁴⁸ Günay, Güngör, **a.g.e.**, s. 116.

İcra Öncesi: Ziyaret ritüeli gerçekleştirilmeden önce abdest alınır. Mümkünse gusül abdestli olarak ziyaret gerçekleştirilir.

Ritüelin İcrası: Dergâhta mukabele okunduktan sonra, şeyh efendi önde olmak üzere türbeye gelinir. Kelime-i Tevhid'den ve salât u selâmdan sonra dergâhın imamı tarafından Tebâreke (Mülk) suresi okunur. Daha sonra şeyh efendi dua eder ve tazimle orta sofaya çıkılır. Burada "ab-keş" yani nöbetçi türbedâr dede kuyudan çektiği suyu küçük kalaylı maşrapa ile evvelâ şeyh efendiye verir. Şeyh birkaç yudum içtikten sonra su dedegân ve hazır olanlara dağıtılır. Bu merasim sırasında, türbedeki şamdanlar, küçük masa üstündeki bakır tepsinin ortasındaki buhurdanlıkta, o zaman Mekke'den getirilen kurs yakılır.

İcra Sonrası: Ziyaret gerçekleştirildikten sonra neler yapılacağı kaynağa belirtilmemiştir. Ancak türbe ziyaretinin bir parçası olarak gerçekleştirildiğinden adaba uygun olarak eller önde bağlı edeple sandukalara sırt çevrilmeden türbeden çıkılır.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Bu ritüel dergâhta pazartesi ve cuma geceleri mukabele okunduktan sonra dergâhın şeyhi ve mukabeleye katılan dervişler tarafından yerine getirilmektedir. Ritüelin icrasında kelime-i tevhid, salâvat ve Mülk suresi okunmaktadır. Mülk suresi kabir ziyaretlerinde en fazla okunan surelerdendir. Mülk suresinin okunmasından sonra nöbetçi türbedâr tarafından türbede bulunan kuyudan su çekilerek önce şeyh efendi sonra da orada hazır bulunanlara içirilir.

Türbelerin içinde civarında genelde kutsal kabul edilen suyun bulunması yaygın bir durumdur. Kutsal ve şifalı olduğu kabul edilen bu suların ziyaretçiler tarafından içilmesi sık karşılaşılan bir durumdur. Söz konusu suların fizyolojik ve psikolojik birçok rahatsızlığa iyi geldiği noktasında ciddi bir inancın varlığından söz etmek mümkündür. Kutsal sayılan su kaynaklarının bazen yalnız başına kutsalın tezahür ettiği ama çoğu zaman bu kutsal suyun bir ağaç veya bir mezarla birleştiği görülmektedir.⁴⁹

⁴⁹ Günay, ve diğ., a.g.e., s. 80.

Aziz Mahmud Hüdâyî ve birçok velî zatların türbelerinde bulunan kutsal suların durumu buna örnektir. Anadolu'da ve İstanbul'da birçok velî türbesinde var olan şifalı su kaynakları sadece Müslüman-Türk kültüründe var olan bir durum değildir. Temeli çok eski dönemlere dayanan ve birçok kilisenin içinde bulunan "ayazma" adıyla bilinen kutsal sulara olan inancın temelleri Hristiyanlık öncesi döneme kadar gitmektedir. Söz konusu ayazmalara gidip oradan fayda sağlama sadece Hristiyan halk arasında yaşamakta olan bir gelenek de değildir. Müslüman halk da bu ayazmalara gitmekte ve onlardan medet ummaktadır.⁵⁰ Bugün içilmesine müsaade edilmeyen Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ndeki sudan bir vesileyle faydalanmak isteyen ziyaretçilerin sayısı oldukça fazladır.

Ritüelde dikkat çeken diğer bir husus şamdanların yakılmasıdır. Behiye Köksel mum yakma ritüelinin Hristiyan inanç ve kültürünün yansıması olarak görülmekte olduğunu kaydetmekle birlikte mumun ışık saçtığından aydınlık ve nur sembolü olarak da değerlendirilebileceğini belirtirek Türk mitolojisinde aydınlık ve ışığın önemine vurgu yapar.⁵¹

Kabirde ateş, buhur ya da mum yakmak Anadolu'da çeşitli yerlerde karşılaşılan bir durumdur. Mezarda ateş yakma geleneği Harput, Ankara, Adana, Mersin ve Artvin'de uygulanmaktadır. Bu davranışın arka planı, ölen kişiyi yırtıcı hayvanlardan koruma kaygısının yanında Nilgün Çıblak'ın da belirttiği gibi, ateşin Türkler tarafından kutsal sayılmasıyla açıklanabilir. Şamanist Türklerde ateşin kutsal sayılmasının yanında onun, her şeyi temizlediğine ve kötü ruhları kovduğuna inanılır.⁵² Abdülkadir Kıyak, Elazığ'ın Baskil ilçesinde yapmış olduğu çalışmasında bazı türbe ve yatırlarda ziyaretçiler tarafından mum yakıldığını tespit etmiştir.⁵³ Yine Adana'da yapılan bir alan araştırmasında, mezarda buhur yakma geleneğinin varlığı ortaya konmuştur.⁵⁴ Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde mum yakılması,

⁵⁰ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 16.

⁵¹ Behiye Köksel, "Karaca Ahmed Türbesi ve Çevresiyle İlgili Menkabeler ve Halk İnançları", **VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu**, C. I, Y. 2009, s. 388.

⁵² Abdülkadir İnan, **a.g.e.**, s. 68.

⁵³ Abdülkadir Kıyak, "Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı- Baskil Örneği", **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. I, S. 2, Y. 2012, s. 160-179.

⁵⁴ Bkz. Ayşe Başçetinçelik, **a.g.m.**

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde uygulanan ve temeli çok eskilere dayanan bir uygulamadır.

Ayrıca Mekke'den getirilen kursun⁵⁵ yakılması da Mekke'nin kutsiyetinden faydalanma olarak değerlendirilebilir. Mekke, İslam inancına göre kutsal sayılan mekânların başında gelmektedir. Hz. Muhammed'in doğduğu, büyüdüğü ve peygamberlikle vazifelendirildiği yer olan Mekke, aynı zamanda Müslümanlar için çok önemli olan Kâbe'ye de ev sahipliği yapmaktadır. Bu sebeplerden halk arasında Mekke'den getirilenlerin kutsallaştırıldığı görülmektedir. Ritüelin icrası esnasında Mekke'den getirilen kursun yakılması onun kutsallığına inanılmasının neticesidir.

Ritüelin İşlevi: Ritüel, ziyaret ritüeline bağlı olarak gerek İslamî gerek Türklerin İslam'dan önce benimsedikleri inanç sistemlerinden kalma uygulamaların taşıyıcılığını yapmaktadır.

4. Ritüel: Tespihten Geçme

Ritüelin Kaynağı: Mehmet Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyu Üsküdar**, C. II, İstanbul, 2001, s. 537.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının belirli bir zamanı yoktur.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: İcra edilen bu ritüel türbe ziyaretinin bir parçası olarak gerçekleştirildiğinden türbe ziyaretinden önce yerine getirilen uygulamalar yapılır. Türbe ziyaret edilmeden önce abdest alınır. Mümkünse gusül abdestli olarak ziyaret gerçekleştirilir.

⁵⁵ Kurs sözcüğü lugatta yuvarlak, yassı nesne, teker, tekerlek, çörek, küre daire ve bir yıldızın görünen yüzü anlamlarıyla geçmektedir. Kurs, sözcüğünün ritüel metninde bu anlamlarıyla geçmediği görülmektedir. Lisan'ul Arab'da ise kurs sözcüğünün bir anlamı da "Yüksek yerlerde ve vadilerde rahatlıkla yetişebilen bir bitkidir. Çiçeği sarıdır. Sıcak ve tadı ekşi bir bitkidir." şeklinde verilmiştir. (İbn Manzur, **Lisan'ul-arab**, Dar-u Sadr, C. VII. Beyrut, 1992, s. 71). Bu bilgiye dayanarak kurs'un yakılan bir bitki olduğunu düşünmekteyiz.

Ritüelin İcrası: Türbede bulunan bakır tepside, her gece Celvetîliğın simgesi olan on üç mum yakılır. Evliyâ Mehmed Efendi sandukasının üzerinde biri siyah diğeri kirli ağaç renginde iki adet tespih bulunur. Nöbetçi türbedâr efendi arzu eden ziyaretçileri bu tespihlerden geçirir.

İcra Sonrası: Ziyaret gerçekleştirildikten sonra neler yapılacağı kaynaktan belirtilmemiştir. Ancak türbe ziyaretinin bir parçası olarak gerçekleştirildiğinden adaba uygun olarak eller önde bağılı edeple sandukalara sırt çevrilmeden türbeden çıkılır.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Bu ritüel de türbe ziyareti esnasında yerine getirilen bir ritüeldir. Dolayısıyla adabına uygun olarak yapılan türbe ziyaretlerinde yerine getirilir. Türbeyi ziyarete gelenlerden bazıları istedikleri takdirde Evliyâ Mehmed Efendi'nin sandukasının üzerinde bulunan tespihlerden geçmektedirler. Bu ritüelin arka planında türbede bulunan eşyaların kutsal olduğı inancının yatmakta olduğı söylenebilir. Çünkü türbelerin kutsal olduğı inancı güçlü bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla kutsal mekânda bulunan eşyaların da kutsal sayılması doğaldır. Halk zamanla Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Türbesi'nde bulunan bu tespihlere kutsiyet atfetmiştir. Diğer taraftan ritüelin kaynağında bu tespihlerin kime ait olduğı belirtilmemiştir. Ancak türbelerde genelde türbede yatan velî zata ait eşyalar bulundurulduğı için halkın bu tespihlerin Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait olduğı inancını geliştirmeleri ve bu sebepten onun kutsiyetinden istifade etmek istemeleri akla uzak görünmemektedir.

Türbelerde tespihten geçme ritüeli hastalıkların tedavisi için de yerine getirilmektedir. Çankırı'da bulunan Hoşisamlar Türbesi'ne akıl hastaları tekbirlerle üç defa tespihten geçirilir.⁵⁶

Ritüelin İşlevi: Ritüel, türbeler ve türbelerde bulunan eşyaların halkın nazarında ne denli kutsal kabul edildiğini göstermekte ve geçmişten günümüze kültürümüzün parçası olan çeşitli inançlara bağılı olarak uygulamaların taşıyıcılığı işlevini yerine getirmektedir.

⁵⁶ Kolcu, **a.g.m.**, s. 276.

5. Ritüel: Hastalara Şifa Niyetine Su İçirme

Ritüelin Kaynağı: Mehmet Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyu Üsküdar**, C. II, s. 537.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının belirli bir zamanı yoktur.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: İcra edilen bu ritüel, türbe ziyaretinin bir parçası olarak gerçekleştirildiğinden türbe ziyaretinden önce yerine getirilen uygulamalar yapılır. Türbe ziyaret edilmeden önce abdest alınır. Mümkünse gusül abdestli olarak ziyaret gerçekleştirilir.

Ritüelin İcrası: Aziz Mahmud Hüdâyî'nin sandukasının baş tarafında şamdana bitişik, deliksiz mermer bir yalak vardır. Bunun üzerine üç yalaklı bir sacayağı ve musluklu bakır su güğümü oturtulmuştur. Üzeri yazılı sarı taşlarla hastalara güğümdeki su şifa niyeti ile içirilmiştir.

İcra Sonrası: Ziyaret gerçekleştirildikten sonra eller önde bağlı edeple sandukalara sırt çevrilmeden türbeden çıkılır.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Belli bir zamanı olmayan bu ritüel, türbelerde bulunan ve kutsal suyun şifa niyetiyle hastalara içirilmesidir. Türk kültüründe en eski devirlerden itibaren suya kutsiyet atfedildiği bilinmektedir. İlkel toplumlarda suyun arıtıcı niteliği, bollukla ilişkisi taşması vb. su kültürünün doğmasında etkili olmuştur. Su, kimi zaman kendisine ibadet edilen bir nesne kimi zaman da kültür konusu olmuştur.⁵⁷ Türklerde doğrudan suya tapınılmasa da çeşitli uygulamalarla suyun kutsiyetine vurgu yapılmıştır.⁵⁸ Buradan hareketle halen halk tarafından kimi suların kutsal olarak görülmesinde, Türklerin İslamiyet öncesinde benimsedikleri inanç sistemlerinde var olan su kültürünün etkisi olduğu söylenebilir.

⁵⁷ Hüseyin Türk, "Hatay Türbe İnancının Sağlık Antropolojisi Açısından İncelenmesi", **Milli Folklor**, S. 94, Y. 24 (2012), s. 96.

⁵⁸ Günay, Güngör, **a.g.e.**, s. 77-78.

Yukarıda da değindiğimiz gibi kutsal suların türbelerle birleştirildiği görülmektedir. Ziyaretçiler tarafından bu sular, fizyolojik ve psikolojik rahatsızlıkları olan hastalara içirilmektedir. Türbelerle ilgili olarak yapılan bir çalışmada Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde ziyaretçiler tarafından şifalı olduğuna inanılan suyun çocuklara içirildiği ve bazen de şişelere doldurulup götürüldüğü tespit edilmiştir.⁵⁹ Yapmış olduğumuz alan araştırmaları sırasında, türbede bulunan kuyudan suyun akıtıldığı çeşme kapatıldığından tarafımızdan suyun içirildiği ya da şişelere doldurulup götürüldüğünü tespit edemedik. Ancak türbeye sürekli gelip gidenlerle yapmış olduğumuz mülâkatlarda bu suyla ilgili inancın ne denli kuvvetli olduğunu görmüş olduk.

Türbeler adak yerleriyle birlikte hastalıktan kurtulmak için dinsel ve büyüsel inanç ve uygulamaların en yoğun olarak görüldüğü mekânlardır.⁶⁰ Ziyaretçiler tarafından türbelerde buna bağlı olarak birçok uygulama yapılmaktadır. Kutsal sayılan bu mekânlarda sağlık antropolojisinin⁶¹ de konusu olan Kur'an'ı yüze kapamak, buhur yakmak, terlikle yüze vurmak, zeytinyağı sürmek, sırtı türbede bulunan duvara sürmek, bedenin ağrıyan yerlerine silindir şeklinde taşlar sürmek gibi ritüel davranışlar sergilenmekle birlikte şifalı sayılan suyun vücuda sürülmesi veya içilmesi türbelerde uygulanmaktadır.⁶² Görüldüğü gibi suyun kutsal sayılmasından kaynaklı tedavi amaçlı uygulanmasına diğer birçok uygulamalar gibi türbelerde halen sıklıkla karşılaşılmaktadır.

Ritüelin İşlevi: Ritüel türbelerin şifa bulunan mekânlar olduğu düşüncesini tetikleyerek halk arasında temelinde kutsal mekân anlayışının hâkim olduğu türbe inancını kuvvetlendirmektedir. Aynı zamanda İslamiyet'le birlikte oluşanların taşıyıcılığının yanı sıra İslamiyet öncesine dayanan inançların da hayatiyetinin devamını sağlamaya hizmet etmektedir.

⁵⁹ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 153.

⁶⁰ Türk, **a.g.m.**, s. 91.

⁶¹ Sağlık Antropolojisi: Sağlık ve hastalıkla ilgili bir olguyu kültürün bütünü içerisinde açıklayan; toplumda yoğunluk gösteren sağlık sorunlarının kültürün öteki öge ve kurumlarıyla ilişkilerini, etki ve etkileşimlerini inceleyen, farklı sosyal-kültürel yapılarda hastalık ve sağlık anlayışının, tedavi biçimlerinin nasıl farklılaştığını göstermeye çalışan bir disiplindir. Türk, **a.g.m.**, s. 91

⁶² Türk, **a.g.m.**, s. 91-104.

6. Ritüel: Akıl Hastaları ve Sara (Epilepsi) Hastalarının Tedavisi

Ritüelin Kaynağı: Mehmet Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyu Üsküdar**, C. II, s. 533; Aydın Murtazaoğlu, 1951, Giresun, Üniversite, Memur.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının belirli bir zamanı yoktur.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: İcra edilen bu ritüel türbe ziyaretinin bir parçası olarak gerçekleştirildiğinden türbe ziyaretinden önce yerine getirilen uygulamalar yapılır. Türbe ziyaret edilmeden önce abdest alınır. Mümkünse gusül abdestli olarak ziyaret gerçekleştirilir.

Ritüelin İcrası: Türbedâr odasının duvara çakılı halde bulunan demir halkaya akıl hastaları bağlanır. Burada bir gece kalır. Çeşitli telkinlerle hasta tedavi edilir.

İcra Sonrası: Ritüelin icrasından sonra neler yapılması gerektiği belirtilmemiştir.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Halkın nazarında türbeler kutsal sayılmakla birlikte hastalıklardan sağaltma mekânları olarak da görülmektedir. Türbelerin ziyaretçileri, türbeye çeşitli hastalıkları iyileştirme fonksiyonlarını atfederler. Birçok misafir tarafından ziyarete edilen türbeler "genel statüye sahip" ve "özel statüye sahip"⁶³ olan türbeler şeklinde sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmaya göre bazı türbelerin iş sahibi olma, kısmet açma, hastalıklardan kurtulma, aile geçimsizliklerine son verme, sınav kazanma, ev sahibi olma gibi her türlü amaç için ziyaret edildiği görülmektedir. Yapmış olduğumuz alan araştırmalarında Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin genel statülü bir türbe olduğunu tespit ettik. Şu an itibarıyla türbenin, ev sahibi olabilmek, iyi bir işe girmek, çocuk sahibi olabilmek, fizyolojik ve psikolojik hastalıklardan kurtulabilmek hatta fotoğraf makinesi alabilmek gibi çok basit görülebilecek amaçlar için ziyaret edildiği ve bu bağlamda

⁶³ Bu konuda Ali Köse ve Ali Ayten tarafından hazırlanan "**Türbeler, Popüler Dindarlığın Durakları**" (İstanbul, 2010, s. 111-115.) adlı çalışmaya bakılabilir.

ritüel davranışlara sahne olabildiğini gözlemledik. Ev sahibi olabilmek için gelip çeşitli ritüel davranışlar sergileyen insanların başından geçenlerin menkabe ve memoratlara konu olduğunu da tespit ettik. Bu husus bize türbelerde uygulanan ritüellerle derlenen anlatı metinleri arasındaki bağı göstermesi bakımından oldukça dikkat çekici olmaktadır.

Yukarıdaki ritüelde akıl hastaları ve sara hastalarının türbede bulunan türbedâr odasında bulunan demir halkaya bağlanmak ve türbede geceleme suretiyle iyileştirildiği inancını görmekteyiz. Hastalar söz konusu demir halkaya bağlanarak ve türbede kaldığı bir gece içerisinde telkinlerle iyileştirilmektedir. Bu inancı, derleme metinlerinde de görmekteyiz. Cinler tarafından rahatsız edilen bir gencin, türbede rahatladığı ve orada bulunduğu esnada cinler tarafından rahatsız edilemediğiyle ilgili olarak Sezgin Akar'dan derlediğimiz bir memorata konu olduğunu tespit ettik.⁶⁴

Abdülkadir Kıyak tarafından Baskil'de yapılan bir araştırmaya göre, Baskil'in Doğancık köyünde bulunan Hacı Hasan Baba Türbesi'ne, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde olduğu gibi ziyaretçiler psikolojik tedavi amaçlı gelmekte ve türbede gecelemeaktadır.⁶⁵

Ritüelin İşlevi: Ritüel halk nazarında kutsal sayılan türbelerin çeşitli hastalıklardan kurtulma mekânı olarak da görüldüğünü göstermekte ve bu amaçla yerine getirilen uygulamaları dünden bugüne taşımaktadır. Bu yolla Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ni bir cazibe merkezi haline getirmekte ve kutsiyetini pekiştirmektedir.

⁶⁴ Bkz. **8. Memorat**, s. 257.

⁶⁵ Kıyak, **a.g.m.**, s. 167-168.

7. Ritüel: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Kırk Bir Tespih Dağıtma

Ritüelin Kaynağı: Güler Guguoğlu, 1960, İstanbul, Ev hanımı.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının belirli bir zamanı olmamakla beraber türbede tespih dağıtma genelde cuma günleri cuma namazından önce yerine getirilir.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Türbede dağılan doksan dokuzluk bir tespihin her bir boncuğuna İhlâs suresi okunur. Tespih bu şekilde bir defa bitirildikten sonra imameye bir Fatiha suresi okunur ya da tespihin her bir tanesine üç İhlâs bir Fatiha okunur. Sonra isteğin gerçekleşmesi için dua edilir. Tespih ise kibleye asılır.

Ritüelin İcrası: Yapılan dua yerine geldiğinde ise türbeye gelinir ve kırk bir tane tespih dağıtılır.

İcra Sonrası: Bu ritüeli yerine getirenler genellikle türbeyi ziyaret etmeden ayrılmazlar. Ancak ziyaret tespih dağıtıldıktan önce de sonra da yapılabilmektedir.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde en sık rastlanan ritüellerden biri de kırk bir tespih dağıtmaktır. Ziyaretçiler herhangi bir dileğin gerçekleşmesi için bu ritüeli uygulamaktadırlar. Türbede genelde daha önceden adanan dileği gerçekleştirmiş olan ziyaretçilerden alınan bir tespihin her bir tanesine İhlâs suresi, imameye de Fatiha suresi okunur. Dilek dilenir ve okunmuş tespih kibleye asılır. Dilek gerçekleştiğinde ise kırk tane daha tespih alınır ve türbede dağıtılır. Bu işlem böylece sürüp gider. Gelen ziyaretçiler bu ritüeli yerine getirdiklerinde dileklerinin yerine geldiğine inanmaktadırlar. Dilekler kişiye göre değişiklik göstermektedir. İş sahibi olmak, çocuk sahibi olmak, evlenmek, ev almak, aile geçimsizliklerini sonlandırmak, sınav kazanmak gibi dilekler dilenmektedir.

Ritüelin İşlevi: Ritüel Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne atfedilen kutsiyeti pekiştirmekte, bu yolla türbeyi bir cazibe merkezi haline getirmektedir. Ayrıca türbelerle ilgili halk nazarındaki inançları kuvvetlendirmektedir.

8. Ritüel: Kilitle Kısmet Açma (Varyant I.)

Ritüelin Kaynağı: Halit Akçor, 1977, Malatya, Üniversite, Öğretmen/Rehber.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının belirli bir zamanı yoktur.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Bir asma kilit alınır. Hocaya gidilir. Hoca büyüü bozmak için gerekli pratikleri yerine getirir.

Ritüelin İcrası: Bir namaz vakti Hüdâyî Türbesi'ne gelinir. Hüdâyî Türbesi'yle aynı avluda bulunan camiden namaz kılıp çıkan ilk erkeğe kilit açtırılır.

İcra Sonrası: Bu ritüelin icrasından sonra ne yapılması gerektiği kaynak kişimiz tarafından belirtilmemiştir. Ancak aşağıda da görüleceği gibi kilitle kısmet açma ritüeli genellikle kilidin denize atılmasıyla son bulur.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Ziyaretçilerin mistik haz almanın yanında çeşitli amaçlarla türbeleri ziyaret ettiğine ve çeşitli ritüelleri yerine getirdiğine yukarıda yeri geldikçe değinmiştik. Evlenemeyenlerin kısmetinin açılmasına yönelik ziyaretlere ve bu ziyaretlerde uygulanan ritüel davranışlara türbelerde sıkça rastlanmaktadır.⁶⁶ Kilit asmanın yanında evlenemeyenler, türbelere gidip duvak asma, türbenin yanında bulunan caminin minaresinden türbenin üstüne kendilerine ait olan bir eşyayı atmak gibi ritüel davranışları yerine getirmektedirler.⁶⁷ Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde kilitle kısmet açma ritüelinin birkaç varyantını alan araştırmalarımızda tespit ettik. Yukarıdaki ritüelde büyüük bir işlemin bir parçası olarak karşımıza çıkan ritüel yerine getirilmeden önce halk arasında "hoca" olarak isimlendirilen ve büyüük işlemler yapan şahsa gidilir. Bu şahıs kilitle ilgili birtakım pratikler yerine getirir. Sonrasında türbeye gelinir ve türbeyle aynı avluda bulunan camiden namaz sonrası ilk çıkan erkeğe kilit açtırılır. Burada önemli olan alını secdeli bir erkeğin kilidi açmasıdır. Alını secdeli bir erkek kilidi açarsa kısmetin

⁶⁶ Kıyak, **a.g.m.**, s. 162.

⁶⁷ Köse, Ayten, **a.g.e.**, s. 107.

açılacağı inancı dikkat çekicidir. Kaynak kişimiz bu ritüelin sonrasında neler yapılması gerektiği konusunda bilgi vermemiştir. Ancak aşağıdaki varyantlarında görüldüğü gibi bu ritüel kilidin denize atılmasıyla son bulmaktadır.

Ritüelin İşlevi: Ritüel Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ve türbesinin kutsiyetini artırmakla beraber türbenin çok çeşitli amaçlarla ziyaret edildiğini ortaya koymakta ve onun genel statüsü bir türbe olduğunu göstermektedir. Uygulanan diğer ritüellerle birlikte halka çok çeşitli amaçlarla türbeye gelinebileceği mesajını vermektedir. Aynı zamanda halkın benimsediği inançların hayatiyetini sürdürmesine araç olmaktadır.

9. Ritüel: Kilitle Kısmet Açma (Varyant II.)

Ritüelin Kaynağı: Ayşe Uysal, 52, Lise, Ev hanımı.

İcra Zamanı: Ritüelin icrası için anlatıcımız belirli bir zaman belirtmemekle beraber bu tür ritüellerin icrası için genellikle cuma günü tercih edilmektedir.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Adabına uygun olarak türbe ziyaret edilir. Sonrasında kilide iki tane Yasin suresi okunur. Ondan sonra "salli âlâ muhammedin" denir. Yüz defa "Ya Nur, ya Rezzak" denir.

Ritüelin İcrası: Kilide okunması gerekenler okunduktan sonra kısmeti açılacak kişinin annesinin ismiyle birlikte söylenerek niyet edilir. Sonrasında kilit açılır.

İcra Sonrası: Yukarıda belirtilen pratikler yapıldıktan sonra açılan kilit denize atılır.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Kilitle kısmet açmanın bir diğer varyantında ritüelin öncesi, icrası ve sonrasında bazı farklılıklar görülmektedir. Ritüel öncesinde büyüklük işlemler yoktur. Bunun yerine türbe ziyaret edilir ve bir kısım sureler

okunup ve Allah'ın isimlerinden bazıları belirli sayıda kilide okunur. Ritüelin icrası ise kısmeti açılacak kişinin ismi, anne ismiyle birlikte zikredilir ve niyet edilerek kilidin açılmasıyla son bulur. Ritüelin icrasından sonra kilit denize atılır.

Ritüelin İşlevi: Ritüel birinci varyantından farklı olarak büyüklük uygulamaların yerine türbe ziyareti ve kilide Kur'an'dan sure ve Allah'ın isimlerinden bazılarının okunması suretiyle İslamî unsurlara vurgu yapmaktadır.

10. Ritüel: Kilitte Kısmet Açma (Varyant III.)

Ritüelin Kaynağı: Necla Aydoğan, 1965, Lise, Ev hanımı.

İcra Zamanı: Ritüelin icrası için anlatıcımız üç defa üst üste olmak üzere selâ ile cuma namazı vakti arasını belirtmiştir.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Adabına uygun olarak türbe ziyaret edilir. Sonrasında kilide Fetih suresi okunur. Kilit kibleye asılır.

Ritüelin İcrası: Üçüncü cuma kilit kısmeti açılacak olan şahsın başında tutulup "Senin kısmetini açıyorum." deyip açılır.

İcra Sonrası: Yukarıda belirtilen pratikler yapıldıktan sonra açılan kilit denize atılır.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Bu ritüelde de büyüklük işlemler için hocaya gidilmez. Ritüelin icrası üç defa olmak üzere sela ile cuma namazı arasında türbeye gelinip burada kilide Fetih suresinin okunmasına bağlanmıştır. Halk arasında surelerin işlevleri ile ilgili çeşitli inanışlar olduğu görülmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in bir hadisine⁶⁸ dayanarak geçim sıkıntısı çekmemek için Vakıa suresi okunur. Fetih suresi de halk arasında bir işin gerçekleşmesini sağlamak için sıkça

⁶⁸ " Kim Vakı'a suresini her gece okursa ona fakirlik isabet etmez." Beyhakî'den nakille Suat Yıldırım, **Kur'an-ı Hakîm'in Açıklamalı Meali**, İstanbul, Işık Yayınları, 2004, s. 556.

okunan surelerdendir. Fetih suresi ve Allah'ın isimleri okunan kilit, her defasında kibleye asılır. Üçüncü cuma günü de işlem gerçekleştirildikten sonra kısmetinin açılması istenen kişinin başı üzerinde kilit "Kısmetini açıyorum." denerek açılır. Ritüelin icrasından sonra kilit denize atılır.

Ritüelin İşlevi: Bu ritüelin işlevi için diğer iki varyant için söylenenler geçerli olmaktadır.

11. Ritüel: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Beş Yüz Yasin Dağıtma⁶⁹

Ritüelin Kaynağı: Radise Terzi, 1959, Ankara, İlkokul, Ev hanımı.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının belirli bir zamanı yoktur.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Ritüel öncesinde yapılması gereken pratikler anlatıcımız tarafından belirtilmemiştir. Ancak bu ritüel türbede yerine getirildiğinden ve bu ritüeli yerine getirenler genelde türbeyi ziyaret etmeden türbeden ayrılmamaktadırlar. Bu nedenle türbe ziyaretinden önce yerine getirilen pratikler bu ritüel için de geçerli olmaktadır.

Ritüelin İcrası: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne gelinir. Hastaya, çocuğu olmayana, evlenemeyene ismiyle bağışlanmak üzere her bir kişiye yalnızca bir Yasin suresi verilmek suretiyle beş yüz Yasin suresi dağıtılır.

İcra Sonrası: Bu ritüelin icrasından sonra ne yapılması gerektiği kaynak kişimiz tarafından belirtilmemiştir. Ancak çocuk sahibi olmak maksadıyla yerine getiriliyorsa sabah ve akşam vakitlerinde çocuğu olmayan kadın Meryem suresini okumalıdır.

⁶⁹ Ritüel başlığında "Beş Yüz Yasin Dağıtma" ifadesi Yasin Suresi'nin farklı kişilerce beş yüz defa okunması anlamına gelmektedir. Halk arasında birine okuması için herhangi bir dua ve sure paylaşırma işi için "dağıtma" kelimesi kullanıldığından çalışmamızda "Beş Yüz Yasin Dağıtma" ifadesi tercih edilmiştir.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Kaynak kişimiz tarafından icrası için belli bir zaman belirtilmemekle birlikte söz konusu ritüel halkın yoğun olarak türbeyi ziyaret ettiği perşembe ve cuma günleri yerine getirilmektedir. Herhangi bir dileğin yerine gelmesi veya hastalıktan kurtulmak maksadıyla yerine getirilmektedir. Bu amaçla farklı kişilere onunmak üzere beş yüz Yasin suresi dağıtılır. Yasin suresini okuyacakların bu işlem kimin için yapıyorsa onun adına niyet eder. Ancak çocuk sahibi olunmak isteniyorsa buna ilaveten bu maksatla yaygın olarak okunanan Meryem suresi sabah ve akşam vaktinde okunur. Ritüelin icrasının sonrasında neler yapılacağı belirtilmemiştir. Zaten türbeye ziyaret amaçlı gelen beş yüz farklı insana dağıtılan Yasin surelerinin okunuşunun dönüşümü alınamamaktadır.

Ritüelin İşlevi: Ritüel, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne kutsiyet kazandırmakta, türbelerle ilgili inanışları canlı tutmakta ve yayılmasını sağlamaktadır. Ayrıca dileğin kabul olması ve hastalıklardan kurtulunması için Kur'an ayetlerinin okunması bu konudaki inançlardan kaynaklı ritüel davranışları İslamî bir zemine çekmektedir.

12. Ritüel: Çocuk Sahibi Olmak İçin Türbede Oruç Adama

Ritüelin Kaynağı: Tülin Öztunca, 1968, Aydın, Lise, Memur.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının belirli bir zamanı yoktur.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Ritüel öncesinde yapılması gereken pratikler anlatıcımız tarafından belirtilmemiştir. Ancak bu ritüel, türbede yerine getirildiğinden ve bu ritüeli yerine getirenlerin genelde türbeyi ziyaret etmeden ayrılmadıklarından türbe ziyaretinden önce yerine getirilen pratikler bu ritüel için de geçerli olmaktadır.

Ritüelin İcrası: Türbeye gelinir. Türbe adabına uygun ziyaret gerçekleştirilir. Sonrasında çocuk sahibi olmak için üç gün oruç adanır ve dua edilir.

İcra Sonrası: İcra sonrasında çocuk sahibi olmak isteyen kişi kırk gün boyunca Meryem suresini okur.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Çocuk sahibi olmak türbelerin ziyaret motivasyonlarından en fazla karşılaşılanlardandır. Çocuk sahibi olmak isteyenler türbeleri ziyaret eder ve çeşitli ritüeller yerine getirirler. Baskil'e bağlı Akdemir köyünde Musa Hervi Türbesi'nin önünde bulunan delikli taşta çocuğu olmayan kadınlar eşarp, tülbent ve yazmalarını bağlarlar.⁷⁰

Ayrıca türbeler dışında da bazı ziyaret yerlerinde çocuk sahibi olabilmek için çeşitli ritüel davranışlar yerine getirilir. Malatya Merkez ilçeye bağlı Bahçebaşı kasaba merkezinde büyük bir çınara ağacı ve yanında bir pınar vardır. Çınar ağacının kök kısmındaki oyuktan çocuğu olmayan kadınlar geçerler ve bu sayede çocuk sahibi olacaklarına inanırlar.⁷¹

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi yukarıda da değindiğimiz gibi genel statülü bir türbe kimliği taşır. Her türlü dileklerinin yerine gelmesi ve hastalıklardan ve sıkıntılardan kurtulmak için çeşitli ritüeller yerine getirilmektedir. Beş yüz Yasin dağıtma, kırk bir tespih dağıtma gibi her türlü amaç için yerine getirilen ritüellerin amaçlarından biri de çocuk sahibi olmaktır. Ancak yukarıdaki ritüelin özel olarak çocuk sahibi olmak için yerine getirildiği görülmektedir. Bu amaçla çocuğu olmayan kadın türbeye gelir ziyareti gerçekleştirir. Dua eder ve üç gün oruç adar. Burada orucun hemen mi yoksa çocuk olduktan sonra mı tutulacağı kaynak kişi tarafından belirtilmemektedir.

Ayrıca çocuk sahibi olmak isteyen kadın kırk gün Meryem suresini okur. Yukarıda da değindiğimiz gibi Meryem suresi çocuğu olmayan kadınların çocuk sahibi olmak amacıyla yaygın bir şekilde okudukları bir suredir. Meryem suresinin bu amaçla okunmasının sebebi, Hz. Meryem'in şahsıyla ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Hz. Meryem olağanüstü bir şekilde Hz. İsa'yı dünyaya getirmiştir. Bilindiği gibi, Hz. İsa babasız olarak dünyaya gelmiştir. Çocuğu olmayan kadınların

⁷⁰ Kıyak, **a.g.m.**, s. 170.

⁷¹ İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, , S. 1, Y. 1996, s. 295.

bu tarihî olaydan dolayı kendilerinin de çocuk sahibi olabilmeleri için Meryem suresini okumaları halkın muhayyilesi göz önünde bulundurulduğunda akla yatkın gelmektedir.

Ritüelin İşlevi: Ritüel Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ve türbesine olan inancı ve teveccühü artırmaktadır. Türbelerin her türlü sıkıntının giderilebileceği kutsal mekânlar olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda Meryem suresinin okunmasıyla halk arasında Hz. Meryem'e olan saygıyı ve sevgiyi pekiştirme işleviyle birlikte bu surenin okunmasıyla çocuk sahibi olunabileceği inancını yaygınlaştırmaktadır.

13. Ritüel: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Kurban Kesme

Ritüelin Kaynağı: Hüseyin Özcan, 1977, İstanbul, İlkokul, Kasap.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının belirli bir zamanı yoktur.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Ritüelin icrasından önce ne yapılması gerektiği konusunda kaynak kişimiz herhangi bir bilgi vermemiştir.

Ritüelin İcrası: Kurban kestirecek kişi orda bulunan kasaplara kurbanlarını kesmeleri için vekâlet verirler. Kasaplar İslamî kurallara uygun olarak kurbanları sahiplerinin niyetine göre (adak, akıka, şükür, sadaka) keserler. Sonrasında kurban sahipleri isterlerse kurbanlık hayvanın bir bölümünü alırlar. Kurbanın kalan kısmı orada bulunan aşevine bağışlanır.

İcra Sonrası: Kaynak kişimiz ritüelin icrasından sonra yapılması gereken herhangi bir davranış belirtmemiştir.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Türbelerde ve türbelerin civarında kurban kesme, türbelerde sıklıkla yerine getirilen bir ritüeldir. Anadolu'da birçok türbede bu ritüelin icrasına şahit olunmaktadır. Ölen kişinin ölümün hemen ardından ve mezara gömüldüğü zaman kurban kesmek, eski Türk kültüründen kalma bir ritüel olarak

karşımıza çıkmaktadır. Göktürklerde matemın bir parçası olarak ölen kişi çadıra konduktan sonra yakınları tarafından, atlar ve koyunlar kesilip çadırın önüne dizilirdi.⁷² Bu geleneğin halen devam ettiğı görölmektedir. Ancak Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde halen kesilmekte olan kurbanların yalnızca Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ruhuna bağışlanmak üzere kesilmediğı görölmektedir. Türbenin de içinde bulunan avluda bulunan kesimhanede kesilen kurbanlar adak, akika⁷³, şükür kurbanı olarak çeşitlenmektedir.

Gözlemlediğimiz kadarıyla burada kesilen kurbanlar çoğunlukla adak kurbanlarıdır. Adak sözlük anlamı olarak "mukaddes bir şahsa veya makama ahd olunan şey, nezir."⁷⁴; "adanılan şey, nezir"⁷⁵dir. Hikmet Tanyu, kelimenin "namzet", nezir, vaat, hisse kismet" anlamlarını da belirtmiş buna bağılı olarak adamak kelimesinin de "yemin, aday ve vadetmek" anlamlarını vermiştir.⁷⁶ İstilahî olarak *"Adak, dinen mükellef olmadığı halde, kişinin farz veya vacip türünden bir ibadeti yapacağına dâir Allah'a söz vermesine denir."*⁷⁷ Ferdin arzu ettiğine kavuşmak, korktuğundan sakınmak hususunda Allah'ın yardım ve desteğini sağlamak amacıyla kendiliğinden birtakım dinî mükellefiyetler altına girmesi olarak yorumlanabilen ve diğer dinlerde de var olan adağın, dinen makbul ve meşru olan namaz, oruç, hac, kurban ve sadaka gibi farz veya vacip ibadetlerden olması gerekmektedir.⁷⁸ Hikmet Tanyu adağın Allah'a, yatırlara, evliyalara, taş, ağaç, su, mağara vb. muhtelif yerlere ziyaret ve vaatle bulunuşu ihtiva ettiğini de belirtmiştir.⁷⁹

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne bağılı olarak oruç adama ve şeker dağıtımaya birlikte kurban da adanmakta ve bu adaklar yerine getirilmektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde olduğu gibi Anadolu'da birçok türbe etrafında çeşitli amaçlarla kurbanlar kesilmekte, etleri genelde dağıtılmakta ve kesenler tarafından

⁷² İnan, **a.g.e.**, s. 177; Günay, Güngör, **a.g.e.**, s. 109.

⁷³ Yeni doğan çocuğun başındaki saça Arapçada "akika" denir. İstilahî olarak dünyaya gelen çocuklar için kesilen şükür kurbanına kurbanı verilen ad. Akika kurbanının kesildiğı gün çocuğun saçını da kesildiğinden bu kurbanı akika denmiştir. (**Dinî Kavramlar Sözlüğü**, Yayına Haz. Doç. Dr. İsmail Karagöz, Ankara, 2010, s. 16.)

⁷⁴ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1998, s. 25.

⁷⁵ **Türkçe Sözlük**, 16. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu, 2005, s. 18.

⁷⁶ Hikmet Tanyu, **Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri**, Ankara, Elips Kitap, 2007, s. 25.

⁷⁷ **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, s. 5.

⁷⁸ **Dinî Kavramlar Sözlüğü**, s. 5.

⁷⁹ Tanyu, **A.g.e.**, s. 32.

yenmektedir. Turhal'ın, Kargın köyünde bulunan Aziz Baba Türbesi'nde gerçekleştirilen ziyaretler esnasında köye bolluk getirmesi amacıyla kurbanlar kesilmektedir. Yine Yeşilyurt'a bağlı Çıkrık kasabasında bulunan Çıkrık Evliya olarak bilinen mezar ziyareti sırasında dilekler yerine geldiğinde kurbanlar kesilmektedir.⁸⁰ Akçadağ'ın Ören kasabasında bir dere kenarında bulunan Terzi Baba Türbesi'nde ve Akçadağ ilçe merkezi Gotangölü Mahallesi'nde bulunan Diken Dede Türbesi'nde ziyaretçiler tarafından kurbanlar kesilmektedir.⁸¹ Temelleri İslâm öncesi döneme kadar götürülebilecek olan kurban kesme ritüeli çeşitli ziyaret mekânlarında halen uygulanmaktadır.

Ritüelin İşlevi: Ritüel güçlü bir inançsal temeli olan bir ritüelin devamını sağlamaktadır. Aynı zamanda kesilen kurbanların etlerinin ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasıyla toplumsal dayanışmaya vurgu yapmakta ve bu konuda teşvik etmektedir.

14. Ritüel: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesinde Şeker Dağıtma (Varyant I.)

Ritüelin Kaynağı: Zeynep Ak, 1950, Bilecik, Ev hanımı.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının belirli bir zamanı yoktur. Ancak bu ritüeli yerine getirenler perşembe ve özellikle cuma gününü tercih etmektedirler.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Türbeye gelinir, adabına uygun ziyaret gerçekleştirilir. Dua edilir. Sonrasında dilek dilenir. Gerçekleştiğinde gelip şeker dağıtılmak üzere adak adanır.

Ritüelin İcrası: Dilek gerçekleştiğinde türbeye gelinir ve şeker dağıtılır.

⁸⁰ Yahya Mustafa Keskin, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 4, Y. 1999, s. 194-195.

⁸¹ İskender Oymak, "Akçadağ Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Y. 2000, S. 5, s. 450-451.

İcra Sonrası: İcra sonrasında yerine getirilmesi gereken herhangi bir pratik yoktur.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Ritüel, yapmış olduğumuz alan araştırmaları sırasında en çok karşılaştığımız ritüeldir. Türbenin avlusuna girildiğinde mutlaka üç beş kişinin ziyaretçilere şeker dağıttığı göze çarpar. Kaynak kişimizin aktardığına göre türbe ziyareti ve bu esnada yapılan duadan sonra dilek dilenip şeker dağıtmak üzere adak adanır. Dilek gerçekleştiğinde türbeye gelinir ve şeker dağıtılır. Dağıtılan şeker, kesme şekerden akide şekerine kadar değişiklik arz etmektedir. Bunun yanında lokum, tatlı ve lokma gibi gıdaların da dağıtıldığı görülmektedir. Şekerleri dağıtanlar bunları ziyaretçilere "okunmuş şeker" olarak takdim etmektedirler. Dağıtıcılara okunmuş şekerin ne olduğu sorulduğunda "Adağımız kabul oldu, onun için dağıtıyoruz." türünden cevap verdikleri görülmektedir. Bu tür cevaplardan "okunmuş" ifadesinin altyapısının olmadığı anlaşılmaktadır. Halkın bu dağıtılan şekerleri okunmuş şekerler olarak sunması, türbeye ve yerine gelen adaklarına kutsiyet atfetmeye yönelik olduğunu düşündürmektedir. Dağıtıcılar bu şekilde takdim ederek türbeye, kendilerine ve yerine gelen dileklerine kutsiyet kazandımış olmaktadır.

Yapılan araştırmalarda ölü mezara konduktan hemen sonra ya da değişik zamanlarda yapılan ziyaretlerde şeker dağıtma ritüeline rastlanmaktadır. Çeşitli yiyeceklerle birlikte şeker dağıtma ölenlerin ruhlarına sunulan kansasız kurban yani saçıdır.⁸² Bu ritüel İstanbul ve Anadolu'nun değişik yerlerinde var olan velilere ait mezarların bulunduğu ziyaret yerlerinde uygulanmaktadır. İstanbul Üsküdar'da bulunan Karacaahmed Türbesi'nde, dileği gerçekleşenler türbe önünde şeker dağıtırlar.⁸³ Malatya'nın Akçadağ ilçesinde bulunan Dur Abdal Türbesi'nde ziyaretçilerin yanlarında getirdikleri yiyecekleri hem kendilerinin yemeleri hem de diğer ziyaretçilere dağıtmaları bu konuya verilebilecek örneklerden bir tanesidir.⁸⁴ Alevî-Bektaşî gelenekleri içerisinde de mezar ziyaretlerinde ölümlerin ruhlarına

⁸² Çıblak, **a.g.m.**, s. 474,

⁸³ Köksel, **a.g.b.**, s. 381.

⁸⁴ Oymak, **a.g.m.**, s. 451.

sunulan saçı niteliğinde yiyecek dağıtılması halen yerine getirilmektedir.⁸⁵ Görüldüğü gibi, Türk kültüründe ölülerin ruhlarına sunulan kanlı kurbanların yanında saçı dediğimiz kansız kurbanların sunulmasını, bugün Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde farklılaşarak devam ettirilmektedir.

Ritüelin İşlevi: Ritüel Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesine olan inancı ve teveccühü pekiştirme işlevinin yanı sıra halka her türlü sıkıntının giderilebileceği, her dileğin gerçekleştirilebileceği mekânlar olarak türbeleri işaret etme işlevini de yerine getirmektedir. Ritüel ayrıca eski Türk inanç ve uygulamalarının da taşıyıcılığını da üstlenmektedir.

15. Ritüel: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Şeker Dağıtma (II. Varyant)

Ritüelin Kaynağı: Şükran Aktaş, 1968, Malatya, İlkokul, Ev hanımı.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının belirli bir zamanı yoktur. Ancak bu ritüeli yerine getirenler perşembe ve özellikle cuma gününü tercih etmektedirler.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Türbeye gelinir, adabına uygun ziyaret gerçekleştirilir. Dua edilir. Sonrasında dilek dlenir.

Ritüelin İcrası: Dileğin gerçekleşmesi için türbenin dışında şeker, lokum, helva vs. dağıtılır.

İcra Sonrası: İcra sonrasında yerine getirilmesi gereken herhangi bir pratik yoktur.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Şeker dağıtma ritüelinin ikinci varyantında diğerine göre farklılaşan taraf şekerin dileğin yerine gelmesinden önce

⁸⁵ Yıldız, a.g.m., s. 16.

dağıtılmasıdır. İlk varyantında önce dilek dilenip sonra şeker dağıtılmaktadır. Bunun dışında iki varyant arasında farklılık yoktur.

16. Ritüel: Kar Yağdı Sultan Duası Dağıtma

Ritüelin Kaynağı: Elif Erdoğan, 1982, Lisansüstü, Çanakkale, Öğretmen.

İcra Zamanı: Ritüelin icra zamanı cuma günü sela vaktindedir.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Karyagdı Sultan duası yedi defa yazılır.

Ritüelin İcrası: Altı tanesi Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde dağıtılır. Muradı olan kişi cuma günü yedi defa okur ve sela okunurken muradını diler.

Karyagdı Sultan Duası:

"Bismillahirrahmanirrahim. Sırrı sübhan, piri Süleyman, nuru Ahmet, can Muhammed. Erde geçte, dağda taştta, müşkül işte, yetiş ya Allah ya Muhammed. Salladım selaya, yolladım mevlaya, sen muradımı kabul eyle gelecek cumaya.

La ilahe illallah muhammedün resülullah. Selalar sesiyle, arş gölgesiyle, sen muradımı kabul eyle. Melekler dusıyla. Kar Yağdı Sultan yüzü suyu hürmetine."

İcra Sonrası: İcra sonrasında yerine getirilmesi gereken herhangi bir pratik yoktur.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Bu ritüelin kaynağı, Ankara'da bulunan Karyagdı Sultan adıyla bilinen dini şahsiyetin türbesinde uygulanan ziyaret ritüeline dayanmaktadır. Karyagdı Sultan, Ankara İtfaiye Meydanı'nda bulunmaktadır. Menkabeye göre, türbede yatan kadın çok güzel ve faziletli biriymiş. Hamileliği esnasında aşerip kar istemiştir. Ağustos ayı olduğundan dağlarda bile kar yoktur. Kadın bir gece bahçeye çıkıp Allah'tan kar dilemiştir. Bu dileği kabul edilmiş ve kar yağmıştır. Kadın kardan dilediğince yemiş ancak hastalanarak ölmüştür. Türbenin

üzerine gecenin ilerleyen saatlerinde hâlâ kar mı yoksa nur mu olduğu belli olmayan şeyler yağarmış. Tanyu, türbeye genelde kadınların geldiğini ve dilekte bulunduklarını kaydetmiştir. Türbede Karyağdı Sultan'a adanmış mumların olduğunu belirtmektedir.⁸⁶

Ritüel asıl itibarıyla halen bir ziyaret yeri olan Karyağdı Sultan Türbesi'nde yerine getirilmektedir. Ancak Karyağdı Sultan Türbesi'nde yerine getirilen bu ritüel günümüzde Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde de uygulanmaktadır. Ziyaretçilerden bazıları, cuma günü türbeyi ziyaret ettikleri vakit Karyağdı Sultan duasını okurlar. Bunun akabinde duayı okuyan, cuma selası okunurken dileğini diler. Dilek yerine geldiğinde ne yapılacağı belirtilmemiştir. Diğer bazı ritüellerde olduğu gibi dilek yerine geldiğinde şeker dağıtma ve benzeri ritüel davranışlar tespit edilememiştir.

Ritüelin İşlevi: Ritüel, velî zatlara ve türbelere olan inancı ve teveccühü artırma işlevini yerine getirmektedir. Ritüel halk anlatılarında olduğu gibi ritüellerin de bir mekândan bir mekâna taşınabildiğini böylece ritüelin daha geniş coğrafyalarda uygulanabildiğini göstermektedir.

17. Ritüel: Evliyâ Mehmed Efendi'nin Mezarından Hastalara Toprak Yedirme

Ritüelin Kaynağı: Mehmet Nermi Haskan, **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar**, C. II, İstanbul, 2001, s. 536.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının belirli bir zamanı yoktur. Ancak türbedârlar tarafından hastalara şifa olması amacıyla toprak verilmesinin türbe ziyareti esnasında yerine getirildiği anlaşılmaktadır.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Kaynak eserde icra öncesinde ne yapılması gerektiği anlatılmamaktadır. Ancak şifa niyetine gelenlerin türbeyi de ziyaret edecekleri

⁸⁶ Tanyu, **a.g.e.**, s. 96-97.

fikrinden hareketle ziyaret adabına uygun olarak türbeyi ziyaret edeceklerini düşünmekteyiz.

Ritüelin İcrası: Türbeye gelen hastalara türbedârlar tarafından Evliyâ Mehmed'in sandukasından toprak verilir.

İcra Sonrası: İcra sonrasında yerine getirilmesi gereken herhangi bir pratik yoktur.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Evliyâ Mehmed, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin çocuklarındandır. Çocuk yaşta ölmesine rağmen sandukası büyük yapılmıştır. İnanişâ göre, çok sevdiği mektep arkadaşının ölümü üzerine onu elinden tutarak ayağa kaldırmıştır. Bu inaniş, halk muhayyilesinde onun evliya olduğu düşüncesini tetiklemiştir. Bu nedenle mezar toprağından hastalara şifa olur düşüncesiyle dağıtılmıştır. Ancak yapmış olduğumuz alan araştırmaları esnasında gözlem ve mülakatlarımızda bu ritüele rastlayamadık. Türbe görevlilerinin birçok ritüeli engellediğı gibi bu ritüelin icrasını da engellediğini ya da halkın zamanla bu ritüeli unuttuğunu düşünmekteyiz.

Türbeye gelen hastalara şifa niyetine Evliyâ Mehmed'in mezar toprağından verilmesi eski Türk inanişlarından taş ve toprak kültüyle ilgili bir uygulamadır. Anadolu'da halen birçok türbenin toprağının şifalı olduğu inancı yaygındır. Balıkesir'de bulunan Deli Hafız ve Tekke Dede Türbelerinin toprağı ve toprağın suyu hakkında şifalı olduğu inancı yaşamaktadır.⁸⁷ Anadolu'da konuşması geciken çocuklara türbenin toprağında yedirilir ya da ağzına sürülür.⁸⁸ Buna benzer şekilde taşın da toprak gibi şifalı olduğu inancına bağılı olarak çeşitli uygulamalar yerine getirilmektedir.⁸⁹

Ritüelin İşlevi: Ritüel Evliyâ Mehmed'in şahsında velî kültüne olan inaniş desteklemektedir. Eski Türk inanişlarından kaynaklanan inanç motiflerinin

⁸⁷ Duymaz, **a.g.m.**, s. 347.

⁸⁸ Kolcu, **a.g.m.**, s. 271.

⁸⁹ Muharrem Kaya, "Eski Türk İnanişlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri", **Folklor/Edebiyat**, C. VII, S. 25, Y. 2001, s. 204-206.

taşıyıcılığını ve koruyuculuğunu yapmaktadır. Ritüel halk muhayyilesinde türbelerin kutsal yerler olduğu ve türbelerin toprağının bile şifalı olduğu inancını beslemektedir.

18. Ritüel: Tespih Tanelerine Üç İhlâs Bir Fatiha Okuyarak Adak Adama

Ritüelin Kaynağı: Pakize Okullu, ..., Ev hanımı, Şanlıurfa.

İcra Zamanı: Ritüelin icrasının zamanıyla ilgili olarak anlatıcımız bilgi vermemiştir.

İcra Mekânı: İstanbul/Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İcra Öncesi: Kaynak kişimiz ritüel icra edilmeden yapılması gereken herhangi bir pratikten bahsetmemiştir.

Ritüelin İcrası: Türbeye gelinirken doksan dokuzluk bir tespih alınır. Gelen misafirlere dileğinin olması niyetiyle her bir tespih tanesine üç İhlâs bir Fatiha okutulur. Her bir misafir ancak bir tespih tanesine tespihin sahibinin niyetine göre üç İhlâs bir Fatiha okumalıdır.

İcra Sonrası: İcra sonrasında yerine getirilmesi gereken herhangi bir pratik yoktur.

Ritüelin Değerlendirilmesi: Ritüel dileğin kabul edilmesine dayalı olarak icra edilmektedir. Söz konusu dileğin gerçekleşmesi için doksan dokuzluk bir tespihin her bir tanesine farklı kişiler tarafından üç İhlâs bir Fatiha okunması gerekmektedir. Kaynak kişimiz olan Pakize Okullu, oğlunun iş sahibi olabilmesi için bu ritüeli uygulamaktadır. Ritüelin doğrudan Aziz Mahmud Hüdâyî ya da türbesi ile doğrudan ilgili olmadığı görülmektedir. Ancak halk muhayyilesinde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin çok büyük bir velî olması noktasındaki inanç, ritüelin icra mekânının ona ait olan türbe olmasını sağlamaktadır. Bu durum, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında, halkın velîlere bakışını ve her türlü problemlerinde manevi şahsiyetlerini ve türbelerini bir sığınak olarak gördüklerini ortaya koymaktadır.

Ritüelde tespih tanelerine üç İhlâs bir Fatiha okunması hususiyeti dikkat çekmektedir. Öyle anlaşıyor ki halk üç İhlâs bir Fatiha'yı oldukça işlevsel olarak görmektedir. En yaygın şekliyle kabir ziyaretlerinde okunan bu sureler yaygınlaşarak her türlü iş ve amaç için okunabilmektedir. Burada da bir dileğin yerine gelmesi için okunmaktadır.

Ritüelin İşlevi: Ritüel, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ni her türlü sıkıntının giderilmesi ve her türlü isteğin yerine gelebileceği bir mekân olarak topluma takdim etmektedir. Diğer yandan dolaylı olarak da Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan saygıyı ve sevgiyi de pekiştirme işlevinin yanında türbesinin de kutsal bir mekân olduğunu vurgulamaktadır.

3.3. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde İcra Edilen

Ritüellerin Değerlendirilmesi

Tarafımızdan yapılan derlemelerde Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde uygulanan on sekiz ritüel tespit edilmiştir. Bu ritüeller yazılı ve sözlü kültür ortamlarından elde edilmiştir. Derlediğimiz ritüellerin bazıları bugün itibarıyla uygulanmamaktadır.

Uygulanan ritüeller genellikle icracıların dileklerinin kabul olması amacına dayanmaktadır. Bu bağlamda dilekler çok çeşitli olabilmektir. Ev, iş ya da araba sahibi olmak, fizyolojik ve psikolojik hastalıklardan kurtulmak, kısmet bulmak, aile huzursuzluklarından kurtulmak, herhangi bir maddi eşyaya sahip olmak, iyi bir okulda eğitim alabilmek, çocuk sahibi olmak gibi dünyevî isteklerin yanında Allah'ın rızasını kazanmak, iyi bir müslüman olmak, cennete gitmek, cehennemden korunmak, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına ulaşmak, hacca gidebilmek gibi uhrevî istekler de ritüellerin uygulanmasında tetikleyici olabilmektedir.

Uygulanan ritüeller İslamî unsurların yanında Türklerin tarih boyunca girmiş oldukları inanç sistemlerinden gelen unsurları da barındırabilmektedir. Resmî dinin temsilcileri tarafından hoş görülmeyen uygulamalar ritüellerin içinde barınabilmektedir. Bu uygulamalar genellikle Atalar Kültü'ne ve Şamanizm'e dayanmaktadır. Diğer taraftan Hristiyanlıkta yaygın olan mum yakma ritüeli de

kültürler arası etkileşim sonucu türbede uygulanan ritüellerin bünyesinde yer almaktadır.

Tespit ettiğimiz ritüeller genellikle maddi unsurlarla uygulanmaktadır. Söz konusu maddi unsurlar; tespih, şeker, kilit, türbeden elde edilen su ve toprak gibi maddi unsurlardır. İcracılar bu maddi unsurlar ile ritüelleri uygulamaktadırlar.

Türbede uygulanan ritüeller arasında en dikkat çeken, herhangi bir dileğin yerine getirilmesi amacıyla şeker dağıtma ritüelidir. Bunun dışında kurban kesme, tespih dağıtma, Yasin suresi dağıtma ritüelleri de en fazla uygulanan ritüellerdendir.

Ritüellerin bir kısmının kesin olarak kodlanmış icra zamanları olmakla birlikte birçoğunun sözünü ettiğimiz kodlanmış icra zamanı yoktur. Ancak tespit ettiğimiz uygulamalar, ziyaret ritüeline bağlı olarak yerine getirildiğinden türbenin en çok ziyaretçi ağırladığı cuma, cumartesi ve pazar günleri icra edilmektedir. Bu durumun sebebi türbenin ziyaretçilerini incelediğimiz bölümde değindiğimiz gibi sosyal ve iktisadî hayatın sınırlandırıcılığıdır. Bu zamanlar ya kutsal olduğuna inanılan ya da çalışma zamanları dışında kalan zamanlardır.

Söz konusu ritüellerin uygulanmasından önce yerine getirilmesi gereken bazı işlemler vardır. Örneğin, türbenin ziyaretinden önce abdestli olmak hatta gusül abdesti alarak gelmek dikkati çeken bir husustur. Ancak türbede uygulanan birçok ritüelde önceden yerine getirilmesi gereken uygulamalar tespit edilememiştir. Diğer taraftan icra edilen ritüellerin icra mekânı Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi olduğundan ritüellerin icrası ziyaretle birleşmektedir. Bu bakımdan ziyaret adabına uygun olarak ziyarete gelmeden yukarıda belirttiğimiz hazırlıklar yapılmaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde en fazla uygulanan şeker dağıtma, tespih dağıtma, Yasin dağıtma, kısmet açma gibi ritüellerin icracıları genelde kadın ziyaretçilerdir. Kurban kesme ritüelinde ise erkek ziyaretçilerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu farklılaşmanın sebebi bize göre, bu ritüelin maddi güç ve sorumluluk gerektiren bir iş olmasıdır. Erkeklerin toplumumuzda genellikle maddi güç ve sorumluluğu taşıdıklarından bu ritüel çoğunlukla erkekler tarafından yerine getirilmektedir.

Bugün Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde uygulanan ritüeller temelde halkın velî zatlara olan ilgisini, onlardan fayda beklediklerini dolayısıyla velî kültüne ne kadar bağlı olduklarını gözler önüne sermektedir. Halkın geçmişten günümüze velî zatlara duyduğu ilgi bugün de sürmekte, velî zatlar yaşarken ve öldükten sonra halk tarafından kült konusu olmaktadır. Halkın velî kültüne bağlılığının en önemli göstergelerinden biri de hiç şüphesiz türbelerde uygulanan ritüellerdir. Çalışmamızda tespit edip değerlendirdiğimiz ritüeller Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında halkın velî kültüne bağlılığını göstermek bakımından son derece önemlidir.

4. BÖLÜM. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ'NİN MENKABELERİNİN İNCELENMESİ

4.1. Menkabe Türü

Çalışmamızın önemli bir bölümünü Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait olan menkabeler teşkil edecektir. Bu bağlamda menkabe kavramının açıklanması gerekli ve faydalı olacaktır. Menkabe kavramı ile birlikte menkabelere konu olan ve velî olarak adlandırılan şahsiyetlerin de iyi anlaşılması önemli bir husustur. İşte Aziz Mahmud Hüdâyî'nin de anlaşılmasına yardımcı olacak olan velî kavramı ve velî kültü başlığı altında topladığımız bu bölüm menkabe kavramından önce verilecektir. Böylece menkabelerin kahramanlarının tanınması bu türün anlaşılmasını da kolaylaştıracaktır.

4.1.1. Velî Kavramı ve Velî Kültü

4.1.1.1. Velî Kavramı

Velî sözcüğü “velâ” yahut “velîye” fiilinden gelmektedir. Arapça lûgatlarda “*Karîb, ibni ümm, yar ve dost.*”¹ ve “*Yakın, yanında olan; bitişik, komşu; yardımcı, destek veren, arka çıkan; dost; akraba.*” anlamlarına gelmektedir.² Kâmus-ı Türkî’de ise “*Hak Teâlâ’ya vasıl ve kurbet-i İlâhiye’ye nail olan zat, Azîz.*”³ olarak geçmektedir. “*Evliyâ*” ise bu kelimenin çoğuludur ancak halk arasında tekil olarak kullanılmaktadır. Tasavvufî ıstılahta ise velî “*Allah’ın ilgi, himaye, yardım ve sevgisine mazhar olmuş ermiş kimse.*”⁴ anlamında kullanılmaktadır. Bu kelime ıstilahî olarak anlam genişlemesi sonucu “*benliğini Allah’ta yok ederek birtakım üstün vasıflar kazanmak suretiyle olağanüstü haller sergileyen büyük insan*” anlamını kazanmıştır.

Hicretin ilk asrından itibaren zühd ve takva hareketi olarak başlayıp miladî XII. yüzyılda tarikatların kurulmasıyla ve akabinde İslam âleminin her yanına

¹ Ahterî Mustafa Efendi, **Ahterî-i Kebir** (Haz: Ahmet Kırkılıç, Yusuf Sancak), Ankara, tdk Yayınları, 2009, s. 1084.

² Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Dağarcık, 1995, s. 1013.

³ Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1998, s. 1499.

⁴ Ahmed Subhi Furat, “Velî”, **MEB İslâm Ansiklopedisi**, C. XIII, s. 287.

yayılışıyla paralel olarak velî kavramı da gelişmeye başlamıştır. Bu hadiselerin gelişimiyle Allah’a ulaşma noktasında büyük manevi mücahedeleri gerçekleştiren velîler zuhur etmeye başlamıştır.

Ahmet Yaşar Ocak, bu terimin ilk olarak ne zaman kullanıldığının tespitinin tam olarak yapılmasının güçlüğüne belirtmekle beraber IX. yüzyıla kadar geçen zaman içinde “velî” kavramının epeyce işlenerek gelişme imkânı bulunduğunu ifade etmektedir.⁵

Ahmet Yaşar Ocak’a göre, tasavvuf tarihi içinde böylece gelişip yayılan velî kavramı bu konudaki teorisyenler tarafından tamamen Sünnî bir tabana oturtulmuş, velî olabilmenin ilk ve temel şartı şariat esaslarına tam bir bağlılık içinde olmak şeklinde ifade edilmiştir.⁶ Ancak velî kavramı gayri Sünnî anlayış içersinde daha farklı gelişmiştir. Erol Güngör “*Sünnî sûfiler velîyi genellikle Peygamber'in üstünde görmezler. Böyle olduğu hallerde Peygamber'deki velîliğin nebîliğine üstünlüğünden söz edilerek aradaki mesafe muhafaza edilmeye çalışılır. Yine Sünnî sûfilere göre velîlerin kerâmetleri tabiat kanunlarına esasta aykırı değildir, fakat sadece bunların oluşu olağanüstüdür.*”⁷ ifadeleriyle Sünnî anlayış içersindeki velî tasavvurunun mahiyetini belirtmekle beraber özellikle Şîî çevrelerdeki velî anlayışında önemli olanın hakikatin zahirde değil batında olduğunu, peygamberlerin zahiri velîlerin ise batını temsil ettiğini belirtir. Böylece Peygamber şeriatı, Ali ve ondan sonraki imamlar da hakikati temsil etmektedirler. Hakikat ise şeriatın üzerinde olmak itibarıyla velînin nebiye üstünlüğünü ortaya koymaktadır.⁸

Halk için yazılmış tasavvuf eserlerinde velî kavramı popüler hale getirilerek daha da geniş bir tabana oturtulmuştur.

4.1.1.2. Velî Kültü

Halk Müslümanlığı için son derece önemli olan velî kültü “*fevkalade kuvvet ve kudretle mücehhez olup Tanrı'ya yakın kabul edilen bir şahsiyetin herhangi bir konuda sağ veya ölü iken yardımının dokunacağına inanılması ve bunu temin için*

⁵ Ahmet Yaşar Ocak, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnameler**, (Metodolojik Bir Yaklaşım), 3. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 2.

⁶ Ocak, **A.g.e.**, s. 3.

⁷ Erol Güngör, **İslâm Tasavvufunun Meseleleri**, 8. bs. İstanbul, 2004, s. 85.

⁸ **A.e.**, s. 71.

ritüel yollarla başvurulmasıdır."⁹ Bu anlayış velînin takdis edilmesiyle sonuçlanmaktadır.

Velî kültürü Budizm'de daha eski olmakla birlikte Hristiyanlık ve İslamiyet gibi büyük dinlerde benzerlikler göstermektedir. Müslümanlıktaki velî kültürünün temeli İslam öncesi putperest kültürle yakından ilgilidir. Benzeri durum Hristiyanlıktaki aziz kültüründe de tarihî seyir içinde izlenebilir.

Sünnî anlayış içerisinde velî kavramının kült mahiyetindeki hali asla hoş görülmemekle birlikte yardım ve inayetin Allah'tan geldiğine inanılarak evliyaya hürmetin caiz görüldüğü de bir anlaşılmaktadır.¹⁰

İslamiyet'in gerek Anadolu gerek Anadolu sahası dışında kalan yayılma alanlarında eski mahalli tabiat ve ata kültlerinin tasavvufun velî telakkisini desteklediğini söylemek mümkündür.

İslam dünyasında velînin kült konusu olabilmesi, ait olduğu toplumun içtimaî, dinî ya da ahlakî değerlerinin temsilcisi konumunda bulunuşuyla doğrudan ilgilidir. Söz konusu velînin bu değerlerin bir kısmını ya da tamamını temsil edişi onun kült konusu olmayan velîlerden ayırmaktadır. İçinde bulunduğu toplum için velî ve temsil ettiği değerler adeta özdeşleşmiştir. Söz konusu velî artık toplum için inandıkları değerlerin bütününe oluşturur. Bu noktadan sonra velînin kerâmetleri menkabe sistemi içinde teşekkül eder ve genişleyerek devam eder.¹¹

Kerâmet sözlüklerde "*İzzet, şeref*"¹² "*kerem lütuf, ihsan, ikram, hürmet ve Evliyâullahtan sadır olan harikulade hal.*"¹³ gibi anlamlara gelmektedir. Süleyman Uludağ, İslam Ansiklopedisine yazmış olduğu maddede kerâmet sözcüğünün iyilik cömertlik manasında mastar olarak kullanıldığını belirtir ve ıstılahî olarak "*Allah'ın salih, takva sahibi velî kullarından zuhur eden olağanüstü hâl.*" şeklinde açıklar.¹⁴ Burada unutulmaması gereken nokta velînin kerâmetlerinin öldükten sonra da

⁹ Ocak, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁰ **A.e.**, s. 6.

¹¹ **A.e.**, s. 7-8

¹² Ahterî-i Mustafa Efendi, **a.g.e.**, s. 503.

¹³ Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s.1154.

¹⁴ Süleyman Uludağ, "Kerâmet", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXV, s. 265.

güçlenerek devam ettiğidir. Halk için velî öldükten sonra adeta kınından çıkmış kılıç gibidir.

Velî kültürünün oluşumunda:

"1. Velînin fevkalade ruhanî kudretle mücehhez olmasının sonucu olarak ona karşı korkuyla karışık bir saygının oluşması.

2. Buna paralel olarak velînin kudretinden iyilik beklentisinin oluşması ve kötülüklerden kurtulmak için yardım umulması.

*3. Nihayet dünyada bu tarzda menfaat umulan velînin öbür dünyada da kişiye yardım edeceği düşüncesine paralel olarak onu memnun etme çabasının oluşması gibi psikolojik etkenler söz konusudur."*¹⁵

Velî kültürünün söz konusu velînin ölümünden sonra oluştuğu görülmektedir. Bunun en önemli sebebi halk muhayyilesinin velî öldükten sonra harekete geçmesidir. Kültürün oluşması velînin ölümünden kısa bir süre geçtikten sonra oluşabileceği gibi uzun bir süre geçtikten sonrada gerçekleşebilir. Tarafımızdan yapılan bu çalışmada, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabelerin çoğunluğunun devrinden sonra kaynaklara girmesi, söz konusu menkabelerin Aziz Mahmud Hüdâyî'nin vefatından sonra oluştuğu düşüncesini geliştirmemize fırsat vermektedir. Bu durum velînin vefatından sonra kült konusu olduğunu desteklemektedir.

Ahmet Yaşar Ocak, bir velînin kült konusu olup olmadığının velî adına yapılmış bir mezar yahut türbenin var olmasının yanında söz konusu velînin kendisinden kaldığına inanılan bir kısım eşyaların bulunmasına; söz konusu mezar ve türbenin belli amaçlarla ziyaret edilip bu ziyaretlerin adak ve kurbanlara sahne olmasına; dua mahiyetinde velî ile ilgili ve onun adının geçtiği sözlerin bulunmasına bağlı olarak tespit edilebileceğini kaydeder. Bu üç unsurdan özellikle birincisine diğerlerine nazaran daha sık rastlanır. Velîye ait olan türbe ve mezarın itinalı bir şekilde yapılmış ve aynı şekilde korunuyor olması velînin de halk nazarında ne kadar itibarlı olduğunu gösterir. Velîye ait olan mezar ve türbe normal

¹⁵ Ocak, a.g.e., s. 8.

mezarlardan farklı mekânlarda dikkat çekici noktalarda yol kavşaklarında ve işlek yerlerde bulunur. Ayrıca türbeler çoğu zaman velîye ait olan eşyaların da korunduğu yerlerdir.¹⁶

4.1.1.3. Türk İslam Kültüründe Velî Kültü

Türk-İslam toplumlarında velî kültü eski Türk inançları kaynaklıdır. Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önce Şamanizm, Budizm, Zerdüştlük, Maniheizm gibi birtakım inanç sistemlerini benimsemişlerdir. Zamanla çeşitli şartlar içinde bir inanç sisteminden başka bir inanç sistemine geçişler yaşanmıştır. Bu geçişlerde eski dinden kalma inançlar ve uygulamaların yeni dine adaptasyonu söz konusu olmuştur. Bu süreçte Türkler yeni inanç sistemlerini kabul ederken Roux'un ifadesiyle *"ilk baştaki görüşlerine sadık kalmayı"* başarabilmişlerdir.¹⁷ İslamiyet sonrası Türkler arasında oluşan velî kültü Türklerin en eski inanç sistemlerinden olan Atalar Kültü'nden başlayarak girmiş oldukları inanç sistemlerinden izler taşımaktadır.¹⁸

Türklerde velî kültünün temellerinin Şamanist dönemde atıldığı söylenebilir. Şamanlarla velîlerin ciddi anlamda benzerlik gösterdiği açıktır. Şamanlar gelecekte haber verme, hava şartlarını değiştirme, hastaları iyileştirme, göğe çıkma, uçma, ateşle yanmama gibi vasıflarıyla özellikle Bektaşî menâkıbnâmelerindeki velîlerle oldukça benzeşirler. Jean-Paul Roux, Türkçeye **"Türklerin ve Moğolların Eski Dini"** adıyla çevrilen eserinde İslâmî dönemdeki velîlerin Şamanlarla olan bu benzerliklerini çeşitli velîlerin kerâmet motiflerinden örneklerle açıklamış ve Müslüman Türk velîlerini *"Müslüman şekline bürünmüş Şaman"* olarak nitelemiştir.¹⁹

Roux, Şamanist inanç sistemi içinde Türklerin Şamanlara ait olan birtakım olağanüstü güçleri olduğuna inandıklarını belirtir. Şamanlar onlara Gök Tanrı'dan mesajlar getiren üstün kişilerdi. Roux, Gerdizî ve Mervazî'nin Kırgız Şamanlarından

¹⁶ Ocak, **a.g.e.**, s. 9-10.

¹⁷ Jean-Paul Roux, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, 2. bs., İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002, s. 298.

¹⁸ Bu konuda geniş bilgi için Mircea Eliade'nin **Şamanizm** (İstanbul, 2006) ve Jean-Paul Roux'un **Türklerin ve Moğolların Eski Dini** (İstanbul, 2002) adlı eserlerine bakılabilir.

¹⁹ Roux, **A.g.e.**, s. 72-73.

“*Tanrının Peygamberi*” anlamına gelen Soğdça bir kelimenin bozulmuş şekli olan “*faghinun*” ismini verdiklerini belirtir.²⁰

Budizm'le birlikte temeli Şamanizm'e dayanan velî kültü daha da güçlenmiştir. Bu dönemde Budist azizlerin kerâmetlerini anlatan birçok metinle tanışılmış ve bu metinler hızla Türkler arasında yayılmıştır. Böylece İslamiyet sonrası Türk velî tipinin teşekkülüne zemin hazırlanmıştır.

Türkistan bölgesinde Ahmed Yesevî ve dervişlerin İslam'ı Türklerle benimsetmek noktasında hayatî bir işlevi olduğu muhakkaktır. “*Yesevî'nin etrafında İslamiyet'e yeni girmekle beraber kuvvetle bağlanmış olan Türkler toplanmıştı. Yesevî Arap ilmini ve Acem edebiyatını iyi bilmekle beraber müritlerine anlayabilecekleri bir dil ile hitap ediyordu. Arapça ve Farsça bilmeyen bu Türk dervişlerine sülûk adabını Türklerin halk edebiyatından alınmış basit şekillerle, ahlakî ve tasavvufî manzumeler yazdı*”²¹. Türk velî tipinin önemli bir ismi olan Yesevî, tasavvuf aracılığıyla Türklerle İslam'ı sevdiren ve kabul ettiren önemli bir şahsiyettir. Bu bilgilerden hareketle Türklerin İslam'ı tanınması ve Türk velî tipiyle karşılaşması aynı zamanda gerçekleşmiştir.

Türk velî tipinin ilk ve en güzel örneklerinden biri olan Dede Korkut'un vasıfları adeta İslamiyet'ten önceki Şamanların İslamî formdaki karşılığı gibidir. Dede Korkut ile Şamanların hususiyetlerinin benzerliği son derece dikkat çekicidir. Gaybdan haber vermesi, kendisine bir iş yapılacağına danışılması gibi nitelikler onu Şamanlara yaklaştırmaktadır. İnan'a göre, Dede Korkut İslam öncesi devirden İslamî döneme intikal ederek efsanevî bir şahsiyet olarak halk arasında bir velî prototipi olmuştur.²²

Türk velî telakkisi zamanla Türkler arasında gelişimini sürdürmüştür. Özellikle bu konuda Yesevîye'nin büyük etkisi söz konusudur. Yesevîlikle birlikte

²⁰ A.e., s. 67.

²¹ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 10. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2007, s. 96.

²² Ocak, a.g.e., s. 14.

Ahmed Yesevî ve müritlerinin etrafında oluşan menkabelerle göçebe Türk boyları arasında velî kültü hızlıca yayılmıştır.

XII. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelen Türk boyları beraberinde bu velî kültürünü de getirmişlerdir. Anadolu'ya Türk boylarıyla eş zamanlı olarak gelen Yesevîye'den neşet eden velîler Anadolu'da velî kültürünün yerleşmesine katkı sağlamışlardır. Özellikle XIII. yüzyılda Moğol istilasından kaçan ve Anadolu'ya gelen şeyh ve müritler velî kültürünün oluşmasında hususi bir yer işgal etmişlerdir.²³ Bu velîler Selçuklular tarafından hoşgörüyle karşılanmış ve söz konusu velîlerin faaliyetlerine engel olunmamıştır.²⁴

Sünnî ya da gayri Sünnî özellik gösteren çeşitli tarikatların başında bulunan ve tüm Anadolu'da şöhret yapan Mevlânâ, Hacı Bektaş Velî gibi şahsiyetlerin ölümlerinin ardından birtakım türbeler inşa edilmiştir. Bu türbelerde zamanla bazı ritüeller oluşmuştur. Bu türbelerde yatan şahıslar olağanüstü vasıflarla donatılmış, üstün güçleri olan manevi şahsiyetler halini alarak velî kültürünün yerleşmesinde etkili olmuşlardır.

Aynı zamanda tarihî birer şahsiyet olan Mevlânâ, Hacı Bektaş Velî gibi velîlerin türbelerinin yanında tarihî şahsiyet olmayan velîler ve onlara ait türbelerin de zaman içinde Anadolu'nun her yanında var olmaya başladıkları görülmüştür.²⁵

Önceleri Orta Asya'da İslamiyet'in yayılışı esnasında Budist manastırların etrafında oluşan aziz menkabelerinin üzerine adeta İslamî bir kılıf geçirilirken aynı durum Müslüman Türklerin Anadolu'ya gelişlerinde de yaşanmıştır. Özellikle gayri Sünnî tarikatlara mensup şeyh ve dervişler, tekkelerini terk edilmiş ya da faaliyet halinde olan kilise ve manastırların civarına kurmuşlardır. Ahmet Yaşar Ocak'a göre bunun amacı, eski dinin argümanlarını aynen kullanıp zaman içinde onun yerini almaktır. Bölgedeki mevcut kült, menkabelerde yavaş yavaş İslamîleştiriliyor, bölge halkı İslamiyet'e ısındırılmış oluyordu.

²³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar** (Ankara 2007) ve **Anadolu'da İslamiyet** (Ankara 2005).

²⁴ Ömer Lütfi Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", **Vakıflar Dergisi**, C. XI, 1942, s. 279-304.

²⁵ Ocak, **a.g.e.**, s. 16-17.

Anadolu’da kült konusu olan velîlerin her birinin, halkın muhayyilesinde üstün gücü temsil ettiği görülür. Onlar çeşitli hastalık ve dertlere derman olur. Halk ziyaretler esnasında adaklar adayıp kurbanlar keser. Bu türbelerde İslamî dönem öncesine ait en önemli unsur, velîye ait bazı eşyaların varlığıdır.²⁶

Ahmet Yaşar Ocak Anadolu’da kült konusu olan velîleri, niteliklerine göre sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre:

1. Kültlerin mahiyetine göre:

1.1. Mahallî Velîler: Özellikle yazılı kaynaklara yansımamış, bulundukları bölgenin sınırlarını aşacak şöhret yapamamış, dar bir çevrede kalmış bugün Anadolu'nun birçok yerinde takdis edilen asıl isimleri unutulmuş, lâkaplarıyla hatırlanan velîlerdir. Sarı Baba, Kara Dede, Alaca Şeyh gibi velîler bu gruptadır.

1.2. Genel Velîler: Mevlânâ, Hacı Bektaş, Yunus Emre, Ahî Evren, Hacı Bayram gibi ülke çapında şöhret bulmuş velîler. Bunların önemli bir kısmı tarikat kurucusudur. Çoğunun bizzat kendi kâlemlerinden çıkmış veya kendilerine isnad olunan eserleri bulunmaktadır.

2. Şahsiyetlerinin niteliğine göre:

2.1. Gerçek Velîler: Bunların bir kısmının gerek yazılı kaynaklardan gerekse şifahî rivayetler vasıtasıyla gerçekten yaşamış oldukları anlaşılır.

2.1.1. Ait Oldukları İçtimaî Çevreye Göre:

Şehirli velîler: Sühreverdîlik, Kübrevîlik, Mevlevîlik ve Halvetîlik gibi şehirli tarikatlara mensup olan velîler.

Köy ve aşiret velîleri: Anadolu Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde, yeni fethedilen topraklara yerleştirilerek oraların iskânına da yardım edenler bu grubu teşkil eder. Sarı Saltık, Karaca Ahmed Sultan gibi velîler bu gruptadır.

²⁶ A.e., s. 18.

2.1 2.Misyonlarına Göre:

Gazi-savaşçı velîler: Bunlardan bir kısmı, XIII.-XIV. yüzyıllarda Bizans sınırlarında yaşayan Türkmen boylarının fetihlerine katılmışlardır. Sarı Saltık gibi aşiret velîlerinin bazıları da böyle velîlerdir.

Misyoner velîler: Yaşadıkları bölgelerde İslâmiyet propagandası yapanlar. Hacı Bektaş'ın Nevşehir ve Kırşehir çevresindeki gayrimüslimlerle sıkı temas halinde olduğu bilinmektedir.

Meslek pîri velîler: Meslekî esnaf teşekkülleri Ahilik bünyesinde yarı tasavvufî bir mahiyet kazanmıştır. Bu tip patron velîlerin en tanınanı Ahi Evren'dir. Fırıncıların takdis ettikleri Somuncu Baba diye tanınan ve Hacı Bayram Velî'nin de şeyhi olan Hamîduddin Aksarâyî de bu gruba dâhildir.

Mürşit velîler: Bunlar yaşadıkları mistik hayat ve geniş kitleleri irşat nitelikleriyle dikkat çekerler. Yunus Emre, Hacı Bayram Velî bu gruba dâhil olan velîlerdendir.

2.2. *Hayâlî Velîler:* Bunlar halk arasında kült konusu olmakla beraber haklarında ne sözlü ne de yazılı bir bilgi bulunmayan, yaşadıklarına dâir bir belge olmayan velîlerdir. Bunlar belli bir şahıs ismi değil de Kum Baba (Şile), Çitlenbik Dede (Kemalpaşa) gibi herhangi bir yiyecek, madde, ağaç vs. adıyla anılırlar. Bunların İslâm öncesi tabiat kültleriyle alakalı olduğu görülür.

2.3. *Velî Olmadığı Halde Velî Telakki Edilenler:*

2.3.1. *Tevrat menşeli velîler:* Yûşâ Peygamber adıyla bilinen kişi bu tip velîlere örnek olarak verilebilir. İslâm kaynaklarında peygamber olarak zikredilmemesine rağmen halk tarafından böyle kabul edilmiştir.

2.3.2. *Kuran-ı Kerim menşeli velîler:* Yedi Uyurlar (Ashab-ı Kehf) ve Hızır-İlyas gibi şahsiyetler Kur'an menşeli velîlerdendir.

2.3.3. *Anadolu'da ilk Arap gazileri:* Eyüp Sultan, Emevî komutanlarından Battal Gazi, Veysel Karanî gibi VII.-IX. yüzyıllarda Anadolu'da vuku bulan Arap fetihlerinin hatıralarını yansıtan şahsiyetler bu grubu oluşturur.

2.3.4. *Bazı tarihî şahsiyetler:* Bunların çoğunun tasavvufî ilgisi olmamasına rağmen şahsi tavırları, ahlâkî faziletleri veya yaptıkları fevkalâde işlerle toplumda hürmet ve minnettarlık uyandıran şahsiyetlerdir. Osmanlı hükümdarlarından Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunî ve II. Abdülhamid bu gruba dahil edilebilir.²⁷

4.1.1.2. Bir Halk Anlatısı Olarak Menkabe

4.1.1.2.1. Menkabe'nin Tarifi

Menkabe, Arapça olup “*Bir zatın fazl ve meziyetine delalet eden fıkra ve bundan bahseden makale ve risale. Medhiye.*”²⁸ ve “*Çoğu tanınmış veya tarihe geçmiş kimselerin ahvaline ait fıkralar, hikâyeler.*”²⁹ anlamlarına gelmektedir. Kelime çoğul şekliyle ve bu anlamıyla hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in ashabının meziyet ve faziletleri için kullanılmıştır.³⁰ Ahmet Yaşar Ocak, hadis mecmualarındaki bu kullanımın IX. yüzyıldan itibaren olduğunu ifade eder.³¹ Bu terim ayrıca tarihî şahsiyetlerin hal tercümeleri ve bazı zümrelerin övgüye değer işleri için de kullanılmıştır.³²

Hiz. Muhammed dışında kalanların gerek şahsi hayatları gerek dinî görevleri ile ilgili yaşantıları birçok ekleme çıkarma ve değişimler yoluyla âdeti yeniden inşa edilmiş, o inanış etrafında toplanan ruhî hayatına güç vermek üzere efsane haline dönüşmüştür. Hristiyan azizlerin Romalılar, Yahudiler ve Hristiyanlığı reddeden diğer insanlardan çektikleri eziyetler de bu tür anlatımların içindedir.³³ Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi** adlı eserinde Seyyid Battal Gazi etrafında oluşan

²⁷ A.e., s. 18-26.

²⁸ Şemseddin Sami, A.g.e., s. 1420.

²⁹ Devellioğlu, A.g.e., s. 615.

³⁰ Ahmed Ateş, "Menâkıp" **MEB İslâm Ansiklopedisi**, C. VII, s. 701.

³¹ Ahmet Yaşar Ocak, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnameler** (Metodolojik Bir Yaklaşım), s. 27.

³² Ateş, A.g.m., s. 701

³³ Naciye Yıldız, "Menkabe", **Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi**, C. II, Ankara, 2002, s. 118.

menkabeleri “tarihî bir esas üzerine işlenmiş ve Türklere has bir kahramanlık destanı” olarak isimlendirir. Buradan hareketle Köprülü’nün menkabeyi kahramanlık destanı şeklinde algıladığı söylenebilir.³⁴

Menkabe, Pertev Naili Boratav tarafından yapılan Türk efsane tasnifi içinde kendine efsanenin bir alt türü olarak yer bulur. Bu tasniften hareketle menkabe aslında bir efsane çeşididir. Boratav’a göre, bu efsaneler “*sadece dinlik inanış ve işlemlerin ağır bastığı ve niteliklerini bu öğelerden alan efsanelerdir.*”³⁵

Menkabe kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için “kerâmet” kavramı hakkında bazı bilgilerin aktarılması önemli ve gerekli olacaktır. Kerâmet kavramı tasavvufî ıstılahta velî kavramıyla birlikte teşekkül etmeye başlamış ve velîliğin olmazsa olmazı olarak kabul edilegelmiştir. Özellikle XII. yüzyıldan itibaren tarikatların kurulmasıyla kerâmet, tarikat şeyhlerinin mutlak otorite kurmaları için önemli bir etken olmuştur. Telakkiye göre, kerâmet harikulade bir olaydır ve ancak gerektiğinde izhar edilir. İzharı durumunda bu olağanüstü hadise velînin velâyetine delil olmalıdır.

Kerâmet, peygamberlere has olan mucizelerle benzer yanlarından dolayı ilk devirlerde İslam ulemâsının tepkisine yol açmıştır. Ancak bu kerâmetleriyle velîlerin peygamberle eş tutulamayacağı gerek kerâmet-mucize bağlamında gerek velî-peygamber bağlamında İslam âlimleri tarafından çeşitli nazariyelerle ortaya konmuştur.

Velîlerin bu olağan üstü halleri Müslüman olmayan Hristiyan ve Budist azizlerin sergiledikleri olağan üstü hallerle de benzerlik göstermektedir. Ancak İslam âlimleri tarafından Müslüman olmayan bu kişilerin sergiledikleri harikuladelikler “küfür, kibir ve azamet duygularını körükleyerek mahvolmalarına yol açmak için” Allah tarafından verilmiş haller olarak yorumlanmıştır.³⁶

Menkabenin halk anlatı türleri içindeki yerini tespit edilmesi de önemli bir

³⁴ M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 7. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2009Ankara, 2009, s. 279.

³⁵ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Halk Edebiyatı, Türk Halkbilimi I**, 11. bs., İstanbul, K Kitaplığı, 2003, s. 123-126.

³⁶ Ocak, **A.g.e.**, s. 29.

hususdur. Türk efsanelerini ilk olarak tasnif eden Pertev Naili Boratav dördüncü madde olarak "dinlik efsaneleri" ele almıştır. Boratav: "Bu anlatılarda ağır basan öğeler hep din sorunlarıdır; dinlik efsaneler bölümünde ancak bunlar gibi "temel düşünceleri" ile insan tanrı ilişkilerini ve dinlerin kendilerine özgü çeşitli sorunlarını ön plana koyan ürünleri kümelenendirip incelemek gerekir." ifadelerini kullanmıştır. Bu efsanelere de üç örnek vermiştir. Örneklerden ikisi menkabe özelliği göstermektedir. Hallâc-ı Mansûr ve Bayezid-i Bestamî hakkında teşekkül eden anlatılardır.³⁷ Menkabenin lûgat manasından ve ıstılahî anlamından hareketle efsanenin bir alt türü olarak din büyüklerinin olağanüstülüklerini ve sıradışı meziyetlerini anlattığı ortadadır. Ancak üçüncü örnekte yukarıdaki gibi bir din büyüğünün adı geçmemektedir. Ancak içerik olarak dinlik efsane olduğu görülmektedir. Bize göre menkabeler ayrı bir tür olarak değil efsanenin bir alt türü olan dinlik efsaneler içinde ele alınmalı ve üzerinde araştırma yapılmalıdır.

Linda Degh'in efsane için "çeşitli örgütsel prensiplere dayanan, küçük kategoriler içersine girmeye zorlanan uzun ve kısa bütün hikâyeleri kapsayan bir şemsiye terimi olarak kullanılmalıdır"³⁸ ifadesi, dinî şahsiyetler hakkında anlatılan menkabelerin ve memoratların da efsanenin bir alt türü olduğuna vurgu yapmaktadır. Menkabeyi, efsanenin bugün hâlâ geçerliliğini koruyan Grimm kardeşlerin tarifindeki "belirli bir şahıs, olay ve yer hakkında anlatılan bir hikâye" ifadesinin çizdiği sınırların dışında tutamayacağımız ortadadır. Menkabenin burada farklılaşan yönü şahsın belirli oluşudur. Menkabelerdeki kahramanlar efsanelerdeki kahramanlara göre adı sanı bilinen din ulularıdır. Naciye Yıldız, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**'ne yazmış olduğu "menkabe" maddesinde menkabeleri mit ve efsaneden ayıran özelliğin "yaşadığı bilinen kişiler ve yaşandığı gerçek olan olaylar hakkında bilgi vermesi" olarak ortaya koymuştur.³⁹ Gürol Pehlivan'a göre, "menkabe, dinî şahsiyet bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçenlerle ilgili bir anlatıdır."⁴⁰ Gürol Pehlivan'ın, yapmış olduğu bu

³⁷ Boratav, **A.g.e.**, s. 130.

³⁸ Linda Degh, "Günümüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Bir Düşünme Ve Efsanenin Tanımı", Çev. Selcan Gülçayır, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar II**, 2. bs., Ankara, 2010, s. 206.

³⁹ Yıldız, **a.g.m.**, s. 121.

⁴⁰ Gürol Pehlivan, "Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar", **Milli Folklor**, S. 83, Y. 21 (2009), s. 91.

sınırlama bize göre doğru bir sınırlama değildir. Menkabenin adı sanı belli bir şahısla ilgili olarak anlatılan bir tür olduğu düşünülürse bu sınırlama akla yatkın gelmemektedir.

4.1.1.2.2. Menkabe'nin Teşekkülü

Gerek Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin başından geçen gerekse Hz. Peygamber'in ve sahabelerinin başından geçen harikulâde olayların varlığının biliniyor oluşu kerâmetin halk muhayyilesinde kabulünü ve yerleşmesini kolaylaştırmıştır. Bu etkenlere halk muhayyilesinin kendine ulaşan dinin resmî çerçevesiyle yetinmeyip birtakım insanüstü kuvvetlere ve bunların ortaya koyduğu harikulâde olaylara inanma meylini eklemek gerekir.⁴¹ Şinasi Gündüz'ün bu konuda vermiş olduğu bilgiler dikkate değerdir. İnsanlık tarihinin en erken dönemlerinden beri insanların yaşamlarında çeşitli üstün güç ya da güçlere yer verdikleri; inançlarını, tavır ve davranışlarını bu üstün güçler doğrultusunda belirledikleri görülmektedir. Gündüz, bu üstün güçlerin ne olduğu konusunda ise *“Tecrübe dünyasının dışında olan metafizik yapıya sahip aşkın bir varlık ya da varlıklar olabileceği gibi insanın içinde yaşadığı doğal ve sosyal çevreden kaynaklanan herhangi bir değer de olabilir.”* şeklinde bir yaklaşım sergilemektedir. Bu üstün güçlerin temel özelliği insanın tecrübe dünyasının dışında aşkın bir niteliğe sahip olmasıdır.⁴² Üstün güçler arasında elbette toplum içersinde önemli bir yeri olan velîler de olacaktır. Bu bağlam da Gündüz, cemaat liderleri efendiler ya da şeyhlerle ilgili anlatılan kıssa ya da hikâyeleri, modern dönemde kurgulanan mitos örnekleri olarak algılar.⁴³ Böyle bir yaklaşım “menkabe” ve “mit”i birbirine yaklaştırmış olmaktadır.

Arap toplumunda III. Halife Hz. Osman döneminde ortaya çıkan “kussas”ların anlattıkları eski devirlere ait mit, efsane ve Hıristiyan ya da Yahudi kaynaklı menkabeler halk tarafından bilinmekte idi. Bu anlatıcıların anlattıkları efsaneler, Ahmet Yaşar Ocak'ın ifadesiyle tasavvufun yayıldığı muhitlerde IX. yüzyıldan itibaren belki de daha önceleri evliya menkabelerine dönüşmüştür. Buna

⁴¹ Ocak, **a.g.e.**, s. 30.

⁴² Şinasi Gündüz, **Mitoloji İle İnanç Arasında**, Samsun, Etüt Yayınları, 1998, s. 15.

⁴³ **A.e.**, s. 32.

paralel olarak dinî kaynaklardan nakledilen velî kerâmetlerine, folklor kaynaklarından beslenmek suretiyle yeni kerâmetler eklenmiştir. Menkabeler bu şekilde teşekkül ederek İslam dünyasında çoğalarak yayılmaya başlamıştır. Zamanla bu menkabeler, sahipleri olan velîlerin gerçek yaşam öykülerini unutturacak şekilde güçlü bir yapıya bürünmüştür.

Müslüman Türkler için de benzer bir durum söz konusudur. Türkler arasında İslam öncesi dönemden kalma pek çok efsane, destan gibi anlatı türleri menkabeye zemin hazırlamıştır. Bu anlatıların birçoğu Şamanların başından geçen olayları konu alan anlatılardır. Bu hikâyeleri derviş şairler, dinî propaganda amacıyla evliya menkabesi şekline sokarak anlatmışlardır.

İslamiyet'in kabulünden önce doğmuş olan ve zaman içinde gelenekselleşen şifahî edebiyat, özellikle destan türünün üslûp özellikleri menkabelerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Gök Tanrı, Atalar Kültü, tabiat kültü sihir-büyü, hâmi ruhlar, don değiştirme gibi unsurlar menkabelerin içerisinde yer bulmuştur.⁴⁴

Ahmet Yaşar Ocak, Türk evliya menkabelerinin bugünkü şekline gelmesinde yukarıdaki etkenin yanında Budizim'in de etkili olduğunu düşünmektedir. Budizm'deki aziz anlayışı, tasavvuftaki velî anlayışı gibi kerâmet kavramıyla çok sıkı bir şekilde bağlıdır. İslamiyet'in kabulünden sonra Budist azizlerin menkabeleri ata ya da baba (bab)⁴⁵ lakaplı kişiler tarafından İslamî propaganda amaçlı anlatılmaya devam edilmiştir.

Buna ilaveten İranlı mutasavvıfların Türklere İslam'ı öğretmek maksadıyla 11. yüzyıla kadar oldukça zenginleşmiş olan sufilere ait menkabeleri de Türk evliya menkabelerinin teşekkülünde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Türklerin birçok İslamî unsuru Acemler vasıtasıyla aldıkları

⁴⁴ Yıldız, **a.g.m.**, s. 122.

⁴⁵ M. Fuad Köprülü "**Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**" adlı eserinde IV. asırda Buhara Fergana gibi merkezlerde Türklerin kendi şeyhlerine "bab", "baba" namını verdiklerini ifade eder. (M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ankara , 2007, s. 49.)

unutulmamalıdır. İslam medeniyeti, Türklere İran kültürünün merkezi olan Horasan yolu ile Maverâünnehir'den geçerek gelmiştir.⁴⁶

Sonuç olarak Türk evliya menkabelerinin kaynaklarını:

"1. *İslami tesir*

2. *Eski Türk geleneklerine dayanan ananevî tesir*

3. *Budist tesir*

4. *İranî tesir*"⁴⁷

şeklinde dört başlık altında toplamak mümkün olacaktır.

Burada menkabeleri de içine alan efsanelerin teşekkülleri esnasında beslendiği kökleri belirtmek gerekir. Metin Ergun, efsane tasnifinde yer alan bütün efsanelerin aynı oluşum sürecinden geçmediğini belirtir. Dinî efsanelerin, tarihî efsanelerin ya da sınıflandırmalarda yer alan diğer efsane çeşitlerinin farklı oluşum süreçlerinden geçtiğini düşünmektedir. Efsanelerin teşekküllerindeki bu farklılaşmanın sebebinin efsanelerin teşekkülleri esnasında beslendikleri köklerle ilgili olduğu fikrindedir. Metin Ergun efsanenin çeşidine göre bazı köklerin ağırlık kazanabileceğini belirterek efsanelerde yer alan kökleri:

"1. *Mitolojik kökler,*

2. *Tarihî kökler,*

3. *Dinî kökler,*

4. *Hayalî, fantastik kökler*"⁴⁸

şeklinde vermiştir.

Tarafımızdan derlenen Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabelerde doğal olarak dinî kökler ağırlık kazanmaktadır. Bunun yanında mitolojik, tarihî ve hayalî-fantastik kökler de tespit edilmiştir.

⁴⁶ Köprülü, **a.g.e.**, s. 51.

⁴⁷ Ahmet Yaşar Ocak, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnameler** (Metodolojik Bir Yaklaşım), s. 32.

⁴⁸ Metin Ergun, **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I**, İnceleme, Ankara, TDK Yayınları, 1997, s. 41.

4.1.1.2.3. Menkabelerin Tasnifi

Ahmet Yaşar Ocak menkabeleri;

1. Tarihî Gerçeklere Dayanan Menkabeler: Menkebelerin geneli gerçek olaylara dayanmakla birlikte söz konusu velîyi yüceltmek amacına dayalı olarak menkabe metinlerinde bu gerçek olayların deforme edildiği ve menkabe motifleriyle zenginleştirildiği görülür.
2. Hayalî Menkabeler: Gerçek olaylara dayanmayan bu menkabeler toplumun sosyal ve psikolojik yönlerini yansıtır.
 - 2.1. Toplumun İctimaî Değerler Sisteminden Kaynaklanan Menkabeler.
 - 2.2. Ahlakî Bir Teolojiye Dayanan Menkabeler
 - 2.3. Propaganda Maksudını Güden Menkabeler⁴⁹

4.1.1.2.4. Menkabelerin Özellikleri

Menkabelerin aşağıda sıraladığımız özellikleri belirlenirken menkabe ve yakın ilişkili olarak efsane, memoratlarla ilgili yapılan araştırmalardan yola çıkarak ve çalışmamızda elde ettiğimiz malzeme doğrultusunda edindiğimiz fikirlerle belirlenmiştir. Aşağıda sıralamış olduğumuz özellikler temelde çalışmamız esnasında tespit ettiğimiz özellikler olmakla birlikte konu ile ilgili çalışma yapmış olan araştırmacıların elde ettiği malzemeler doğrultusunda belirlemiş oldukları özelliklerle de büyük ölçüde örtüşmektedir.

4.1.1.2.4.1. Menkabelerinin Şekil Özellikleri

1. Menkabeler efsanelerin bir alt türü olduklarından, onlar gibi kısa, sabit şekli olmayan anlatılardır.
2. Menkabelerin bir araya toplandığı menâkıbnâmeler manzum, mensur ya da manzum mensur karışık olarak yazılabilir.

⁴⁹ Ocak, a.g.e., s. 35

4.1.1.2.4.2. Menkabelerinin Muhteva Özellikleri

1. Menkabeler gerçek ve kutsal olduklarına inanılan velî zatlarla ilgili olağanüstü olayları anlatır.
2. Menkabelerde geçen olayların yeri ve zamanı bellidir.
3. Menkabelerde inanç unsuru oldukça güçlüdür. Menkabede anlatılan olayların gerçekliğine anlatan ve dinleyen inanır.
4. Menkabeler inanç unsuruyla içinde yaşadıkları toplumun dinî yaşantısı hakkında bilgi verir.
5. Menkabeler söz konusu velî zat hayatta iken ya da öldükten sonra oluşabilir.
6. Menkabeler didaktik özellikleri olan halk anlatılarıdır.
7. Menkabelerde anlatılan kişiler ideal insanı temsil eder.

4.1.1.2.4.3. Menkabelerinin Dil ve Üslûp Özellikleri

1. Menkabeler yazılı kültür ortamında dil ve üslûp olarak yazıldığı dönemin ve müellifinin dil ve üslûp özelliklerini yansıtır. Bu yönleriyle yazılı kültür ortamındaki menkabeler yer yer ağır bir dille yazılmış olabilmektedir.
2. Menkabeler yazılı kültür ortamında Arapça, Farsça şiirler ve edebi sanatlarla ya da deyim ve atasözlerle süslenmiş olabilmektedir.
3. Menkabeler, sözlü ve elektronik kültür ortamında konuşma dili ile karşımıza çıkar.
4. Sözlü kültür ortamında derlenen menkabelerin dili, anlatıcının üslubunun yanında yöresel ağız özelliğinden de etkilenir.

4.1.1.2.4.4. Menkabelerinin İcra Özellikleri

1. Menkabeler diğer halk anlatıları gibi anlatma ihtiyacından dolayı icra edilir.

2. Menkabelerin özel anlatıcıları yoktur. Ancak toplum menkabe anlatma hususunda yetenekli kişiler vardır. Bu anlatıcılar anlatımlarıyla dikkat çeker.
3. Toplumda kodlanmış icra zamanları yoktur. Her zaman anlatılabilir.
4. Menkabelerin sınırlandırılmış icra ortamları yoktur. Her ortamda anlatılabilirler. Ancak, menkabede anlatılan velînin türbesinde, tarikat ve cemaat ortamlarında, kutsal sayılan mekânlarda, dinî sahbet ortamlarında daha çok anlatılır.
5. Menkabelerin anlatıcıları ve dinleyicileri toplumun her kesiminden olabilmektedir. Çeşitli yaş gruplarından ve mesleklerinden kadın ve erkekler menkabeleri anlatıp dinlemektedir.
6. Menkabelerin dinleyicileri menkabede anlatılanları söz konusu velînin hayatını öğrenmek, dinî hassasiyetlerinin gereğini yerine getirmek, mistik bir haz almak, velînin hayatı vasıtasıyla din hakkında bilmediklerini öğrenmek gibi amaçlarla dinler.

4.1.1.2.5. Menkabelerin İşlevleri

Menkabelerin işlevlerini ortaya koyarken öncelikle halk anlatılarını da içine alan folklorun işlevlerini göz önünde bulundurmak gereklidir. William Bascom folklorun işlevlerini dört başlık altında değerlendirmiştir. Bu işlevler:

- "1. Eğlenme ve eğlendirme işlevi*
- 2. Kültürün onaylanması ve ritüelleri gözlemleyen ve icra edenlerin ritüellerinin ve kurumlarının doğrulanması işlevi*
- 3. Özellikle -fakat yalnızca değil- okuma yazması olmayan kültürlerdeki eğitim işlevi*
- 4. Kabul edilmiş davranış örüntülerini sürdürme işlevini yerine getirme*

işlevi."⁵⁰

Gülin Ögüt Eker, folklorun çalışma kadrosu içerisinde yer alan efsane, destan, masal, hikâye, fıkra türkü gibi halk edebiyatı ürünlerinin "*gelenek taşıyıcılığı, eğitime ve sosyal motivasyon, yararlılık, bütünleştiricilik, dengeleme, bir düşünceyi destekleme, sosyal eleştiri ve denetim mekanizması, dikkat çekme, az sözle çok şey anlatma, son sözü söyleme, kıssadan hisse kapma, gerilimleri yumuşatma, eğlendirme, güldürme ve rahatlatma*" fonksiyonlarıyla sosyal yapının güçlü tutulmasında çok önemli bir yerinin olduğunu ifade eder.⁵¹

Menkabeler efsanenin bir alt türü olduğundan efsaneler için belirlenen işlevler menkabe için de geçerli olacaktır. Bu sebepten öncelikle efsanenin işlevlerini ortaya koymak yerinde olacaktır. Bilge Seyidoğlu, Erzurum efsaneleri üzerine yapmış olduğu çalışmada efsanelerin toplumsal işlevlerini şu şekilde belirlemiştir:

- "1. Efsaneler gelenek ve görenekleri korur.
2. Topluma yön verir.
3. Teşekkül ettikleri yere anlam kazandırır.
4. Koruyucu ve tedavi edici yönleri vardır."⁵²

Ferhat Aslan, efsaneyi halkbilimsel bir terim olarak değerlendirdiği makalesinde, bu türün işlevlerini "*insanların merak ettikleri sorulara cevap vermesi ve olağanüstü durumlara açıklık getirmesi*", "*öğüt vermesi, örnek göstermesi*", "*toplumsal kural ve davranışları öğretme ve uygulamaya yönlendirmesi*", "*toplumca hoş karşılanmayan tutum ve davranışları yasaklaması ve bunlardan caydırması*", "*evren, dünya, insan ve diğer canlılar, maddeler, toplumsal olgu, davranış ve kurallar ve sosyal kurumların kökeni ve işlevi hakkında açıklayıcı bilgi vermesi*",

⁵⁰ William R. Bascom. "Folklorun Dört İşlevi" Çev. Ferya Çalı, **Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**, Ankara, Geleneksel Yayınları, 2005, s. 146.

⁵¹ Gülin Ögüt Eker, **Geçmişten Geleceğe Halk Edebiyatı, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, Ed. M. Öcal Oğuz, 9. bs., Ankara, Grafiker Yayınları, 2008, s. 326.

⁵² Bilge Seyidoğlu, **Erzurum Efsaneleri**, 3. bs., İstanbul, Erzurum Kitaplığı, 2005, s. 273.

"toplumsal hafızanın ve toplumsal ideallerin canlı tutulmasına hizmet etmesi" olarak vermiştir.⁵³

Menkabeler efsanenin içerisinde bir alt tür olarak yer aldıklarından yukarıda verilen efsanelerin işlevleri genel olarak menkabeler için de geçerli olmaktadır. Bunun yanında menkabeler tasavvuf ve tarikat çevrelerinde özel olarak bazı işlevleri yerine getirmektedir. Menkabelerin bir araya getirilmesinden oluşan menâkıbnâmelerin yazılışındaki asıl amaç söz konusu velînin müritlerinin yetiştirilmesine katkı sağlamaktır. Bu yolla tarikatın bütünlüğü sağlanmaktadır. Menâkıbnâmelerin diğer bir yazılış amacı da söz konusu velînin kurduğu ya da mensubu olduğu tarikatın propagandasını yapmaktır. Ahmet Yaşar Ocak, bunların yanında tarikatlara ve şeyhlere iyi gözle bakmayan resmî dinin temsilcilerine tarikatı ve velîyi kabul ettirmeyi, menâkıbnâmelerin yazılış gayelerinden biri olarak belirtmektedir. Buradan hedeflenen tarikatın daha kolay şartlar altında yayılmasıdır. Ona göre, bu gaye menâkıbnâmelerin yazılışında diğerleri kadar önemlidir.⁵⁴

4.1.1.2.5.1. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabelerinin İşlevleri⁵⁵

1. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabeleri Gelenek ve Görenekleri Korur, Onların Sürekliliğini Sağlar.

Tasavvufî geleneğin oluşmasından itibaren Allah'a yakınlıkları, olağanüstü işleri başarabilmeleri konusundaki inanç ve toplum içinde kazanmış oldukları statüleriyle karşımıza çıkan velî zatlar, zamanla İslam coğrafyasının çeşitli merkezlerine yayılmışlardır. Bu merkezlerde onların kült konusu olmaları da bu durumun doğal bir sonucu olmuştur. Aziz Mahmud Hüdâyî de kült konusu olan bir velîdir. Yaşadığı devirden bugüne halk muhayyilesinde büyük bir Allah dostu, velî

⁵³ Ferhat Aslan, "Halkbilimsel Bir Terim Olarak Efsane Üzerine Bazı Dikkatler", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. V, S. 23, Y. 2012, s. 89.

⁵⁴ Ocak, **A.g.e.**, s. 36.

⁵⁵ Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabelerin işlevleri belirlenirken Ferhat Aslan'ın **Ayasofya Efsaneleri** adlı çalışmasında Ayasofya ile ilgili efsanelerin işlevlerini belirlemedeki yöntemi model olarak alınmış ve çalışmamıza uyarlanmıştır.

olarak konumlanmıştır. Zamanla onun türbesi de kutsal mekânlar arasında halk tarafından ziyaret edilir olmuştur.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültünün devamını ve koruyuculuğunu üstlenmektedir. Bu menkabeler Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ne büyük bir velî olduğunu vurgulamaları yanında genel olarak velî zatların olağanüstü işleri başarabilen üstün güçlere sahip insanlar olduğunu işleyerek menkabelerin önemli işlevlerinden biri olarak velîlerin ve velî inancının adeta propagandasını yapmaktadır. Bu yolla onlara toplum içerisinde her türlü sınırlamanın dışında ve her türlü otoritenin üzerinde bir statü kazandırmaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri, türbeler ve türbe sahipleri etrafında oluşan gelenek ve göreneklerin koruyuculuğunu ve sürekliliğini sağlayıcı kuvvet olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabeleri Toplumu Yönlendirir.

Geçmişten günümüze Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri, dinî ve ahlakî yönden topluma yön veren işleviyle karşımızda durmaktadır. Özellikle Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında iyi ve güzel vasıfları halka empoze eder. Halkı hangi davranışların yapılması veya yapılmaması konusunda uyarır.

3. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabeleri Topluma Örnek İnsan Modeli Sunar.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında topluma örnek insan modeli sunmaktadır. Allah'a yakın olma, dünya malına değer vermeme, hoşgörülü olma, ibadet ve taata önem verme, hayır sahibi olma gibi istenen davranışlar menkabeler vasıtasıyla topluma aktarılabilir. Sözü ettiğimiz vasıflar Aziz Mahmud Hüdâyî gibi geniş halk grupları tarafından kabul görmüş bir şahıs üzerinden daha kolay bir şekilde topluma empoze edilebilmektedir.

4. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabeleri Kutsal Mekân Olarak Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne Anlam Kazandırır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri, ona ait olan türbeyi de kutsallaştırır. Böylece mimarîsiyle maddi bir anlamı olan türbe, manevi olarak da anlamlandırılır. Türbe bu anlamlandırılmayla halkın nazarında kutsal sayılan bir mekân olarak her gün çok sayıda ziyaretçiyi ağırlamaktadır. Böylece türbenin bilinirliği ve ziyaret edilirliliği artarak turistik bir potansiyeli de kazanmış olmaktadır.

5. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabeleri İnsanlar İçin Toplumsal Baskılardan Kurtulma Mekanizması Oluşturur.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kutsal olarak kabul edilmesi ve türbesinin de kutsal bir mekân olarak görülmesiyle Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri bireylere toplumsal baskılardan kurtulabilecekleri ve huzur bulabilecekleri mekân olarak türbeyi işaret etmektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi, orada yapılan duaların kabul edilmesi, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kendisini ya da türbesini ziyaret edenlerin boğularak ölmeyeceği, türbenin maddi unsurlarıyla çeşitli dertlere deva olması inancı, bireye bakan yönüyle toplumsal baskılardan kurtulma mekânı haline gelmekte ve her fırsatta ziyaret edilmektedir.

6. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabeleri Toplumsal Hafızanın Canlı Tutulmasını Sağlamaktadır.

Türkler tarih boyunca çeşitli coğrafyalarda, çeşitli yaşam koşullarında ve çeşitli inanç sistemlerine dâhil oluşlarıyla varlıklarını sürdürmüş köklü bir millettir. Halk anlatılarıyla değer yargıları, gelenekler, görenekler, inançlar yani bütün olarak kültür geçmişten günümüze taşınabilmektedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri, çeşitli motifleriyle Türk kültürünün günümüze taşınmasında önemli bir işlevi üstlenmektedir. Özellikle eski Türk inanışlarının izlerini günümüze kadar getirmekte ve onların taşıyıcılığının yanında koruyuculuğunu da yapmaktadır. Bu yolla Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan menkabeler toplumsal hafızanın canlılığını sağlamaktadır.

7. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabeleri Kültür Turizmine Olumlu Katkılar Sağlar.

Aziz Mahmud H d y 'nin menkabeleri, günümüz şartlarında çeşitli kültür ortamlarında yayılmaya devam etmektedir. Bu yayılış Aziz Mahmud H d y  ve türbesinin adeta tanıtımını yapmaktadır. Bu sayede türbe bir çekim merkezi olmakta ve turizme hizmet etmektedir. Kaynak kişilerimizden yurt i inin yanında yurt dışından da ziyaretçilerin türbeye geldiklerini aktarmışlardır. Yerli ve yabancı misafirler türbeyi ziyaret ettikleri sırada Türk kültürüne ait unsurlarla tanışmaktadır. Menkabelerle anlamlandırılmış olan türbe kültür turizmine de katkı sağlayarak Türk kültürünün tanınması ve yayılmasına hizmet etmektedir.

8. Aziz Mahmud H d y 'nin Menkabeleri Türbenin  evresine Etki Eder.

Aziz Mahmud H d y 'nin menkabeleri, Aziz Mahmud H d y  ve türbesinin tanınmasını sağlamakta ve bu yolla türbe bir çekim merkezi olmaktadır. Bu durum doğal olarak çevreyi de etkilemektedir. Türbenin yakın çevresinde var olan çok sayıda küçük işletme ve civarda emlak fiyatlarının yüksek oluşu sözünü ettiğimiz etkinin birer göstergesidir. Menkabeler kültür turizminin yanında çevreye maddi olarak da katkıda bulunmaktadır. Bu durum folklorun icrasına sahne olan mek nların çevreyi olumlu yönde etkilediğini göstermekte ve folklorun bir başka işlevine işaret etmektedir.

9. Aziz Mahmud H d y 'nin Menkabelerinin Koruyucu ve Tedavi Edici Rolleridir.

Aziz Mahmud H d y 'nin menkabeleri, türbeye kutsiyet kazandırarak onu anlamlandırmıştır. Kutsal mek nlarda madd  manevi birçok hastalıkların iyileştiği inancı ziyaretçilerin hastalıklarından kurtulabileceklerine inanmaları ve bu inanca bağlı olarak birtakım ritüelleri yerine getirmeleri sonucunu doğurmuştur. Bu ritüelleri yerine getirenlerden hastalıklarından kurtulanlar olduğunu kaynak kişilerimiz bize aktarmışlardır. Aziz Mahmud H d y  ve türbesi etrafında oluşan

menkabelerin tetiklediği inançlarla koruyucu ve tedavi edici rollerinin olduğu görülmektedir.

4.1.1.2.6. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabelerinin Anlatıcı Unsuru

Günümüzde halk anlatıları üzerine yapılan çalışmalarda uygulanan metotlar arasında "Performans Teori" önemli bir konuma sahiptir. Performans Teoride, iki temel husus dikkati çekmektedir. Bunlar: folklorun gerçekleştirilişi ve icrası; icracı, sanatın formu, dinleyici, dinleyici veya izleyici ile birlikte icranın gerçekleştirildiği çevrenin bir bütün olarak ele alınışdır.

Halk anlatılarının derlenmesi ve değerlendirilmesinde anlatıcının metni aktarırken anlatımını etkileyen faktörlerin mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Anlatıcının bilgi birikimi, anlatım yetenekleri, yaşı, toplumsal statüsü, inançları ve değer yargıları anlatımını yaptığı anlatıdan ayrı düşünilemeyen özellikleridir. Bu özellikler anlatılan metne doğrudan ya da dolaylı olarak etki etmektedir.⁵⁶

Folklorun çalışma kadrosu içinde yer alan halk anlatıları derlenip değerlendirilirken metnin dışında, anlatan ve dinleyeni de içine alan bağlam önemli bir husus olarak karşımızda durmaktadır. Yapılan tarifler içinde folklorun, anlatan ve dinleyen arasında sanatsal bir iletişim olarak görülmesi önemli bir husustur.⁵⁷ Folklor anlatan ve dinleyen arasında geleneksel bir anlatı yoluyla kurulan iletişim biçimidir.⁵⁸ Bu iletişimde şüphesiz bağlam son derece önemli bir yerde durmaktadır. Bağlam metnin oluşmasına veya değişmesine doğrudan etki eden diğer bir önemli etkidir.

Anlatının icrası esnasında göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus anlatıcı ve dinleyici arasında kurulan bağ olmaktadır. Anlatıcı ile dinleyici

⁵⁶ Ferhat Aslan, **Ayasofya Efsaneleri**, İstanbul Kültür Sanat Basımevi, 2011, s. 99.

⁵⁷ Dan Ben Amos, "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru" Çev. Metin Ekici, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I**, Ankara, 2006, s. 47.

⁵⁸ Özkul Çobanoğlu, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2002, s. 307.

arasındaki bu bağ, anlatıcının dinleyiciye kendisini dolaylı anlatım, şaka, taklit aktarma alıntılarla kurulmaktadır.

Anlatıcı, kullandığı sanatsal dili işlemektedir. Bu işleyiş özel kodlar, mecazî dil, paralellik veya koşutluklar, özel yarı dilbilimsel yapılar, özel formüller, geleneğe başvuru ya da performansı yalanlama ile olabilmektedir. Bu yolla icranın yönü ve şekli değişebilmektedir.⁵⁹

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinin anlatıcılarına bakıldığında şu hususlar dikkati çekmiştir: Yapmış olduğumuz çok sayıda mülakatta menkabe anlatıcılarının toplumun her kesiminden çok çeşitli halk gruplarına mensup oldukları görülmüştür. Anlatıcıların kadın erkek her yaş grubundan olduklarını belirtmek gerekmektedir. Diğer taraftan meslekî durumları da dikkate değer bir ölçüde farklılık arz etmiştir. Anlatıcılarımızın eğitim durumlarına bakıldığında ilkokuldan lisansüstü eğitim seviyesine kadar farklılaştığı görülmüştür.

Derleme yapılırken söz konusu metinlerin elde edilmesinde öncelikle derleyen anlatıcıyla arasında kurduğu ilişki çok önemli olmaktadır. Yapmış olduğumuz derlemelerde erkeklerden elde ettiğimiz metinler çoğunluktadır. Kanaatimizce derleyicinin cinsiyeti derleme yapılırken zaman zaman sınırlayıcı olabilmektedir. Bu durum toplumun kültürel altyapısıyla doğrudan ilgili bir durumdur. İnançlar ve kültürel değerler toplum içinde karşı cins bireylerin iletişim kurmaları hususunda engelleyici işlevleriyle karşımıza çıkabilmektedir. Kadın anlatıcılarla iletişim kurabilmek ve anlatı metinlerini elde etmek bizim için oldukça zor olmuştur.

Tarafımızdan yapılan derlemeler sırasında bazı kaynak kişilerimizin menkabe anlatmaları hususunda çekingen davrandıkları gözlemlenmiştir. Bu anlatıcılardan derleme yapmak için öncelikle onlarla samimiyet kurmamız ve bu samimiyetin ardından da güven telkin etmemiz gerekmiştir. Bu süreç anlatıcılara göre değişkenlik göstermiştir.

⁵⁹ Aslan, a.g.e., s. 99.

Derleme yaptığımız dönemde dikkatimizi çeken diğer bir konu anlatıcıların metinleri isimlendirmesi hususudur. Anlatıcılarımızın neredeyse tamamı menkabe terimine olumlu yaklaşmışlardır. Bu durum, halk arasında menkabenin velîye ait olağanüstü olayları, velînin faziletlerini konu edinen anlatılar olarak bilindiğini göstermektedir.

Derleme yapılırken kaynak kişilerimizin anlattıkları menkabeleri farklı yollardan edindikleri tespit edilmiştir. Anlatıcılarımız Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabeleri, çoğunlukla yazılı ve sözlü kültür ortamından edindiklerini aktarmışlardır. Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabelerin hemen hemen hepsi yazılı kültür ortamında saklanmıştır. Anlatıcılarımız bu menkabeleri okuyarak edinmişlerdir. Diğer taraftan sözlü kültür ortamında dinleyerek de menkabeleri edindikleri tespit edilmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinin yayılışında elektronik kültür ortamı da son derece etkilidir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri çeşitli internet sitelerinde ve paylaşım ağlarında dolaşmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî hakkında yapılan film, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerini geniş kitlelere ulaştırmıştır. Sözlü kültürden derlediğimiz bazı menkabelerde filmde kareler görmek hiç de zor olmamıştır. Sonuç olarak yazılı, sözlü ve elektronik kültür birbirini etkileyerek Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinin yayılmasını ve korunmasını sağlamıştır.

Aziz Mahmud Hüdâyî etrafında oluşan menkabelerin derlenmesi konusunda bağlam daima metnin şekillenmesinde etkili olmuştur. Anlatıcımızın o anki psikolojik durumu, meşguliyeti, yalnız ya da grup ortamında oluşu, etrafın kalabalık ya da تنها oluşu, aramızdaki ilişkinin boyutu derlememizi olumlu veya olumsuz etkilemiştir. Bu saydığımız etkenler bazı menkabe ve memorat metinlerinin tam tekmil oluşup oluşmamasında etkili olmuştur. Aynı anlatıcıdan farklı zamanlarda derlediğimiz aynı menkabeler metin olarak farklılık arz etmiştir.

Bu noktada vurgulamamız gereken husus, sözlü kültür ortamından derlediğimiz metinler bağlama bağlı olarak yaratılmıştır. Bu durum da bize her anlatmanın bir yaratma olduğunu bir defa daha göstermiştir.

4.2. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabeleri

Çalışmamızda Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri, hayatı esas alınarak kronolojik olarak sıralanmış ve değerlendirmeler yapılmıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tarihî hayatının anahatlarıyla belirgin oluşu bu şekilde değerlendirme yapmaya imkân vermiştir.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hayatı esas alınarak değerlendirilen menkabeler kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. Bu ayırma işlemi yapılırken Aziz Mahmud Hüdâyî ile ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacıların Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabeleri "intisabına", "müritlik dönemine" ve "şeyhlik dönemine" ait olan menkabeler şeklinde tasnif edildiği görülmüştür. Bu çalışmada da yukarıdaki tasnife uyulmakla birlikte, halk muhayyilesinin Aziz Mahmud Hüdâyî öldükten sonra da onun hakkında menkabeler ürettiği göz önünde bulundurularak Aziz Mahmud Hüdâyî'nin vefatından sonraki dönemde oluşan menkabeleri için ayrı bir başlık açılmıştır.

4.2.1. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Mehmed Muhyiddin Üftâde'ye İntisabına Dair Menkabeler

1. MEHMED MUHYİDDİN ÜFTÂDE'YE İNTİSABI

Seksen bir muhareminde otuz akçe ile Bursa medresesinden Ferhadiye'de seccadenişîn dirâset ve Câmî'-i 'Atîk mahkemesinde müteşaddi-i emr-i niyâbet olup iktizâ hasebi ile şülehadan bir kimseyi ta'zîr ve bir kalbi agâhı çâşnî-i taziyaneden habîr iderler. Ol gice 'âlem-i mişâlde nirân-ı ceñnemi seyrân idüp maķâm-ı şadr-ı şafâ-yı cinân olmak tahmîn iyledüğü ashâb-ı hayr u şalâhdan ba'zı kimseyi ka'r-ı çâh-ı cehennemde süzân müşâhede iyles. Ol vâkı'a-i hevl-nâkdan müte'essir olup şehîr cem'-î mâ-melekin perîşân ve zıll-ı zâ'il-i dünyâyı fey'-i dervîşân idüb terk-i medrese ve niyâbet ve Üftâde Efendi Hâzretlerinden inâbet itmişler idi.

Menkabenin Kaynağı: Nev'i-zâde Atâyî, **Hadâikü'l Hakâyık**, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, Nu. 934, s. 451.

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Bursa'da kadılık görevini yerine getirirken gördüğü bir rüya üzerine Mehmed Muhyiddîn Üftâde'ye intisap etmesi anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Aziz Mahmud Hüdâyî, Mısır ve Şam'da yerine getirdiği resmî vazifelerden sonra Bursa Ferhadiye Medreselerinde müderrislik ve Cami-i Atik mahkemesinde kadı vekilliği yapmaktadır. Bu sırada salih bir kişiyi tazir eder. O gece rüyasında salih olarak bildiği kimseleri cehennem ateşleri içinde görür. Hatta hocası Nazırzâde'nin cehennemdeki makamını seyr eder. Bu rüyadan çok etkilenir ve bütün malını mülkünü fakirlere dağıtarak Üftâde Hazretlerine intisap eder.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Bursa'da Kadılık yaptığı zaman (1576), "seksen bir muhareminde".

Menkabede Geçen Mekân(lar): Mısır, Şam, Bursa.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Hocası Nazırzâde, "sulehâdan bir kimse", "ashâb-ı hayr u salâhdan ba'zı kimse".

Menkabenin Değerlendirilmesi: Menkabeye göre Hüdâyî, Üftâde'ye gördüğü bir rüya üzerine intisap eder. Bu rüya Hüdâyî'nin, mürşidi Üftâde'ye intisap etmek suratiyle tasavvuf yoluna girmesini sağlamış; hayatının yönünü değiştirmiştir. Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Bursa'da müderrislik ve kadılık yaptığı geçmektedir. Bu esnada gördüğü bir rüya üzerine Üftâde'ye intisap etmiştir. Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tasavvuf yoluna girişinden önce yapmış olduğu mesleğiyle ilgili olarak bilgilerin yer almasıyla bize bu menkabenin tarihî köklerden; gördüğü bir rüya ile tasavvuf yoluna girmesiyle de dinî ve hayalî köklerden beslenerek teşekkül ettiğini göstermektedir.

Menkabenin en önemli motifi kuşkusuz rüya motifidir. Rüya, İslam

dünyasında Zümer suresinde geçen "Allah, ölmekte olan canları alır, ölmeyenleri de uykularında (bedenlerinden alıp kendilerinden geçirir); sonra ölümüne hükmettiğini yanında tutar, ötekilerini de belli bir süreye kadar salıverir. Şüphesiz bunda düşünen bir topluluk için ibretler vardır." ayetine dayalı olarak ölümün kardeşi olarak algılanagelmıştır. Hayal gücünün bir faaliyeti olarak görülen rüya, rüyayı görenin maddi koşulları, arzu ve endişelerine bağlı olarak şekillenmektedir. Yani rüyada kişilerin günlük hayatları da etkili olabilmektedir.⁶⁰ Aziz Mahmud Hüdâyî de menkabeye göre salih bir kimseyi tazir etmiş, bunun akabinde salih kimselerden olduğunu düşündüğü kimseleri hatta hocası Nazırzâde'yi de cehennem ateşleri içinde görmüştür.

Kerâmet olarak da algılanan rüya tasavvufi ıstılahta *"üç çeşittir. Allah'tan olan rüya, melekten olan rüya, şeytandan olan rüya. Birincisi açık olduğundan yoruma ihtiyaç göstermez. İkincisi rüya-yı sadıka olup yoruma muhtaçtır. Üçüncüsünün aslı yoktur."* *"Hz. Peygamber gördüğü rüyaları anlatır, sahabenin gördüğü rüyaları tabir ederdi. Bu sünnet şeyhler arasında da devam eder. Tasavvufi menkabelerin çoğu rüyalara dayanır. Şeyhler ölen insanların ahiretteki durumları hakkında da bilgi verir."*⁶¹ Rüya sufinin makamının tayin edilmesi için bir vesiledir.⁶² Hz. Peygamber rüya için *"Kıyamete yakın müminin rüyası yalan çıkmaz. Müminin rüyası nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür. Sizin en sadık rüya görenleriniz, en doğru konuşanlarınızdır."* ifadelerini kullanmıştır.⁶³ Mutasavvıfların tabirâmelerde rüya için vâkıa ya da vak'a kelimelerini kullandıkları görülmektedir. Bu da rüyanın mutasavvıflar tarafından gerçekten yaşanmış olaylar olarak görüldüğünü anlatmaktadır.⁶⁴ Mutasavvıflara göre, rüya misal âlemindeydir. Rüya gaybî hakikatin, misal âlemi vasıtasıyla şehadet âlemine yansması olarak

⁶⁰ Annemarie Schimmel, **Halifenin Rüyalari**, İslamda Rüya ve Rüya Tabiri Çev. Tuba Erkmen, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2005, s. 33.

⁶¹ Süleyman Uludağ, **Tasavvufi Terimler Sözlüğü**, 2. bs., Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 301.

⁶² Mustafa Tatçı, **Yunus Emre Divânı**, Tahlil, 2. bs., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005, s. 357.

⁶³ İmam Nevevî, **Riyâzu's Sâlihîn**, İstanbul, Işık Yayınları, 2011, s. 281.

⁶⁴ Mustafa Tatçı, Halil Çeltik, **Türk Edebiyatında Rü'ya Tabirnameleri**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995, s. XIII.

görülmüştür.⁶⁵

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin gördüğü rüya Allah'tan olan rüyadır. Yorumu ihtiyacı yoktur. Hüdâyî çok sevdiği hocasının dahi cennetlik olduğuna inandığı kişilerin cehennemlikler arasında olduğunu görür ve bu rüyanın akabinde tasavvufa yönelir.

Mutasavvıflar için rüyalar benzer işlevleriyle menkabeleri arasında anlatılagelmektedir. Mutasavvıflar rüyalarla hayatlarına yön vermişlerdir. Hüdâyî'nin hayatını değiştiren rüyanın benzeri Niyâzî-i Mısırî için de anlatılmaktadır. Niyâzî, Mısır'da Kahire'deyken gördüğü bir rüyayı kendisi nakleder. Rüyasında Kâdirî tarikatının pîri Abdülkadir Geylânî'yi görür. Abdülkadir Geylânî kendisine şeyhinin o şehirde olmadığını işaret eder. Sonrasında yine gördüğü bir rüyayla da Mısırî, şeyhi Elmalılı Ümmî Sinan'a intisap etmiştir.⁶⁶ Akşemseddin de bir rüya üzerine Hacı Bayram Velî'ye intisap etmiştir. Akşemseddin rüyasında ucu Hacı Bayram Velî'nin elinde olan bir zincir ile onun eşğine sürüklenerek getirildiğini görür ve gördüğü bu rüya üzerine Hacı Bayram Velî'ye intisap eder.⁶⁷ Eşrefoğlu Rumî de gördüğü bir rüya ile tasavvuf yoluna girmiştir.⁶⁸

Rüya motifi halk anlatılarının genelinde sık rastlanan motiflerdendir. Rüyalar vasıtasıyla kahramanlar, uzak ülkelerden, yakınlarının uğradıkları felaketlerden haberdar olurlar. Diğer bir ifadeyle kahraman, normal şartlarda görülmesi, duyulması, bilinmesi mümkün olmayan durumları rüya yoluyla öğrenir.⁶⁹ Velâyetnâmelerde de rüyalar bu şekliyle karşımıza çıkmaktadır. Kızıldeli Velâyetnâmesi'nde, Kızıldeli ve beraberindeki diğer erenlerin Anadolu'ya gelişleri rüya ile olmuştur. Halil İbrahim Şahin'in de **Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesi**'nden hareketle belirttiği gibi rüya motifleri evliya menkabelerinde haber verme ve

⁶⁵ A.e., s. XXIV.

⁶⁶ Kenan Erdoğan, **Niyâzî-i Mısırî Dîvânı**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2008, s. 48-50.

⁶⁷ Emir Hüseyin Enisî, **Menâkıb-ı Akşemseddin** Haz. Bilal Aktan, Mustafa Güneş, İstanbul, H. Yayınları, 2011, s. 39.

⁶⁸ Abdullah Veliyyuddîn Bursevî, **Menâkıb-ı Eşrefzâde**, Eşrefoğlu Rûmî'nin Menkabeleri, Haz. Abdullah Uçman, İstanbul, Kitabevi, 2009, s. 4-5.

⁶⁹ Halil İbrahim Şahin, "Seyyid Ali Sultan Velâyetnâmesindeki Olağanüstülüklerle İlgili Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 53, Y. 2010, s. 321.

olağanüstü güçlerle olağanüstü bir şekilde irtibata geçme işleviyle öne çıkmaktadır. Ancak bunun yanında rüyayı gören kişiye kutsiyet kazandırma işleviyle de rüyalar son derece önemlidir. ⁷⁰ Yukarıdaki menkabe de Hüdâyî'nin gördüğü rüya ona normal şartlarda görülmesi, duyulması, bilinmesi mümkün olmayan durumlar vakıf olabilme imkânı sağlamanın yanında, kutsiyet kazandırma işlevini de yerine getirmektedir.

Rüya motifi diğer halk edebiyatı türlerinde de önemli bir motiftir. Türk destanlarında yapıyı oluşturan motiflerden biridir. Rüyalar, destanların yapısında olayın ortaya çıkışından olayın gelişip tamamlanmasına kadar önemli roller alır. ⁷¹ Rüyalar destandan çıkarıldığında olay örgüsünde kesintiler meydana gelecektir. Destanlarda rüyaların gelecekteki olayları bildirmek, rehberlik etmek, gayrimüslimlerin Müslüman olmalarını sağlamak, emir ve isteklerin kahramana bildirmek gibi işlevleri vardır. ⁷²

Destandan halk hikâyesine geçiş özelliği gösteren Dede Korkut Hikâyelerinde de rüya motifi karşımıza çıkmaktadır. "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması" hikâyesinde Salur Kazan bir gece rüya görür ve yurdunun tehlikede olduğunu bu rüya üzerine anlar. Yurduna döndüğünde ise yurdunu yağmalanmış olarak görür. ⁷³

Rüya motifinin âşıklık geleneği içinde de önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. *"Halk hikâyelerinde, hikâye kahramanını âşık olmaya ulaştıran rüya motifi kompleks bir motiftir. Başka kültürlerde tek tek ortaya çıkan unsurlar âşık edebiyatındaki rüya motifinde birbirinin içine girmiş olarak bir arada yaşatılmaktadır. Hikâye kahramanı bu rüya ile pir elinden bade içerek Tanrı aşkını, sevgilinin aşkını ve kendisine toplum içinde müstesna bir yer sağlayacak saz şairi olmak için gerekli bitün hünerleri ve bilgileri kazanmaktadır."* ⁷⁴ Her ne kadar bazı

⁷⁰ A.m., s. 322.

⁷¹ Ali Öztürk, **Çağlar İçinde Türk Destanları**, İstanbul, Alioğlu Yayınevi, 2000, s. 85.

⁷² M. Surur Çelepi, "Dânişmend-nâme'de Rüyaların İşlevleri", **Turkish Studies**, S. 5, Y. 2010, s. 266-269.

⁷³ Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı-I**, 6. bs., Ankara, TDK Yayınları, 2008, s. 99.

⁷⁴ Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 6. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 1999, s. 90.

âşıklar çeşitli nedenlerle bu çağın şartlarında bade-rüya motifinin ortaya çıkmasına müsait olmadığını savunsalar⁷⁵ da rüya motifi âşıklık geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Âşık Şenlik kompleks bir rüyayla âşıklık yeteneği kazanmış bir şahsiyet olarak bu konuya örnek gösterilebilir. Âşık Şenlik rüyasında cennet bahçesine gitmiş, Hz. Peygamber'in cemalini müşahade etmiş, Salatin adlı sevgilisini cennet bahçesinde görmüş, ilahî kudretten Arapça ve Farsça öğrenmiş, kendisine "Şenlik" mahlası verilmiştir. Âşık Şenlik rüya sonrasında bir deyişle başından geçenleri anlatmıştır.⁷⁶ Azerbeycan Âşık Edebiyatının önemli âşıklarından Hasta Kasım da rüyada âşık olmuştur. Hasta Kasım, Şeyh Safi dergâhında kırk gün hizmet eder. Kırkinci gün rüyasına Hz. Ali girer. Hasta Kasım'a bade içirir.⁷⁷

Rüya yine halk hikâyelerinde önemli bir motif olarak karşımıza çıkar. Rüya, gören için yol gösterici bir işaret niteliği taşımaktadır. Rüyayı görenler gördükleri rüyanın tesiriyle doğru yola ulaşabilmektedir. Hatta bu yolla Müslüman olabilmektedirler. Ali Berat Alptekin tarafından hazırlanan **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı** adlı eserde "Kan Kalesi Cengi" ismiyle yer alan hikâyede "Ebul Möhsün" adlı şahıs Hz. Peygamber'i rüyasında görerek Müslüman olmuştur. Aynı hikâyedeki bir diğer kahraman olan "çoban" da rüyasında Hz. Peygamber'i gördükten sonra Müslüman olmuştur.⁷⁸

Rüya motifi diğer bir halk anlatısı olan masallarda da oldukça raslanan bir motiftir. **Gümüşhane ve Bayburt Masalları** adlı çalışmada yer alan "Padişahın Rüyası" adlı masalda padişah kızının gelecekte evleneceği çobanı rüyasında görmüştür.⁷⁹

Halkbiliminin çalışma kadrosu içinde yer alan halk hekimliğinde de rüya motifine rastlamaktayız. Halk hekimleri el alma dışında rüyada bir şey yiyip içmek suretiyle de halk hekimi olabilmektedir. 2008 yılında Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen Uygur Kurum tarafından "Düziçi'nde Halk Hekimliği" adıyla hazırlanan yüksek lisans tezi rüyada bir şeyler yiyip içmekle halk

⁷⁵ A.e., s. 95.

⁷⁶ A.e., s. 108.

⁷⁷ Seyran Gayıbov, "Hasta Kasım'ın Rüya Motifinin Tahlili", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırmaları Dergisi**, Y. 2011, S. 58, s. 134.

⁷⁸ Ali Berat Alptekin, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, 4. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2009, s. 273.

⁷⁹ Saim Sakaoğlu, **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2002, s. 336.

hekimi olunabildiğini göstermektedir.⁸⁰ Görüldüğü gibi, rüya motifi halk anlatıları içinde son derece önemli bir motif olmakla birlikte halk hekimliğinde bile karşılaşılabilen bir motif olma özelliğiyle dikkat çekicidir.

Menkabede rüya esnasında Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hocası Nazırzâde'nin makamını seyretmesi Hz. Muhammed'in miraç yolculuğu esnasında cennet ve cehennemi seyretmesini akla getirmektedir. Hz. Peygamber'in miraç mucizesi ve miraçta cenneti seyretmesi çeşitli efsanelere de konu olmuştur. Ferhat Aslan tarafından hazırlanan **Ayasofya Efsaneleri** adlı eserde, 45 numaralı efsane bu konuya güzel bir örnektir. Hz. Peygamber Cebrail ile birlikte miraca çıkar, Firdevs Cenneti'ni ve orada bulunan son derece süslü camiye benzer bir binayı temaşa eder. Bu bina Camiü'l Kübra'dır. Bu binanın daha küçüğü dünya üzerinde İstanbul'da bulunan Camiü'l Suğra yani Ayasofya'dır.⁸¹

Bu menkabeye sözlü ve elektronik kültür ortamında rastlayamadık. Ancak Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tarihlenebilen en eski menkabesi budur ve kendisinden bahseden yazılı kaynaklarda geçmektedir.

Menkabede verilmek istenen mesaj tasavvufun asıl kurtuluş yolu olduğudur. Ayrıca dünya malı ve makamlarının kişiye ahiret hayatında fayda sağlamayacağı mesajı da iletilmektedir.

Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin dünya malına ve makamlarına sırtını dönüp kendini tasavvuf yoluyla Allah'a adayan yüce bir insan olduğunu vurgulanarak ona olan saygı ve sevgiyi artırma, onu topluma örnek bir model olarak takdim etme işlevini yerine getirmekte, bunun yanında insanları sufiyane bir hayat yaşamaya ve tasavvufa yönlendirmektedir.

Ayrıca Aziz Mahmud Hüdâyî'nin müderrisliği ve kadı yardımcılığını terk etmesi ve tasavvufa yönelmesi tekke ve medrese arasındaki rekabeti hatırlatmaktadır. Menkabe, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında tekkenin propagandasını yapmaktadır.

⁸⁰ Ali Berat Alptekin, **Halk Bilimi Araştırmaları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011, s. 84.

⁸¹ Aslan, **a.g.e.**, s. 256.

Menkabede Geçen Motifler: F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, (T) P. 43 Hoca, P. 510. Mahkemeler, V. 220. Velîler, V. 313. Kıyamet Günü, V. 400. Hayır İşleme İyilik Yapma, V. 511. Diğer Dünyanın Görünüşü.

2. MEHMED MUHYİDDİN ÜFTÂDE'YE İNTİSABI II

Bursa'da zâtiñ biri, her sene hac için niyet eder, muvaffak olamazmış. Haremi ise, "Her sene böyle söylüyorsun, gidemiyorsun." diye ta'riz-kâr olur. Bunun üzerine, "İnşâa'llâh bu sene gideceğim, gidemezsem aramızdaki nikâh sâkit olsun." der. O sene mevsim-i hac hülûl eder. Naılsa a'vârız-ı dünyeviye te'siriyle gidemeyince, haremi, kendisine söylenmeğe başlar. Nihâyet, "Efendi artık eve gelme. Zîrâ ben artık saña nâ-mahrem oldum." diye zevcini eve kabûlde beyân-ı i'tizâr ile işiñ bu râddeye gelmesi, bîçâre adamı pek müşkil bir mevki'e sevk ettiğinden, meseleden haber-dâr olan ahibbâsı, bu işte bir ma'nevi himmet sâik olmak lâzım geleceği kanâ'atiyle, "Kuṭbu'l-urefâ Hız. Üftâde'ye mürâca'at ve 'arz-ı keyfiyet ile, o seniñ bu işiñe devâ-sâz olur." derler. Hemen huzûr-ı Hâzret'e gider. 'Arz-ı hâl eyler. Müşârünileyh, "Merâk etme, bunun bir çâresi vardır. İnâyet-i Hâk ile müşkiliñ âsân olur." diye tebşiratta bulunurlar ve çâre olarak buyururlar ki: "Haydi bizim Eskici Muḥammed Dede'ye git. Bizden selâm söyle, seni Hicâz'a götürsün."

Bunun üzerine Muḥammed Dede'yi bulur, anlatır. Günlerden o gün yevm-i 'arefe imiş. Huccâc tabi 'Arafat'ta bulunuyorlardı. Muḥammed Dede, kuvve-i ma'neviyye ile bu zâta tayy-i mekân ettirüb Beytu'llâh'ı tavâf ile 'Arafat'ta vakfeye yetiştirir. 'Arafat'ta Bursalı dostlarından mülâkî olduklarından birine, "Siz benden evvel 'avdet ederseniz, şu mektûbumu Bursa'daki 'âileme teslîm ediniz. Selâmımı söyleyiniz. Görüştüğümüzü, şîḥhatimi bildiriñiz." diye ricâ eder, bir mektûb verir.

Bu hāl vāki‘ olduktan sonra, bayram günü, toğru hanesine gelir, kapuyı çalar. Haremi mümāna‘at eder. Zevci, “Ben Hicāz’dan geliyorum. Orada ahibbādan falan zāta da bir mektūb verdim.” demiş. Haremi, böyle iki üç gün içinde Hicāz’a gidip gelmek mādde ten ğayr-i mümkün olduğundan, zevciniñ sözünü /374/ eşer-i cinnete haml eder. Mektūbuñ gelmesi için o zamānıñ seyr ü seferine göre lā-eķal dört ay müddet lāzım idi. Zevci ısrār eder, zevce mümāna‘at eyler. Bu bābda bir hükm-i şer’i istiḥşāli için maḥkemeye mürāca‘ata karar verirler.

Maḥkeme-i şuğrā nāibi Ebu’l-Fuyūz Mevlānā es-Seyyid ‘Aziz Maḥmūd-ı Hüdāyī Efendi Hāzretleri idi. Mes’ele ḥākim-i müşārünileyhe arz olunur. “Mademki zevciñ saña bir mektūb yollamış. Baķalım, o zāt ḥaķıķaten öyle bir mektūb getirip teslīm edecek mi? Şāyed teslīm ederse, o zamān zevciniñ taht-ı nikāhında olduğuna hüküm lāhıķ olur.” diye ķadına cevāb i‘tā ve mektūbuñ vürūduna ķadar kendisiniñ zevcesi hānesine gidemeyeceđini de zevcine inbā’ eyler.

Mürūr-ı zamāndan sonra o adam gelir. Hāķıķaten öyle bir mektūb getirir. ‘Arafat’ta zevciyle görüştüğünü de söyler. Hātūn ve zevci tekrār ḥuzūr-ı ḥākime varırlar, mes’eleniñ neticesini ‘arz ederler. Hākim mektūbu görür, ķanā‘at ḥāşıl eder. Zevciniñ taht-ı nikāhında olduğunu zevce-i mümāileyhāya söyler.

Tefhīm-i hükümden sonra, zevc olan adamı biraz alıķor. Bir otda ikisi kalırlar. Bu hāle kimiñ dalālet ve himmetiyle mażhar olduğunu şorar, keyfiyeti añlar. Hż. Hüdāyī, bunuñ üzerine, tođru ḥuzūr-ı Hż. Üftāde’ye varır, kendisiniñ mürıdliđe ķabūlünü ricā eyler. Hż. Üftāde, ķabūle şart olarak, evvelā māldan mülķden, şāniyen me’mūriyyetinden vazgeçmeđi, şālisen nefsi ayak altına almađı teklīf eyler. Hż. Maḥmūd hepsini ķabūl eyler, söz verir. Dāḥil-i dāire-i reşādeti olur. Nefsi ayak altına almak imtiḥānına uğrar.

Yevm-i intisāb 1 Zi'l-ka'de 984/(20 Ocak 1577) yevm-i cuma'ertesi olmak üzere muḳayyedir. O zamān otuzaltı yaşında idi. Hż. Üftāde, “Haydi evlādım, bir sırık ciğeri omzuna alup, üç gün Bursa soḳaḳlarını dolaşıp şatmalısın.” diye emreder. Hż. Hüdāyī, sırığı şamur kürkü üzerine, omzuna alarak çarşı çarşı dolaşır. Bu hāli gören Bursa halkı, “Hākim şıyırılmış” diye, ‘aleyhinde şiddetli bir dediḳodu cereyānı meydān almıştır. Hākimlikden ‘azl edilerek yerine diğerk bir hākimin ta'yini Dārü'l-Hilāfe'ye inhā olunur.

Hż. Hüdāyī, şeyhinin bu emrini ifā'dan soñra dergāhın helālarını taḥḥire me'mūr olur. Bir gün abdest-hāneleri yıkarken ḳulağına davul-dümbelek sesi gelir. Meğerk yeñi ta'yin olunan hākim geliyormuş. Ā'det-i belde icābınca, anı /375/ istiḳbāl için ahālī ictimā' etmiş, i'lān-ı sürūr ediliyormuş. Gelen sestek bu hāle muḥtali' olunca, kendi kendine, “Yeñi hākim geliyor ha! Bī-çāre Maḥmūd, sen böyle bir mesnedi terk eylediñ. Şimdi abdest-hāne hizmet-kārı olduñ.” yolunda nefsiñ iğvāsı yüzünden ye'se dūçār olmak akābinde, derḥāl kendini toplayarak, “Maḥmūd! Sen şeyhine, nefsiñi ayak altına alacağına dāir söz vermediñ mi idi?” deyip, ḳalbinden geçen şu hāe bile tevbe-kār oldu ve nefsinı taḥḳīr için elindeki süpürgeyi atarak şakalıyla helā taşını süpürmek emeliyle kendini taşın üstüne atacağı bir hengāmda Hż. Üftāde, Hızır gibi yetiştik. “Evlādım şakāl mübārek şeydir. Anuñla böyle bir şey yapılmaz.” diyerek omzundan yaḳaladı. “Maḳşad bu mertebeyi atlatmak idi.” buyurdu ve aldı kötürdi. Beynlerinde her ne olduysa oldu.

Menkabenin Kaynağı: Hüseyin Vassaf, **Sefine-i Evliyā**, Süleymaniye Yazma Bağışlar, C. II, Nu. 2306, s. 373-375.

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdāyī'nin Bursa'da müderris ve nāiblik görevlerini yerine getirirken gödüğü bir rüya üzerine Mehmed Muhyiddin Üftāde'ye intisap etmesi anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Hüdāyī Bursa'da kadılık yapmaktadır. Bu esnada

kendisine bir boşanma davası gelir. Davacı kadın kocasının her yıl hacca gitmek istediğini ancak gidemediğini söyler. Bu yıl da gidemezse kendisine boş olacağını söylediğini ifade ettikten sonra Kurban Bayramı'na birkaç gün kala evden kaybolduğunu ve bir iki gün sonra çıkageldiğini anlatır. Bu sürede hacca gidilemeyeceği için kendisini kocasından boşamasını ister. Bu sıradışı olay hacıların hacdan dönüp davalı adam hakkında hüsnü şahadette bulunmalarıyla iyice karmaşık hale gelir. Bunun üzerine Hüdâyî, adamı bu kadar kısa zamanda davalı adamı hacca götürüp getiren Eskici Mehmed Efendi'ye gider ve onun kendisini Üftâde'ye göndermesiyle devam eder. Hüdâyî Üftâde'ye gider ve ona intisap eder. Sonrasında Aziz Mahmud Hüdâyî, şeyhi tarafından sıkı bir nefis terbiyesine tabi tutulur. Bu esnada tuvalet temizliği vazifesini yerine getirirken bir gün münadinin sesini duyar. Münadi Bursa'ya kadı olarak görevlendirilen kişinin geldiğini haber vermektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî, bu haberi duyunca bırakmış olduğu kadılık makamını düşünür ve nefsinin sesine kulak verir. O, kadılığı bırakıp tuvalet temizlemeyi bir an için nefsine yediremez. Ancak hemen toparlanıp böyle bir düşünceye kapıldığı için pişmanlık duyar. Nefsine haddini bildirmek için sakalıyla tuvalet taşlarını temizlemeye davranır. Bu sırada mürşidi Üftâde gelir, onu sakalın mübarek bir sünnet olduğu ve onunla böyle pis işlerin yapılamayacağını söyleyerek uyarır. Asıl meselenin kendisinin bu mertebeyi atlatmış olması olduğunu söyler.

Menkabe Geçen Zaman(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Bursa'da kadılık yaptığı zaman (1576), "yevm-i arife", "bayram günü", "lâ-ekal dört ay", "Yevm-i intisâb 1 Zi'l-ka'de 984/(20 Ocak 1577)", "yevm-i cumartesi" "üç sene", "üç yıl".

Menkabe Geçen Mekân(lar): Bursa, Bursa sokakları, Mekke, Medine, Arafat, Üftâde Efendi Dergâhı.

Menkabe Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Eskici Mehmed Dede, Üftâde, Bursa Halkı, Bursalı hacılar, davalı adam ve davacı karısı.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Dinî şahsiyetler hakkında anlatılan efsanelerde ağırlıklı olarak dinî kökler ön plana çıkmaktadır. Dinî köklerin yanı sıra halk muhayyilesi bu menkabeleri tarihî, mitolojik ve hayalî köklerle yoğurarak

teşekkül ettirir. Yukarıdaki menkabe de dinî köklerin yanı sıra mitolojik ve hayalî köklerden beslenerek vücuda gelmiştir. Menkabede geçen hac ziyareti, Mekke, Arafat gibi kavramlar dinî köklerden; bir anda uzun mesafeleri kat etme, uçuş vb. kavramlar da menkabenin mitolojik ve hayalî köklerden beslendiğini göstermektedir.

Menkabede Bursa kadısı olan Aziz Mahmud Hüdâyî kendisine gelen bir boşanma davası ile tasavvuf yoluna girer. Karısı tarafından dava edilen adam olağanüstü bir şekilde hacca gider gelir. Onu hacca Eskici Mehmed Dede adında bir zat götürür. Bu zat kerâmet sahibi bir velîdir. Sözlü anlatımlarda hacca gidip gelme hadisesi farklı şekillerde anlatılır. Kaynak kişilerimiz olayın ayrıntılarını verirken hac yolculuğunun "duvardan geçmek", "perdenin ardından kaybolmak", "gözünü kapatıp açmak" ve "tahta at ile uçarak gitmek" suretiyle gerçekleştiğini anlatmışlardır. Bir anda çok uzun mesafeleri alma motifi birçok menkabede geçen bir motiftir. Vilâyetnâme'de Hacı Bektaş Velî, Ahmed Yesevî'den emanetlerini almak için bir anda Türkistan'a gitmiştir. Yine Hacı Bektaş, Lokman Perende hacdayken ona evinde pişen taamı bir anda götürmüştür.⁸²

Menkabenin sözlü kültür ortamında derlediğimiz varyantlarında uçuş motifine de rastlanmaktadır. Uçuş, Türklerin İslam öncesi girdikleri inanç sistemlerinde de var olan bir motiftir. Ahmet Yaşar Ocak **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri** adlı çalışmasında, "uçuş" motifinin Uzak Doğu ve İran dinlerinden kaynaklandığını işaret etmektedir. **Vilâyetnâme-i Sultan Şucauddîn**'de, sultan vecde gelip herkesin gözü önünde havalanarak bulutların üstünde bir müddet uçmuştur.⁸³ Hac yolculuğunu "tahta at ile uçarak gitmek" şeklinde anlatan Ali Bağcı isimli kaynak kişimiz Eskici Mehmed Dede ve davalı adamın yolculuk esnasında vakit namazlarını farklı mescit ve camilerde kıldıklarını ifade etmiştir. Bu ayrıntı Hz. Peygamber'in miraç yolculuğunu hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi Hz. Peygamber bir gece Mekke'den Kudüs'e olağanüstü bir şekilde yolculuk etmiş,⁸⁴ Mescid-i Aksa'da diğer peygamberlere

⁸² Abdülbâki Gölpınarlı, **Velâyetnâme**, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1995, s. 6.

⁸³ Ocak, **a.g.e.**, s. 180.

⁸⁴ Bu yolculuk Kur'an'da da geçmektedir. (Necm suresi birinci ayet) Ancak miraç ile birlikte düşünülen ve miraç hadisesinin bir parçası olarak yaygın bir şekilde bilinen İsra hadisesi günümüzde

imamlık yapmış, oradan da göğe yükselerek miraca çıkmıştır. Bu hadise edebî metinlere de böylece geçmiştir.⁸⁵ Göğe yükselme motifi diğer dinlerde de karşılaştığımız bir motiftir. Bu motif "*eski Hint ve İran mitolojileriyle diğer dinlerde de mevcuttur. Yahudi geleneğinde İdris, İbrahim, Musa ve İşaya gibi peygamberlerle bazı tarihi şahsiyetlerin yeryüzünden ilahî âlemlere çıktığına inanılır. Özellikle melek Yahoel tarafından semavî bir vasıtayla bulut içinde göğe yükseltilen Hz. İbrahim'in Rabb'inin tahtını müşahade edişiyile ilgili tasvirlerle sonraki Yahudi literatüründe rastlanmaktadır. Hristiyanlık inancına göre, Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra mezarından çıkıp ilahî âleme yükselmiştir (Matta, 28/1-7; Markos, 16/19). Ayrıca Pavlus'un Kudüs'e doğru giderken melek eşliğinde göğe yolculuk yaptığı rivayet edilir.*"⁸⁶

Aziz Mahmud Hüdâyî, bu işin sırrını öğrenmek istemesiyle tasavvuf yoluna girmiş olur. Adamı olağanüstü bir şekilde hacca götüren Eskici Mehmed Dede'nin, Hüdâyî'nin kendisine mürit olmasını kabul etmeyip onu Üftâde'ye göndermesi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin sıradan bir şahsiyet olmadığını vurgular. Hüdâyî'nin Üftâde'ye gidişi de olağanüstüdür. Atının ayağının taşa saplanması ve bu durumun Üftâde tarafından bilinmesi Üftâde'nin mürşitliğine yapılan vurgudur. Çünkü Üftâde'nin olayın şahidi olmadığı halde olağanüstü bir şekilde atın taşa saplandığını bilmiş olması onun kerâmetidir. Atın ayaklarının taşa batmış olması bize Hacı Bektaş'ın Sulucakarahöyük'e geldiğinde üzerinde bulunduğu kayanın ayakları altında bir hamur gibi olmasıyla Hacı Bektaş'ın ayaklarının taşın içine gömülmesini hatırlatır.⁸⁷ Atın ayaklarının taşa saplanmış olması, menkabede Üftâde'nin kerâmetiymiş hissini verir. Hüdâyî ona gittiğinde bu olayı aynıyla kendisine söylemesi bu hissi kuvvetlendirir.

Aziz Mahmud Hüdâyî, menkabenin devamında Üftâde'ye mürit olmuştur. Ancak onu bekleyen zorluklar vardır. Öncelikle nefsini terbiye etmelidir. Nefs

bazı araştırmacılar tarafından miraç hadisesinden ayrı tutulmaktadır. Bu konuda İsrail Balcı İsrâ ve miraç hadiselerini İslam kaynaklarına dayanarak birbirinden farklı iki ayrı olay olarak değerlendirmektedir. (İsrail Balcı, **İsrâ ve Miraç Gerçeği**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2012, s. 30-33.)

⁸⁵ Necla Pekolcay, **Mevlid**, Süleyman Çelebi, İstanbul, Sufi Kitap, 2005, s. 104-105.

⁸⁶ Salih Sabri Yavuz, "Miraç", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXX, s. 132.

⁸⁷ Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 33.

"kendi, öz, can, ruh, kötü istek, kötülüğe meyil anlamlarına gelen Arapça bir sözcüktür."⁸⁸ Tasavvufî ıstılahta salık öncelikle nefsini bilme mecburiyetindedir. "Nefsini bilen, Rabbini bilir." sözü bu işe ne kadar önem verildiğini göstermektedir. Sufiler nefislerini kırmak için az yeme, az uyuma, az konuşma, yalnız kalma ve sürekli zikir halinde bulunma gibi işleri yerine getirirler. Nefsi terbiye için bazen onu zor ve ağır işlere koşarlar. Tasavvufî ıstılahta nefis mücadele ve riyazetten önce pis, sonrasında ise temizdir. Çile çekmek, erbain çıkarmak, sefere çıkmak, inzivaya çekilmek riyazet şekilleridir. Riyazet nefsin arzularına karşı gelmedir. Riyazet sayesinde sâlik nefsine hâkim olur, kendisini disiplin altına alır.⁸⁹ Üftâde, ona nefsini terbiye edebilmesi için sırıkla ciğer sattırır. Bursa kadısı iken böyle bir işi yapmak her insanın yapabileceği bir şey değildir. Ancak bu kadar onur kırıcı ve zor olan bir işi Hüdâyî gibi yüksek karakterli bir kişi yapabilir. Sözlü kültür ortamında "ciğer satma" kaynak kişiler tarafından vurgulanarak anlatılır. Menkabenin en can alıcı noktalarından biridir. Anlatıcılar bu olayla Hüdâyî'nin ne büyük bir insan olduğunu dile getirmişlerdir. Ciğer satma hadisesinde sözlü kaynaklarda farklı anlatımlara rastlanmış bulunmaktayız. Kaynak kişiler burada olayın ayrıntılarını "sekiz adet" (K. K. Halit Akçor), "sırıkla" ve "biri sağ elinde biri sol elinde biri de ağzında" olmak üzere üç formülistik sayısına bağlayarak vermektedirler. (K. K. Tülin Öztunca)

Menkabenin en can alıcı noktalarından biri de Hüdâyî'nin Bursa'ya yeni kadının geldiğini duyuran münadinin sesiyle bir an olsun nefsine uyması ve ardından kendine gelmesiyle nefsine haddini bildirmek maksadıyla tuvalet taşlarını sakalıyla temizlemek istemesi ve Üftâde'nin buna engel olmasıdır. Bu bölüm onun nefsini terbiye edip olgunlaştığını anlatır. Bu hadiseyle artık o nefsinin hakkından gelmiştir. Hüdâyî'nin şeyhi tarafından böyle bir eğitime tabi tutulması tasavvufî eğitimde nefsi terbiye etmenin ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Mehmed Muhyiddîn Üftâde'ye intisap edip tasavvuf yoluna girişi ile ilgili kaynaklarda iki menkabe vardır. Bu menkabe yazılı, sözlü ve elektronik kültür ortamında en fazla rastlanılanıdır. Halk arasında Aziz

⁸⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2004, s. 236.

⁸⁹ Uludağ, *a.g.e.*, s. 298.

Mahmud Hüdâyî'ye sevgi ve saygı besleyen hemen herkes bu menkabeyi bilmekte ve tamamını ya da bir bölümünü anlatmaktadır. Yapmış olduğumuz alan araştırması sırasında Aziz Mahmud Hüdâyî'nin en bilinen menkabesi olarak bu menkabeyi tespit ettik. Menkabe özellikle sözlü kültür ortamında yayılışını hızla sürdürmektedir.

Menkabe kadılık gibi toplumda kişiye saygınlık kazandıran önemli bir mesleği bırakıp nefsinin ayaklar altına alan Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ne büyük bir insan olduğu mesajı verilmekte, aynı zamanda dünya makamlarının ve servetinin geçiciliği, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bunlardan vazgeçerek tasavvuf yoluna girmesiyle vurgulanmaktadır.

Menkabe velâyet makamının önemini vurgulama, halk nazarında velîlere ve velâyet makamına olan olumlu bakış açısını güçlendirme işlevini yerine getirmektedir. Ayrıca Aziz Mahmud Hüdâyî'yi topluma örnek olarak sunmakta ve tasavvufî yaşantıyı da idealize etmektedir.

Menkabe Geçen Motifler: D. 2120. Sihirli Yolculuk, F. 900. Kerâmetler, H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma, H. 1553. Sabır İmtihanı, H. 1556. Bağlılık, Sadakat İmtihanı, J. 152.2. Dervişten Alınan Nasihat, M. 100. Yeminler, Andlar, M. 150. Diğer Yeminler Antlar, N. 817.0.1. Yardımcı Allah, N. 844. Yardımcı Derviş, P. 210. Karı Koca, P. 510. Mahkemeler, Q. 520. Pişmanlık Belirten Davranışlar (Tevbe), V. 85. Dinî Haclar, V. 220. Velîler, V. 254. Selamlaşma, V. 400. Hayır İşleme, İyilik Yapma, V. 530. Hacılar, V. 532. Mekke'ye Giderek Hacı Olma, W. 26. Sabır, W. 31. İtaat, W. 34. Bağlılık, Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç, Z. 71.2. Formülistik Sayı Dört.

4.2.2. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Müritlik Dönemine Ait Menkabeler

3. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ'NİN ÇİÇEKLERİN ZİKRİNİ DUYMASI

Cenâb-ı pîr kıddise sirruhu'l-şâhid efendimiz eşna-yı sülûkda ve cenâb-ı Muhyiddîn Üftâde kıddies sirruhu şâhidleriniñ taht-ı devhâ-i terbiyelerinde iken bir gün diger sâlikân ile beraber bir tenezzühgâha giderler. Orada bir müddet ârâm u

istirâhat ile ‘avdetlerinde dervişânîñ her biri H. Üftâde Efendimize takdime olmak üzere bir demet çiçek toplarlar ve H. Hüdâyî Efendimiz de ellerine bir adet sâkı kırılmış çiçek alarak cümlesi hediyelerini Cenâb-ı Üftâdeye takdim itdiler. H. Şeyh hediye-i mezkureyi kabûl ile beraber H. Hüdâyî’ye hitâben "Oğlum bakınız ki arkadaşlañız demet demet çiçek getirdiler. Siz bize bir tek çiçek mi layık gördiñüz." dimeleri üzerine "Efendimize ne takdim itsem azdır. Faķat hangi bir çiķegi koparmak için el uzattımsa tesbihiñi işiderek elimi çekdiğim ve ancak sâkıñın kırılmasıyla şü çiķegi tesbihiñden kalmış olduķumı gördüğim için bunu bir takdime olmak üzere huzur-ı devletlerine getirdiğim ma’lum-ı mürşidaneleridir" Cevâb-ı zarifâne ve ‘arifânesiyle muķâbele iderek hâzret-i şeyhin bir kât daha isticlâb-ı muhabbet ve tevecühüne mazhar olmuşlardır.

Menkabenin Kaynağı: Mehmed Gülşen, **Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul Bahriye Matbaası, 1338, s. 7.

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî’nin Üftâde Hazretlerine tenezzüh esnasında solmuş bir çiçek getirmesini anlatılmaktadır. Hüdâyî, diğerk talebelerin demet demet çiçek getirmesine karşın zikrinden geri kalmış bir solmuş çiçek getirmiştir.

Menkabenin Özeti: Mehmed Muhyiddîn Üftâde müritleriyle birlikte gezintiye çıkar. Bir müddet istirahatden sonra müritleri şeyhlerine topladıkları çiçekleri takdim ederler. Aziz Mahmud Hüdâyî ise elinde sapı kırılmış bir çiçekle gelir. Şeyhi ona, arkadaşlarının çeşit çeşit güzel çiçekler getirdiğini söyler ve kendisine niçin sapı kırık bir çiçek getirdiğini sorar. Aziz Mahmud Hüdâyî de hangi çiķeē elini uzattıysa çiķeēin Allah’ı tespih ettiğini duyduğunu anlatır. Ancak bu çiķeēin sapı kırıldığı için Allah’ı zikirden geri kaldığını ve bunun için onu koparıp getirdiğini söyler. Aziz Mahmud Hüdâyî bu cevabıyla şeyhinin bir kat daha sevgisini kazanır.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî’nin Bursa’da

Üftâde'nin hizmetinde olduğu zaman (1576-1579).

Menkabede Geçen Mekân(lar): Bursa, "Bursa'da bir tenezzühgâh".

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Mehmed Muhyiddîn Üftâde ve Üftâde'nin diğer müritleri.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yukarıdaki menkabesi dinî ve hayalî kökler üzerine kurulmuştur. Menkabede öne çıkan durum, Hüdâyî'nin bitkilerin Allah'ı zikretmelerini duymuş olmasıdır. Sülûkunu kısa zamanda tamamlayan Hüdâyî'nin bu kerâmetini konu alan menkabe onun, tasavvuf yolunda hızla yol alan, kâmil bir insan olduğunu ortaya koymaktadır. Sözlü kaynaklardan yaptığımız derlemelerde kaynak kişilerimiz bu durumun diğer müritler arasında kıskançlığa sebep olduğu vurgusunu yapmışlardır. Bu kerâmetiyle o diğer müritlerden farklı olduğunu göstermiştir. Kaynak kişilerimiz Üftâde'nin bu durumu bildiğini ve Hüdâyî'nin farklı bir mürit olarak kendisinin haklı iltifatının sebebini diğer müritlere göstermek maksadıyla böyle bir olayı hazırladığını belirtmektedirler.

Yazılı ve sözlü kaynaklarda yaşayan bu menkabede, Hüdâyî'nin şahsiyeti üzerinden tasavvufî eğitimle insanın cansız varlıkların zikrini dahi duyabileceği bir seviyeye gelebileceği mesajı verilmektedir. Bununla birlikte insan tabiat ilişkisinde Aziz Mahmud Hüdâyî rol bir model olarak sunulmaktadır.

Ayrıca Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan inancı ve saygıyı güçlendirmekte, onun şahsında velî kültü desteklenmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: F. 814. Olağanüstü Çiçek, F. 900. Kerâmetler, V. 201. Allah, V. 220. Velîler.

4. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ'NİN ÖLÜLERLE MÜNASEBETİ

Ba'zı resâ'il-i şerifelerinde işâret itdikleri üzre 'azîzleriniñ aḥbâbından bir kimse fevt olup ba'de-zamân zâviye ḳapusunda şaḥş-ı mezbûra râst gelüp selâm virirler. Ḥalvethâne-i 'azîze dâḥil olup, (fûlân) dede merḥûmu gördüm, ḥuzûr-ı

şerifinizden çıkup taşra gitdi. Ğalat-ı hiss ü hayâl midir?” yoksa vak‘a-i hâlmidir diyü istikşâf itdiklerinde, “Oğul, riyâzet ile ruha takvîyet itmişsin. Anıñ âşâridir. Fakîr dahı riyâzetim zamânında ahyânen çarşuya dâhil oldukça emvâtı ahyâdan ziyâde müşâhede iderdim” buyurdular.

Menkabenin Kaynağı: Nev'izâde Atâyî, **Hadâiku'l Hakâyık**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, Nu: 934, s. 451.

Menkabenin Konusu: Menkabede Hüdâyî'nin sülûku esnasında nefsin terbiye için riyazat yaptığı sıralarda ölümlerle münasebeti anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Aziz Mahmud Hüdâyî tasavvufî eğitimi sırasında riyazat yaparak ruhunu terakki ettirmiştir. Bir gün şeyhinin zaviyesinin kapısında daha önceden ölmüş olan bir zatı görür. Şeyhinin yanına gelip durumu anlatır ve ona bu işin aslını sorar. Şeyhi, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye riyazat ile nefesine mertebe kazandırdığını söyler ve kendisinin de tasavvufî eğitimi sırasında çarşıda pazarda dirilerden çok ölümleri gördüğünü anlatır.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Mehmed Muhyiddîn Üftâde'nin terbiyesinde olduğu zamanlar (1576/77-1579/80).

Menkabede Geçen Mekân(lar): Bursa, Mehmed Muhyiddîn Üftâde'nin halvethanesi.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Mehmed Muhyiddîn Üftâde, daha önceden ölmüş olan Üftâde Efendi'nin ahabından bir zat.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Menkabe dinî, hayalî ve mitolojik köklerden beslenerek teşekkül etmiştir. Menkabe, tekke hayatından bir kesit sunması bakımından temelinde ağırlıklı olarak dinî köklerin olduğunu göstermektedir. Tarikata giren müritler için yapılması gerekenler arasında hiç şüphesiz riyazat gelmektedir. Riyazat (Riyazet), sözlük anlamı olarak "nefsi kırma",⁹⁰ "züht ve takva

⁹⁰ Devellioğlu, a.g.e., s. 895.

maksadıyla rahat ve lezâyizden içtinab ve perhizle kanaatkârâne yaşayış"⁹¹ anlamına gelmektedir. Sufiler nefislerini kırmak için az yeme, az uyuma, az konuşma, yalnız kalma ve sürekli zikir halinde bulunma gibi işleri yerine getirirler. Nefsi terbiye için bazen onu zor ve ağır işlere koşarlar. Tasavvufi ıstılahta nefis mücahede ve riyazetten önce pis, sonrasında ise temizdir. Çile çekmek, erbain çıkarmak, sefere çıkmak, inzivaya çekilmek riyazet şekilleridir. Riyazet nefsin arzularına karşı gelmedir. Riyazet sayesinde sâlik nefisine hâkim olur, kendisini disiplin altına alır.⁹²

Hüdâyî de nefsini terbiye etmek için riyazet yapmaktadır. Bu esnada bedeni zayıflayıp ruhu kuvvet kazanmıştır. Ruhunun kuvvet kazanmasıyla fiziken mümkün olmayacak şekilde "ölülerle münasebet"e geçmiştir. Menkabede Hüdâyî'nin kutsiyetine vurgu yapılmaktadır. Hüdâyî nefsini terbiyede öyle başarılı olmuştur ki artık o, ölülerle bile münasebete geçebilmektedir.

Ölülerle münasebet Türklerin inanç sistemlerinden olan Şamanizm'den kaynağını alan bir motiftir. Bu motif menkabenin mitolojik köklerine işaret etmektedir. Şamanlar ruhlara hükmederek ölülerle, şeytanlarla, perilerle irtibata geçebilmekteydiler.⁹³

Ölülerle münasebet Hacı Bektaş Velâyetnâmesi'nde de geçmektedir. Hacı Bektaş mezarlarında yatan ölülerle selamlaşır ve onlarla konuşur.⁹⁴ Akşemseddin ise Göynük'ün doğusunda Sarrac Makberesi yakınlarında bir yol üzerinde birden durup duaya başlar. Orada kabrinde yatmakta olan bir şahıs, bahçesini yolu işgal etmek suretiyle genişletmiş bu yüzden de kabir azabı görmektedir. Akşemseddin bu hale vakıf olup o kişinin affı için dua etmiştir.⁹⁵

Aziz Mahmud Hüdâyî hakkında teşekkül eden yukarıdaki menkabede verilen mesaj, insanın nefsini terbiye ederek mümkün olmayan işleri başarabileceği yüksek

⁹¹ Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 998.

⁹² Uludağ, **a.g.e.**, s. 298.

⁹³ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 26. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005, s. 301; Mircea Eliade, **Şamanizm**, Çev. İsmet Birkan, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 26.

⁹⁴ Abdülbâki Gölpınarlı, **Velâyetnâme**, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1995, s. 71.

⁹⁵ Emir Hüseyin Enisî, **a.g.e.**, s. 97-98.

mertebelere ulaşabileceğidir. Menkabe Hüdâyî'ye kutsiyet kazandırma işlevini yerine getirmekle velî zatlara olan saygıyı da pekiştirmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: H. 1553. Sabır İmtihanı (Riyazat), V. 201. Allah, V. 220. Velîler, V. 254. Selamlaşma.

5. ALLAH'IN GÖRMEDİĞİ YER YOK!

Bir gün Üftâde Hazretleri talebelerine birer tane tavuk veriyor. Onlardan ellerindeki tavukları kimsenin görmediği bir yerde kesmelerini istiyor. Hüdâyî Babam tavuğu kesmeden geliyor. Üftâde ona bu durumu sorunca Hüdâyî Babam “Efendim siz bana bu tavuğu kimsenin olmadığı bir yerde kesmemi söylediniz. Ben böyle bir yer bulamadım. Her yerde Rabbim vardı.” diyor.

Menkabenin Kaynağı: Rukiye Yılmaz, 1969, Çanakkale/Biga, İlkokul, Esnaf.

Menkabenin Konusu: Menkabede Üftâde'nin talebelerine kimsenin görmediği bir yerde kesmeleri için birer tavuk vermesi ve Hüdâyî'nin "Allah'ın görmediği yer yok!" diyerek tavuğu geri getirmesi anlatılmaktadır.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Bursa'da Üftâde'nin hizmetinde olduğu zaman (1576-1579).

Menkabede Geçen Mekân(lar): Bursa.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Mehmed Muhyiddîn Üftâde ve Üftâde'nin diğer müritleri.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Aziz Mahmud Hüdâyî hakkında anlatılan bu menkabe, dinî kökler üzerine kurulmuştur. Menkabeye göre, Üftâde diğer müritleriyle birlikte Aziz Mahmud Hüdâyî'ye de kimsenin görmediği bir yerde

kesmesi için bir tavuk vermiştir. Hüdâyî ise Allah'ın görmediği bir yer olmadığını ifade ederek tavuğu kesmeden getirmiştir. Bu davranışı onu diğer müritlerden ayıran bir davranış olarak öne çıkmaktadır. Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin sağlam bir Allah inancına sahip olduğu mesajı verilmektedir.

Bu menkabeyi derlediğimiz Rukiye Yılmaz isimli kaynak kişimiz menkabeyi Hüdâyî hakkında yapılan filmde edindiğini ifade etmiştir. Elektronik kaynakların sözlü kaynaklara etkisini göstermesi bakımından önemli bir ayrıntıdır.

Yazılı kaynaklarda yer almayan bu menkabe, sözlü ve elektronik kaynaklarda anlatılmakta ve yayılmaktadır.

Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin büyük bir velî olduğu inancını kuvvetlendirme ve onu topluma örnek bir insan modeli olarak sunma işlevini yerine getirmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: H. 1557. İtaat İmtihanı, V. 201. Allah, V. 220. Velîler, W. 31. İtaat.

6. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ KIŞ GÜNÜNDE BAĞDAN ÜZÜM TOPLAMASI

Mevsim kış imiş, H. Üftâde eşnâ-yı taâmda şofraya pilâv konduğu zamân, Şimdi bağdan taze kopmuş üzüm gelse idi, şu pilav ile güzelce yenir idi.” buyurunca mürîdân birbiriniñ yüzüne bakmağa başladılar. Çünkü ortalık kar ile mestürdür, üzüm mevsimi degildir. H. Hüdâyî, şeyhiniñ teklîfindeki rumuzu keşf ile, “Efendim, müsâ‘ade buyurulursa emr-i ‘âlîlerini infâza şitâbân olayım.” diye ma’rûzâtta bulunur. Şeyhi ise, “Memnûn olurum.” demesiyle Hüdâyî, /376/ bâğa gider. Ortalık karla mestür olduğu hâlde, bâğda kütüklerde üzümler görür ve iki sepet üzüm tolder. İşbu ‘inâyet-i ilâhiyyeye müteşekkik kalır. Sevincinden eşnâ-yı râhda vecd ü semâa dūçâr olur. İlâhî ve kaşâid okuyarak ‘avdet sırasında kazâen ayağı

kayar, çamura batır. Kurtulayım diye uğraştıkça halâş zorlaşır. Sepetleri cânından ziyâde muhâfazaya ‘azm eder. Bu sırada bir zât zuhûr eder. Hâlini görür, “Evlâdım, eliñi uzat seni kurtarayım.” der. Hüdâyî aña, kim olduğunu şorar. Hızır (‘aleyhi’s-selâm) olduğunu söyler. “Efendim Üftâde’ye uzadılan el başkasına virilmez.” cevâbını verir. Hızır’a iltifât etmez. Sırr-ı rûhâniyyeti kuvvetiyle bataktan halâs olur. Üzümi huzûr-ı Hız. Şeyh’e getirir ve mâcerâyı da aňlatır.

Şeyh çok memnûn olmakla berâber, diger mürîdân bu hâle mütehayyir kalırlar. Bu sırada Hız. Şeyh, “Mürîdlerim! Hüdâyî’niñ kemâlini sizler de aňladınız ya, o, bu hilâfete çokdan kesb-i istihkâk eylemiştir.” diyerek cümlesini iskâd etti.

Bağa kitmek, üzümü ketirmek Hız. Şeyh’in pilavı yediği hengâm-ı kaşîrdedir.

Menkabenin Kaynağı: Hüseyin Vassaf, **Sefine-i Evliyâ**, Süleymaniye Yazma Bağışlar, Nu: 2306, C. II, s. 375-376.

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî’nin, Üftâde’nin yanında tasavvufî eğitimini sürdürdüğü sıralarda bir kış günü şeyhinin isteği üzerine bağdan üzüm toplaması ve dönüş yolunda Hızır’la karşılaşması anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Mehmed Muhyiddîn Üftâde, bir yemek sırasında pilavın yanında üzüm olsa ne kadar güzel olacağını söyler. Müritler birbirlerine bakarlar çünkü mevsim kıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî izin isteyerek bağa üzüm toplamaya gider. Bağda kuru asma kütüklerinde salkım salkım üzüm durmaktadır. İki sepet üzüm toplar. Bu ilahî ikrama çok sevinir ve ilahi okuyarak dergâha doğru yola koyulur. Yolda ayağı kayarak düşer ve çamura saplanır. Ne kadar uğraştıysa da kurtulamaz. Sepet dolu üzümleri de canından daha çok korumaya gayret eder.

Bu sırada bir adam çıkagelir. Kendisinin Hızır olduğunu söyler. Elini uzatmasını ister. Ancak Aziz Mahmud Hüdâyî Hızır’a elini uzatmaz. Şeyhine verilen eli başkasına uzatmayacağını söyler. Bataklıktan ruhaniyetinin kuvvetiyle kurtulur.

Bağdan üzümleri toplayıp gelmesi ancak şeyhinin pilavı yemesi kadar zaman alır.

Dergâha gelince başından geçenleri şeyhine anlatır. Şeyhi onun anlattıklarından çok memnun kalır. Diğer müritler ise hayretler içindedir. Mehmed Muhyiddîn Üftâde, müritlerine Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hilafet makamına ne denli layık olduğunu ifade eder.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Hüdâyî'nin Bursa'da tasavvufî eğitimini aldığı sıralar.

Menkabede Geçen Mekân(lar): Bursa, Üftâde'nin dergâhı, üzüm bağı.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Mehmed Muhyiddîn Üftâde, Üftâde'nin diğer müritleri, Hızır.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait olan bu menkabe mitolojik, dinî ve hayalî kökler üzerinde kurulmuştur. Halk muhayyilesi Aziz Mahmud Hüdâyî'yi öylesine yüceltmıştır ki ona kuru dalları yeşertme gücünü vermiştir.

Menkabede Hüdâyî şeyhinin terbiyesinde iken geçen bir hadise anlatılmaktadır. Üftâde yemek esnasında "Şimdi bağdan taze kopmuş üzüm gelse idi, şu pilav ile güzelce yenir idi." der. Hüdâyî bağdan üzüm getirmek için şeyhinden izin ister. Ancak mevsim kıştır. Hüdâyî bağlara doğru yola çıkar. Her yerin karla kaplı olduğu bir ortamda bağdan üzüm toplar. Menkabede önemli bir motif olarak öne çıkan, kış mevsiminde yaz meyvesi toplama kerâmetidir. Bu motif, birçok menkabe anlatımında biraz farklı şekillerde mevcut olan bir motiftir. Kış mevsiminde asma ağaçları kurumuş haldedir. Yukarıda menkabenin kaynağı olarak verdiğimiz **Sefine-i Evliyâ** adlı eserde menkabenin anlatımında kuru asma dallarının yeşillendiği ayrıntısı yoktur. "*Bağda kütüklerde üzüm görür ve iki sepet doldurur.*" ifadesi yer alır. Ancak özellikle sözlü kaynaklarda asma kütüklerinin yeşerdiği ifade

edilir. Bu durum çeşitli menkabelerde velî zatların kuru dalları yeşertmesi motifinin çok bilinen bir motif olmasından kaynaklanır.

Yukarıdaki menkabe de yer alan kerâmetin bir benzeri Üsküdar'da türbesi bulunan Karaca Ahmed için de anlatılmaktadır. Karaca Ahmed de vakti olmamasına rağmen ağaçtan elma kopararak ikram etmiştir.⁹⁶ Aziz Mahmud Hüdâyî gibi mevsimi dışında meyve hâsıl etme motifi, Bektaşî kültürü içinde Erikli Baba ismiyle bilinen zat için de anlatılmaktadır. Menkabeye göre, Erikli Baba bir kış günü kendisinden erik isteyen bir kadına istediği eriği ikram etmiştir. Erikli Baba her yerin kar olduğu bir kış vakti olağanüstü bir şekilde yeşil erik ikram etmiştir.⁹⁷

Kuru dalları yeşertme motifi, Bektaşî menâkıbnâmelerinde sıkça rastlanan motiftir. Hacı Bektaş Velî, bir kış günü kuru elma ağacını yeşertip elma toplar. O elmaları yiyenler hasta ise iyileşir, fakir ise zenginleşir, muradına ermek isteyenler erer.⁹⁸ Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi'nde, Abdal Mûsâ ve müritleri Hoca Ahmed Yesevî'yi ziyarete giderlerken ellerine taş alırlar. Abdal Mûsâ taşla beraber iki çatal ağaç alır. Hoca Ahmet'in yanına geldiklerinde taşları bırakırlar. Üç çatal ağaç orada karar kılar, gölgesinde otururlar.⁹⁹ Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi'nde, Hacı Bektaş Velî, Ahmed Yesevî tarafından Rûm'a gönderildiğinde dervişlerden biri ocakta yanan dut ağacını alıp fırlatır. Bu ağacı Rûm'dan Ahmed Fâkih yakalar ve Hacı Bektaş'ın sonradan dergâhını yapacağı yere diker. Bu ağaç ulu bir ağaç olur.¹⁰⁰ Hacı Bektaş, Ahî Evren'in isteği üzerine asasını yere diker, ulu bir ağaç olur.¹⁰¹ Kızıldeli, Çelebi Yaylası'nın fethinden sonra burada bir ok atar. Bu ok, civardaki bir kayaya değer değmez su fışkırmaya başlar. Velâyetnâme'de o zamandan beri kayadan su aktığı, buraya "Karapınar" adının verildiği ve bu suyun Seyyid Ali Sultan'ın kerâmeti olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Suyun ortaya çıkmasından sonra

⁹⁶ Behiye Köksel, "Karaca Ahmed Türbesi ve Çevresiyle İlgili Menkabeler ve Halk İnançları", **VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu**, C. I, Y. 2009, s. 389.

⁹⁷ <http://www.eriklibaba.org.tr/eriklibaba.asp>, 10 Şubat 2013.

⁹⁸ Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 32.

⁹⁹ Abdurrahman Güzel, **Abdal Musa Velâyetnamesi**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 112.

¹⁰⁰ Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁰¹ **A.e.**, s. 52.

Kızıldeli, okunu almaya geldiğinde eli yere değer ve ok hemen dallı budaklı bir dut ağacına dönüşür. Hatta o anda meyve veren dut ağacının meyvesinden erenler de yerler. Yine Velâyetnâme'den öğrendiğimize göre bu dut ağacı, Kızıldeli'nin türbesine yakındır. Onu ziyaret edenler, bu dut ağacını da görebilmektedir.¹⁰²

Menkabe de ayrıca Hızır motifi dikkat çekmektedir. Hüdâyî üzümleri sepete doldurup dergâha dönerken yolda çamura saplanır. Kendisini kurtarmak üzere bir zat belirir. Hüdâyî zata kim olduğunu sorar. Zat, Hızır olduğunu söyler. Onu kurtarmak için elini uzatmasını söyler fakat Aziz Mahmud Hüdâyî bunu kabul etmez. Tasavvufî telakkilerde Hızır, mistik yolla kılavuzluk ve mürşitlik; kişileri velâyet mertebesine erdirmeye; tasavvufî gerçekleri ve sırları öğretme; gerçeğin meydana çıkmasına yardımcı olma ve felaketli ve güç durumlarda imdada yetişme işlevlerini yerine getirir. İslam dünyasında birçok menkabe de Hızır, felaketli ve güç durumlarda imdada yetişme işleviyle karşımıza çıkmaktadır. İbrahim Havvas'ı ölümden; Baba İlyas'ın oğlu Ömer Paşa'yı asılmaktan; Muhlis Paşa'yı ateşe atılıp yakılmaktan kurtaran Hızır'ın ta kendisidir.¹⁰³ Fatih Sultan Mehmed'in vezirliğini yapmış olan Mahmud Paşa'yı bir iftira üzerine asılmaktan Hızır kurtarmıştır.¹⁰⁴ Bu menkabe de Hızır, Aziz Mahmud Hüdâyî'yi bataklıkta boğulmaktan kurtarmak için yardıma gelmiştir. Ancak Aziz Mahmud Hüdâyî bu yardımı geri çevirmiş ve Hızır'ın yardımı olmadan içinde bulunduğu güç durumdan kurtulmuştur. Menkabe de Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Hızır'ın yardımı olmaksızın içinde bulunduğu güç durumdan kurtulması ona ayrı bir üstünlük ve kutsiyet atfetmektedir.

Birçok halk anlatısında sıklıkla karşımıza çıkan Hızır, Dede Korkut Hikâyelerinde Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han yaralandığında gelip yarasını sıvazlamış ve bu yaradan ölmeyeceğini söylemiştir.¹⁰⁵ Halk hikâyelerinde gurbette perişan bir

¹⁰² Rıza Yıldırım, **Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnamesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 175.

¹⁰³ Ahmet Yaşar Ocak, **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, İstanbul, Kalcı Yayınevi, 2007, s. 102.

¹⁰⁴ Ferhat Aslan-Enfel Doğan, "Mahmud Paşa Menkabe Üzerine Dil Bilimsel ve Halk Bilimsel Bir İnceleme", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XXXIX, s. 75.

¹⁰⁵ Ergin, **a.g.e.**, s. 90.

halde bulunan Asuman'a yardım eden, Garib'i kısa bir sürede Erzurum, Kars ve nihayetinde Tiflis'e götüren, Âşık Abbas'ı kuyudan çıkaran hep Hızır'dır.¹⁰⁶

Ayrıca menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin dergâhtan bağa gitmesi, bağdan üzüm toplaması, geri dönerken çamura saplanması ve kurtulması ancak şeyhinin pilav yemesi kadar bir zamanda gerçekleşmiştir. Bu kadar kısa zamanda bu işlerin yapılması mümkün değildir. Burada zaman üstülük motifi dikkat çekmektedir. Velî zatların kısa zamanda birçok işi yapabilmeleri menakıbnamelerde en fazla rastlanan motifler arasındadır. Aziz Mahmud Hüdâyî de zaman üstülük göstermiştir.

Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin henüz müritlik döneminde olağanüstü işleri başarabilen üstün bir şahsiyet olduğu mesajı verilmektedir. Ayrıca kısa bir zaman diliminde çok işi başarabilen büyük bir velî olduğu mesajını da iletir. Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan saygıyı güçlendirme, ona Hızır'la münasebete geçmesiyle kutsiyet kazandırma işlevlerini yerine getirmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: F. 813.2. Olağanüstü Üzüm, H. 1557. İtaat İmtihanı, N. 817.0.1. Yardımcı Allah, N. 848.0.2. Yardımcı Hızır, V. 83. İlahiler, V. 220. Velîler, Z. 71. Formülistik Sayı İki, W. 34. Bağlılık.

7. AZİZ MAHMUD HÜDAYÎ BABA YUSUF'UN MAKAMINDA

Üftâde'ye mübâyaa edip üç seneye kadar ictihâd-ı tâm ve ihtimâm-ı mâ-lâ- kelâm idip Celvetî uslûbu üzerine dahî sülûkten sonra Anadolu'da Seferihisar nâm kasabaya istihlâf olunmağla ehil ve ı'yâlini Bursa'dan oraya nakledüb altı ay kadar mekş eyledi.

Ve sâbıkan orada "Baba Yûsuf" nâmına Hâlvetiyye erenlerinden bir Azîz var idi ki H. Hüdâyî andan bir miqdâr tarîk-i esmâ görmüş ve tecelliyât-ı ilmiyyeden hayli merâtibe ermiş idi.

¹⁰⁶ Ali Berat Alptekin, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, 4. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2009, s. 331.

Ve teehhülü dahî dâire-i halvetiyyeden olmağla şihri ya'nî kaynı "Âli Çelebi" nâm kimse ile şöhet ederdi. Ve ol vakitte Baba Yûsuf dünyâdan intikâl etmiş bulunmakla Hz. Hüdâyî anıñ türbesinde murâkabe de iken Baba Yûsuf zâhir olup; "*Hoş geldiniz! Bu makam bizim değil, sizindir*" demiş idi.

Menkabenin Kaynağı: İsmail Hakkı Bursevî, **Kitabu's-Silsileti'l-Celvetîyye**, Millet Kütüphanesi, "Şeriyye", Nu. 1040, vr. 66a-b.

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bir vakit kendisinden esma zikri talim ettiğı Baba Yusuf'un kabrinde yakaza halinde kendisiyle iletişime geçişi anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Aziz Mahmud Hüdâyî, Muhyiddîn Üftâde'nin tasavvufî eğitimini üç yılda tamamlayıp Seferihisar'a halife olarak görevlendirilir. Ailesini de alarak orada altı ay kalır. Seferihisar'da Baba Yusuf ismiyle bilinen bir zat vardır. Aziz Mahmud Hüdâyî ondan tarîk-i esma dersi almıştır. O sırada Baba Yusuf ölmüştür. Aziz Mahmud Hüdâyî onun türbesinde rabîta halinde iken Baba Yusuf zahir olup ona "*Hoş geldiniz! Bu makam bizim değil, sizindir.*" demiştir.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Sivrihisar'a halife olarak gittiğı zaman (1580), "Üftâde'ye mübâyaa edip *üç seneye kadar*", "altı ay kadar", "Hz. Hüdâyî onun türbesinde murâkabe de iken".

Menkabede Geçen Mekân(lar): Sivrihisar'da Baba Yusuf'un kabri.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Baba Yusuf.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Menkabe dinî ve mitolojik kökler üzerine kurulmuştur. Menkabede Hüdâyî'nin önceden ölmüş olan Baba Yusuf'la yakaza halinde iletişime geçmesi anlatılmaktadır. Hüdâyî'nin ölümlerle münasebetinden yukarıda da ilgili menkabede bahsetmiştik. Burada dikkati çeken husus Hüdâyî'nin olağanüstü bir şekilde Baba Yusuf'la görüşmesidir. Bu görüşme yakaza halinde olduğundan rüya motifi içinde değerlendirilebilir. Rüya mutasavvıflarca çok önemli bir yere konmuş, tasavvufun bilgi kaynağı kabul edilmiştir. Tasavvufta rüya sadece

uykuya has değildir. Rüya uykuda, uyanıkken ve uyku ile uyanıklık arasında görülebilir.¹⁰⁷

Mutasavvıflara göre rüya misal âlemindendir. Misal âlemi, gayb âlemi ile şuhud âlemi arasındadır. Rüya, gaybî hakikatlerin misal âlemi aracılığıyla şehadet âlemine yansması şeklinde değerlendirilmektedir.¹⁰⁸ Rüya ve yakaza yani uyku ile uyanıklık arası olan hal; Kuşadalı İbrahim Halvetî'ye göre, misal âleminin dört mertebesi arasındadır.¹⁰⁹ Menkabe Baba Yusuf'un Aziz Mahmud Hüdâyî'ye hitaben "Bu makam bizim değil sizindir." demesi ve ona tazimde bulunması, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin büyük bir velî oluşunun başka bir velînin ağzından ifade edilmesi dikkat çekicidir.

Ayrıca Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yakazaten ölmüş biriyle iletişime geçmesi Türklerin İslam öncesi inanç sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Ölülerin ruhlarıyla iletişime geçme Şamanların faaliyetleri arasındadır.

Menkabe Baba Yusuf'un "Bu makam bizim değildir sizindir." demesi Hüdâyî'nin çok büyük bir velî olduğu mesajını vermektedir. Menkabe bu yolla ona olan saygıyı ve sevgiyi güçlendirme işlevi görmektedir, Türklerin tarih boyunca dahil oldukları çeşitli inanç sistemlerinden kaynaklı motiflerin de taşıyıcılığı işlevini yerine getirmektedir.

Menkabe Geçen Motifler: F. 900. Çeşitli Kerâmetler, V. 113. Türbeler, V. 220. Velîler, Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç, Z. 71.4. Formülistik Sayı Altı.

8. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ'NİN ÜFTÂDE'NİN ABDEST SUYUNU GÖĞSÜNDE ISITMASI

Hız. Üftâde seherî olmağla, Hüdâyî dâ'imâ daha evvel kalkar, hizmetine şitâbân olurdu. Bir şabâh havâ çok soğuk olduğundan, ber-mu'tâd abdest şuyunuñ

¹⁰⁷ İlyas Çelebi, "Rüya", TDV İslam Ansiklopedisi, C. XXXV. s. 309.

¹⁰⁸ Tatçı, Çeltik, a.g.e., s. XXIV.

¹⁰⁹ A.e., s. XIV.

ışıldılması geç aldığından, şeyhi alkup řu isteyince Cenāb-ı Hüdāyī ibriği alub oadan tışarı çıkar. albiniñ üstüne or. Zikru'llāh ile ısıtmağa 'azm eder. Ba'dehū řeyhiniñ eline řu dökmeğe başlar. Hz. řeyh, "Ođlum! Bu řu āteřle ısınmış değil. Haydi, evlādı! İki arslan bir postda oturamaz." derler. "Size Üsküdar țarafı zāhir oldu." buyurur.

Menkabenin Kaynağı: Hüseyin Vassaf, **Sefine-i Evliyā**, Süleymaniye Yazma Bağışlar, Nu. 2306, C. II, s. 376.

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdāyī'nin mürşidi Üftāde'nin abdest suyunu olağanüstü bir şekilde ısıtması anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Aziz Mahmud Hüdāyī her sabah erkenden kalkar ve mürşidinin abdest suyunu ısıtır. Bir sabah hava çok soğuk olduğundan suyu ısıtmakta gecikmiş. şeyhi Aziz Mahmud Hüdāyī'den su isteyince ibriği kalbinin üzerinde zikrullah ile ısıtır. Aziz Mahmud Hüdāyī suyu şeyhine dökmeğe başlayınca Üftāde Hz. "Oğlum! Bu su āteřle ısınmış değil. Haydi, evlādı! İki arslan bir postta oturamaz." der. Sonra onu Üsküdar'a halife olarak gönderir.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Aziz Mahmud Hüdāyī'nin Bursa'da Üftāde'nin hizmetinde olduğu zaman (1577-1580), "Bir sabah".

Menkabede Geçen Mekān(lar): Bursa, Üftāde'nin dergāhı.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdāyī, Mehmed Muhyiddīn Üftāde.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Menkabe, içinde geçen motiflerden anlaşılacağı üzere dinī, hayalī ve mitolojik kökler üzerinde teşekköl etmiştir. Tekke hayatından bir kesit sunması dinī köklere, maddenin mahiyetini değerıstirmesi ise hayalī ve mitolojik köklere işaret etmektedir.

Menkabede, Aziz Mahmud Hüdāyī'nin Üftāde'nin hizmetinde bulunurken onun abdest suyunu ısıttığı anlatılmaktadır. Havanın soğukluğu nedeniyle gecikmiş

ve suyu göğsünde zikrullah ile ısıtmıştır. Menkabenin sözlü kültür ortamından derlenen metinlerinde suyu zamanında ısıtamamasının nedeni Aziz Mahmud Hüdâyî'nin uyuyakalması olarak geçmektedir. Abdest suyunu göğsünde ısıtması Hüdâyî'nin kerâmetlerinden biridir. Fizikî olarak mümkün olmayan olağanüstü bir iş başarmış, göğsünde soğuk suyu zikrullah ile ısıtmıştır. Burada maddelerin mahiyetinin ve niteliğinin değiştirilmesi motifi öne çıkmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî göğsünde zikrullah ile ısıtmak suretiyle suyun mahiyet ve niteliğini değiştirmiştir. Maddelerin mahiyetinin ve niteliğinin değiştirilmesi motifine Vilâyetnâme'de de rastlıyoruz. Hacı Bektaş Velî, kendisinin velâyetine inanmayan Nuriddîn Hoca'nın abdest suyunu kana çevirmiştir.¹¹⁰ Suyu kana çevirme motifi Kitab-ı Mukaddes'ten kaynaklı bir motiftir. Hz. Musa kendisinden bir mucize isteyen Firavun'un gözleri önünde nehirde akan suyu kıpkızıl kana çevirmiştir.¹¹¹

Sözlü kaynaklardan derlenen metinlerde, yazılı kaynakların ve özellikle elektronik kaynakların etkisi oldukça hissedilir bir düzeydedir. Hüdâyî hakkında yapılan filmde, Üftâde'nin merdivenlerden inme sahnesi sözlü kaynaklardan derlenen bazı metinlerde aynen anlatılmıştır. Yazılı kaynaklarda olmayan bu ayrıntı sözlü kaynaklara filmde yansımıştır. Bu durum bize yazılı, sözlü ve elektronik kaynaklar arasındaki etkileşimi göstermektedir.

Bu menkabe Hüdâyî'nin artık olgunlaştığını anlatmaktadır. Yazılı, sözlü ve elektronik kaynaklardan derlenen metinlerde bu vurgu hemen göze çarpar. Bu kerâmet artık onun olgunlaştığının ifadesi olmuştur. Üftâde'nin ifadesiyle Hüdâyî suyu gönlündeki aşk ateşiyle ısıtmış ve artık olgunlaşmıştır. Menkabeye göre, bu hadiseden sonra Üftâde onu Üsküdar'a göndermiştir. Ancak tarihî ve menkabevî hayatında da değindiğimiz gibi, tarihî kaynaklara göre Aziz Mahmud Hüdâyî şeyhi tarafından halife olarak öncelikle Sivrihisar'a gönderilmiştir. Orada bir müddet kaldıktan sonra Bursa'ya dönmüş ve şeyhi öldükten sonra Üsküdar'a gitmiştir.¹¹²

Sözlü kaynaklarda Aziz Mahmud Hüdâyî'ye "Hüdâyî" mahlasının verilmesi de

¹¹⁰ Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 59.

¹¹¹ Ahmet Yaşar Ocak, **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1983, s. 201.

¹¹² Bkz. 1. 1. **Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tarihi ve Menkabevi Hayatı**, s.4.

bu hadiseyle birleştirilerek anlatılabilmektedir. Suyu göğsünde olağanüstü bir şekilde ısıtması, halk muhayyilesinin Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tasavvufî eğitimde son noktaya ulaşmış olarak gördüğünü vurgulamaktadır.

Bu menkabeye yazılı, sözlü ve elektronik kaynaklarda rastlanmaktadır. Alan araştırmalarımızda tespit edebildiğimiz kadarıyla Aziz Mahmud Hüdâyî'nin en fazla bilinen; yazılı, sözlü ve elektronik kaynaklarda yayılan menkabelerindendir.

Menkabede hem Hüdâyî'nin büyük bir velî olduğu hem de ruhun tasavvufî eğitimle terakki edebileceği mesajı verilmektedir. Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin büyük bir velî olması noktasındaki inancı güçlendirme işlevinin yanısıra insanlara tasavvufî eğitimle manevî mertebeler kazanmanın mümkün olduğunu anlatma işlevini yerine getirmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: C. 755. Bir İşi Muayyen Zamanda Yerine Getirme Yasağı, F. 900. Kerâmetler, H. 1157. İtaat İmtihanı, J. 152.2. Dervişten Alınan Nasihat, (T) V. 58.6. Namaz Kılmadan Önce Abdest Alma, V. 220. Velîler, V. 516. Geleceğin Görülmesi, W. 34. Bağlılık.

4.2.3. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Şeyhlik Dönemine Ait Menkabeler

9. KUTUDAN ÇIKAN KERTENKELE

Aziz Mahmud Hüdâyî bir gün İstanbul sokaklarında dolaşırken insanlar yakacak odun bulamadıklarından şikâyet ederler. O günlerde de III. Murad saraya davet eder bütün âlimleri. Onları imtihan etmektedir. Elinde kibrit kutusuna benzer bir kutu vardır. Kutunun içinde ne olduğunu sorar âlimlere tek tek. Âlimler kendilerince cevap verirler. Hüdâyî Hazretleri şöyle cevap verir: “Hünkârım, nasıl ki sarayında yaşayan hükümdarımız halkın odunsuzluktan dolayı soğuktan perişan olduğunu bilemezse bizler de kutunun içinde ne olduğunu bilemeyiz. Ama o kutunun içine kertenkele sığabileceği gibi âlemler de sığdırılabilir.” O anda kutu III. Murad'ın elinden düşer, kutunun içinden bir kertenkele çıkar.

Menkabenin Kaynağı: Halit Akçor, 1977, Malatya, Üniversite, Öğretmen/Rehber.

Menkabenin Konusu: Menkabe de Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Padişah III. Murad ile aralarında geçen, Hüdâyî'nin kapalı kutudaki kertenkeleyi bilmesi ve bu yolla padişaha halkın durumu ile ilgili tavsiyelerde bulunması anlatılmaktadır.

Menkabe de Geçen Zaman(lar): Sultan III. Murad'ın saltanat yılları (1581-1595).¹¹³

Menkabe de Geçen Mekân(lar): İstanbul, Topkapı Sarayı.

Menkabe de Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Sultan III. Murad, devrin âlimlerinden bazıları.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Bu menkabe dinî ve hayalî kökler üzerine kurulmuştur. Menkabe de padişah âlimlerini toplar. Amacı onları imtihan etmektir. Elinde bir kutu vardır ve kutunun içinde ne olduğunu sormaktadır. Kimse bu soruya cevap veremez. Hüdâyî ise kutunun içinde ne olduğunu bilmektedir ancak padişaha da halkın odunsuzluktan zor günler geçirdiğini bildirmek ister. Padişaha yukarıdaki metinde de geçen ince cevabını verir.

Devlet yöneticileri nezdinde son derece itibarlı olan velî zatların, yöneticilerle halk arasında arabuluculuk yapma işlevini yerine getirdikleri bilinmektedir. Kendileri için genelde hiçbir talepte bulunmayan bu velîler halk adına talepte bulunabilmektedirler. Bu sosyal fonksiyonlarıyla tarikatlar ve şeyhler, devlet ve millet arasında bir ikincil yapı oluşturmaktadırlar. Böylelikle tampon vazifesi görmektedirler.¹¹⁴ Aziz Mahmud Hüdâyî de devrin sultanından halkın ihtiyaçlarının giderilmesi yönünde bir talepte bulunmuştur. Ancak o bu talebi farklı bir üslûpla dile getirmiştir.

¹¹³ III. Murad'ın saltanatı 1574 ile 1595 yılları arasında sürmüştür. Ancak Aziz Mahmud Hüdâyî'nin İstanbul'a gelişi Üftâde'nin 1580'de ölümünden sonra olmuştur. Kaynaklarda İstanbul'a gelmeden bir süre Rumeli'nde kaldığı belirtilmektedir. Bu nedenle yukarıdaki menkabenin vuku buluş tarihi 1580'den önce olamaz.

¹¹⁴ Zeynep Sabuncu, **Dört Evliyâ Menâkıbnâmesinde Velî-Yönetici Kesim İlişkisine Bir Bakış**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Prof. Dr. Nihad M. Çetin Armağanı'ndan ayrı basım, İstanbul, 1999, s. 202.

Bu menkabe öne çıkan kerâmet, Hüdâyî'nin kapalı bir kutunun içinde bulunan kertenkeleyi olağanüstü bir şekilde bilmiş olmasıdır. Bu menkabe de sözlü kültür ile elektronik kültürün etkileşim içinde olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsi geçen filmde bu olay sahnelenmektedir. Yazılı kaynaklarda rastlayamadığımız bu menkabe sözlü kültür ortamında aynen filmdeki şekliyle yer bulmaktadır.

Sözlü ve elektronik kültür ortamında yaşayan ve yayılan bu menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin içinde yaşadığı topluma ne kadar yakın olduğu ve halkın sorunlarına ne denli vakıf olduğu mesajı iletilmektedir. Menkabe bu yolla halk nazarında Aziz Mahmud Hüdâyî'nin saygınlığını artırma işlevini yerine getirmekte; Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî zatların padişahlar karşısında ne denli itibar sahibi olduklarına işaret ederek onları halk nazarında yüceltmektedir.

Menkabe Geçen Motifler: F. 900. Çeşitli Kerâmetler, H. 501. Akıl İmtihanları, H. 508. Muayyen Sorulara Cevap Bulma İmtihani, P. 10. Padişahlar, V. 220. Velîler.

10. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ'NİN PADİŞAHIN RÜYASINI TABİR ETMESİ

Hâkan-ı mağfur müşârün-ileyhiñ gördükleri bir rü'yanıñ ta'bir ü te'vilinde zamanî muabbirleri tarafından izhâr-ı 'aciz olunması ve o sırada Rum Meḥmed Paşa câmi'-i şerîfiniñ bir oḡasında mazanne-i kirâmdan Maḥmûd Efendi namında bir zât-ı 'âlî-kadriñ ma'al 'âile ârâm-ı güzîn uzlet bulundukları mesmu'-ı 'âlî olması üzerine ta'bir-i rü'ya iltimasını ḥavi taraf-ı şāhaneden istâr buyurılan nāme-i hümâyunı ḥamlen mürsel bir zât hane-i saâdet-i Ḥz. 'Aziz'e gelerek daḡ-ı bâb ittikte bi'z-zât feth-i bâb iden Ḥz. 'Azîz yed-i mürselden nāme-i hümâyunı aḡz u faḡat ḡable'l müḡāla'a kendileri de zât-ı şāhaneye li-ecli'l eblaḡ bir mazruf i'tā buyururlar. Zât-ı hümâyuna taḡdim idilen mazruf-ı mezḡur feth ü küşād idildikde rü'ya-yı şāhaneyi

mev'il ü müfesser itdügi görilerek ve maḥẓuẓiyyet-i seniyyeyi mücib olarak derḥal taraf-ı şāḥāneden irsal-i 'aṭāyā ile enfās u tevcihat mebruke-i Ḥẓ. 'Aziz'den istifādeye şitāb ve bi'l-āḥirede bi'lẓāt ziyaret-i seniyye ile intisab buyurılır. Meger o eşnada cenāb-ı pīriñ dünyāya bir yolcuları gelmek üzere imiş ve zevce-i muḥteremeleri de "Bursa'da terk-i ḳazā ve tedris idildi ve kāffe-i mamelek şuña buña virilerek elde avuçda māl u menālden bir şey ḳalmadı. Dünyaya gelecek nev zadı şarup sarmalayacak ḳadar bir hırḳa parçası bile ḳalmadı." gibi ba'z-ı mertebe serzenişlerde bulunur imiş. Tam bu sırada 'aṭiyye-i hümāyunı getiren me'mur daḳḳ-ı bāb ider. Zāt-ı siyadet simāt Ḥẓ. 'Aziz "Ḥatun, istediğñ dünyalık geldi. Haydi al!" emriyle zevce-i mükerreremeleriniñ de taṭyīb-i ḥātırına inayet buyururlar.

Menkabenin Kaynağı: Mehmed Gülşen, **Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul Bahriye Matbaası, 1338, s. 9.

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Padişah I. Ahmed'in rüyasını tabir suretiyle çıkacağı seferle ilgili zafer müjdelemesi anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Bursa'dan İstanbul'a geldiği sırada zamanın padişahı bir rüya görür. Âlimler rüyayı tabir ederler fakat padişah bu tabirlerden tatmin olmaz. O sıralar Rum Mehmed Paşa Camii'nin bir odasında ikâmet eden Aziz Mahmud Hüdâyî'ye rüya yazılarak tabir etmesi için gönderilir. Gelen elçi mektubu uzatır ve hemen ardından mektubu açmadan Aziz Mahmud Hüdâyî elçiye başka bir mektup uzatır. Mektupta padişahın rüyasının tabiri yazılıdır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin o sıralarda bir çocuğu olacaktır. Fakat çocuğu saracak bir hırka bile yoktur. Padişah bunun üzerine Aziz Mahmud Hüdâyî'ye hediyeler gönderir. Bu sırada hanımı Aziz Mahmud Hüdâyî'ye Bursa'da müderrisliği bıraktığı ve fakir bir hayat yaşadıkları için söylenmektedir. Tam bu sırada padişahın gönderdiği hediyeler eve getirilir. Aziz Mahmud Hüdâyî hanımına istediği

dünyalıkların geldiğini söyleyerek onun gönlünü hoş eder.

Menkabe Geçen Zaman(lar): Sultan I. Ahmed'in saltanat yılları (1603-1617).

Menkabe Geçen Mekân(lar): İstanbul, "Rum Mehmed Paşâ cāmi'-i şerifi".

Menkabe Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hanımı ve doğacak olan çocukları, Sultan I. Ahmed.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Menkabe tarihî, dinî ve hayalî köklerden beslenerek teşekkül etmiştir. Yazılı kaynaklarda menkabe, rüyanın tabiri ile son bulmaktadır. Rüyanın sonunda çıkılan sefer ve kazanılan zaferle ilgili kayıt yoktur. Ancak kaynak kişilerimizden Avusturya-Macaristan'la yapılan ve Estergon Kalesi'nin fethi ile biten mücadeleyi anlatanlar olmuştur (K. K. Halit Akçor). Tarihî kaynaklara bakıldığında Sultan I. Ahmed'in tahta geçtiği dönemde Avusturya-Macaristan'la mücadeleler sürmektedir. Sultan I. Ahmed tahta çıktıktan sonra Avusturya-Macaristan üzerine sefer düzenlenmiş ve Estergon Kalesi kuşatılmış ancak ilk seferde alınamamıştır. Kale ancak ikinci seferde alınabilmiştir.¹¹⁵

Bu menkabe Hüdâyî'nin en bilinen menkabelerindendir. Menkabeye göre, Sultan I. Ahmed bir rüya görür. Rüyada Nemçe kralıyla güreş tutar ve sırtı yere gelir. Rüya, tabire muhtaç bir rüyadır. Sultan I. Ahmed bu rüyadan çok etkilenir. Padişah birçok kişiye bu rüyasını tabir ettirir ancak tabirleri beğenmez. Hüdâyî Efendi'ye bir mektupla rüyasını anlatır. Aziz Mahmud Hüdâyî, mektubu götüren elçiye daha padişahın mektubunu açmadan başka bir mektup verir. Bazı yazılı kaynaklarda Aziz Mahmud Hüdâyî mektubu okuduktan sonra cevabî mektubunu elçiye verdiği yazılıdır.¹¹⁶ Ancak özellikle sözlü kaynaklarda mektubu açmadan cevabî mektubu uzattığı vurgulanarak anlatılır. Bu durum, halk muhayyilesinin Aziz

¹¹⁵ Bu konuda bakınız: Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. 283-289; Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, **Hasan Bey-zâde Tarihi**, Haz. Şevki Nezihi Aykut, C. III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, s. 829-834.

¹¹⁶ İsmail Hakkı Bursevî, **Kitabu's-Silsileti'l-Celvetiyye**, Millet Kütüphanesi, "Şeriyeye", Nu. 1040, vr. 66b.

Mahmud Hüdâyî'yi ne kadar yüce bir makama yerleştirdiğini göstermektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin verdiği mektupta rüyanın tabiri yazılıdır. Padişahın rüyasını olumlu bir şekilde tabir eden Hüdâyî, zafer müjdelemiştir. Menkabeye göre, Sultan Ahmed Han bu olaydan etkilenip kendisine intisap etmiştir.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Sultan Ahmed'in rüyasını tabir edip çıkacağı seferde teşvik edici rol alması dikkati çeken bir husustur. Türk velî kültü, Türk kültürü içerisinde en eski devirlerden bugüne çeşitli inanç sistemlerinden beslenerek teşekkül etmiştir. Bu menkabede anlatılan olaydan yola çıkılarak Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsiyeti Türk velî tipinin prototipi olan Dede Korkut'la ve destanlarda yer alan ve Oğuz Kağan Destanı'nda Uluğ Türk olarak karşımıza çıkan ihtiyar bilge devlet adamıyla birleştirilebilir. Uluğ Türk, Oğuz Kağan'a gördüğü rüyasını tabir eder ve ona yol gösterip tavsiyelerde bulunur.¹¹⁷ Dede Korkut, Oğuz boyları arasında tanınan, sayılan, Tanrının kalbine ilham ettiği bir şahsiyettir.¹¹⁸ Aziz Mahmud Hüdâyî de padişahın rüyasını tabir etmekte ve ona tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu yönüyle onu Dede Korkut'la ve ihtiyar bilge devlet adamıyla aynı çizgide görmek hiç de zor değildir.

Yazılı, sözlü ve elektronik kaynaklarda yer alan bu menkabe, velî zatların cihan padişahlarına yol gösteren üstün kişiler olduğu mesajını vermekte; Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halk arasındaki saygınlığını güçlendirme ve onun şahsında velî zatlara olan inancı besleme işlevlerini yerine getirmektedir. Padişahlara yol gösteren velî zatlara toplum nazarında itibar kazandırmaktadır.

Menkabede Geçen Motifler: A. 800. Arz (Yeryüzü), F. 900. Çeşitli Kerâmetler, F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, M. 21. Kralın Kararı, M. 300. Kehânetler, M. 361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, N. 844. Yardımcı Derviş, Q. 114. Hediye Vererek Mükafatlandırma, P. 10. Padişahlar, P. 210. Karı Koca, V. 112.2. Camiler, V. 220. Velîler, V. 320. Dinî İnanişâ Ters Düşen Kişi.

¹¹⁷ W. Bang, Reşit Rahmeti Arat, **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1936, s. 30.

¹¹⁸ Ergin, **a.g.e.**, s. 73.

11. SULTANAHMET CAMİİ'NİN YAPILIŞI

Bu mübarek Sultan Ahmet'le beraber Sultanahmet'te dolaşırlarken... Sultan Ahmet'e demiş: "Burası güzel bir cami olur." Sultan Ahmet diyor ki ona: "Kurban, sen emredersen ben hemen yaparım." Ondan sonra Sultanahmet'i (Cami) başladı yapmaya.

Menkabenin Kaynağı: Abdurrahman, 1933, İlkokul, Emekli, Siirt.

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin I. Ahmed'e Sultanahmet Camii'ni yapmasını tavsiye etmesi ve I. Ahmed'in bunun üzerine camiyi inşa ettirmesi anlatılmaktadır.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllar.

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul, Sultanahmet Camii'nin bulunduğu yer.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Sultan I. Ahmed.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki menkabe tarihî ve hayalî kökler üzerine teşekkül etmiştir. Tarihî kaynaklarda caminin yapımına 1609'da başlandığı ve 1616'da ibadete açıldığı yer almaktadır. Cami 1617'de bütün meşrutâtıyla tamamlanmıştır.¹¹⁹ Menkabede anlatılanların tarihî hadiselerle uyum içinde olduğu görülmektedir.

Menkabeye göre Aziz Mahmud Hüdâyî, I. Ahmed'e caminin bulunduğu alanda gezerken oraya bir cami yaptırmasını tavsiye eder. Sultan I. Ahmed de Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bu isteğini kabul eder ve camiyi inşa ettirir. Görüldüğü gibi halk muhayyilesi Aziz Mahmud Hüdâyî ve I. Ahmed arasındaki yakınlık nedeniyle Sultanahmet Camii'nin yapılışını Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ricasına bağlı olarak efsaneleştirmiştir. Kısa bir menkabe metni olan bu anlatıda caminin yapılışı ile ilgili hiçbir ayrıntı yer almamıştır.

¹¹⁹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmed Camii", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVII., s. 498.

Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin devrin sultanı üzerinde, ricası üzerine eşine benzerine az rastlanır bir cami yaptırtacak kadar hatırlı bir velî olduğu mesajı verilmektedir. Menkabe bu yolla Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velîlere toplum nazarında saygınlık kazandırma; hususiyle de Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan teveccühü artırma işlevlerini yerine getirmektedir.

Menkabe Geçen Motifler: M. 21. Kralın Kararı, P. 10. Padişahlar, V. 111. Camiler Kiliseler, V. 220. Velîler.

12. HÜDÂYÎ YOLU

Sultanağmed cami-i şerifinde faķat ibtida-i şalat günü cuma' hutbesini teberrüken şahib-ül hayrat bunlara ta'yin itmekle terki mümkün olmayup li-ķazā Allah Teālā ol gün telāţum-ı emvac-ı deryā bir mertebe-i şiddet üzre bulundu ki kayıkçılar dağı cesāret idemediler. Hż. Pır-i Hüdāyî iskeleye vardıkda kendi kayıkçıları hāzret-i şeyhiñ fıķrasından olmağla bi'l-zarure imtişāl idüp lākin sāir fıķra kalmak sadedinde iken añlara dağı ibrām ile kayığa alub bād-bān-güşā-yı şavb-ı İstanbul ve çatladı kapuya vuşul buluncaya dek kayığın her tarafından ikişer kayık boyı süd limān ve sāir maħalleri pür-ħelecān müşāhede olunub rahāt ile saħil-i selāmete çıkmışlardır. El-yevm eski kayıkçılar beyninde Hüdāyî yolu diye Üsküdār'dan Sarayburnu'na kadar selāmet bir deñiz yolu ma'ruftır. Ve biri budur ki Sultān Aħmed Ħan yālı köşki kurbunda top kapısı üzre olan fevķāni ķaşr-ı sultānī de telāţum-ı deryāyı ve nüzul-ı bāran-ı temāşā iderken birer 'ad u berķ zuhur idüp ķaşrñ bir tarafına şaiķa isabet vaktinde Hż. Hüdāyî Efendi henüz Üsküdār'dan gelüp ol maħalde kayıkdan çıkmış bulunup elinde olan 'aşā ile ķaşrñ baķı kalan tarafına tayanup kuvvet-i ķudsiye ile bir 'aşā üzre ķaşrı bi'la-ianet bir sāat kadar tutmuşlar pādīşah hāzretleri üzerinde iken nüzul u acālete bir direk tedarik olunub 'aşā ref' olundıkda ol direk taħammül idemeyüb kırılıb ķaşır münhedim olmuşdur.

Menkabenin Kaynağı: Mehmed Gülşen, **Külliyyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul Bahriye Matbaası, 1338, s. 13-14.

Menkabenin Konusu: Menkabede, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şiddetli bir fırtına olduğu bir günde Üsküdar'dan Sarayburnu'na geçtiği esnada denizin süt liman olması anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Aziz Mahmud Hüdâyî, Sultan Ahmed Camii'inde her cuma günü vaaz etmektedir. Yine bir gün vaaza gitmek için Üsküdar sahiline gelir. Fakat fırtına vardır. Kayıkçılar denize açılmaya cesaret edemezler. Yine de Aziz Mahmud Hüdâyî Sarayburnu'na doğru denize açılır. Denizde şiddetli bir fırtına olmasına rağmen Aziz Mahmud Hüdâyî'nin içinde bulunduğu kayığın etrafı süt liman olur. Aziz Mahmud Hüdâyî ve yanındakiler karşıya salimen geçerler.

Bu sırada padişahın, Topkapı Sarayı'nda fırtınayı seyrederken bulunduğu kasra yıldırım isabet eder. Kasır yıkılmak üzereyken Aziz Mahmud Hüdâyî henüz gelmiştir ve elindeki asa ile koca kasrı ayakta tutar.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Sultan I. Ahmed'in saltanat yılları(1617)¹²⁰

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul, Üsküdar, Sarayburnu, Topkapı Sarayı.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Hüdâyî'nin bazı talebeleri, Sultan I. Ahmed.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki menkabe Hüdâyî'nin en bilinen menkabelerinin başında gelmektedir. Menkabe dinî, mitolojik ve hayalî kökler üzerinde teşekkül etmiştir. Menkabeye göre, Hüdâyî Üsküdar'dan Sarayburnu'na geçmek niyetindedir. Ancak deniz fırtınalı ve dalgalıdır. Kayıkçılar karşıya geçmeye cesaret edememektedir. Hüdâyî ise karşıya geçmek üzere kayığa biner. Kayığın

¹²⁰ Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Sarayburnu'na geçişi Sultanahmed Camii'nde vaaz vermek amacıyla. Bu nedenle menkabede geçen zaman camiinin yapılış tarihi olan 1617'den önce olamaz.

takip ettiği güzergâhta deniz süt liman olmuştur. Burada Hüdâyî'nin tabiat kuvvetlerine hükmetme gücüne sahip olduğu vurgulanmaktadır. Tabiat kuvvetlerine hâkim olma motifi, menkabenin mitolojik köklerden beslendiğini göstermektedir.

Tabiat kuvvetlerine hâkim olma motifi, İslam öncesi inanç sistemlerinden olan Şamanizm'den kaynağını alan bir motiftir.¹²¹ Eski Türklerde tabiat kuvvetlerine hâkim olma İslamiyet'in kabulünden çok daha eskilere dayanmaktadır. Hunlarda hükümdar semavî menşeli olduğu için yağmur, kar, dolu yağdırabilme ve fırtına çıkarabilme gücüne sahiptir. Bu gücü yoğun olarak Şamanlar kullanmaktaydı. Hunlar düşmanlarına savaşta yağmur, kar ve fırtına musallat ederek galip geliyorlardı.¹²²

Bu motif çeşitli menâkıbnâmelerde özellikle de Bektaşî menâkıbnâmelerinde sıkça geçmektedir. Otman Baba bir keresinde İstanbul'da iken olağanüstü bir şekilde şiddetli bir yağmur yağdırmış, İstanbul'da evleri su basmış ve insanlar topluca helak olacaklarını sanmışlardır.¹²³

Tabiat kuvvetlerine hâkim olma motifi İslamî gelenekte de rastlanan bir motiftir. Hz. Peygamber'in mucizeleri arasında kıtlık zamanında dua ederek yağmur yağdırmak da vardır. Yine bazı mutasavvıfların benzer şekilde tabiat kuvvetlerine hâkim olmak suretiyle kerâmet gösterdikleri bilinmektedir. İbrahim Edhem fırtınada batmak üzere olan gemiyi fırtınayı durdurmak suretiyle kurtamıştır. Battal Gazi bir gün kâfirlerle savaştığı esnada bir ara bozguna uğrar. Tam bu sırada dua eder ve bir rüzgâr çıkarır. Rüzgâr kâfirlerin üzerine doğru eser ve onların gözlerini kör eder. Bunu gören Gazi ve askerleri düşman üzerine hamle ederler. Böylece düşmana galip gelirler.¹²⁴

Menkabede ayrıca Sultan I. Ahmed'in Topkapı Sarayı'nda Yalıköşkü yakınındaki fevkânî sultân kasrından dalgaları seyrederken kasra yıldırım isabet etmesi üzerine ölüm tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı anlatılmaktadır. Kasrın

¹²¹ Roux, **a.g.e.**, s. 99.

¹²² Osman Turan, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2000, s. 59.

¹²³ Yunus Yalçın, **Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2008, s. 248.

¹²⁴ Ocak, **a.g.e.**, s. 116.

yıkılmayışı Hüdâyî'nin kerâmeti olarak anlatılmaktadır. Hüdâyî elindeki asayı kasra dayanak yapmıştır. Fiziken mümkün olmayacak şekilde asa koca kasrı yıkılmaktan korumuştur.

Özellikle sözlü kültür ortamında en fazla icra edilen menkabeler arasında olan bu menkabe, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tabiat kuvvetlerine hükmedebilen büyük bir velî olduğu mesajı verilmektedir. Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ve onun şahsında velî zatlara olan saygıyı güçlendirme işlevini yerine getirmektedir. Ayrıca Türklerin inanç sistemlerinden kaynaklı inanç motiflerinin de taşıyıcılığını yapmakta, velî kültürünün bu inanç sistemlerinden beslenerek teşekkül ettiğini anlatmaktadır.

Menkabe Geçen Motifler: F. 900. Kerâmetler, N. 844. Yardımcı Derviş, V. 112. 2. Camiler, V. 220. Velîler.

13. ZEHİRLİ ET

Sultân Ahmed, tenezzühe çıktığı bir gün et kızartmak için bir çukur açtırıp ateş yaktırmıştı. Et, ateşte güzelce kızartılıp yenilmek üzere hazırlandığında Hz. Hüdâyî teşrif etti. Ve padişâhı “zehirlidir” diye eti yemekten men etti. Et orada bulunan bir köpeğe verildiğinde köpek bir müddet sonra öldü. Daha sonra ateş yakılan yer kazıldığında Hüdâyî'nin haber verdiği gibi zehirli bir yılanın parçalarına rastlandı.

Menkabenin Kaynağı: en-Nebhani Yusuf b. İsmail, **Câmiü Kerâmâtî'l Evliyâ**, C. II, Kahire, 1962, s. 452.

Menkabenin Konusu: Menkabe Hüdâyî'nin Sultan Ahmed'i zehirlenmekten kurtarması anlatılmaktadır.

Menkabe Geçen Zaman(lar): Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllar, Sultan Ahmed'in saltanat yılları (1603-1617).

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Sultan I. Ahmed, orada bulunan diğer insanlar.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki menkabenin dinî ve hayalî köklerden beslenerek teşekkül ettiği görülmektedir. Menkabeye göre Sultan Ahmed bir gün tenezzühe çıkar. Ateş yakılıp et pişirilmektedir. O sırada Aziz Mahmud Hüdâyî de gelir. Padişaha etin zehirli olduğunu ve eti yememesini söyler. Et orada bulunan bir köpeğe yedirilir ve köpek ölür. Ateşin yakıldığı yer kazılır ve bir yılanın parçaları bulunur. Hüdâyî olağanüstü bir şekilde etin zehirlendiğini bilir ve padişahı uyarır.

Menkabede Hüdâyî'nin şahsında velî zatların sıradan insanlar gibi olmadıkları, onların üstün güç sahibi kişilikler olduğu mesajı verilmektedir. Bu menkabe Hüdâyî'ye olan sevgi ve saygıyı kuvvetlendirme işlevine sahiptir.

Menkabede Geçen Motifler: B. 19.4.2. Yılan, F. 900. Kerâmetler, N. 844. Yardımcı Derviş, P. 10. Padişahlar, V. 220. Velîler.

14. EN BÜYÜK KERÂMET

Hz. Pîr müşârünileyh efendimiz bir gün saray-ı hümâyûnı teşrif idüp tecdîd-i vuzu'a râğbet buyurmalarıyla legen ve ibrîk gelüp Sulţan Aḥmed Ḥan Ḥazretlerinin cenâb-ı pîre kemâl-i huluş ve ta'zîminden bi'z-zât şu döküp Cenâb-ı Pîr abdest almış valide sulţân dahı abdest ḥavlısını taḥdîm iylediği sırada Cenâb-ı Pîr'in bir kerâmetlerini görseydim, diye sulţan-ı müşârünileyh de ḥaşıl olan bir ḥatıra-i niyâz Hz. Pîr'e münkeşif olarak "Acâib, ba'zı kimseler bizden kerâmet isterler. Pâdişah-ı rûy-ı zemîn şu virüp tâc-ül muḥâdarât valideleri ḥavlı tutmak kadar kerâmet mi olur?" ḥitâb-ı zarifânesiyle izhâr-ı kerâmetle valide ḥazretlerinin müşkilini ḥâll buyurmuşlardır.

Menkabenin Kaynağı: Mehmed Gülşen, **Külliyyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul Bahriye Matbaası, 1338, s. 9-10.

Menkabenin Konusu: Menkabede Hüdâyî'nin abdest alma esnasında Sultan Ahmed'in annesinin aklından geçenleri bilmesi anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Aziz Mahmud Hüdâyî bir gün saraya davetli olarak gider. Bu sırada abdest tazelemek ister. Abdest alması için leğen ve ibrik getirilir. Padişah Aziz Mahmud Hüdâyî'ye abdest alması için su dökmekte, valide sultan da havlu tutmaktadır. Valide sultan içinden Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bir kerametini görmeyi diler. Aziz Mahmud Hüdâyî valide sultanın aklından geçenlere vâkıf olur ve "Acâib, bazı kimseler bizden kerâmet isterler. Cihan padişahı abdest suyumuzu döker, valideleri de havlu tutar. Bundan büyük kerâmet mi olur?" cevabını verir.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği, Sultan Ahmed Han'ın saltanat yılları (1580/81-1617).

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul, Topkapı Sarayı.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Sultan Ahmed Han, Sultan Ahmed Han'ın annesi Handan Sultan.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Menkabe dinî ve hayalî kökler üzerine kurulmuştur. Menkabede anlatılan olay Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllarda geçmektedir. Hüdâyî'nin en çok bilinen menkabelerindendir. Menkabe Hüdâyî'nin olağanüstü bir şekilde Sultan Ahmed'in annesinin aklından geçenleri bilmesini anlatmaktadır.

Halk arasında velî zatlar hakkında anlatılan menkabelerde en fazla rastlanan motiflerden biri de akıldan geçenlerin söz konusu velî tarafından bilinmesidir. Bu motif birçok menkabe metninde yer almıştır. Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi'nde, Abdal Mûsâ bir kazan altın bulunca sahiplerine emaneti gelip almaları için haber gönderir. Kâfirler içlerinden “Bademiz ve domuz etimiz pişmiş ola.” diye geçirirler. Abdal

Mûsâ'ya bu durum malum olur. Aynı velâyetnâmede Teke Beyi, Abdal Mûsâ'nın kerâmetini görünce "Varıp elini öpeyim, erin işi keremdir" diye içinden geçirir. Bu söz Abdal Mûsâ'ya malum olur.¹²⁵ Hacı Bektaş Velî Velâyetnâmesi'nde de bu motif yer almaktadır. Hacı Bektaş'ın halifelerinden Cemâl Seyyîd Hacı Bektaş'ın kendisine de bir yurt göstermesi ve orada irşat vazifesini yerine getirmesi hususunu içinden geçirir. Hacı Bektaş bu duruma vâkîf olur ve ona kendisinin varlık âlemine göçtükten sonra nerede ve nasıl yurt edineceğini söyler.¹²⁶

Yazılı ve sözlü kültür ortamında sıkça rastlanan bu menkabe Hüdâyî'nin insanların içinden geçenleri bilebilen büyük bir zat olduğu mesajını vermektedir. Bu yolla da Hüdâyî'ye olan saygıyı kuvvetlendirme ve velâyet makamına vurgu yapma işlevini görmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: F. 900, Kerâmetler, P. 10. Padişahlar, P. 231. Anne ve Oğlu, (T) V. 58. 6. Namaz Kılmadan Abdest Alma, V. 206. Derviş, V. 220. Velîler.

15. AZİZ MAHMUD HÜDÂÎ'NİN KABİR EHLİNE HÜKMETMESİ

Evliyâullah-ı kirâm hâzerâtının izhâr-ı bürhân ve kerâmete adem-i tenezzül ve râğbetleri ma'lum olmağla beraber li-hikmetin bu gibi ibrâz-ı bürhâna tevessülleri de vâkî'dir. Bu cümleden olmak üzere Sultan Ahmed Han-ı evvel hâzretleri bir gün Hız. pîr-i dest-gîr efendimizi ziyârete gelürler. Ve cenâb-ı pîriñ emr ü arzuları üzerine birlikde tenezzühe çıkarlar. El yevm kabristân-ı kebîr olan Qaraca Ahmed mezarlığına vuşüllerinde Hız. Azîz müşârunileyh "Oğlum bu gün saña kendimi göstereyim mi?" diyerek kabristâna atf-ı nazarla "kûmû" hitâbında bulunmalarıyla kâmilan ehl-i kûbûr arpa başağı gibi kabristân içinde zuhura başlar. Bu hâl hâzret-i pâdişahıñ da manzûrî olduğdan soñra "Üdû" hitâb-ı kerâmet-nişâbıyla ehl-i kûbûr

¹²⁵ Güzel, a.g.e., s. 113.

¹²⁶ Gölpınarlı, a.g.e., s. 79.

yine me'va-yı kâdimlerine ubûr iderler. [] hadîş-i hayr-ül-beşeri sırrına mazhar olan ve re's-i enbiyâ için bu gibi kerâmât u hârk 'âdât müstağni-i ehemmiyetdir.

Menkabenin Kaynağı: Mehmed Gülşen, **Külliyyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul Bahriye Matbaası, 1338, s.12.

Menkabenin Konusu: Menkabede Hüdâyî ve Sultan Ahmed'in berberce çıkmış oldukları bir gezinti esnasında Hüdâyî'nin kabir ehline seslenmesiyle kabir ehlinin mezarlarından kalkması ve tekrar kabirlerine girmeleri anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Sultân Ahmed bir gün Hz. Hüdâyî'yi ziyârete gelir. Hüdâyî'nin arzusu üzerine birlikte tenezzühe çıkarlar. Karacaahmet Mezarlığı'na vardıklarında Hz. Hüdâyî, Sultan'a: "Bugün sana kendimi göstereyim mi?" deyip kabristana bakarak "Kûmû" hitabında bulununca kabir ehli mezarlarından kalkar. Padişâh'ın durumu görmesinden sonra Hüdâyî, "Ûdû" diyerek kabir ehlini mezarlarına gönderir.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllar ve Sultan Ahmed'in saltanat yılları.

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul, Karacaahmet Mezarlığı.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Sultan Ahmed.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Sultan Ahmed ve Aziz Mahmud Hüdâyî arasında geçenlerin anlatıldığı menkabe, dinî ve mitolojik kökler üzerinde teşekkül etmiştir. Sultan Ahmed ve Aziz Mahmud Hüdâyî bir gün beraberce gezintiye çıkarlar. Karacaahmet Mezarlığı'na geldiklerinde Hüdâyî, Sultan'a "Sana kendimi göstereyim mi?" der. Kabir ehline "Kunu!" diye seslenir ve kabir ehli mezarlarından kalkar. Onları "Udu!" nidasıyla kabirlerine gönderir. Bu motif menâkıbnâmelerde sıkça geçen ölüleri diriltme motifini akla getirmektedir.

Menkabemizin mitolojik köklerden beslendiğine işaret eden bu motif Bektaşî

menâkıbnâmelerinde yoğunluk arz etmekle birlikte diğer menâkıbnâmelerde de yer almaktadır. Hacı Bektaş Velî, Malya'da arkadaşı tarafından kazaen öldürülen bir çocuğu hırkasının içine alıp dua etmek suretiyle diriltmiştir.¹²⁷ Mevlânâ da çok sevdiği neyzeni Hamza'yı cenazesi yıkanırken diriltip ayağa kaldırmıştır.¹²⁸ Bu motif Hz. Peygamber için anlatılan bir mucizede de geçmektedir. Kızı ölen adamın biri Hz. Peygamber'e gelerek kızını diriltmesi halinde Müslüman olacağını söyler. Hz. Peygamber adamla birlikte mezarlığa gider ve kızı adıyla çağırır. Kız kelime-i şehadet getirerek ayağa kalkar, adam da Müslüman olur.

Ölüleri diriltme Kitab-ı Mukaddes menşeli bir motiftir. Hz. İsa, ölmüş olan kızını diriltmesi için kendinden ricada bulunan bir adamı kıramaz ve adamın evine gider. Ölen kızın elinden tutar ve onu kaldırır. Kız bir şey olmamış gibi ayağa kalkar. Yine İlya Peygamber de evinde misafir kaldığı ihtiyar kadının ölen oğlunu diriltir.¹²⁹ Ahmet Yaşar Ocak, ölüleri diriltme motifinin bir Hıristiyan azizi olan Saint George için de anlatıldığını söyler. Kâfir bir kral, Saint George'dan mezarda yatan ölüleri diriltmesini ister. Aziz dua eder ve mezardan beş erkek, dokuz kadın, üç de çocuk dirilir.¹³⁰

İlk bakışta devrinde halkın büyük bir iltifatına mazhar olan derin bir saygı oluşturan bir velînin sebepsiz yere kerâmet izhar etmesi akla yakın görünmemektedir. Hele nefsinin adeta öldürmüş bir zat olan Hüdâyî'nin, bunu izhar etmesi düşündürücüdür. Kerâmetin hangi durumlarda izhar edilmesinin caiz görüldüğüne yukarıda değinmiştik. Hüdâyî'nin de sebepsiz yere kerâmetini izhar etmesi pek mantıklı görünmemektedir. Ancak menkabelerin yaratıcıları halk muhayyilesidir. Halk mahayyilesinde velî zatlar oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Öyle ki menkabe anlatılan olay içerisinde Hüdâyî ile birlikte devrin sultanı da bulunmaktadır. Ancak gerçekleşmesi mümkün olmayan bir işi sultan değil Hüdâyî yapabilmiştir. Menkabe burada Hüdâyî'nin şahsında velî zatlari cihan padişahından daha yüksek bir konuma yükseltmektedir. Halk nazarında cihana

¹²⁷ A.e., s. 66.

¹²⁸ Ahmed Eflâkî, **Âriflerin Menkabeleri**, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2006, s. 221.

¹²⁹ Ocak, **a.g.e.**, s. 207-208.

¹³⁰ A.e., s. 209.

sultanlık edenlerden ziyade gönüllere sultanlık eden velîler daha yüksek bir konumda bulunmaktadır. Menkabe padişahlık ve velîlik arasında adeta kıyasa giderek velîliği yüceltmekte ve velîlik makamının daha yüce bir makam olduğu mesajını vermektedir.

Menkabe Hüdâyî'nin şahsında velîlere duyulan saygıyı derinleştirme işlevini yerine getirmektedir. Aynı zamanda devrin sultanı ile mukayese etmek suretiyle Hüdâyî'nin de bir nevi propagandasını yapmaktadır. Hüdâyî'nin şahsında topluma örnek insan modeli sunmaktadır.

Menkabe Geçen Motifler: E. 121.5.2. Mukaddes Adamın Duasıyla Canlanma, E. 151. Tekrar Dirilme/ Diriltme, F. 900. Kerâmetler, P. 10. Padişahlar, V. 220. Velîler, V. 317. Kutsal Yerler (Mezarlık).

16. AZİZ MAHMUD HÜDAYÎ'NİN GENÇ OSMAN'I UYARMASI

Genç Osman ki, Devlet-i Aliyye'nin Duraklama Devri'ne girdiğini görerek bu gidişata dur diyebilmek için yeni hamleler tasarlayan ideal sahibi bir pâdişâhtı. Bu arada hacca gitmeye niyetlendi. O zamana kadar pâdişâhlardan hiçbiri, o devirlerde hacca gidiş-geliş takriben bir yıl sürmesi dolayısıyla devlet nizâmı bozulmasın diye şeyhülislâmların müsâade vermemeleri üzerine hacca gitmemiş, hepsi de vekil göndermek suretiyle bu farîzayı îfâ etmişlerdi. Buradaki nükteyi çok iyi bilen Hüdâyî Hazretleri, Sultan Genç Osman'ın hacca niyetlenip kadîm an'aneyi bozmasını doğru bulmayarak onu îkâz etti, hacca gitmekten vazgeçirmeye çalıştı. Ancak Sultan, gençliği ve tecrübesizliği sebebiyle bu arzusundan vazgeçmedi ve Hüdâyî Hazretleri'nin ısrarlı îkâzlarına rağmen teslîmiyyette zaaf göstererek bu niyetini gerçekleştirme yolunda teşebbüse geçti. Neticede bu teşebbüs, yeniçeriler arasında ciddî bir rahatsızlığa yol açtı. Birtakım fîtnecilerin de müdâhil olmasıyla Sultan'ın Hicaz'a gitmesinden maksadın, oralardan toparlayacağı bir ordu ile yeniçerileri bertaraf edeceği şeklinde anlaşıldı. Sultan'ın bu hamlesini akâmete uğratmak isteyen zorbabaşılar, derhal hâdiseyi körükleyerek taraftarlarını harekete geçirdiler ve târihte "hâile", yâni dram diye anılagelmekte olan mâlum çirkin

cinâyeti işlediler. Bu hâdisе, Hüdâyî Hazretleri'nin mânevî îkâzındaki sır dolu ısrarın ehemmiyetini hazin bir şekilde sergilemiştir.

Menkabenin Kaynağı: <http://www.hudayivakfi.org/aziz-mahmud-hudayi-hz/aziz-mamhmud-hudayi-hayati.html>, 06 kasım 2012.

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin II. Osman'a hacca gitmemesi hususunda uyarı ve telkinlerde bulunması anlatılmaktadır. II. Osman hacca gitmeye karar verir ve bu durum ordu içerisinde rahatsızlığa sebep olur. Meydana gelen hadiseler II. Osman'ın ölümüyle noktanır.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî'nin İstanbul'da bulunduğu ve II. Osman'ı tahttan indirildiği zaman (1622).

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, II. Osman.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki menkabeye tarihî, dinî ve mitolojik kökler zemin oluşturmuştur. Hüdâyî yaşadığı devirde birçok padişahla ve devlet adamıyla yakın ilişki içinde olmuş bir kişidir. Bunlardan biri de Genç Osman'dır. Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Genç Osman'ın akıbetini önceden bilmesini anlatmaktadır. II. Osman, Lehistan Seferi'nde ordunun başarısızlığı üzerine orduda ıslahata gitmek istemektedir. Kızlar Ağası Süleyman Ağa'nın da teşviki ile hac yolculuğuna gitmek istemektedir. Yeniçeri ise hac yolculuğunun bir bahane olduğunu bilerek bu duruma karşı çıkmaktadır. Uzunçarşılı, Tuğî ve Naimâ tarihlerinden nakille hac yolculuğundan önce II. Osman'ın bir rüya gördüğünü söyler. II. Osman bu rüya üzerine tereddüte düşer. II. Osman'ın bu rüyasını önce hocası Ömer Efendi'ye tevil ettirdiğini, Ömer Efendi'nin ise rüyasını hacca gitmesi yönünde tabir ettiğini nakleder. II. Osman'ın tatmin olmayıp rüyasını Aziz Mahmud Hüdâyî'ye tevil ettirdiğini Hüdâyî'nin bu rüyayı hayra yormadığını ve kötü bir olayın

yakın zamanda vuku bulacağını bildirdiğini kaydeder.¹³¹ Sonrasında Sultan Mustafa tahta çıkarılıp II. Osman katledilmiştir.¹³² Menkabe temelde bu tarihî olay üzerine kurulmuştur. Tarihî kanaklarda var olan bu hadise halk muhayyilesinde menkabe olarak şekillenmiştir.

Menkabede Hüdâyî'nin olmaları önceden bilmesi kuvvetlice vurgulanmıştır. Velî zatlar hakkındaki inanışlardan biri de olmaları önceden bilmeleridir.¹³³ Gaipen ve gelecekte haber vermek, Türklerin İslamiyet öncesi inanç sistemlerinden olan Şamanizm kaynaklı bir motiftir. Menâkıbnâmelerde özellikle de Bektaşî menâkıbnâmelerinde en sık rastlanan motiflerdendir. Abdal Mûsâ gerçek velî olduğuna inanmayan Teke beyinin, kendisini yakmak üzere ateş hazırlattığını müritlerine haber vermiştir.¹³⁴ Yine Hacı Bektaş, suçsuz bir adamı kurtarmak üzere Kayseri beyine müracaat etmiş ve red cevabı almıştır. Bunun üzerine beye asılarak öldürüleceğini haber vermiştir. Hacı Bektaş oradan ayrılınca da sultanın askerleri gelip beyi alıp götürmüşler ve idam etmişlerdir.¹³⁵

Bu menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yazılı, sözlü ve elektronik kaynaklarda yaşayan ve yayılan menkabelerindendir.

Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin gaibden haber verecek kadar büyük bir velî olduğu ve padişahlara tavsiyelerde bulunacak kadar da saygın bir yeri olduğu mesajı iletilmektedir. Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültürünü destekleme ve velîlere toplumda statü kazandırma işlevini yerine getirmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: C. 900. Yasağın Çiğnenmesi Nedeniyle Cezalandırılma, M. 21. Kralın Kararı, M. 101. Kaderin Değişmezliği, M. 300. Kehânetler, M. 361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman, N. 844. Yardımcı Derviş, P. 10. Padişahlar, P. 461. Askerler, P. 600. Gelenekler, Q. 211. Ölümle

¹³¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. III. I. Kısım, 4. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998, s. 133-135.

¹³² **A.e.**, s. 141; Zeynep Aycibin, **Kâtip Çelebi, Fezleke, Tahlil ve Metin**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 682.

¹³³ Velî zatlar hakkındaki inançlar ile ilgili olarak bakınız. Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru**, (İnançlar, Töre ve Törenler, Oyunlar), s. 43-45.

¹³⁴ Güzel, **a.g.e.**, s. 142-143.

¹³⁵ Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 67.

Cezalandırma, V. 207. İmam (Şeyhülislam), V. 220. Velîler, V. 532. Mekke'ye Giderek Hacı Olma.

17. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ'NİN HANIMINA SABIR GÖSTERMESİ

Hüdâyî Hazretleri Üsküdar'a geldikten sonra bir gün Bursa'dan misafirleri geliyor. Sabah namazı vakti misafirler kapıyı çalıyor. Kapıyı hanımı açıyor. Misafirler Hüdâyî Hazretlerinin evde olup olmadıklarını soruyorlar. Kadın birden celalleniyo, "Ne efendisi ne hazretleri!" diyor kocasının ardından ona saymaya başlıyor. Adamlar camiye giriyorlar. Sabah namazını kılıyorlar. Fakat Hüdâyî hâlâ yok. Adamlar oradakilere soruyorlar. Hüdâyî Hazretlerinin Sultanahmet'e namaza gittiğini, onu Şemsipaşa Camii'nin önünde bekleyin diyorlar. Adamlar Hüdâyî'yi beklerken Hüdâyî Hazretleri burak-ı nebi gibi beyaz bir at üzerinde denizin içinden geliyor. Deniz yarılmış Hüdâyî de atıyla geliyor. Adamlar şaşıyorlar. Hüdâyî karaya çıkınca attan iniyor ve at birden ortadan kayboluyor. Sonra Hüdâyî Hazretleri misafirleriyle sohbet ederken içlerinden ona en yakın olanı: "Efendim denize hükmediyorsunuz, ata hükmediyorsunuz ama eve gittik hanımınız size hakaretler etti. Bu hal nedir?" diye soruyor. "Evladım, biz evde ona sabretmeseydik Allah bize bunları lütfetmezdi." diyor.

Menkabenin Kaynağı: Hüseyin Karadağ, 1952, Adana, Üniversite, Emekli İmam-Hatip.

Menkabenin Konusu: Menkabede Hüdâyî'yi ziyaret etmek için Bursa'dan misafirlerinin gelmesi ve Hüdâyî'nin bir at üzerinde denizi yarararak boğazı geçip Üsküdar Şemsipaşa Camii'nin yanında misafirleriyle mülaki olması anlatılmaktadır.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllar (1580/81-1628).

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul, Hüdâyî'nin evi, Sultanahmet Camii, Şemsipaşa Camii, İstanbul Boğazı.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hanımı, Bursa'dan gelen misafirler.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki menkabe dinî, hayalî ve mitolojik köklerden beslenerek teşekkül etmiştir. Menkabeye göre, Bursa'dan Hüdâyî'yi ziyaret etmek üzere misafirleri gelmiştir. Misafirler sabah namazı vaktinde gelmişlerdir. Hüdâyî evde yoktur. Kapıyı hanımı açar ve Hüdâyî için ileri geri konuşur. Misafirler bu duruma çok şaşırırlar. Sonra Hüdâyî'yi beklemek üzere Şemsipaşa Camii'nin olduğu yere gelirler. Bakarlar ki Hüdâyî bir at üzerinde denizi yararak gelmektedir. Attan indikten sonra at birden kaybolur. Menkabede öne çıkan motifler "olağanüstü at" ve "denizin yarılması"dır. Menkabenin hem dinî hem de mitolojik zeminini oluşturan denizin yarılması motifi Kitab-ı Mukaddes'te ve Kur'an-ı Kerim'de geçen Hz. Musa'ya ait olan kıssayı akla getirmektedir. İsrailoğullarını Firavun'un zulmünden kurtarıp Filistin'e götüren Hz. Musa, Kızıldeniz'in kıyısına gelince Firavun'un ordusu tarafından kısıtılır. O sırada Hz. Musa, Allah'ın asasını yere vurması emrine uyarak denizi yarar ve İsrailoğullarını karşıya geçirir.¹³⁶ İsrailoğulları karşı kıyıya geçince deniz tekrar kapanır ve Firavun askerleriyle beraber boğulur.¹³⁷ Denizi yarıp geçme motifi **Velâyetnâme**'de de geçmektedir. Hacı Bektaş'ın müritlerinden Cemâl Seyyîd'in Asıldoğan adında bir oğlu vardır. Asıldoğan Rumeli'ye geçtiği sırada gemiciler ve kayıkçılar kendisine vasıta vermezler. Bunun üzerine Asıldoğan denize doğru yürümeye başlar ve deniz yarılarak kara olur.¹³⁸ Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin denizden beyaz bir at ile çıkıp gelmesi "Atlı Hızır" şahsiyetini akla getirmektedir. Ahmet Yaşar Ocak, Atlı Hızır şahsiyetinin eski Türk inanç sistemlerinden Şamanizm'den kaynaklandığını belirtmektedir. Menâkıbnâmelerde ve diğer halk anlatı türlerinde kahramanlar hep

¹³⁶ Ömer Faruk Harman, "Musa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXXI., s. 209. Ömer Faruk Harman ilgili makalesinde Firavun'un Kızıldeniz kenarında pişman olduğunu, Hz. Musa'nın İsrailoğullarının sitemi üzerine Kızıldeniz'i ikiye yarıp geçtiğini, Firavun ve askerlerinin boğulduğunu belirtir.

¹³⁷ Yıldırım, **a.g.e.**, s. 375.

¹³⁸ Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 80.

boz ve kır atlı olarak yer almaktadırlar.¹³⁹ Hızır'ın boz atının su motifiyle birleştiği de önemli bir ayrıntıdır. Hızır'ın atı velîyi sırtına alarak ikiye yarılan denize doğru ilerler ve ortadan kaybolur.¹⁴⁰

Olağanüstü at motifi diğer halk anlatılarında da karşılaştığımız bir motiftir. At, destanlarda Alperen tipinin can yoldaşı ve en yakın arkadaşı olmasıyla öne çıkar. Masallarda ve halk hikâyelerinde olağanüstü özellikler göstererek metinlerde yerini alır. Köroğlu'nun kıratı onu kale duvarlarını yıkarak kaçarır.¹⁴¹ At masallarda insan gibi konuşma ve denizin dibine kadar inebilmeyi başarır.¹⁴²

Yazılı ve elektronik kültür ortamında rastlayamadığımız bu menkabe, sözlü kültür ortamında yaşamaktadır. Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ne denli olgun ve sabırlı bir kişilik olduğu ve bu sabrıyla ilahî ikramlara mazhar olduğu mesajı verilmektedir. Menkabe, velâyet makamına erişmede sabrın önemini vurgulama ve Aziz Mahmud Hüdâyî'yi yücelterek onu topluma örnek bir kişilik olarak sunma işlevlerini yerine getirmektedir. Ayrıca İslamiyet öncesi Musa Peygamber'e ait olan bir inanç motifini günümüze taşımaktadır.

Menkabe Geçen Motifler: F. 900. Kerâmetler, (T) F. 980. Olağanüstü At, H. 1553. Sabır İmtihanı, P. 210. Karı Koca, Q. 64. Sabır Mükâfatlandırılır, V. 56.1.1. Sabah Namazı, V. 111. Kiliseler Camiler, V. 201. Allah, V. 220. Velîler, V. 227. Velîlerin Tanrı Misafiri Var, W. 26. Sabır Tahammül.

18. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ HIZIR'IN KARDEŞİ İLYAS'LA BİRLİKTE

Bir gün vekil olarak gönderilen nedimlerden biri şeyhi makamında bulamayınca Bulgurlu'daki çilehanesine gitmiş, ne görsün? Sahibi kerâmet görülüp

¹³⁹ Ferhat Aslan, "İstanbul'da Hıdrellez Geleneğinin Geçmişi, Bugünü ve Yarını", **Folklor/Edebiyat**, C. 18, S. 71, Y. 2012, s. 207

¹⁴⁰ Ahmet Yaşar Ocak, **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2007, s. 120-123.

¹⁴¹ Alptekin, **a.g.e.**, s. 308.

¹⁴² Esmâ Şimşek, **Yukarı Çukurova Masallarında Tip ve Motif Araştırması**, C. I, **İnceleme**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 1999, s. 279.

kendisinden nasib beklenilen Pîr karşısına gözler kamaştırıcı bir genç almış sohbet. Vezir hemen selâmı arz edip baş kestikten sonra uzaklaşmış, mal bulmuş mağribî gibi koşarak bu haberi padişaha yetiştirmiş, bunu işiten padişah veziri gibi içten çürümüş bozulmağa yüz tutan akidesinin şevkiyle ertesi gün soluğu Üsküdar'da almış o da ne görsün, aynı hal! Ufak bir aramadan sonra hafif bir müsaade talebiyle ayaklanmış, şeyh:

— Biz de karşıya geçmek istiyoruz kayığa kabul olunursak birlikte gidelim, denilince, ister istemez "Buyurunuz." demiş. Ahmed Han'la Şeyh yan yana çocuk karşılarında Kızkulesi ile Sarayburnu arasına varılınca eli küpeştede bulunan padişahın senelerden beri parmağında gezdirdiği yüzüğü denize düşürmüş, çocuk atlamış yüzüğü şeyhe, uzatmış ve gözden nihan olmuş. Padişah:

— Aman çocuk boğuldu! diye bağırınca Aziz Efendi:

— Senin su-i zanla gördüğün bu mahcup civan Hızır aleyhisselâmın kardeşi İlyas'tır, cevabını vermiş.

Menkabenin Kaynağı: Reşad Ekrem Koçu, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. III, s. 1721.

Menkabenin Konusu: Menkabe Hüdâyî'nin Hızır'ın kardeşi İlyas'la beraber oluşu konu edilmektedir.

Menkabe Geçen Zaman(lar): Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllar ve Sultan I. Ahmed'in saltanat yılları (1603-1617).

Menkabe Geçen Mekân(lar): İstanbul, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Bulgurlu'daki çilehanesi, İstanbul Boğazı.

Menkabe Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, İlyas Peygamber, Sultan Ahmed Han, sultanın veziri.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Menkabe dinî, hayalî ve mitolojik köklerden beslenerek teşekkül etmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Hızır'ın kardeşi

İlyas'la birlikte oluşu menkabenin hayalî ve mitolojik köklerine işaret etmektedir.

Menkabeye göre, padişahın vekillerinden biri Hüdâyî'yi Bulgurlu'da son derece yakışıklı bir delikanlıyla sohbette bulur. Bu durumu Hüdâyî gibi bir zata yakıştıramaz. Padişah da veziri dinledikten sonra aynı düşüncelere kapılır. Ertesi gün Sultan bizzat Hüdâyî'nin yanına gelir ve aynı manzarayı görürse de bir şey söylemez. İşin aslını hep birlikte kayıkla karşıya geçerlerken öğrenir. Delikanlı, parmağından düşen yüzüğü getirir ve gözden kaybolur. Sultan çocuğu boğuldu zanneder. Hüdâyî bu sırada ona, delikanlının İlyas olduğunu söyler.

Burada öne çıkan motif Hüdâyî'nin Hızır'ın kardeşi İlyas'la beraber olmasıdır. İlyas halk arasında Hızır'la beraber anılır. İslam mitolojisinde, Hızır'la İlyas arasındaki benzerlikler dolayısıyla Hızır, İlyas (İlya)'la aynı şahsiyet olarak görülmektedir. İlyas Peygamber'le ilgili ayetlerde kesin bilgiler olması İslam müelliflerini Hızır ve İlyas'ı aynı şahsiyet olarak görmekten alıkoymuştur. Onlar da Hızır ve İlyas'ı yılın belli zamanlarında bir araya gelip belli işleri birlikte yapan iki ayrı şahsiyet olarak algılamışlardır. İslam milletlerinde, Türklerdeki Hıdırellez merasimleri gibi Hızır ve İlyas'ın yılın belli zamanlarında bir araya geldikleri günlerde çeşitli merasimler düzenlenmektedir.¹⁴³

Halk inanışlarında İlyas Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'de geçtiği şekliyle değil Hızır'la aynı nitelikte ona eş bir karakter olarak şekillendiği görülmektedir. Ancak Ahmet Yaşar Ocak'ın da dikkati çektiği gibi, tasavvufta ve halk inançlarında İlyas'ın Hızır'ın yanında daha sönük bir karakter olarak algılanması önemli bir husustur. Hızır ve İlyas ilişkisi halk inançlarında bazen belirginliğini kaybetmektedir. Bazen Hızır ve İlyas tek bir kişiymiş gibi algılanmaktadır. Fakat Ocak'a göre, Hızır-İlyas'tan asıl kastedilen Hızır'ın ta kendisidir. Aslında Hızır'ın İlyas'tan başka bir şey olmadığı açıktır.¹⁴⁴

Halk muhayyilesinde Hızır ve İlyas arasında yapılan iş bölümüne göre Hızır denizlerde İlyas karada görevlidir. Yukarıdaki menkabede İlyas olarak takdim edilen delikanlı padişahın denize düşen yüzüğünü suya atlayıp çıkarmıştır. İlyas olarak

¹⁴³ Ocak, **a.g.e.**, s. 81.

¹⁴⁴ **A.e.**, s. 125.

takdim edilen şahsiyetin suda yardıma koşması, yukarıda belirtildiği gibi halk arasında bu iki şahsiyetin bir görüldüğünün işaretidir. Halk muhayyilesinin ürünü olan menkabeler bu konuda halkın algılayışını bu şekilde yansıtmaktadır.

Yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz bu menkabe Hüdayî'nin İlyas'la beraber oluşu anlatılmaktadır.

Menkabe velî zatlar hakkında olumsuz düşüncelere sahip olmanın yanlış olduğu mesajını vermektedir. Onlar nefislerini terbiye etmiş, Allah'a dost olmuş kişilerdir. Menkabe Hüdayî'nin kutsiyetini koruma ve ona olan saygıyı kuvvetlendirmektedir. Aynı zamanda halk arasında yerleşmiş olan Hızır-İlyas kültürünü de canlı tutmakta, bu konudaki inançların koruyuculuğu işlevini yüklenmektedir.

Menkabe Geçen Motifler: F. 900. Kerâmetler, P. 10. Padişah, P. 361. Sadık Hizmetkâr (Padişahın nedimi), V. 206. Hızır, V. 220. Velîler V. 254. Selamlaşma, (T) V 217. Peygamber olarak İlyas.

19. KİMYA İLMİ NEDİR?

Kimyâ ile uğraşanlardan biri güyâ cenâb-ı Pîr efendimiz âzretleriniñ, kimyâgerlikde pek şani' ve mâhir olduklarını haber alarak cenâb-ı Pîr âzretlerine müraca'atla taḥşîl-i fen temennisinde bulunur. Zât-ı ifḥam Ḥz. Azîz ise dergâh-ı feyz-penâh-ı 'âlîlerinde bir aşma çardağı altında istirahat-ı güzîn-i inziva bulunuyorlar imiş. Esasen ḥalk-ı celil cenâb-ı Aḥmedî ile müteḥallık olan Ḥz. Azîz erbâb-ı hacât ve müracaatdan hiçbir kimseyi redd itmek i'tiyadında olmadıklarından zâ'ire sebep-i müracaatını su'al ile taḥşîl-i fen zımnındaki müraca'at cevânibi istima' buyurduktan soñra "Evet oğlum ilm-i kimyâ blürüm." zımnında muḳabeleten i'tâ'-yı cevâb lüṭfkârlığında bulunurlar. Zâ'ir ise tekrar niyaz ile fi'len ibrâz-ı ma'rifet buyurulmasını istirḥam itmesiyle Ḥâzret-i müşârunileyh efendimiz

aşmadan bir yaprak koparup nefh ile altuna tahavvül iden yaprağı zâ'ire virirler ve bu kerâmet-i 'âlîyelerini zâiriñ istirhâmı üzerine üç def'a tekrar buyururlar. O nefh-i iksirâne ile yaprakların altuna tahavvülünü gören zâ'ir tahvîl-i vaqî'in kendüsince de müyesser-ül huşûl olacağı zannıyla bu 'ameliyeyi huzur-ı hazretde icraya cür'et iderse de bir şemere haşıl olmadığını görünce "Efendimiñ nefhi gibi ben de nefh itdim olmadı." diyerek i'tirâf-ı 'acizde bulunmasıyla kûtb-ı 'âzam efendimiz hazretleri "Oğlum kimyâ öğrenmek nefsinı kimyâ itmekden ibâretidir. Evvelâ nefsinı kimyâ itmeğe çalış. cevâb-ı hikmet beyânıyla irşâdâtta bulunurlar.

Menkabenin Kaynağı: Mehmed Gülşen, **Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul Bahriye Matbaası, 1338, s. 11.

Menkabenin Konusu: Menkabede Hüdâyî'nin kimya ilmini öğrenmek isteyen bir gence asıl meselenin nefsi kimya etmek olduğunu, asma yaprağını altına çevirerek anlatması konu edilmiştir.

Menkabenin Özeti: Kimya ilmine meraklı biri, bir gün Aziz Mahmud Hüdâyî'ye gelir. Ona kimya ilmini bilip bilmediğini sorar. Aziz Mahmud Hüdâyî de kimya ilmini bildiğini söyler ve bir asma yaprağını nefesiyle altına çevirir. Adamın ısrarıyla Aziz Mahmud Hüdâyî üç defa tekrar eder. Daha sonra adam asma yaprağını altına çevirmeyi dener. Ancak başarılı olamaz. "Efendim gibi, ben de asmaya nefes verdim ama olmadı." der. Bunun üzerine Aziz Mahmud Hüdâyî adama kimya öğrenmenin nefsi kimya etmekten ibaret olduğunu söyler ve öncelikle nefsinı kimya etmesini nasihat eder.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllar (1580/1581-1628).

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, kimya ilmine meraklı

biri.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki menkabe dinî ve hayalî köklerden beslenerek teşekkül etmiştir. Bir genç, Hüdâyî'nin kimya ilminde mahir olduğunu duyar ve kendisinden bu ilmi tahsil etmek ister. Hüdâyî asma ağacından bir yaprak koparır ve nefesiyle yaprağı altına çevirir. Bunu gencin isteği üzerine üç defa tekrar eder. Genç onun yaptığı gibi asma yaprağını nefesiyle altına çevirmeye çalışıp başarılı olamayınca Hüdâyî, ona kimya ilminin aslında nefsi kimya etmek olduğunu yani nefsi terbiye etmek olduğunu söyler.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bu sözleri tasavvuf eğitiminde çok önemli bir yeri dolduran nefisle mücadeleye dikkat çekmektedir. Manevi makamlara ulaşmada nefis aşılması gereken bir engeldir. Hz. Peygamber'in hadisinde nefisle mücadele büyük cihat olarak geçmektedir.

Menkabede öne çıkan motif asma yaprağını altına çevirme motifidir. Hüdâyî asma yaprağının mahiyetini değiştirmiştir. Cisimlerin mahiyetini değiştirme motifi Hacı Bektaş Velâyetnâmesi'nde de karşılaştığımız bir motiftir. Hacı Bektaş kendisine buğday vermeyen köylülerin buğdaylarını taşa çevirir. Köylülerin evlerinde bulunan altınları da yine taşa çevirir.¹⁴⁵

Yazılı ve sözlü kültürden derlediğimiz bu menkabe her iki ortamda da aşağı yukarı aynı şekilde anlatılmaktadır. Ancak sözlü kültür ortamında derlediğimiz metinde Aziz Mahmud Hüdâyî asma yapraklarına bir şeyler okuduktan sonra nefes verir. Bu ayrıntı halk arasında büyü ve sihre dayalı uygulamaların ne denli yaygın olduğunu göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Menkabede verilen mesaj insan için her şeyden önemli olanın nefsi terbiye etmek olduğudur. Menkabe öncelikle Hüdâyî'ye olan saygıyı kuvvetlendirmekle beraber insanlara nefis terbiyesinin ne denli önemli olduğunu anlatma işlevini yerine getirmektedir.

¹⁴⁵ Gölpınarlı, a.g.e., s. 34.

Menkabede Geçen Motifler: D. 1273. Sihirli Formül (Söz), F. 900. Kerâmetler, H. 501. Akıl İmtihanı, H. 506. Beceriklilik İmtihanı, H. 508. Muayyen Sorulara Cevap Bulma İmtihanı, P. 10. Padişahlar, V. 220. Velîler, Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç.

20. BEYT-İ MUKADDES'TE NAMAZ

Şeş cihât-ı kâinata aks-i endâz-ı hürmet ve tevķîr olan kerâmât-ı celile-i Hż. Pîr günüñ birinde bir faķîr seyyâhın da resîde-i sem‘ hayreti olur. Ve ilk fırsatda dergâh-ı mu‘allâya gelerek huzur-ı hâzretle kalben ve ruhen bir feyz ü inbisât bulur. Faķat zât-ı reşâdet-simâtiñ kıymetdâr bir kürk içinde mevķi‘-nişîn izz u ikbâl oluşunu da tarîkat ve ma‘neviyatla birâz nâ-bemaħal görür. Vaktâ ki şâlât-ı vusţâ zaman-ı mağfireti şerefhulul ile cema‘at-i hâzıra edâ-yı sünnete mübaderet eylerler. Farz kılınmak üzre hîyn-ü kâmet ü kıyâmda Hż. Pîr efendimiz seyyâhıñ kolundan tutup edâ-yı şâlâta ihzâr itmeleri sırasında derviş-i nâ-pühteniñ kalbinden "Sünneti edâ itmeden farza tırıyor." gibi bir hatıra-i i‘tirâz ve muaheze hârice çıkmak isterse de bi't-tabi yutğunur ve hemen arkasındaki postı bırakır. Hż. Pîr de kürkünü çıkarır. Kalkarlar farza şuru‘ edecekleri zamân seyyâh-ı tîre-i dîl kendini huzur-ı beyt-i muğaddesde bulur ve beht ü hayretler içinde namazı bitirdikten soñra "Efendim postum dergâhta kaldı" diyince "Bizim kürk de orada kalmadı mı?" cevab-ı ‘itâb-âmiziyle derviş-i i‘tirâz-ı der-pîşi ilzâm ve hemen biçareyi huzur-ı muhteremlerinde zânû-zede-i i‘zaz ve ikrâm iyledi.

Menkabenin Kaynağı: Mehmed Gülşen, **Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul Bahriye Matbaası, 1338, s. 8.

Menkabenin Konusu: Menkabede Hüdâyî'nin beraberindekilerle Beyt-i

Makdis'te namaz kılması konu edilmiştir.

Menkabenin Özeti: Hüdâyî'nin şöhretini duyan fakir bir seyyah bir gün ondan feyz almak üzere dergâhına gelir. Hüdâyî'yi kıymetli bir kürk içinde görür. Bu durumun tarikat ve meneviyata uygun düşmediğini düşünür. Bu arada namaz vakti olduğundan namaza durulmak üzeredir. Namazın sünneti kılınmadan farz için kamet getirilir. Adam bu hali de yadırgar. Namaza durulurken Hüdâyî adamın kolundan tutar ve her ikisinin de sırtlarındaki post ve kürkler omuzlarından yere düşer. Adam bir anda kendisini ve beraberindekileri Beyt-i Makdis'te bulur. Adam hayretler içindedir. Namaz kılındıktan sonra tekrar dergâha dönerler. Sonrasında Hüdâyî seyyaha iltifat eder.

Menkabe Geçen Zaman(lar): Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllar.

Menkabe Geçen Mekân(lar): İstanbul, Beyt-i Mukaddes.

Menkabe Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin müritleri, seyyah.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait olan bu menkabe dinî ve hayalî kökler üzerine kurulmuştur. Hüdâyî berberindekilerle zaman ve mekânın üzerine çıkarak namaz vaktinde bir anda Beyt-i Makdis'e gitmiştir. Orada namazı kıldıktan sonra da yeniden dergâhına dönmüştür. Velî zatların, bast-ı zaman tayy-ı mekân yani zaman ve mekânın üstüne çıkmalarının menkabelerde sıkça rastlanan bir durum olduğuna yukarıda örnekleriyle değinmiştik.

Menkabe verilmek istenen mesaj dış görünüşün aldatıcı olduğudur. Aziz Mahmud Hüdâyî, seyyah kendisini ziyarete geldiğinde oldukça kıymetli bir kürk içindedir. Seyyah bu durumu tarikat ve maneviyata muhalif görür. Ardından namazın sünnetinin kılınmadan farza durulması da zahiren seyyah için olumsuz bir tablodur. Ancak dış görünüş aldatıcıdır. Seyyahın bunu anlaması uzun sürmez. Kendisini bir anda Beyt-i Makdis'te bulur. Aziz Mahmud Hüdâyî zahiren tarikat ve maneviyata muhalif gözükse de manen erişilmesi güç bir noktadadır. Fiziken mümkün olmayan bir işi olağanüstü bir şekilde gerçekleştirmiştir. Menkabe bu yolla

insanlara dış görünüşün aldatıcılığını göstermektedir. Önemli olan kalbin temiz olmasıdır. Kulun kalben Allah'a bağlı olmasıdır.

Yazılı kültür ortamından derlediğimiz bu menkabe her ne şartla olursa olsun velî zatlar hakkında olumsuz düşünceler beslememek gerektiği mesajını da iletir. Bu yolla velî zatların kutsiyetini koruma ve onlara olan saygıyı ve sevgiyi kuvvetlendirme işlevini yerine getirmektedir. Ayrıca insanlara kalp temizliğinin ve Allah'a yakın olmanın önemini kavratma işlevini yerine getirmektedir.

Menkabe Geçen Motifler: D. 2120. Sihirli Yolculuk, F. 900. Kerâmetler, V. 56.1.3. İkinci Namazı, V. 220. Velîler.

21. VELÎYE DE DELÎYE DE LAZIM OLAN

Yine günlerde bir gün ağnıyâ-yı ümmetten bir zât cenâb-ı Pîriñ derece-i ‘âliye-i velâyetpenâhilerini yakından görmek ve huzuran aňlamak sevdasına düşer ve şerefıyâb-ı huzur olur. Ancak min kablırahman perverişyâb naz u na‘im u her hal u şanı elsine-i âra-yı ta‘ziz ü tekrîm olan şeyh-i ‘âli-câh u dil-âgâh hâzretlerini - kalbinde muzmer bulındırdığı bir keyfiyet ve kemmiyetle - tecrübe emelinden vazgeçemez. ‘Avdetinde hâzretin seccadeleri yânına bir avuç tıldırarak kadar altun çıkınıını bırakmasını mütea‘kip pîr-i vâcibü'l tevķîr efendimiz "Mevlânâ lütfen bırakmış olduğınız akçe ile hem dünyâ hem ukbâ yapılır. O, velîye de delîye de lâzımdır. Ber-hayât bulunanların da şühedâ-bih-i nûş-ı memât olanlarıñda işine yarar. İşte bu sebeplerden tolayı bi't-tabi‘ maḥalline ḥayra şarf olunmak üzere kabûlünde maḥzûr görmüyorum. Adem-i kabûl ile reddini muvafık bulmuyorum." diyince o zât da dest-pusi-i tebcîl olarak efendimiz abd-i ‘âciziñ de kalbimde tutduğım ve ruḥumda gizlediğim fikr ü niyet de ‘aynen yâd u irâd buyırılan kelimât ve ifâdâd-ı mürşidânelelerinden ibaretdir diye enfâs u tevcihât-ı pür berekât-ı devlet ve reşâdetlerinden caşşe-çîn istifâde ve iltifât olarak rû-be-râh ‘avdet olmuştur.

Menkabenin Kaynağı: Mehmed Gülşen, **Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul Bahriye Matbaası, 1338, s.8.

Menkabenin Konusu: Menkabede Hüdâyî'nin methini duyan bir zatın ziyareti ve Hüdâyî'nin zatın aklından geçenleri bilerek seccadeye bıraktığı parayı hayra kullanılmak üzere aldığı anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Bir gün zengin bir adam Aziz Mahmud Hüdâyî'nin huzuruna gelir. Bir ara Hüdâyî'nin seccadesinin altına bir kese altın bırakır. Aziz Mahmud Hüdâyî duruma vâkîf olur ve adama bu bir kese altını hayra sarf edilmek üzere kabul ettiğini söyler. Adamın altın kesesini oraya koyma sebebi de hayra sarf edilmesidir.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllar (1580/81-1628).

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin dergâhı.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, onu ziyaret gelen zengin bir adam.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki menkabe dinî ve hayalî kökler üzerine kurulmuştur. Menkabeye göre zenginin biri Hüdâyî'yi ziyaret eder. Sohbetinde bulunur ve seccadesinin altına bir miktar para bırakır. Hüdâyî bırakılan parayı hayra sarfedilmek üzere kabul ettiğini söyler. Parayı bırakan zat aklından geçenlerin de bu olduğunu ifade eder.

Menkabede dikkati çeken motif, aynı zamanda menkabenin hayalî kökü diyebileceğimiz akıldan geçenleri bilme motifidir. Hüdâyî zatla hiç konuşmamasına rağmen parayı seccadenin altına ne niyetle bıraktığını olağanüstü bir şekilde bilmiştir.

Menkabede Hüdâyî'nin ne büyük bir zat olduğunun yanında aynı zamanda

hayır sahibi, fakir fukarayı kollayan bir kişilik olduğu mesajı verilmektedir. Tasavvuf yoluna girdiği dönemde kendi malını mülkünü fakir fukaraya dağıtması Hüdâyî'nin bu yönünü gösteren başka bir hadisedir. Hakkında bu yönde menkabelerin teşekkül etmesi, halkın onu fakir fukarayı kollayan mübarek bir kişilik olarak benimsemesinin bir yansımasıdır. Halk muhayyilesinde Hüdâyî toplumun her kesimine karşı son derece duyarlı bir velîdir. O, devlet ricaline, padişahlara ve toplumun diğer kesimlerine hitap eden bir mutasavvıftır. Bu menkabe Hüdâyî'nin şahsında velî zatlar ile halk arasındaki münasebetin de resmini çizen bir menkabedir.

Menkabe Hüdâyî'ye hem de onun şahsında bütün velî zatlara olan saygıyı pekiştirme işlevini görmektedir. Zengin ve fakir arasındaki yardımlaşmayı göstererek dinî öğretilere ve toplumsal dayanışmaya vurgu yapmaktadır. Aynı zamanda zengin olanların fakirlere yardımcı olmasını göstererek topluma örnek insan modelini sunmaktadır.

Menkabede Geçen Motifler: A. 800. Dünya (Arz), F. 900. Kerâmetler, P. 150. Zengin Adamlar, V. 220. Velîler, V. 400. Hayır İyilik Yapma.

22. DENİZE DÜŞEN MÜHÜR

Devrin sultânı, vezîr-i azamını azletmiş ve vezaret mührünü Üsküdar'da oturan bir başka vezire göndermişti. Ancak elçi bir deniz kazasına uğrayarak boğulmuştu. Bu haber sultana ulaşınca derhal Hüdâyî'ye gitti ve olanları anlattı. O da seccadenin altından suları damlayarak aldığı mührü sultana takdim etti.

Menkabenin Kaynağı: en-Nebhani Yusuf b. İsmail, **Câmiü Kerâmâtî'l Evliyâ**, Kahire, 1962, C. II, s. 452.

Menkabenin Konusu: Menkabe Hüdâyî'nin denize düşen vezâret mührünü olağanüstü bir şekilde elçiye takdim etmesini anlatmaktadır.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllar (1580/81-1628).

Menkabede Geçen Mekân(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî'nin dergâhı, İstanbul Boğazı.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, devrin sultanı, sultanın elçisi.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Menkabe dinî ve hayalî köklerden beslenerek teşekkül etmiştir. Menkabenin yazılı kültür ortamında yer alan anlatmasında padişah bizzat Hüdâyî'ye denize düşen mühür için müracaat etmiştir. Hüdâyî ise seccadesinin altından çıkan mührü padişaha takdim etmiştir. Menkabe denize düşen ve o günün şartlarında bulunması mümkün olmayan mühür Hüdâyî'nin olağanüstü bir şekilde ortaya çıkarmasını vurgulamaktadır.

Bu menkabe yazılı ve sözlü kültürden derlediğimiz bir menkabedir. Sözlü kültür ortamından yaptığımız derleme yazılı kültür ortamında derlediğimiz anlatıdan farklılıklar arz etmektedir. Menkabenin sözlü anlatımında ayrıntılar değişmektedir. Bu durum bize sözlü kültür ortamında bu menkabenin pek bilinmediği izlenimini vermektedir. Derleme yaptığımız kaynak kişinin anlatımını icra edişi bu hissimizi kuvvetlendirmektedir.

Menkabede Hüdâyî'nin gerçekleşmesi mümkün olmayan işleri başarabilen büyük bir velî olduğu mesajı verilmektedir. Bu yolla menkabe, Hüdâyî'nin halk arasındaki şöhretini pekiştirme işlevi yüklenmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: F. 900. Kerâmetler, P. 10. Padişah, P. 110. Kralın Vezirleri, V. 220. Velîler.

23. VEBADAN KURTULUŞ

Ḳutb-ı daire-i irşād cenāb-ı pīr-i Hüdāyī kerem-i mu'tad ḳuddüse sirruh efendimiz ḥazretlerinin zaman-ı sa'd-i iḳtirān-ı 'āliyelerinde İstanbul'da ḡayet şedīd bir vebā ṣuhur iderek der-saādetiñ o zamanki nüfusu ise şimdiki keşret nüfusa nazaran ḳalil olub ḥastalığıñ tahribāt ve te'sirātıyla günde bir iki yüz kişiniñ

muşāben vefāt itmesi nüfūs-ı mevcudeyi daha ziyāde taklil itmesiyle ba‘ż-ı ahālî toplanarak berā-yı istişfa‘ cenāb-ı pîr efendimize mürāca‘at iderler. Hāzret-i ğavş efendimiz müracaat-ı vaḳ‘ayı bi'l-istima‘ "Bu gibi ḥuṣuṣāta karışmak neşemizle muvafıḳ degildir." cevābında bulunurlar. Mutazarr‘ıyn ise "Böyle bir emr-i düşvāre çaresāz olmak için siziñ gibi bir zāt-ı ‘ālî-ḳadre geldik ḥāib-ü ḥāsır gitmekligimiz şān-ı ulviyete tevāfuḳ iderse gidelim." ḥiṭabiyle tekrîr-i niyāzda bulunmaları üzerine Hż. ‘Azîz "Ḳaraca aḥmed ḳabristanına gidiñiz – Orada bir maḥall-i ta‘yin iderek – filan mevḳi‘ deki servi ağācınıñ, altında ancak bir ḥaşıra mālîk, uryān bir kimse yātur ve ismine Ḥaşır-puş dede dirler. Aña müracaat idiñiz. Şāyed müracaatıñız ḳabûl idilmez ise ṭarafımızdan selām teblîğ iyleyiñiz.] diyerek gelenleri oraya sevḳ iderler. Mevḳi‘-i mezkûre varan ahālî filḥaḳîḳa ta‘rif buyurulduğu vechile bir kimseniñ uryānen ḥaşıra bürünerek yatmaḳda olduğunu görüp kendisini ikāz ile beyān-ı merām iderler. Şaḥş-ı mûmāileyh ise kemāl-i ḥiddet ve şiddetle bunları red ü def‘ ile yine yatar. Tekrâr kendüsi ikāz idilerek selām-ı Hāzret-i pîr tevdi‘ ve ümniyeleri beyān u teblîğ olunması üzerine o zāt hemen ḳalkarak selām-ı Hż. Pîr'i ḳāimen tebellûğ ile "Bugün bir kişiniñ cenāze namazı da ḳılınsun da ḥastalık mündefi‘ olsun." cevabını i‘ṭā u Hż. Pîr efendimiziñ başḳaca bir fermanları olup olmadığını su‘al ve istikṣa eylemesiyle irāde-i Hż. Pîr ancak ḥastalığıñ indifa‘ına mütedāir itdüğü kendisine bildirilerek ahālî oradan mübāşeren ‘avdet iderler. Fi'l-ḥaḳîḳa o gün mezkûr ḥastalıḳdan bir kişiniñ daha irtihālîyle bi-izni'llah ḥastalık tamamiyle mündefi‘ olur. Ḥaşır-puş dede denilen ve indifa‘-ı marāz-ı şefāat ve dalāletde bulunan bir velî-i kāmiliñ ḥaḳḳ-ı celil Hāzret-i pîrde gösterdiği āşar-ı ta‘zîm ü tefḥimden cenāb-ı piriñ naşıl bir kā‘b-ı ‘ālîde bulunduğı nümayañdır.

Menkabenin Kaynağı: Mehmed Gülşen, **Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul Bahriye Matbaası, 1338, s.12-13.

Menkabenin Konusu: Menkabede İstanbul'da zuhur eden veba salgını üzerine halkın Hüdâyî'den yardım istemesi ve Hüdâyî'nin halkı Hasır-pûş Dede'ye göndermesiyle veba salgınının bitmesi anlatılmaktadır.

Menkabenin Özeti: Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yaşadığı devirde İstanbul'da büyük bir veba salgını yaşanmaktadır. Her gün yüzlerce kişi vebadan ölmektedir. Halk bu hastalıktan kurtulmak için Aziz Mahmud Hüdâyî'ye başvurur. Aziz Mahmud Hüdâyî bu gibi işlere karışmadığını söyler ve gelenleri Karacaahmet Mezarlığında bulunan Hasır-pûş Dede'ye gönderir. Hasır-pûş Dede önce gelenleri geri çevirse de Aziz Mahmud Hüdâyî'nin selamını alınca onlara bugün bir kişinin daha cenaze namazı kılındıktan sonra salgının sona ereceğini söyler. Hasır-pûş Dede'nin dediği gibi o gün bu hastalıktan bir kişi daha ölür ve hastalık ortadan kalkar.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllar.

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul, Karacaahmet Mezarlığı.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Hasır-pûş Dede, halktan bazı insanlar.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki menkabe dinî, tarihî ve mitolojik kökler üzerine kurulmuştur. Menkabede geçen veba salgınının, tarihî gerçekliğinin olması muhtemeldir. İstanbul'u da içine alacak şekilde XVII. yüzyılda veba salgınları olmuştur. 1603, 1611-1613, 1620-1624, 1627¹⁴⁶ yıllarındaki salgınlar, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği yıllara rastlar. Bu salgınlardan birinin yukarıdaki menkabenin tarihî zeminini teşkil etmiş olması akla uzak görünmemektedir.

Menkabeye göre İstanbul'da o devirde şiddetli bir veba salgını yaşanmaktadır. Halk bu hastalığın deffi için Hüdâyî'den yardım istemiştir. Hüdâyî de onları, Karacaahmet Mezarlığında bir servi ağacı altında bulunan Hasır-pûş Dede'ye gönderir. Hasır-pûş Dede gelenleri önce reddeder. Gelenler Hüdâyî'nin selamını

¹⁴⁶ Nühket Varlık, "Taun", TDV İslam Ansiklopedisi, C. XXXX, s. 176.

iletince onlara: "Bugün bir kişinin cenaze namazı kılınsın da hastalık mündefi olsun." der ve salgın sona erer. Burada ilk dikkati çeken halkın musibet anında Hüdâyî'ye müracaat etmesidir. Velî zatlar halkın nazarında öyle mühim bir yer işgal etmektedir ki halk, salgın hastalık da bile onlardan yardım istemektedir. Hüdâyî'nin gelen insanlara "Bu gibi husûsata karışmak meşrebimize muvafık değildir." demesi velî zatların kerâmet hususundaki hassasiyetlerini göstermesi bakımından önemlidir. Onlar gerekmedikçe kerâmet izhar etmezler, bu durum hoş karşılanmaz. Ancak halkın ısrarı üzerine meseleyi Hasır-pûş Dede'ye havale eder.

Menkabede halkın başlarına gelen musibetten kurtarılması önemli bir kerâmet motifi olarak dikkati çeker. Bu motifin benzeri, menâkıbnâmelerde kendisine yer bulmaktadır. Hacı Bektaş Menâkıbnâmesi'nde, Hacı Bektaş'ın duasıyla kâfir ili kırk gün karanlıkta kalmıştır. Yine onun duasıyla kâfir iline güneş doğmuştur.¹⁴⁷ Hacı Bektaş Menâkıbnâmesi'nde görüldüğü gibi Hacı Bektaş halka önce musibet veriyor ve sonrasında o musibetten kurtarıyor. Bu yönü ile yukarıdaki menkabeden ayrılmaktadır. Hasır-pûş Dede halkı sadece musibetten kurtarmaktadır.

Eski Türk inanç sistemlerinden olan Şamanizm'de, Şamanlara atfedilen özelliklerden biri de hastalıkları sağaltmaktır. Şamanlar, çeşitli nedenlerle hastalanan insanları belli davranışları yerine getirerek iyileştirirler.¹⁴⁸ Menkabede adı geçen Hasır-pûş Dede'nin Şamanlar gibi davranmadığı açıktır. Şekil olarak farklılık olsa da Şamanların yerine getirdiği hastalıkları olağanüstü bir şekilde sağaltma işini yüzyıllar sonra bir velînin yerine getirmesi önemli bir ayrıntıdır.

Menkabede velî zatların Allah katında ne mühim bir yer tuttukları ve ne büyük işleri başarabildikleri mesajı verilmektedir. Diğer yandan Hüdâyî'nin mecbur kalmadıkça kerâmet izhar etmeyen, gerçek bir velî olduğu vurgulanmaktadır.

Menkabe Hüdâyî'nin şahsında velî zatlara olan sevgi ve saygıyı pekiştirme işlevini yerine getirmektedir. Ayrıca içine düşülen sıkıntılarda müracaat edilecek

¹⁴⁷ Gölpınarlı, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁴⁸ Yaşar Çoruhlu, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, 4. bs., İstanbul, KabalcıYayınevi, 2011, s. 65. Ayrıca Şamanların sağaltıcı gücü için bkz. Mircea Eliade, **Şamanizm**, (Haz: İsmet Birkan), Ankara, 2006, s. 247-248

mercinin velîlerin şahsında Allah olduğunu hatırlatmaktadır.

Menkabede Geçen Motifler: N. 844. Yardımcı Derviş, N. 848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam, V. 50. Dua, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, V. 56.2. Cenaze Namazı, V. 57. Duanın Maksadı, (T) V. 57.7. Zor Durumlardan Kurtulmak İçin Dua, V. 220. Velîler, V. 254. Selamlaşma, V. 317.1. Kutsal Yerler.

24. MEYYİTZÂDE- LOHUSA SULTAN

Asker topluyorlar. Adamın hanımı da doğum yapmak üzere. Emaneti kimse üzerine almak istemiyor. O da Allah'a dua ediyor. "Rabbim bunu ben sana emanet ediyorum." Hüdâyî Hazretlerinden dua alarak gidiyor. Fakat geldiği zaman evine bakıyor ki hanımı yok. Soruyor sağdan soldan. Etraftakiler "Senin hanımın burda." diyorlar. Mezarına götürüyorlar. Şimdiki türbenin olduğu yere. "Olmaz, bu işte bir yanlışlık var." diyor. Kazıyor, zaten yeni gömülmüş. Bir ya da iki gün olmuş. Doğum sırasında hanımefendi ölmüş. Doğum yapamamış daha doğrusu. "Hayır" diyor "Bunda bir yanlışlık var. Ben üstadımdan söz aldım, Allah'tan söz aldım, bakacaktı" diyor. "Ölmeyecekti, ölmemesi lazımdı diyor. Kazıyorlar da gerçekten. Çocuk anneden doğmuş. Doğum gerçekleşiyor, plasentadan çıkıyor çocuk. Annesinin sütüyle bir gün yaşıyor çocuk. Bundan dolayı o çocuk, meyyitzâde olarak geçer. O çocuk Sultan Ahmet zamanında saraya geldi. Sarayda yetişti. Âziz Mahmud Hüdâyî Hazretlerinin bizzat tertibinde, eğitiminde yetişti. Onun da türbesi Beyoğlu'ndadır. Meyyizzâde Camii diye yazar. Türbesi de ordadır.

Menkabenin Kaynağı: Fahri Kuyumcuoğlu, 1966, Aksaray, Lisansüstü, Gazeteci-Yazar.

Menkabenin Konusu: Menkabede askere gitmek zorunda olan bir kişinin giderken hamile eşini Hüdâyî'ye emanet etmesi anlatılmaktadır.

Menkabede Geçen Zaman(lar): Hüdâyî'nin İstanbul'da ikâmet ettiği sıralar.

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Lohusa Sultan, Lohusa Sultan'ın kocası ve oğlu Meyyitzâde.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Menkabe dinî, tarihî ve hayalî kökler üzerine kurulmuştur. Menkabeye göre, İstanbul'da yaşayan bir asker savaşa gitmek üzere orduya katılır. Ordu Eğri Seferi'ne çıkacaktır. Askerin karısı hamiledir. Asker savaşa giderken aklında hamile olan eşi vardır. Asker savaşa gider ve döndüğünde karısının çocuğunu doğuramadan öldüğünü öğrenir ve mezarına gider. Ancak mezarından çocuk sesleri gelmektedir. Asker mezarı açar ve çocuğunu annesinin yanında bulur. Çocuk büyür ve rivayete göre Osmanlının o dönem devlet adamları arasına girer. Yukarıdaki metinde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin terbiyesinde yetiştiği belirtilmektedir. Menkabenin birçok anlatımında Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ismi geçmemektedir. Ancak halk muhayyilesi bu hadisenin içine Aziz Mahmud Hüdâyî'yi dâhil eder. Yukarıdaki anlatımda asker savaşa giderken karısını ve doğacak olan çocuğunu Aziz Mahmud Hüdâyî'ye emanet eder. Asker savaş dönüşünde karısının ölümüne inanmaz. Çünkü savaşa giderken onları Aziz Mahmud Hüdâyî'ye emanet eder ve Aziz Mahmud Hüdâyî onların ölmeyeceğini söyler. Mezarda çocuğun ölmüş olan annesinden olağanüstü bir şekilde doğması ve yine olağanüstü bir şekilde süt emerek yaşaması, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kerâmeti olarak sunulur.

Menkabenin çeşitli kültür ortamlarında yaşayan metinlerinde askerin katıldığı seferin Eğri Seferi olduğu nakledilir. 1596 yılında III. Mehmed'in çıktığı bu sefer Eğri Kalesi'nin fethi ile sonuçlanır.¹⁴⁹ Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yer alması tarih itibarıyla mümkün gözükmemektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî o dönemde İstanbul'da ikâmet etmektedir. Ancak Aziz Mahmud Hüdâyî ile ilgili yapmış olduğumuz alan araştırmaları esnasında bu menkabeye rastlayamadık. Bize göre halk muhayyilesi, hatırası çok güçlü olan Aziz Mahmud Hüdâyî'yi bu menkabeye sonradan dâhil etmiştir.

¹⁴⁹ Geza David, "Eğri", TDV İslam Ansiklopedisi, C. X, s. 489.

Menkabede en dikkat çekici nokta çocuğun ölüden doğması motifidir. Çocuk annesi öldükten sonra mezarda doğmuş ve bir süre yaşamıştır. Mezarda yaşadığı süre yukarıdaki metinde bir gün olarak geçer. Ancak farklı metinlerde bu süre aylarla bile ifade edilmektedir. Böyle olağanüstü bir olayın yaşanması yukarıdaki metne göre Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kerâmetidir. Yukarıda incelemiş olduğumuz menkabelerde velî zatların ölümlerle münasebetine ve ölümleri diriltibildiğine dâir inanca değinmiştik. Burada da bu motif biraz farklılaşmış şekliyle karşımıza çıkmaktadır.

Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin böylesine olağanüstü bir kerâmet gösterebilen büyük bir velî olduğu mesajı verilmektedir. Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî zatlara ve başarabildikleri işlere olan inancı kuvvetlendirme işlevinin yanında onlara toplum içerisinde itibar ve kutsiyet kazandırma işlevini de yerine getirmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: P. 10. Padişahlar, P. 210. Karı Koca, P. 231. Anne ve Oğlu, P. 233. Baba ve Oğlu, P. 461. Askerler, V. 50. Dua, V. 57. Duanın Maksadı, V. 111. Kiliseler Camiler, V. 113. Türbeler, V. 201. Allah, V. 220. Velîler, (T) V. 305. Mezarlık ziyaret Etme, V. 317.1. Kutsal Yerler (Mezarlık).

4.2.4. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Vefatından Sonra Oluşan Menkabeleri

25. DÖRDÜNCÜ MURAT

Onun mânevî tasarrufu vefatından sonra da devam etmiştir:1638'de Bağdat Seferi'ne çıkan IV. Murad'ın dirâyetini bilen Safevî hükümdarı, onun Bağdat önlerine gelmesi hâlinde şehri mutlak surette kaybedeceğini bildiğinden sultanı bir suikastle ortadan kaldırmanın daha yerinde olduğunu düşünerek üç husûsî yetiştirilmiş casusu Osmanlı ordusuna göndermişti. Bunlar, bir gece sekiz kadar nöbetçiye aşarak sultanın yanına kadar girmeyi başardılar. Hemen hançerlerini çekip yatağın başına yaklaştılar. Uyumakta olan sultan, o anda bir rüyâ görmeye başladı. Çok sevdiği rahmetli üstâdı Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri, kendisine misâfir

olmuştu. Birlikte oturuyorlardı. Ancak o esnâda Hazret-i Pîr'in o vakte kadar görülmedik bir süratlilikle birden ayağa kalkmasıyla haykırması bir oldu:

-Oğlum Murâd! Ayağa kalk!

Zaten hocası daha ayağa kalkarken edeben ayağa kalkmaya davranan IV. Murad Han, gelen emirle daha bir hızla yerinden doğruldu. Rüyâda gerçekleşen bu doğruluşla birlikte uyanarak gerçekte de yatağından kalkıverdi ve başında bulunan eli hançerli üç şahsı fark etti. Derhal üzerlerine yorganını fırlattı ve başı ucunda duran yaklaşık üç yüz kiloluk topuzunu kavradığı gibi üçünü de yere serdi. Böylece hocası Hüdâyî Hazretleri'nin yeni bir tasarrufuyla mutlak bir suikastten kurtulmuş oldu.

Menkabenin Kaynağı: <http://www.hudayivakfi.org/aziz-mahmud-hudayi-hz/aziz-mamhmud-hudayi-hayati.html>, 06 kasım 2012.

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin rüyada iken IV. Murad'a kendisini öldürmeye gelenleri haber vermesi anlatılmaktadır.

Menkabede geçen Zaman(lar): IV. Murad'ın Bağdat Seferi'ne çıktığı zaman (1638).

Menkabede Geçen Mekân(lar): IV. Murad'ın çadırı.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, IV. Murad, IV. Murad'ı öldürmek isteyen üç suikastçi.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki menkabe tarihî, dinî ve mitolojik kökler üzerine kurulmuştur. Menkabede bahsi geçen tarihî hadise VI. Murad'ın Bağdat Seferi'dir. VI. Murad'ın Bağdat üzerine yapmış olduğu sefer tarihî bir gerçektir. Bu tarihî olaydan halk muhayyilesi Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait olan yukarıdaki menkabeyi üretmiştir. Bu menkabede VI. Murad'ın bir kahraman olarak yer almasının nedeni Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kendisine kılıç kuşandıran kişi

olmasıdır.¹⁵⁰ Aziz Mahmud Hüdâyî ile aralarında var olan bu yakınlık nedeniyle halk muhayyilesinin bu menkabeyi üretmesi akla yatkın gelmektedir. Görüldüğü gibi, halk muhayyilesi tarihî bir olayı muhayyilesinde yoğurarak menkabe haline getirebilmektedir.

Velî zatların tasarruflarının bedenlen bu dünyadan ayrıldıktan sonra da devam ettiği yaygın bir inanıştır. Bu inanış İslam öncesi inanç sistemlerinden olan "Atalar Kültü"ne dayanmaktadır. Türkler ölmüş olan atalarının ruhlarından fayda ya da zarar gelebileceği inancına sahip olmuşlardır.¹⁵¹ Menkabede bu motifin bulunması onun mitolojik köklerden beslendiğinin göstergesidir. Menkabe metninde anlatılan olay 1638 yılında Bağdat Seferi esnasında¹⁵² vuku bulmaktadır. Dördüncü Murat uykuda katledilmek üzereyken Hüdâyî rüyasına¹⁵³ girmiş ve ona kalkmasını söylemiştir. Hüdâyî'nin sözüyle rüyasında ayağa kalkan Dördüncü Murat, birden uyanmış kendisini katletmek üzere gelen üç kişiyi öldürmüştür. Sözlü kültür ortamında derleme yaptığımız kaynak kişimiz olayın ayrıntılarını net bir şekilde anlatmamıştır. Ancak elektronik kaynaktan yaptığımız derlemede ayrıntılar net olarak verilmiştir.

Bu menkabe elektronik ve sözlü kaynaklardan derlediğimiz bir menkabedir.

Menkabede Hüdâyî'nin, tasarrufunun öldükten sonra da devam eden büyük bir velî olduğu mesajı verilmektedir. Menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'ye duyulan saygı ve sevgiyi pekiştirme işlevini yerine getirmektedir.

Menkebede Geçen Motifler: F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, M. 21. Padişahın Kararı, N. 848. Yardımcı Mukaddes Adam, P. 10. Padişahlar, P. 340. Hoca ve Talebesi, P. 461. Askerler, Q. 211. Ölümle Cezalandırma, V. 220. Velîler, Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç.

¹⁵⁰ Hasan Kamil Yılmaz, **Azîz Mahmûd Hüdâyî, Hayatı-Eserleri-Tarîkatı**, İstanbul, Erkam Yayınları, 2007, s. 72.

¹⁵¹ M. Fuad Köprülü, **Türklerin Tarih-i Dinîsi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005, s. 41.

¹⁵² Bağdat, IV. Murad döneminde 1624 tarihinde Safevîlerin eline geçmiş, 1626 ve 1629 tarihlerinde geri alınmak üzere kuşatılmış ancak alınamamıştır. 1638 yılında bizzat IV. Murad ordunun başında sefere çıkmış ve Bağdat alınmıştır. (Ziya Yılmaz, "Murad IV", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXXI., s. 181.)

¹⁵³ Rüya motifi için bkz. **1. Menkabe: "Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Üftâde'ye İntisabı"**, s. 141.

26. ŒEYH MUSTAFA DEVÂTÎ

Ey t̄alib! Bir zaman Kařtamonu'da s̄akin idim. Efendimiñ ziyaretiñ murād eyledim. Ervāhđan bir niçe kimesneler gelüp, baña didiler ki: Anda gitmege icāzet yokdur. Añlara didim ki: beni men‘ eylemeñ. Buyurdular ki Üsküdar iki řařşıñ yeridir. Biri oldur ki göñli gözi açık olub ađ u şarayı fark ide. Her ne vaz‘ iderse ervāh yanında ma‘zur ola. Henüz sen ne amā ve ne bināsın. Yüri var tamam göz tahşıl eyle dağı andan şonra git didiler. Heman řal ne oldugun bilüp nice müddet küşis idüp nice şanlı yaşlar dökdüm. Girü arzu düşdü ki varup efendimi ziyaret eyleyem. Bu def‘a iki rik‘at namaz kıldım. řalāvātım şüret bağladı. Ben didim ki yüri Üsküdar'a var. Ervāhđan icāzet taleb eyle. Hemendem müşāhede eyledim. Ol suret-i řalāvātım Üsküdar'a dāhil olub cümle ervāh aña şarşu geldiler. İcāzet oldu. şimden sonra gelsünler didiler. Hemen şalküp yüzüm üzerine sürinerek Üsküdar'a geldim. Evvelā efendimiñ huzuruna varup mübarek şademlerin pūs eyledim...Ol maşalde seyyidimiz Mařmud Efendi kuddise sirruhül ‘Aziz ile Sultān-ı Kevneyn sallallahu aleyhi ve sellem şazır olup buyurdılar ki: şimden soñra babda her kim var ise ma‘ni taleb ider. Cevāb bundadır diyüp emaneti teslim eylediler. Ben dağı ol zamandan berü hizmete şurup kıyām gösterdim.

Menkabenin Kaynağı: şeyh Mustafa Devātî, **Tuhfetü's Sûfiyyîn**, İstanbul Belediye Kütüphanesi, Nu. 438, vr. 42a-b.

Menkabenin Konusu: Menkabede Celvetî şeyhlerinden Mustafa Devātî Efendi'nin, yakaza halinde Hazreti Peygamber ve Aziz Mamûd Hüdâyî ile iletişime geçmesi anlatılmaktadır.

Menkabede Geçen Zaman(lar): 1639-1640.

Menkabede Geçen Mekân(lar): Kastamonu, Üsküdar.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Hz. Peygamber, Aziz Mahmud Hüdâyî, Şeyh Mustafa Devâtî.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Şeyh Mustafa Devâtî Kastamonu'da ikâmet ederken İstanbul'a gelmek ister. Ancak manevi ikazlarla gelişi biraz uzar. Gecikmeli olsa da İstanbul'a gelir ve şeyhi Mukad Efendi'yi ziyaret eder. Orada bulunduğu esnada Hz. Peygamber ve Aziz Mahmud Hüdâyî ile yakaza halinde iletişime geçer. Hz. Peygamber ve Aziz Mahmud Hüdâyî "Bundan sonra bu kapıdan her kim mana talep ederse cevap bulacaktır." deyip onu irşatla vazifelendirir. Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî, Hz. Peygamber'le birlikte Şeyh Mustafa Devâtî ile iletişime geçmiş ve onu irşat ile vazifelendirmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Hz. Peygamber'le birlikte yer alması onun makamının yüceliğini göstermektedir. Menkabe bu yönüyle Aziz Mahmud Hüdâyî'ye kutsiyet kazandırmaktadır. Ruhen hayatta olduğu mesajını taşımaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Hz. Peygamber'le birlikte metinde yer alması, menkabeye halk arasında Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ne büyük bir velî olduğuna dâir inancı güçlendirme işlevi kazandırmaktadır. Onun Hz. Peygamber'le birlikte Şeyh Mustafa Devâtî'yi irşatla görevlendirmesi bu işin ne denli önemli olduğuna vurgu yapmaktadır.

Aynı zamanda Hz. Peygamber ve Aziz Mahmud Hüdâyî ile iletişime geçmek, Şeyh Mustafa Devâtî'ye de kutsiyet kazandırmaktadır. Hz. Peygamber'le birlikte halkın sağlığında ve öldükten sonra çok büyük bir saygı beslediği bir velî olan Aziz Mahmud Hüdâyî ile iletişime geçmek, Mustafa Devâtî Efendi'nin de seçkin bir velî olduğuna işaret etmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: C. 830. Sınıflandırılmış Yasaklar, F. 900. Kerâmetler, H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma, H. 1557. İtaat İmtihanı, V. 56. Namaz, (T) V. 213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed, V. 220. Velîler, W. 31. İtaat, Z. 71. Formülistik Sayı İki.

27. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ KIBRIS ŞAĞAŞI'NA KATILMASI

Yıl 1975. Öğle namazına yakın bir vakitte Hazret-i Pîr'in türbesi önüne nûr yüzlü, buğday tenli ve tıknaz boylu bir genç gelmişti. O an tesâdüfen Aziz Mahmud Hüdâyî Câmîi'nin imâmına rastladı ve:

"-Efendim! Ben Aziz Mahmud Hüdâyî'yi görmeye geldim! Kendisiyle nasıl görüşebilirim? Acabâ şu an burada mıdır?" diye sordu.

Böyle bir suâl karşısında şaşırان imâm Muharrem Efendi:

"-Oğlum! Evet, Aziz Mahmud Hüdâyî burada!" dedi.

Hazret-i Pîr'in orada olduğunu duyan genç, sevinçle:

"-Lütfen beni onunla görüştürünüz!" dedi. Fakat buna bir mânâ veremeyen Muharrem Efendi, türbenin yanında olduklarından tekrar:

"-Oğlum! Aziz Mahmud Hüdâyî burada!" dedi. Genç de, talebini tekrarladı:

"-O zaman benimle görüştür! Ben onunla görüşmek istiyorum!" dedi. Muharrem Efendi, hâlâ gencin hâlinden bir şey anlamadığından mes'eleyi çözebilmek için:

"-Evlâdım! Sen Aziz Mahmud Hüdâyî'yi tanıyor ve biliyor musun" diye sordu. Yüzü gibi sînesi sâf olan delikanlı da, lafın böyle uzayıp gitmesine ve muhâtabının kendisini neden Mahmud Hüdâyî ile görüştürmek istemediğine hayret ederek:

"-Ben Aziz Mahmud Hüdâyî'yi yakından tanıyorum. Beni buraya o dâvet etti. Biz onunla ziyâret husûsunda sözleşmiştik. Benim geleceğimden haberi var." dedi. Sözün burasında Muharrem Efendi, mes'elenin farklı bir vechesi ve sırlı bir nüktesi mevcûd olduğunu nihâyet idrâk etti ve merakla sordu:

"-Evlâdım! Nasıl sözleştiniz?" Genç anlatmaya başladı:

"-Efendim ben 1974 Kıbrıs harekâtında paraşütle indirilen komando grubundandım. Biz, ordumuzun denizden, Rumlar'ın da Beşparmak dağlarından karşılıklı mücâdelelerini sürdürdükleri bir hengâmda paraşütlerle atladık. Ancak hava pek rüzgârlı olduğundan her birimiz bir tarafa savruluyorduk. Ben de düşman hatlarına düştüm. Ağaçlık bir mevkîde iki yandan gelen cehennemî bir ateş altında kaldım. Ne yapacağımı bilemez bir halde büyük bir şaşkınlık içindeyken karşıma uzun boylu, heybetli ve nûr yüzlü ihtiyar bir baba çıktı. Bana tatlı ve mütebessim bir çehre ile baktı ve:

"-Oğlum! Burası düşman hattıdır. Ne işin var burada? Niçin tek başına bu hatta girdin?" dedi. Ben de:

"-Baba! Ben gelmedim, rüzgâr buraya düşürdü." dedim. Nûr yüzlü ihtiyâr, hafifçe başını salladı:

"-Ben de harbe geldim. Sizden evvel gönderildim. Buraları çok iyi bilirim. Hangi birliktensin oğlum? Gel seni onların yanına götürüyüm!" dedi.

Birlikte müthiş bir ateş topu altında yola koyulduk. O mübârek insan, gâyet sâkin bir yolda yürüyormuşçasına rahattı. Her hâli beni ayrı bir şaşkınlığa sevk ediyordu. Bana ismimi, nereli olduğumu v.s. birçok suâller sordu. Ben de istediği cevapları verdikten sonra iyice merak edip kendisini sordum:

"-Baba! Ya sen kimsin?" O da:

"-Oğlum! Bana Aziz Mahmud Hüdâyî derler." dedi. Sonra:

"-Baba! Sen bana çok büyük bir iyilikte bulundun? Şâyet memlekete sağ-sâlim dönersem, bir vefâ borcu olarak seni ziyâret etmek isterim. Adresini verir misin?" dedim. O güzel yüzlü mübârek insan, adres olarak sadece:

"-Oğlum! Üsküdar'a gelip kime sorsan beni sana gösterirler!" dedi. Bu arada birliğime gelmiştik. Minnet, muhabbet ve hürmetle bu güzel insanın elini öptüm. Kendisiyle vedâlaştım. Sonra da kumandanımın yanına gittim. Beni bir anda

karşısında gören kumandanım, pek şaşırdı. Benim o ateş çemberinden nasıl olup da kurtularak birliğime ulaştığıma hayretle haykırdı:

"-Buraya nasıl gelebildin?" Ben de:

"-Beni, yaşlı, güzel bir baba getirdi." dedim.

Harb bittikten sonra memleketime döndüm. Ancak Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bana yapmış olduğu iyilik hiçbir vakit aklımdan çıkmadığı için bir vefâ borcu olarak nihâyet ziyâretine niyetlenip Üsküdar'a geldim. Sorduğum kimseler: "O mübârek bir zâttır." diyerek burayı târif ettiler. Bu arada sükût edip derin bir nefes alan genç, Muharrem Efendi'ye önceki talebini tekrarladı:

"-Efendim! İşte Aziz Mahmud Hüdâyî ile böyle tanıştık. Artık himmet edin de beni kendisiyle görüştürün!" dedi. Böylece mes'eleyi bütün yönleriyle öğrenen Muharrem Efendi, şâhid olduğu bu mânevî manzara karşısında pek duygulandı. Yalvarırcasına gözlerinin içine bakan delikanlıya bir müddet hiçbir şey diyemedi. Sonra da kendini toparlayıp içli bir sesle âdetâ kekeleyerek hulâsaten:

"-Evlâdım! Aziz Mahmud Hüdâyî, hayatta olan bir kimse değil, 1543-1628 yılları arasında yaşamış bulunan büyük bir Allâh dostudur. Herhalde seni buraya Fâtîha okuman için çağırmış olmalıdır! İşte türbesi!" diyebildi. Bu cevabı duyan vefâkâr ve imanlı genç, daha o an öğrendiği hakikat üzerine son derece müteessir oldu. Kendisini görmek niyet ve hasretiyle geldiği ve hayatını borçlu olduğu büyük velînin sadece türbesiyle karşılaşmıştı. Harp sahasının o müthiş hengâmında yaşadığı mânevî tasarrufun daha yeni yeni farkına vardı ve bir çağlayan hâlinde hıçkırmaya başladı. Ellerini yüzüne kapadı; uzun bir müddet içli içli ağladı. Hüdâyî mihrabının imâmı da ağlıyordu...

Menkabenin Kaynağı: Osman Nuri Topbaş, **İmandan İhsana Tasavvuf**, İstanbul, 2012, s. 388.

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Kıbrıs Savaşı'na katılıp yanlışlıkla düşman mevzilerine düşen askeri birliğine götürmesi, savaştan sonra askerin Hüdâyî'nin türbesine gelip onun yıllar önce öldüğünü anlaması

anlatılmaktadır.

Menkabede geçen Zaman(lar): Kıbrıs Barış Harekatı yılları (1974).

Menkabede Geçen Mekân(lar): Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, İstanbul (Üsküdar).

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Muharrem (Kır) Hoca, Hüdâyî'nin yardımını gören genç.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Menkabe tarihî, dinî ve mitolojik kökler üzerine kurulmuştur. Menkabede anlatılan olay Kıbrıs Savaşı esnasında yaşanmıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî, yanlışlıkla düşman bölgesine inen bir Türk askerine olağanüstü bir şekilde yardım etmiş, onu birliğimize ulaştırmıştır. Askerin onun yüzyıllar önce ölen Üsküdarlı Aziz Mahmud Hüdâyî olduğunu anlaması ancak savaşın bitmesinden sonra olabilmektedir.

Bu olay halk arasında menkabe formunda yaşamaktadır. Sözlü anlatımların çoğunda Aziz Mahmud Hüdâyî dışında menkabede geçen askerin ve askerle türbede karşılaşan cami imamının isimleri kaybolmuştur. Hatta cami imamı bazı anlatımlarda cami müezzini olarak da geçmektedir. Ancak yukarıdaki metinde cami imamı olan Muharrem Kır'ın ismi Muharrem Efendi ve Hüdâyî Camii'nin imamı şeklinde geçmektedir.

Alan araştırmalarımız esnasında bu olayda geçen askerle türbede ilk karşılaşan Muharrem Kır'la yüz yüze görüşme fırsatını yakaladık. Yukarıdaki olayı kendisinden memorat formunda derlemeyi başardık. Kendisi bize karşılaşmayı birinci ağızdan anlattı. Anlatımında askerin memleketini ve ismini de verdi. Türbeye gelen gencin kimliğini "Amasyalı Ahmet" olarak verdi. Yapmış olduğumuz bu mülakatta memorat formunda olan bir anlatının zamanla efsanenin başka bir alt türüne yani menkabeye dönüşebildiğini tespit etmiş olduk. Muharrem Kır, olayı yaşayandan dinlediği ve sonrasında aktardığı için metin memorat metnidir. Ancak halk arasında Amasyalı Ahmet "bir asker", Muharrem Kır da "cami imamı" olarak

belirsizleşmiştir. Bu nedenle bu olayı anlatan birçok kişi, anlatıyı menkabe formunda nakletmektedir.

Velî zatların öldükten sonra da tasarruflarının devam ettiği birçok menkabe geçmektedir. Hacı Bektaş Velî'nin ölümünden sonra Sultan Murat Han onun için bir türbe yaptırmaya karar verir. Türbe Yanko Madyan adında bir mimara yaptırılır. Türbenin yapımı esnasında mimar tam kubbeden düşecekken "Tut beni ya Hacı Bektaş!" diye seslenir. Mimar sağ salim ayağını yere basar. Hacı Bektaş mimarı düşmekten kurtarmıştır. Böylece onun tasarrufunun ölümünden sonra da devam edeceği inancı oluşmuştur.¹⁵⁴

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ölümünden sonra Kıbrıs Savaşı'na katılmış olması, onu yukarıda kaydetmiş olduğumuz Ahmet Yaşar Ocak'ın sınıflandırmasında "gazi-savaşçı" velî sınıfına dâhil etmektedir.¹⁵⁵ Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ölmeden önce de Ferhat Paşa ile birlikte Tebriz Seferi'ne de katılmış olması,¹⁵⁶ onun gazi-savaşçı velî sınıfına dâhil edilmesi düşüncemizi desteklemektedir.

Yazılı, sözlü ve elektronik kaynaklardan derlediğimiz bu menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bedenen öldükten sonra bile tasarrufu devam eden büyük velîlerden olduğu mesajı verilmektedir. Menkabe Hüdâyî'nin şahsında velî kültürünü güçlendirme işlevini yerine getirmektedir.

Menkabe Geçen Motifler: H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma, M. 100. Yeminler Andlar, N. 848. Yardımcı Mukaddes Adam, P. 461. Askerler, V. 56.1.2. Öğle Namazı, V. 111. Kiliseler Camiler, V. 113. Türbeler, (T) V. 207. İmam, V. 220. Velîler, V. 227. Velînin Tanrı Misafiri Var, (T) V. 305. Mezarlık Ziyaret Etme, (T) V. 308. Kur'an Okuma, W. 32 Mertlik Cesaret, W. 34. Bağlılık.

¹⁵⁴ Gölpınarlı, a.g.e., s. 90.

¹⁵⁵ Bkz. 2.1.1.1.3. Türk İslam Kültüründe Velî Kültü, s. 119.

¹⁵⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 56.

28. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ'NİN DUASININ KERÂMETİ

İzmirli bir aile gelmiş. Dinle diyanetle alakası olmayan bir aile. İzmir... Buradan geçiyorlar. Sınava mı geliyorlar artık. Buradan geçiyorlar. Hususi ziyarete gelmiyorlar yani. Ailecek İzmir'in bir sahilinde denize giriyorlar. Bir tanesi boğuluyor. Baba kurtarayım derken... Anne filan büyükün aile denizde boğulma tehlikesi geçiriyorlar. Ordan bir sandalcı geliyor abi. Bunları sahile çıkarıyor. Hadi diyor güle güle. Bunlar da hayret ediyorlar: Nasıl oldu, nasıl oldu, diye. Küçük çocuk diyor ki: "Baba biz hani diyo İstanbul'a gitmiştik ya diyor. Orda ben bunun yazısını okumuştum diyor. İşte denizde boğulmasın ateşte yanmasın diye." Çocuğu kurtaran genç oymuş.

Menkabenin Kaynağı: Hüseyin Özcan, 1977, İstanbul, İlkokul, Kasap.

Menkabenin Konusu: Menkabe, Hüdâyî'nin müntesiplerine yapmış oldukları duanın kerâmeti olarak türbeyi ziyaret eden bir ailenin denizde boğulmamalarını anlatmaktadır.

Menkabede Geçen Zaman(lar):

Menkabede Geçen Mekân(lar): İstanbul, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi, İzmir.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Türbeyi ziyaret eden bir aile, kimliği belirsiz bir kayıkçı.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki menkabe dinî, hayalî ve mitolojik köklerden beslenerek teşekkül etmiştir. Menkabede Hüdâyî'nin müntesiplerine duasının kerâmeti olarak İzmirli bir ailenin denizde boğulmaması anlatılmaktadır. Hüdâyî rivayete göre, bir gün Sultan Ahmed Han'la sohbet ederken aralarında şu konuşma geçer: Sultân Ahmed kendisine:

"Abdülkâdir Gîlânî Hazretlerinin kıyamet gününde müntesiplerinden pek çok

günahkâra şefaât buyuracağına dâir bir rivayet var. Bunun sıhhati ve âdem-i sıhhati mevzuunda ne buyrulur?" diye sormuş, Hz. Hüdâyî de bir an murakabeye vardıktan sonra "rivâyetin sıhhatini" haber vermişti. Bunun üzerine Sultan Ahmed:

"Sizin bizlere vaad ve tebşiriniz yok mudur?" deyince Hz. Hüdâyî ellerini açarak:

"Kıyâmete kadar tarîkatımıza intisap edenler, ömründe bir kere türbemizin önünden geçtiğinden 'Fâtiha' okuyanlar bizimdir. Bize mensup olanlar denizde boğulmasınlar, ahir ömürlerinde fakirlik görmesinler! İmanlarını kurtarmadıkça gitmesinler ve öleceklerini bilsinler ve haber versinler!" diye dua etmiştir.¹⁵⁷

Mehmed Gülşen Efendi bu duanın kerâmeti olarak şimdiye kadar Celvetî tarikatı mensuplarından kimsenin denizde boğulmadığını rivayet eder.¹⁵⁸ Halk arasında da Hüdâyî'nin bu duasının kerâmeti olarak türbeyi ziyaret edenlerin boğulmadığına inanılmaktadır. Bu, temeli "Atalar Kültü"ne dayanan ve velîlerin bulundukları çevreyi ve kendilerine teveccüh edenleri kötülüklerden koruması olarak tarif edebileceğimiz inancın yansımasıdır. Bu konuda Karaca Ahmed'in ve civarda bulunan velîlerin çevrelerini koruduğuna inanılması bu konuya örnek olarak verilebilir.¹⁵⁹ Menkabede İzmir'den İstanbul'a gelip Hüdâyî Türbesi'ni ziyaret eden bir ailenin denizde boğulma tehlikesi geçirmesi anlatılmaktadır. Aile boğulmak üzere iken etrafta kimsenin olmadığı bir anda nereden geldiğini bilmedikleri bir sandalcı tarafından kurtarılmıştır. Aile, bu zor durumdan kurtuluşlarını Hüdâyî'nin türbesini ziyaret etmelerine ve duasına nâil olmalarına bağlamaktadır.

Menkabede ailenin yardımına gelen kimliği belirsiz kişi akla Hızır'ı getirmektedir. Halk inançlarına göre Hızır'ın işlevlerinden biri de zor durumlarda ve felaketlerde yardımcıdır. *"Destansı romanlarda, efsanelerde, halk hikâyelerinde ve masallarda özellikle Hızır'ın sürekli olarak kahramanları ölümden kurtaran, türlü kötülüklerden koruyan, içinden çıkılmaz güçlüklerden sıyıran bir zat şeklinde temsil*

¹⁵⁷ Mehmed Gülşen, **Külliyyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul, Matbaa-i Bahriyye, 1338, s. 10.

¹⁵⁸ **A.e.**, s. 10.

¹⁵⁹ Köksel, **a.g.b.**, s. 385.

*edilmesi, bu halk inancının kuvvetli bir tezahüründen başka bir şey değildir."*¹⁶⁰

Yukarıdaki menkabede de Hızır olarak düşündüğümüz zat, zor durumlarda ve felaketlerde yardımcılık işleviyle aileyi ölümden kurtarmıştır. Menkabelerde Hızır'ın şahsiyetiyle velînin şahsiyetiye birleştirildiği görülmektedir. Özellikle Bektaşî menâkıbnâmelerinde velînin şahsiyetiyle Hızır'ın şahsiyetinin birleştirildiği görülmektedir.¹⁶¹

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bu duasıyla ilgili derlediğimiz anlatılar genelde memorat türünde anlatılardır. Halk arasında denizde boğulma tehlikesi geçirip kurtuluşlarını bu duaya bağlayan insanlar ya kendileri başlarından geçenleri anlatmakta ya da onların başlarından geçenler başkaları tarafından anlatılmaktadır. Bu anlatı da bize göre, önce memorat olarak anlatılmış zamanla olayın kahramanlarının kimlikleri kaybolmuş ve menkabeleşmiştir. Bu anlatı bize memorattan menkabeye geçişin mümkünüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

Bu menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin büyük bir velî olduğu, tasarrufunun öldükten sonra da devam ettiği, kendisine gönülden bağlananları asla zor durumda bırakmayacağı mesajları verilmektedir. Bu yolla menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan saygı ve sevgiyi sağlamlaştırma işlevi görmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: N. 810. Olağanüstü Yardımcılar, P. 200. Aile, P. 210. Karı Koca, P. 230. Çocuklar ve Ebeveynler, V. 50. Dua, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, V. 57. Duanın Maksudı, V. 113. Türbeler, V. 220. Velîler.

29. RÜYADA TÜRBEYE ÇAĞRILAN KADIN

Bi tane kadın geliyor buraya. Buranın müezzinini buluyor. "Ben Aziz Mahmut'la görüşmek istiyorum." diyor. Müezzin de şaşırıyor. Diyor ki: "O seneler önce vefat etti." "Yok" diyor kadın. "Benim rüyama girdi o." diyor. "Onu görmem lazım." diyor. "Gel bana dedi, ben de geldim" diyor. Müezzin de şaşırıyor. Fazla

¹⁶⁰ Ocak, **a.g.e.**, s. 109.

¹⁶¹ **A.e.**, s.110.

ciddiye de almıyor kadını. Sonra kadına diyor ki: "Biz burada yıllardır müezzinlik yapıyoruz camisinde, yanında duruyoruz, duamızı eksik etmiyoruz da bize hiç gözükmeydi. Size nasıl gözüküyor? Bunu merak ediyorum." diyor. Kadın diyor ki: "Benim bir rüyama girdi, baksana seni yanına almış." diyor.

Menkabenin Kaynağı: Enes Karaman, 1991, Rize, Lise, Öğrenci (Lisans).

Menkabenin Konusu: Menkabede Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bir kadının rüyasına girmesi ve bunun üzerine kadının türbeye ziyarete gelmesi.

Menkabede Geçen Zaman(lar): "seneler önce..."

Menkabede Geçen Mekân(lar): Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

Menkabede Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, rüyasında Aziz Mahmud Hüdâyî'yi gören bir kadın, müezzin.

Menkabenin Değerlendirilmesi: Menkabe dinî ve hayalî köklerden beslenerek teşekkül etmiştir. Kadının biri, rüyasında Aziz Mahmud Hüdâyî'yi rüyasında görür. Anlattığına göre onu türbeye çağırır. Kadın Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ölmüş olduğunu bilmemektedir. Müezzine Aziz Mahmud Hüdâyî ile görüşmek istediğini söyler. Müezzin onun yıllar önce öldüğünü söyler.

Menkabede dikkati çeken husus birçok anlatı örneğinde olduğu gibi insanların rüyada Aziz Mahmud Hüdâyî ile iletişime geçmeleridir. Menkabede bir kadın Hüdâyî ile iletişime geçmiş ve bu vesileyle türbeyi ziyarete gelmiştir. Rüya burada tecrübeyi yaşayanı türbeye yönlendirmiştir. Tecrübeyi yaşayan bu yolla kutsallık kazanmıştır.

Menkabe insanlara Aziz Mahmud Hüdâyî'nin rüya ya da başka bir yolla insanlarla iletişime geçtiği bu yolla da kişileri kutsala yönlendirdiği mesajını taşımaktadır. Menkabe insanları kutsalın tezahür ettiği yerler olan türbelere yönlendirme, türbede yatan velî zatlara olan inancı kuvvetlendirme işlevlerini yerine getirmektedir.

Menkabede Geçen Motifler: F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma, H. 1157. İtaat İmtihanı, V. 220. Velîler, W. 31. İtaat.

4.3. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabelerinin Değerlendirilmesi

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin çalışmamızda yer alan menkabeleri yazılı, sözlü ve elektronik kültür taranarak derlenmiştir. Yapmış olduğumuz derlemeler neticesinde elde ettiğimiz menkabe metinlerinin yirmi dokuzu çalışmamızda incelenmiştir. Bu menkabelerden; “Mehmed Muhyiddin Üftâde'ye İntisabı”, “Hüdâyî Yolu”, “Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Üftâde'nin Abdest Suyunu Göğsünde Isıtması” ve “Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Kıbrıs Savaşına Katılması” menkabeleri yazılı, sözlü ve elektronik kültür ortamlarından her üçünde de yer almaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yazılı kültür ortamından derlenen en eski menkabesi devrinde yaşamış olan Atâyî'nin **Hadâîkü'l Hakâyık** adlı eserinde yer almaktadır. Eserin çalışmamızda kullanmış olduğumuz nüshası H. 1044/M. 1634-1635 tarihlidir. Bu menkabe Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, Üftâde Efendi'ye intisabıyla ilgili menkabesidir. Aynı eserde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin, şeyhi Üftâde'nin dergâhının kapısında vefat etmiş bir kişiyi görmesini anlatan menkabesi mevcuttur. Devrinde yazılmış ve ondan bahseden kaynaklarda bu iki menkabe yer almaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerini anlatan diğer bir eser İsmail Hakkı Bursevî'nin **Silsile**'sidir. Bu eserde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Sivrihisar'da Baba Yusuf'un türbesinde Baba Yusuf'la aralarında geçen olayı anlatan menkabesi ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin padişahın rüyasını tabir etmesini anlatan menkabesi yer almaktadır. Sözünü ettiğimiz eserin çalışmamızda faydalandığımız nüshası H. 1137/M. 1724/1725 tarihlidir.

Yukarıda bahsettiğimiz menkabeleri de içine alacak şekilde Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabelerin neredeyse tamamını içine alan iki eski harfli eser vardır. Bunlar Hüseyin Vassaf'ın **Sefine-i Evliyâ**'sı ve Mehmed Gülşen Efendi'nin **Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî** adlı eseridir. Ancak bu iki eserin telif tarihleri yirminci yüzyılın ilk çeyreği içindedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabelerin çoğunluğunun devrinden çok sonra kayda geçirilmiş olması bize ona ait menkabelerin çok azının devrinde teşekkül ettiği fikrini kesin olmamakla birlikte vermektedir. Bu durum halk muhayyilesinin ona ait birçok menkabeyi sonradan ürettiğini düşündürmektedir.

Devrinden bugüne yazılı kaynaklara geçen Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabelerin hemen hemen hepsi bugün itibarıyla gerek sözlü kültür ortamında gerekse elektronik kültür ortamında icra edilmektedir. Alan araştırmaları sırasında bu menkabeler sözlü kültür ortamından da derlenip yazıya aktarılmıştır. Çok sayıda kaynak kişiden dinlediğimiz bu menkabeler anlatıcı unsuruna bağlı olarak şekillenmiştir. Aynı menkabe, olay aynı kalmakla beraber farklı anlatıcılardan farklı metinler olarak derlenmiştir. Bu arada elektronik kültür ortamının sözlü kültür ortamını etkilediği de görülmüştür. Sözlü kültür ortamında icra edilen menkabelerde Aziz Mahmud Hüdâyî ile ilgili yapılmış olan filmin izleri görülmektedir. Derlemeler esnasında anlatıcılarımız âdeta filmde kareler sunmuşlardır. Bu durum halk kavramına getirilen yeni yorumlarla birlikte halk bilgisinin yayılma ve yaşama alanının ulaştığı genişliği gözler önüne sermektedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri onun hayatı esas alınarak kronolojik olarak sıralanmış; menkabenin kaynağı, menkabede geçen zaman, mekân ve kişileri, menkabenin beslendiği kökleri, barındırdığı motifleri, yayılma alanları ve anlatıcı unsuru dâhil olacak şekilde değerlendirilmiştir.

Yapılan bu değerlendirmenin ardından Stith Thompson'ın **Motif-Index of Folk-Literature** adlı eser esas alınarak menkabe metinlerinde geçen motifler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Menkabelerde motiflerin belirlenmesi köklerinin ortaya konması kadar önemli bir husustur. Motifler tespit edildiğinde metnin altyapısı da daha iyi anlaşılabilir. Menkabelerde halk muhayyilesinin ne gibi kültürel unsurlar barındırdığı rahatlıkla görülebilecektir.

Ferhat Aslan **Naki Tezel'in İstanbul'dan Derlediği Masallar** (İnceleme-Metin) adlı çalışmada motif kavramına getirilen tariflere yer vermiş ve araştırmacıların motifin yapısal özelliklerinden hareketle; *“anlatmanın en küçük*

parçası” olarak tanımladıklarını belirtmiştir. Ancak motifin masalın içindeki işlevleri göz önünde bulundurulduğunda yeni tariflerin yapılabileceğine vurgu yapmıştır.¹⁶²

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinde, Motif Index'te yer alan yirmi üç başlığından toplam doksan iki farklı motif bulunmuştur. Motif başlıklarından sekizi ile ilgili motif bulunamamıştır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinde bulduğumuz motifler on beş başlık altında toplanmıştır. Bunlardan A) Mitolojik Motifler, B) Hayvanlar, J) Akıllılar Aptallar motif başlıkları altında birer; D) Sihir, E) Ölüm başlıkları altında ikişer; C) Yasak (Tabu) başlığı altında üç; Q) Mükâfatlar Cezalar, W) Karakter Özellikleri, Z) Çeşitli Motif Grupları başlıklarından dörder; F) Olağanüstülükler, N) Şans Talih başlıklarından beşer; M) Geleceğin Tayini başlığından altı; H) İmtihanlar başlığı altında yedi; P) Toplum başlığı altında on dört; V) Din başlığı altında otuz üç motif tespit edilmiştir. Görüldüğü gibi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinde, motif yoğunluğu V) Din ve P) Toplum başlıkları üzerindedir.

Çalışma konusunun Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi oluşu sebebiyle incelediğimiz Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinde V) Din başlığı altında yer alan motiflerin yoğun olması beklenen bir durumdur. Hakkında oluşan anlatı metinlerinin sahibinin dinî bir şahsiyet olması, menkabelerde dinî içerikli motiflerin yoğunlaşmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, tamamı için söylenemese de türbeyi ziyaret edenlerin yani Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabelerin anlatıcılarının dinî hassasiyetlerinin olduğu varsayılırsa ortaya çıkan manzara asla yadırganmayacaktır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri motif bakımından değerlendirildiğinde birkaç motif haricinde dengeli bir dağılım gözlemlenmektedir. F) Olağanüstülükler başlığı altında, F) 900 Kerametler motifinin çokluğu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri anlatıldığından beklenen bir durumdur. P) Toplum

¹⁶² Ferhat Aslan, **Naki Tezel'in İstanbul'dan Derlediği Masallar (İnceleme-Metin)**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2012, s. 305.

başlığı altında yer alan P. 10 Padişah motifinin on defa geçmesi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin devlet ricali ve padişahlarla yakınlığı hakkında fikir vermektedir.

Menkabelerde, F) Olağanüstülükler motif grubu içinde yer alan F. 1068 Sıra Dışı Gerçek Rüya motifinin dört defa kullanılması rüyanın halk anlatılarında işlek bir motif olduğunu göstermektedir. Yine menkabe metinlerinde V) Din başlığı altında yer alan V. 400. Hayır İşleme İyilik Yapma motifinin üç defa yer alması Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında topluma örnek insan modeli sunmanın önemli bir adımı olarak gösterilebilir.

Diğer taraftan V) Din motif başlığı altında bulunan motiflerin yığılım göstermemelerinin yanında çeşitliliğinin menkabelerin, dinî yaşantının geniş bir bölümünü yansıttığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Sonuç olarak menkabelerde yer alan motiflerin tespit edilip değerlendirilmesi, söz konusu velî ve türbesi etrafında oluşan halk inançlarının tespitini, toplumun geçmişten günümüze söz konusu velînin şahsında velî kültüne ne kadar bağlı olduğunu, dine olan bakış açısını, gelenek, görenek ve uygulamalar karşısındaki duruşunu göstermesi bakımından önemli olmaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinde geçen motiflerin dağılımı şöyledir:

A) MİTOLOJİK MOTİFLER

A. 800. Arz

B) HAYVANLAR

B. 19.4.2. Yılan

C) YASAK

C. 755. Bir İş Muayyen Zamanda Yerine Getirme Yasağı

C. 830. Sınıflandırılmış Yasaklar

C. 900. Yasağın Çiğnenmesi Nedeniyle Cezalandırılma

D) SİHİR

D. 1273. Sihirli Formül (Söz)

D. 2120. Sihirli Yolculuk

E) ÖLÜM

E. 121.5.2. Mukaddes Adamın Duasıyla Canlanma

E. 151. Tekrar Dirilme/ Diriltme

F) OLAĞANÜSTÜLÜKLER

F. 813.2. Olağanüstü Üzüm

F. 814. Olağanüstü Çiçek

F. 900. Kerâmetler

(T) F. 980. Olağanüstü At

F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya

G) DEVLER

H) İMTİHANLAR

H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma,

H. 501. Akıl İmtihanları

H. 506. Beceriklilik İmtihani

H. 508. Muayyen Sorulara Cevap Bulma İmtihani

H. 1553. Sabır İmtihani

H. 1556. Bağlılık, Sadakat İmtihani

H. 1557. İtaat İmtihani

J) AKILLILAR APTALLAR

J. 152.2. Dervişten Alınan Nasihat

K) ALDATMALAR

L) KADERİN TERS DÖNMESİ

M) GELECEĞİN TAYİNİ

M. 21. Kralın Kararı

M. 100. Yeminler Andlar

- M. 101. Kaderin Değişmezliği
- M. 150. Diğer Yeminler Antlar
- M. 300. Kehânetler
- M. 361. Geleceği Önceden Takdir Edilen Kahraman

N) ŞANS TALİH

- N. 810. Olağanüstü Yardımcılar
- N. 817.0.1. Yardımcı Allah
- N. 844. Yardımcı Derviş
- N. 848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam
- N. 848.0.2. Yardımcı Hızır

P) TOPLUM

- P. 10. Padişahlar
- (T) P. 43. Hoca
- P. 110. Kralın Vezirleri
- P. 150. Zengin Adamlar
- P. 200. Aile
- P. 210. Karı Koca
- P. 230. Çocuklar ve Ebeveynler
- P. 231. Anne ve Oğlu
- P. 233. Baba ve Oğlu
- P. 340. Hoca ve Talebesi
- P. 361. Sadık Hizmetkâr
- P. 461. Askerler
- P. 510 Mahkemeler
- P. 600. Gelenekler

Q) MÜKAFATLAR CEZALAR

- Q. 64. Sabır Mükâfatlandırılır
- Q. 114. Hediye Vererek Mükâfatlandırma
- Q. 211. Ölümle Cezalandırma

Q.520. Pişmanlık Belirten Davranışlar

R) ESİRLER KAÇAKLAR

S)SIRADIŞI ZULÜMLER

T) CİNSİYET

U) HAYATIN TABİATI

V) DİN

V. 50. Dua

V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü

V. 56. Namaz

V. 56.1.1. Sabah Namazı

V. 56.1.2. Öğle Namazı

V. 56.1.3. İkinci Namazı

V. 56.2. Cenaze Namazı

V. 57. Duanın Maksadı

(T) V. 57.7. Zor Durumlardan Kurtulmak İçin Dua Etme

(T) V. 58.6. Namaz Kılmadan Önce Abdest Alma

V. 83. İlahiler

V. 85. Dinî Haclar

V. 112.2. Camiler

V. 113. Türbeler

V. 201. Allah

V. 206. Hızır

V. 206.1. Derviş

V. 207. İmam

(T) V. 213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed

V. 220. Velîler

V. 227. Velîlerin Tanrı Misafiri Var

V. 254. Selamlaşma

(T) V. 305. Mezarlık Ziyaret Etme
(T) V. 308. Kur'an Okuma
V. 313. Kıyamet
V. 317. Kutsal Yerler
V. 320. Dinî İnanişâ Ters Düşen Kişi
V. 400 Hayır İşleme İyilik Yapma
V. 511. Diğer Dünyanın Görünüşü
V. 516. Geleceğin Görülmesi
V. 530. Hacılar
V. 532. Mekke'ye Giderek Hacı Olma
(T) V. 217. Peygamber Olarak İlyas

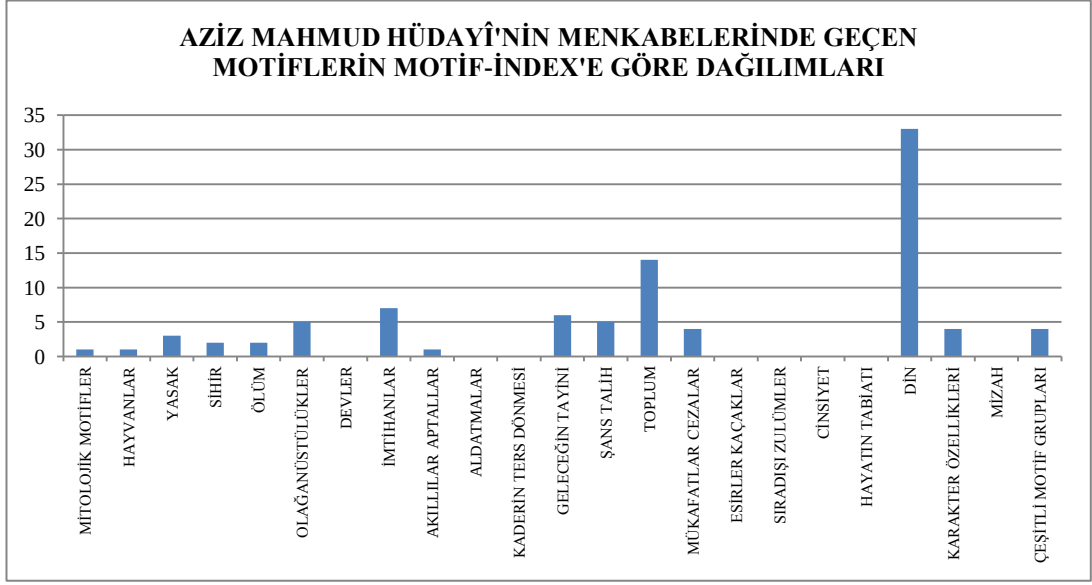
W) KARAKTER ÖZELLİKLERİ

W. 26. Sabır
W. 31. İtaat
W. 32 Mertlik Cesaret
W. 34. Bağlılık

X) MİZAH

Z) ÇEŞİTLİ MOTİF GRUPLARI

Z. 71. Formülistik Sayı İki
Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç
Z. 71.2. Formülistik Sayı Dört
Z. 71.4. Formülistik Sayı Altı

5. BÖLÜM. AZİZ MAHMUD HÜDÂYÎ VE TÜRBEŞİ ETRAFINDA TEŞEKKÜL EDEN MEMORATLARIN İNCELENMESİ

5.1. Bir Halk Anlatısı Olarak Memorat

5.1.1. Memoratın Tarifi

Halk anlatıları arasında günümüzde araştırmacıların en fazla dikkatini çeken ve çeşitli sosyal ortamlarda icra edilen bir tür de memoratlardır. Teşekküllerinin halen devam ettiği memoratlar masal, efsane, destan gibi türlerden farklı özellikleriyle ve günümüzde en fazla üretilip tüketilen anlatı türüdür. Bu bölümde, çalışmamızda önemli bir yeri olan bu türün tarif edilmesi önem arz etmektedir.

Linda Degh'in de ifade ettiği gibi anlatım süreklidir.¹ Anlatmanın bu özelliği her geçen gün anlatı türlerinin arasına yeni anlatı türlerinin girmesini sağlamaktadır. Memoratlar, diğer halk anlatı türlerine göre oluşum süreçlerinin genişliği bakımından farklılık arz eder. Bu alanda yapılan çalışmalar ve türün ne olduğunun ortaya konması Sydow'la başlar. Bu türün kesin olarak tarifi ve özellikle de sınırlarının çizilmesi üzerinde çalışmalar halen devam etmektedir.

Memorat, tabiatüstü ferdi bir tecrübenin yaşayan ya da ondan dinlenmiş biri tarafından anlatılan şahsa bağlı hikâyeye olarak tanımlanmaktadır. Özkul Çobanoğlu tanımında yer alan tabiatüstü ifadesini *"öncelikle öteki dünya ve farklı bir boyutta olmanın yanı sıra insanlarla beraber aynı mekânları paylaşan cin, peri, şeytan, alkız, karabasan veya çeşitli ruhlardan oluşan ve sosyal bir hayat yaşadığına inanılan varlıklarla görme, konuşma, dokunma, hissetme, rüya ve bunlardan başka bir yolla kurulan bir iletişim"* için kullanmıştır.

¹ Linda Degh, "Halk Anlatısı", Çev. Zerrin Karagülle, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I**, Ankara, Geleneksel Yayınları, 2006, s. 203.

Sydow memoratı efsaneden ilk ayıran araştırmacıdır. Ona göre, memorat *"şahsî ve tamamen kişisel bir tecrübe hüviyetinde olan materyaldir."*² Linda Degh'in gerçek hikâyeler olarak gördüğü memoratlar, geçmişî hatırlatan nesnelerden ve günümüzün olayları, kulaktan dolma bilgileri, söylentileri, dedikoduları ve kişisel deneyimlerinden doğarlar. Memoratlar yapısı ne kadar kopuk, çatıları ne kadar esnek olursa olsun, temeli daha sağlam olan türlerin özelliklerini takip eder.³

Fuzuli Bayat, memoratı *"gerçekliğine inanılan hayat hikâyeleri olup iyi ve kötü varlıklar hakkında anlatılmakta olan mitolojik söylentiler, yaşanmış tecrübelerin veya yaşandığına inanılan olağanüstü olayların anlatıları"*⁴ olarak tarif eder. Memorat anlatıcının yaşadığı olay veya birinden duyduğu olağanüstü varlıklarla iletişim yaşandığına inanılan basit anlatı türüdür.

Türk mitolojisinin olgunlaşma dönemi ile ilgili anlatılan bazı mitolojik hikâyeler zamanla aslından uzaklaşarak yaşanan bir olayın anlatısına dönüşmüştür. Ayrıca çocukları korkutmak için söylenen hikâyeler de zamanla şuuraltı kalıntılar şeklinde tezahür etmiş, yaşanan bir olay görüntüsü almıştır. Bu iki faktör, Bayat'a göre mitolojik içerikli memorat türünün oluşumunda etkili olmuştur.

Memoratların en önemli yanlarında biri inançtır. Şorların bu anlatı türüne *"şın polgan"* (gerçek olan) demeleri mitlerde olduğu gibi memoratlarda da inanç unsurunun ne denli önemli olduğunu ifade eder.⁵

Sydow'un çalışmasından hareketle yaşayan ya da ondan dinlemiş biri tarafından anlatılmanın sınırları genişletilmek istenmiştir. Birçok araştırmacı iki kişilik bu sınırlandırılışı dört ya da altıya kadar çıkartmıştır. Gelinek nokta ise tecrübeyi bizzat yaşayan belli olduğu müddetçe sınırlananın gereksizliği olmuştur.

Memorat kavramının içinde araştırmacılar tarafından *"sözde memorat"* diye isimlendirdikleri bir tür de tespit edilmiştir. Bunlar aslında gezici efsanelerin bazı icra ortamlarında memoratlaştırılmış biçimleridir.⁶

² Özkul Çobanoğlu, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2003, s. 22.

³ Degh, **a.g.m.**, s. 232.

⁴ Fuzuli Bayat, **Türk Mitolojik Sistemi II**, 2. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2012, s. 259.

⁵ **A.e.**, s. 259.

Linda Degh memoratları:

1. İş Hatıraları

2. Otobiyografik Hikâyeler

3. Göçmen ve Göçebe Epikleri⁷ şeklinde tasnif etmiştir. Fuzili Bayat, bu tasnife askerlik ve yol hatıralarının da eklenebileceğini belirtmiştir.⁸

Özkul Çobanoğlu ise **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları** adlı eserinde memoratları tematik olarak yapmış olduğu tasnifte on iki grupta ele almıştır.

1. *Cinler ile kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylar*
2. Alkarısı ile kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylar
3. Ağırılık basması-karabasan, congoloz, erkebit, hırtık, hınkur munkur, çıtlık kuşu, kırk basması, çarşamba karısı, yol azdıran, kara ura, gelincik, demirkıynak adlı varlıklarla kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylar
4. Hızır ile kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylar
5. Yatırlar, evliyalar ve şehitlerle kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylar
6. Rüya görme yoluyla kurulan iletişim ve yaşandığına inanılan olaylar
7. Nazar değmesi yoluyla kurulan iletişim ve yaşandığına inanılan olaylar
8. Ölülerle kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylar
9. Büyü ve çeşitli geleneksel pratikler yoluyla kurulan iletişim ve yaşandığına inanılan olaylar
10. Fal ve falcılık yoluyla kurulan iletişim ve yaşandığına inanılan olaylar
11. Tam tanımlanamayan olağanüstü bir güçle kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylar
12. Modern kent yaşamı memoratları: ruh çağırma, astral, yolculuk

⁶ Çobanoğlu, **a.g.e.**, s. 22.

⁷ Degh, **a.g.m.**, s. 234.

⁸ Bayat, **a.g.e.**, s. 260.

reerkarnasyon ve UFO'larla kurulan iletişim biçimleri ve yaşandığına inanılan olaylar.⁹

5.1.3. Memoratların Teşekkülleri

Anlatı türlerinin ortaya çıkışı ile ilgili olarak Şeref Boyraz öncelikle mitin ortaya çıktığını söyler. Memoratı ise mitin ardından efsane, masal, destan ve menkabe ve halk hikâyelerinden sonra oluşmuş bir tür olarak görmüştür.¹⁰ Araştırmalara konu edilişi çok geç olsa da memoratların oluşum zamanını diğer anlatı türlerinden daha geç olduğu düşüncesi kesin bir yargı olmaktan uzaktır. Özkul Çobanoğlu, memoratın halk anlatı türlerinden efsaneyle diğerlerine göre daha fazla benzerliğinin olduğunu ifade edip bir memoratın zamanla efsaneye dönüştüğü fikrinin varlığını dile getirmekle beraber bu konuda tecrübî bir delilin olmadığını belirtir.¹¹ Ancak tarafımızdan Aziz Mahmud Hüdâyî ile ilgili yapılan alan araştırmalarında farklı anlatıcılardan derlenen aynı olayın şu ana kadar araştırmacılar tarafından çizilen sınırlar göz önünde bulundurulduğunda efsanenin alt türleri olan hem memorat hem menkabe olarak tespit edildiğini söylemeliyiz. Bu konuda düşüncemiz memoratın sınırlarının çok kolay çizilemeyecek bir tür olduğu ve oluşum sürecinin en azından efsane ve alt türlerinden kesin olarak daha sonra olamayacağıdır. Ulaştığımız sonuç bir memoratın zamanla bireysellikten uzaklaşarak ve işlev değiştirerek efsane ya da menkabeye dönüştüğüdür. Bize göre memoratlar her devirde oluşum süreçleri devam etmekte olan ve zaman içerisinde efsane ya da menkabeye dönüşebilen bir türdür.

Memoratlar hemen hemen bütün toplumlarda var olan bir türdür. Özkul Çobanoğlu Sanayi ötesi ve modernleşme ötesi toplumsal yapılarda ortadan kalkan veya zayıflayan kırsal muhtevalı efsane ve memoratların yerini yok olan

⁹ Bkz. Çobanoğlu, **a.g.e.**

¹⁰ Şeref Boyraz, "Sözlü Anlatıların Sürekliliği Üzerine Düşünceler", **Folklor ve Edebiyat**, S. 54, Y. 2008, s. 105-118.

¹¹ Çobanoğlu, **a.g.e.**, s. 31.

otostopçudan UFO'lara varan kentsel hayatı yansıtan kent efsaneleri ve memoratlar almıştır. Memoratlar değişen şartlar doğrultusunda kendini yeniler.¹²

Memoratlar aslında ruhî bir yaşantı anında psikolojik rahatsızlık, yorgunluk uykusuzluk, korku durumlarında ve en başlıcası da bilinçaltında olan iyi ve kötü varlıkların söyleme dökülmesi olarak bilinir.¹³ Bir memorat oluştuğunda “Çok sık olarak olağanüstü bir tecrübe hemen kendiliğinden ve kolayca kolektif inançların terimleriyle yorumlanır.” tespitinden anlaşılacağı üzere o mahalde yaygın olan geleneksel inançlar sistemine bağlanarak yorumlanır. Tekrar yaşanması istenmiyorsa yine aynı değerler doğrultusunda yapılması ve yapılmaması gereken pratikler (ritüeller) uygulanır.¹⁴

Ancak bazı durumlarda olağanüstü tecrübeyi yaşayan kişi bunun ne anlama geldiğinden emin değildir. Bu durumda olağanüstü tecrübe kimseyle paylaşılmamış durumdadır; yani "**numen**"dir. Eğer tecrübeyi yaşayan kimse bunu başka birine anlattığında, bu anlatı "**numen memorat**" olur. Yani biriyle paylaşılmış olmasına rağmen geleneğe göre yorumlanmamış memorattır. Herhangi bir olağanüstü tecrübe başkalarıyla paylaşılıp geleneğe bağlı olarak yorumlanmışsa artık o tecrübe "**memorat**" adını alır. Bu yorumlama işi benzer motifler barındıran efsanelerle irtibatlandırılmak şeklinde olabilir. Ancak bazı olağanüstü tecrübeler bulunan ortamda bir geleneğe bağlanıp yorumlanmayabilir. Bu tecrübe yaşayan tarafından ölene kadar kimseyle de paylaşılmayabilir.

Yaşanılan bir olağanüstü tecrübe zaman içinde tekrar yorumlanabilir. Bazı memoratlar ise şahıslar tarafından geleneğin dışında kalacak şekilde yorumlanabilir. Bunlar kişisel memoratlardır.¹⁵

Efsaneden başka bir memorat kaynağı olarak karşımıza, büyüklerin çocuklarını korkutmak ve bu yolla eğitmek amacıyla uydurdukları kurmaca öcü hikâyeleri çıkmaktadır. Bu yukarıda belirtildiği gibi mitolojik içerikli memorat

¹² A.e., s. 33.

¹³ Bayat, a.g.e., s. 259.

¹⁴ Çobanoğlu, A.g.e., s. 35.

¹⁵ A.e., s. 38.

türünün oluşmasında etkili olmuştur. Eğitim amacıyla varlığına inanılmayan yaratıkları inandırma denenir. Bazı memoratlarda geleneksel toplum yapısıyla farklılaştığı için yaşlı kimseler tarafından önemsenmeyebilir hatta inanılmayabilir.¹⁶

5.1.4. Memoratların Özellikleri

Memoratların aşağıda sıraladığımız özellikleri belirlenirken efsane ve alt türleri ile ilgili yapılan araştırmalardan yola çıkarak ve çalışmamızda elde ettiğimiz malzeme doğrultusunda edindiğimiz fikirlerle belirlenmiştir. Aşağıda sıralamış olduğumuz özellikler temelde çalışmamız esnasında tespit ettiğimiz özellikler olmakla birlikte konu ile ilgili çalışma yapmış olan araştırmacıların elde ettiği malzemeler doğrultusunda belirlemiş oldukları özelliklerle de büyük ölçüde örtüşmektedir.

5.1.4.1. Memoratların Şekil Özellikleri

1. Memoratlar da efsane ve bir alt tür olan menkabeler gibi genelde kısa ve sabit bir şekli olmayan anlatılardır.
2. Memorat nesir olarak şekillenir.

5.1.4.2. Memoratların Muhteva Özellikleri

1. Memoratlar olağanüstü olayları anlatır.
2. Memoratlarda olayların geçtiği zaman ve mekân genellikle bellidir.
3. Kahramanlar kutsal kişiler olabileceği gibi kutsal olmayan kişiler de olabilir.
4. Memoratlarda inanç unsuru diğer efsane çeşitlerine göre daha fazladır. Aktarım özelliğinden dolayı anlatılan olayın inandırıcılığı daha fazladır.

¹⁶ A.e., s. 40.

5. Memoratlar yaşadıkları toplumun yapısı hakkında bilgi verir.
6. Memoratlar tecrübe yaşandıktan hemen sonra ya da çok sonra oluşabilir.
7. Memoratlarda anlatılan olaylar kötü ise daha çabuk memorat şeklini alır. Memoratlarda anlatılan tecrübe iyi ise bu iyiliğin kaybolmaması için tecrübenin anlatıma dönüşmesi uzar.

5.1.4.3. Memoratların Dil ve Üslûp Özellikleri

1. Memoratlar konuşma diliyle şekillenir. Ön planda olan yaşanmış bir tecrübe olduğu için konuşma diliyle şekillenmeleri doğaldır.
2. Memoratlar anlatıcılarının dil ve üslubundan doğrudan etkilenerek şekillenir.
3. Anlatıcılara bağlı olarak memoratların dili yöresel ağız özelliklerinden etkilenir.

5.1.4.4. Memoratların İcra Özellikleri

1. Memoratlar anlatanların amacı, anlatma ihtiyacına bağlı olarak yaşanan tecrübeden karşısındakini haberdar etmedir.
2. Memoratların özel anlatıcıları yoktur. Ancak toplum içinde memorat anlatma yetenekleriyle dikkat çeken kişiler vardır. Bu anlatıcılar anlatımlarıyla dikkat çeker.
3. Memoratların toplum içinde kodlanmış icra zamanları yoktur. İçinde bulunulan ortama göre zamandan bağımsız olarak icra edilir. Ancak ferdi ve toplumu derinden etkileyen olayların yaşandığı zamanda ya da bu olayların ertesinde memoratların yoğun olarak anlatıldığı görülür.
4. Memoratların toplumda sınırları çizilmiş icra ortamları yoktur. Her türlü ortamda memoratlar icra edilir.

5. Toplum içinde herkes memorat anlatıcısı ve dinleyicisi olabilir. Çeşitli yaş gruplarından ve mesleklerinden kadın ve erkekler memoratları anlatıp dinlemektedir.

4. Memoratlar en mükemmel şekliyle yaşanan tecrübeden haberdar olmayanlara anlatılır.

5. Memoratlar anlatıcılarının jest, mimik ve teatral yeteneklerinden etkilenecek şekilde şekillenir.

5.1.5. Memoratların İşlevleri

Memoratlar var olan sosyal yapıyı, onu oluşturan sosyal değerlerin altını çizip pekiştirerek kuvvetlendirir ve doğrular. Memoratların güçlendirdiği sosyal değerler sadece kökenleri itibarıyla dinî değildir. Bunlar son derece geniş sosyal ve kültürel uygulamaları da içerirler.

Memoratlar, sosyal değerleri korumasının yanında adeta hiyerarşik bir şekilde suça göre artan ve cezalandırmaya kadar giden olayların konusu olur.

Memoratlar, efsaneler gibi ve onlardan kuvvet alarak sosyal eleştiriyi de içerebilirler. Özellikle sosyal zorlukların ve adaletsizliğin olduğu ve sosyal değişimin önünün tıkandığı hallerde bir sığınak ve kaçış kapısı işlevi görürler.

Halk memorat olarak anlatılan bireysel olağanüstü tecrübelerden hareketle kolektif inançları kuşaklar arasında aktarır ve onlara dâir olan inancını tekrarlayıp daha da kuvvetlendirir. Bu özellikleriyle memoratlar oluştukları, derlendikleri, bireylerin iç dünyasındaki korkuları ve fantezileri ve halk inançlarını belirlemek bakımından çok önemlidir.

Memoratların konu, yapı, işlev bakımından bir inancı asırlar ve nesiller sonrasına farklı coğrafya ve dinî anlayışlara rağmen taşıdığı, âşıkların rüyada bade

içmeleri ve sonrasında irticalen çalıp söyleme yeteneği elde edişleriyle Kamlık ve Şamanlık geleneğiyle bağlantısı ile ortaya çıkmaktadır.¹⁷

5.1.5.1. Aziz Mahmud Hüdâyî ve Türbesi Etrafında Oluşan Memoratların İşlevleri¹⁸

Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan memoratlar, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleriyle hemen hemen aynı işlevleri yerine getirmektedir. Bunun yanı sıra menkabelerden farklı olarak bireysel işlev kazanabilmektedir.

Anlatıcılar özellikle kendi başlarından geçen olağanüstü bir tecrübeyi anlatırken söz konusu memorat, anlatana yani tecrübeyi yaşayana kutsiyet kazandırmaktadır. Anlatıcı yani tecrübeyi yaşayan kendisiyle Aziz Mahmud Hüdâyî arasında kurulmuş kuvvetli bir bağ olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî gibi halk nazarında itibarı yüksek bir zatla irtibatlı olmak ona bir ayrıcalık sağlamaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan memoratların yerine getirdiği bir diğer işlev anlatıcının -özellikle kendi başından geçen bir olağanüstü tecrübeyi aktardığında- o anki psikolojik durumunu, korkularını, kutsal kabul ettiği şeyleri ve beklentilerini de yansıtmaktadır. Bu yönüyle memoratlar çalışma sahasındaki anlatıcıların psikolojik durumlarını da derleyiciye sunmaktadır.

5.1.6. Aziz Mahmud Hüdâyî ve Türbesi Etrafında Oluşan Memoratların Anlatıcı Unsuru

Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında teşekkül eden memoratların anlatıcıları aynı zamanda Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinin anlatıcılarıdır.

Yapmış olduğumuz derleme çalışmaları esnasında bazı kaynak kişilerimizin aynen menkabelerde olduğu gibi memorat anlatmaları hususunda da çekingen

¹⁷ Çobanoğlu, a.g.e., s. 62-69.

¹⁸ Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan memoratların işlevleri belirlenirken Ferhat Aslan'ın **Ayasofya Efsaneleri** adlı çalışmasında Ayasofya ile ilgili efsanelerin işlevlerini belirlemedeki yöntemi model olarak alınmıştır.

davrandıkları gözlemlenmiştir. Anlatıcılarımızdan bize aylarca memorat anlatmayanlar olmuştur. Söz konusu kaynak kişilerimizle samimiyet kurmamız ve bu samimiyetin ardından da güven telkin etmemiz uzun sürmüştür. Ancak bu süreç her anlatıcımız için farklı ilerlemiştir.

Anlatıcılarımızın memorat terimine yabancı kaldıkları hemen göze çarpmıştır. Burada tercihimiz memorat terimini kullanmak yerine "ibretlik olaylar" ya da "olağanüstü yaşanmış olaylar" tabirlerini kullanmak olmuştur. Memorat metinlerine anlatıcılarımızın daha şiddetli bir inançla yaklaştıkları da belirtmemiz gereken önemli bir noktadır.

Memorat metinleri anlatıcılarımızın ya kendi başlarından geçen ya da etraflarındaki insanların başlarından geçen olayları anlatmalarıyla oluşmuştur. Burada sözlü kültür ortamı ön plandadır. Derleme yaptığımız dönemde anlatıcılarımızın anlattıkları olağanüstü tecrübeler kendi yaşadıkları olaylara dayanıyorsa anlatma hususunda daha çekingen davrandıkları görülmüştür. Yaşanılan tecrübenin halk arasında sır olarak algılanmasının tecrübeyi anlatmama hususunda etkili olduğunu düşünmekteyiz. Bunun yanında çevrelerinden sözlü kültür ortamında edindikleri memoratları daha rahat anlattıkları tespit edilmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan memoratlar, menkabeler kadar yaygın bir şekilde elektronik kültür ortamında yer almamaktadır

Aziz Mahmud Hüdâyî etrafında oluşan memoratların derlenmesi konusunda bağlam Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinde olduğu gibi daima metnin şekillenmesinde etkili olmuştur. Anlatıcımızın o anki psikolojik durumu, meşguliyeti, yalnız ya da grup ortamında oluşu, etrafın kalabalık ya da تنها oluşu, aramızdaki ilişkinin boyutu derlememizi olumlu veya olumsuz etkilemiştir. Aynı anlatıcıdan farklı zamanlarda derlediğimiz memoratlar, metin olarak farklılık arz etmiştir.

Sonuç olarak sözlü kültür ortamından derlediğimiz metinler bağlama bağlı olarak yaratılmıştır. Bu durum da bize menkabelerde olduğu gibi memoratlarda da her anlatmanın bir yaratma olduğunu göstermiştir.

5.2. Aziz Mahmud Hüdâyî ve Türbesi Etrafında Oluşan Memoratlar

1. MEMORAT

16 Nisan 1993'te Hüdâyî Hazretlerini rüyamda gördüm. Biz Egeliyiz. Ben liseden sonra okumadım, evlendim. Yeni doğum yapmıştım. Rüyamda Hüdâyî üst kapıdan geliyordu. (Türbenin de içinde bulunduğu avlunun üst kapısını kastediyor.) Üzerinde kaftanı, elinde asası geliyor. Açılın diyorlar, Mahmud Efendi geldi. Yüzünü ayan beyan gördüm. Güleç bir yüzü vardı. Yalnız bana böyle ters baktı. Tabii ben açığım, kolum kısa, tırnaklarım ojeli. Rüyamı anneanneme anlattım. Kızım sen kapanacaksın galiba dedi. Ben Mahmud Efendi kim diye düşünüyorum. O gün Rahmetli Turgut Özal vefat etti. Televizyonlarda cenazeyi Mahmud Efendi kıldırarak diye haberler veriliyordu. Fakat namazı kıldırın Mahmud Efendi benim gördüğüm Mahmud Efendi değil. Tabii ben o rüyadan sonra kapandım. Aradan bir yıl geçti. Bir gece rüyamda Allah, evimi cennette gösterdi. O arada ben büyük imtihanlar geçirdim. Eşim büyük kaza geçirdi. Bir yıl sonra eşimin kazasından sonra buldum burayı. Buraya gelince rüyamı hatırladım. Çok ağladım. Sonra ben işe girmek istiyordum. Allah'tan rızık endişem yok ama çocuklar büyüyor. Masrafları artıyor. Bir sosyal güvencem yok. Burada dualar kabul edilir ya, burada dua ettim. Allahtan hayırlı bir iş istedim. Ben aynı zamanda başımı açmadan çalışmak istiyordum. Rabbim bana burada iş nasip etti.

Memoratin Kaynağı: Tülin Öztunca, 1968, Aydın, Lise, Memur.

Memoratin Konusu: Memoratta Tülin Öztunca'nın rüyasında Hüdâyî'yi görmesi, sonrasında başını kapatarak dine yönelmesi kendi dilinden anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): 1993.

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Tülin Öztunca, Tülin Öztunca'nın anneannesi.

Memorataın Değerlendirilmesi: Yukarıdaki memorat dinî, hayalî ve mitolojik köklerden beslenerek teşekkül etmiştir. Memoratta anlatılan olay bizzat anlatıcının başından geçmiş bir olaydır. Aziz Mahmud Hüdâyî, bir gece Tülin Öztunca'nın rüyasına girer. Tülin Öztunca kendi ifadesiyle tesettürlü olmayan bir insandır. Rüyada başı açık, tırnakları ojeli, elbisesinin kolları kısa bir vaziyette Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin bulunduğu avludadır. Aziz Mahmud Hüdâyî avlunun üst kapısından içeri girer. Kendisine Mahmud Efendi diye hitap edilmektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî, Tülin Öztunca'nın yanından geçerken ona ters bakar. Tülin Öztunca gördüğü bu rüyayı anneannesine anlatmış, anneanesi de bu rüyayı Tülin Öztunca'nın kapanmasına işaret olarak yorumlamıştır. Burada görüldüğü gibi memorat yorumlanarak asimile edilmiştir. Tülin Öztunca henüz Aziz Mahmud Hüdâyî'yi tanımamaktadır. Rüyasında gördüğü bu zatı, yaşayan biri olarak tahmin etmektedir. Kim olduğunu araştırır ancak bulamaz. Bu arada Tülin Öztunca rüyanın tesiriyle tesettüre girer. Aradan bir yıl geçtikten sonra Hüdâyî Türbesi'ni bulur ve rüyasını hatırlar. Mahmud Efendi diye hitap edilenin Aziz Mahmud Hüdâyî olduğunu anlar. Türbede edilen duaların kabul olduğu inancıyla başını açmadan çalışabileceği bir iş için dua eder. Bir süre sonra türbede memur olarak işe başlar.

Memoratta rüya motifi öne çıkmaktadır. Gördüğü rüya onun hayatını değiştirmiştir. Rüyada Aziz Mahmud Hüdâyî'yi gördükten sonra başını örtmüştür. Halk anlatılarında çeşitli işlevleriyle karşımıza çıkan rüya, Tülin Öztunca'nın hayatına yön verme işlevini yerine getirmiştir.

Memorat velî zatların bedenlen öldükten sonra bile insanlara yardım edebilmekte ve insanların hayatlarına yön verebilmektedir mesajını vermektedir. Tülin Öztunca başını kapatmasını ve kapalı olarak çalışabileceği bir iş sahibi olmasını Aziz Mahmud Hüdâyî ile ilişkilendirmektedir.

Bu memorat halk arasında dinî şahsiyetlere olan saygıyı Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında pekiştirme yani velî kültünü yaşatma işlevini yerine getirerek bu konudaki inancın taşıyıcılığını da yapmaktadır. Ayrıca toplumun tamamı olmasa da bir kısmı tarafından benimsenen dinî içerikli sosyal değerlerin altını çizmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: A. 661. Cennet (Cennette Ev), D. 1712. Rüyanın Yorumlanması, F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, H. 11.1. Hayat Hikayesini Anlatarak Tanıma, H. 1553. Sabır İmtihanı, P. 210. Karı Koca, P. 231. Anne ve Oğlu, Q. 64. Sabır Mükafatlandırılır, V. 50. Dua, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, V. 56.2. Cenaze Namazı, V.57. Duanın Maksadı, V. 113. Türbeler, V. 201. Allah, V. 207. İmam, V. 220. Velîler, V. 511. Diğer Dünyanın Görünüşü.

2. MEMORAT

Bir teyzecik vardı, tek başına yaşıyor. Kadının ana babası ölmüş. Babadan kalma malları abisi zabt etmiş. Kadına vermiyor. Kadını üzerindeki elbiseleriyle kapının önüne koymuşlar. Kadın buraya gelip dua ediyor. Bir yandan da hayır kurumlarına, Darüşşafaka gibi, müracaat ediyor. Ama kadın daha genç. Oradakiler genelde yaşlı ve aklî dengesi yerinde olmayan insanlar. Bu yüzden almak istemiyorlar. Kadın oradan çıkıyor, gelip Hüdâyî’de (türbede) dua ediyor. İçinden ona diyor ki: “Sen herkesin duasına âmin diyorsun, onlara dua ediyorsun. Bana niye dua etmiyorsun? Benim Hüdâyî Babam yok!” diyor. Gece rüyasına gelmiş Hüdâyî Hazretleri. Kadına ertesi gün olunca aynı kuruma tekrar gitmesini söylemiş. “Senin işin tamam, bize kızma.” demiş. Kadın bir gün önce gittiği kuruma tekrar gitmiş. Oradakiler “Biz de sizi arayacaktık, size buradan bir oda verelim.” demişler. Teyze oraya yerleşmiş. Namazını kılıyormuş, ibadetini yapıyormuş. Bir süre sonra bir haber gelmiş. Babadan kalma bir arsa varmış. Satılacak ama onun imzası lazımmış. Satılan araziden hakkını da almış. Onunla ev sahibi olmuş. Bir vesileyle sigortası ödenmiş. Daha önceden girişi varmış sigortaya. Bu sayede maaşa da bağlanmış.

İkinci Anlatım:

Bir teyzecik vardı. Teyze, yaşlı bir teyze. Teyzenin annesi babası ölmüşler. Sonra oğlan kardeşleri gelinlerin sözüne uyuyorlar. Teyzeyi kapı dışarı atıyorlar. Bir valizle kalıyor dışarıda. Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretlerinin yakınında oturan bir

arkadaşına sığınıyor. Hep ona gider dua edermiş. Herkesin duasını kabul ediyorsun ne olur benim de duamı kabul et dermiş. O arada girişimlerde bulunuyormuş bir huzurevine gireyim diye. Fakat teyze çok yaşlı olmadığı için teyzeyi şey kabul etmiyorlarmış. Senin onların yanında daha çok psikolojin bozulur diyorlarmış. Geliyor Hüdâyî Vakfına anlatıyor. Benim durumum böyle böyle diyor. Bana yardım edin diyor. O zaman vakfın yaşlı evleri varmış. Şu anda yok. Teyzeye diyorlar ki sen dayanamazsın yani. Oradakiler leğen koyup gemi yüzdürüyorlarmış. Sen daha çok aklî dengeni kaybedersin. Sonra o Kayış Dağı'nda yapılan yere gidiyor. Huzurevi gibi bir yer var ya. Onlar da kabul etmiyorlar teyze genç diye. Geliyor Hüdâyî Hazretlerine diyor ki: "Artık benim senin gibi bir dedem yok". Mübareğe nazlanıyor. "Herkesin duasını kabul ediyorsun, benim duamı kabul etmiyorsun. Ben bir daha gelmicem sana!" diyor. Gidiyor arkadaşının evine. Arkadaşının evi Hüdâyî Hazretlerinin sokağında. Gece uyurken kardeşim birden evin rengi değişmiş. Bir florasan ışığı gibi kuvvetli bir ışık. Açmış gözlerini Hüdâyî Hazretleri. Uyanıyor görüyor. "Aynı daireye bir daha git. Senin işin olacak." diyor. Kayış Dağı'ndan kabul etmemişler ya. "Git bir daha." diyor. "Git, işin olucak." diyor. Gidiyor. Bir gün evvel geri göndermişler. Gidiyor ilginç bir şekilde diyorlar ki: "Mualla Hanım, düşündük taşındık sana bir oda ayıracaz sen orda otur. Fazla yaşlıların arasına karışma. Otur yemeğini ye ibadetini yap." O kardeşleri her şeyi ellerinden çıkartmışlar. Çıkaramadıkları bir arazi kalmış. O araziye de çıkaramıyorlar onun hakkını vermeden. Teyzeden imzayı almak için parasını veriyorlar. Teyze o parayla ev alıyor. Ev sahibi oluyor. Ona bakan hemşirelerin de evleri yokmuş. Onları da alıyor yanına. Onların hasta çocuklarına bakıyor. Onlar çalışıyor falan. Hüdâyî'nin himmeti.

Memoratin Kaynağı: Tülin Öztunca, 1968, Aydın, Lise, Memur.

Memoratin Konusu: Menkabede Tülin Öztunca'nın tanıdığı Mualla adındaki bir teyzenin kardeşleri tarafından mağdur edilmesi ve Hüdâyî'nin himmetiyle düştüğü kötü durumdan kurtulması.

Memoratta Geçen Zaman(lar): "Gece uyurken..."

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, "huzurevi", "Kayış Dağı'nda bulunan vakıf ".

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Mualla adında yaşlı bir teyze, teyzenin kardeşleri, Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfı çalışanları.

Memorataın Değerlendirilmesi: Yukarıda iki farklı anlatımını verdiğimiz memoratı Tülin Öztunca'dan derlemiştik. Ancak görüldüğü üzere olay ve kişiler aynı olmakla birlikte iki farklı metin ortaya çıkmıştır. Örneğin, ikinci anlatımda yaşlı teyzenin adı anlatıcı tarafından verilmiştir. Bu halk anlatıları için geçerli olan "Her anlatma bir yaratmadır." yargısını doğrulamaktadır. Aynı olayı anlatan iki farklı metnin ortaya çıkmış olması performans teoriyle ortaya çıkan doku metin konteks (bağlam) üçlüsünden konteksın metni ne kadar etkileyebildiğini göstermektedir.¹⁹

İkinci anlatımı derlediğimiz mülakatta içinde bulunduğumuz ortam mülakat yapmak için diğerine göre daha elverişli ve sakindi. Anlatıcımız ile daha önceden de mülakat yaptığımızdan bize karşı daha rahattı. Bu halk anlatılarının derlenmesinde anlatıcı ve derleme yapan arasındaki ilişkinin de metne ne denli etki ettiğinin açık bir göstergesidir. Derleme yapan kişi anlatıcı arasında oluşan samimiyet ve güven metne doğrudan etki etmektedir.

Bu memoratta da olağanüstü tecrübeyi yaşayan kişi, Aziz Mahmud Hüdâyî ile iletişime rüya vasıtasıyla geçmiştir. Mualla Hanım türbeye gelip dua etmiş, Aziz Mahmud Hüdâyî vasıtasıyla Allah'tan kendisini içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmasını istemiştir. Durum değişmeyince türbeye gelip Aziz Mahmud Hüdâyî'ye serzenişte bulunmuştur. Dudasına amin demediğinden yani kendisiyle Allah'la arasında aracı olmadığından şikâyetçi olmuştur. Sonrasında Aziz Mahmud Hüdâyî rüyasına girip içinde bulunduğu durumdan kurtulacağını haber vermiştir. Burada rüya motifiyle gelecekte haber verme motifinin içi içe geçtiği görülmektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî hem rüyasına gelmekte hem de gelecekle ilgili haber vermektedir. Fakat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin rüyasına girip "Aynı daireye bir daha git. Senin işin

¹⁹ Bu konuda bkz. "Alan Dundes, Doku, Metin ve Konteks", Çev. Metin Ekici, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I**, Yayına Haz. M. Öcal Oğuz ve diğ., Ankara, Geleneksel Yayınları, 2006, s. 58-77.

olacak." demesi yalnızca gelecekte haber verme anlamını taşımamaktadır. Olayı yaşayan ve dinleyenler için, içinde bulunulan durumdan kurtuluş Aziz Mahmud Hüdâyî'nin himmeti ile olmuştur. Sokakta kalan kadını bu durumdan Aziz Mahmud Hüdâyî kurtarmıştır.

Memorat velî zatların öldükten sonra bile darda kalanlara yardımcı oldukları mesajını taşımaktadır. Onlar öldükten sonra da tasarruflarını devam ettirirler. Bu yönüyle halk arasında velîlerin şehitler gibi ölmediği inancını destekleme işlevini yerine getirmenin yanında onlara beslenen saygı ve sevgiyi pekiştirmekte, velî kültürünün de taşıyıcılığını üstlenmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, N. 130. Şans ve Kaderin Değişmesi, N. 848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam, P. 200. Aile, V. 50. Dua, V. 113. Türbeler, V. 220. Velîler.

3. MEMORAT

Tekirdağ Emniyet Müdürlüğü yapmış bir kardeşimiz vardı: Nejdet Çelikkilek. Şu anda merkeze aldılar. Nejdet İstanbul Emniyet Müdür Yardımcılığı yaptı. Benim buraya geldiğim ilk zamanlardı. “Naci Abi aşağıda (türbede) bir üç yıldız bir polis var. İstersen sen de bir görüş.” dediler. Gittim: “Hoş geldin.” dedim. Nejdet Batman’dan yeni tayin olduğunu söyledi. Orada çok sevdiği bir Hacı Abisi varmış. Nejdet’in İstanbul’a tayin olduğunu duyunca: “İstanbul’a gidince hiçbir yer uğramadan doğru Üsküdar’da Hüdâyî Baba’ya git, benim de selamımı söyle.” demiş. “Onu nasıl bulurum?” dediğinde “Hüdâyî Baba’yı Üsküdar’da herkes tanır.” demiş. Nejdet de onu çok sevdiğinden söylediğini yerine getirmek için Harem’de iner inmez doğru buraya gelmiş. Üsküdar’da sormuş onu buraya göndermişler. Ama o Hüdâyî’yi yaşıyor zannetmiş. Neyse türbeyi ziyaret etti. Ona duvardaki yazıyı gösterdim. (Sağlığımızda bizi öldüğümüzde mezarımızı ziyaret eden bizdendir. Bizden olanlar ahir ömründe sıkıntı çekmesin, öleceğini bilsin, imanını kurtarmadıkça ölmesin. Denizde boğulmasın, yanarak ölmesin.) Tabi biz zamanla Nejdet’le dost olduk. Nejdet sonra İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı oldu. Bir gün

haberlere bakarken bir haber gördüm. İstanbul'da polis helikopteri düşmüş. Aaa bir baktım, bizim Nejdet kan revan içinde ortalıkta dolaşıyor. Hemen aradım. Nejdet orada ne dolaşıyorsun hastaneye gitsene dedim. Naci Abi arkadaşlar var dedi. Sen bırak arkadaşlarını, git hastaneye dedim. Neyse aradan biraz zaman geçtikten sonra ben Nejdet'i evinde ziyarete gittim. Anlat bakalım bu işin aslı ne dedim. Nejdet: "Naci Abi, Sultanahmet'te cuma namazını kıldım. Cumadan çıktım. Ertesi gün İstanbul'da büyük bir miting olacaktı. Ekibimle beraber İstanbul'u korumanın tedbirlerini almak için helikopterle havalandık. Beyoğlu'ndan aşağı inerken helikopterle pilot, motorun istop ettiğini söyledi. Tabii ben Kelime-i Şehadet getirmeye başladım. Yanımdakiler de getirmeye başladılar. O sırada bir ezan sesi duydum. Bu ne güzel bir ezan! Allah Allah dedim. Bu saatte ne ezanı bu? dedim. Dediler ki bu ezanı Aziz Mahmud Hüdâyî okuyor, hiç korkma! Naci Abi duasında denizde boğulmasın dedi, denize düşmedik. Yanarak ölmesin dedi, helikopter binaya girdi, iki kişi öldü, her yer helikopter yakıtı; alevlenmedi, yanarak ölmedik. Aşağı indim o sırada sen aradın." dedi.

Memoratin Kaynağı: Naci Öztürk, 1952, Balıkesir/Gönen, Yüksekokul, Emekli.

Memoratin Konusu: Menkabede Nejdet Çelikbilek adında bir emniyet görevlisinin helikopter kazasından yara almadan kurtulması anlatılmaktadır.

Memoratt Geçen Zaman(lar): "Benim buraya geldiğim ilk zamanlardı.", "İstanbul'a gittiğin zaman..."

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Beyoğlu.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Naci Öztürk, Nejdet Çelikbilek ve yanındaki emniyet mensupları.

Memoratin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki memorat dinî, mitolojik ve hayalî kökler üzerine kurulmuştur. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ezan okuması ve Nejdet Çelikbilek'i ölümden olağanüstü bir şekilde kurtarması, memoratın dinî ve hayalî köklerine işaret etmekte; Hızır'ın şahsiyetiyle birleştirilmesi ise mitolojik

köklerine vurgu yapmaktadır. Memoratta anlatılan olay bir emniyet görevlisi olan Nejdet Çelikkilek'in başından geçmiştir. Nejdet Çelikkilek İstanbul'a tayin olmuştur. Onun İstanbul'a tayin olduğunu duyan bir yakını İstanbul'a gider gitmez önce Aziz Mahmud Hüdâyî Baba'ya gitmesini tembihler. Nejdet Çelikkilek Üsküdar'a gelir ve türbeyi bulur. Ancak türbeyi bulana kadar Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ölmüş olduğunu bilmemektedir. O, türbeyi ziyaret ederken Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfında görevli olan kaynak kişimize emniyet mensubu birinin geldiği haber verilir. Kaynak kişimiz kendisiyle tanışır, zamanla ahabap olurlar. Nejdet Çelikkilek İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı olur. Bir cuma namazı sonrası ertesi gün gerçekleşecek olan miting için helikopterle mitingin yapılacağı bölgeyi havadan gezmektedir. O sırada helikopterin motoru durur, hemen ardından bir ezan sesi duyulur. Ezanı Hüdâyî'nin okuduğu söylenir. Sonrasında kazadan yara almadan kurtulur.

Nejdet Çelikkilek kazadan sağ salim kurtuluşunu Aziz Mahmud Hüdâyî'ye bağlar. Hüdâyî Türbesi'nde duvarda asılı bulunan Aziz Mahmud Hüdâyî'nin müntesiplerine yaptığı duayı okumuştur. Duada: "Kıyâmete kadar tarîkatımıza intisap edenler, ömründe bir kere türbemizin önünden geçtiğinde 'Fâtîha' okuyanlar bizimdir. Bize mensup olanlar denizde boğulmasınlar, ahir ömürlerinde fakirlik görmesinler! İmanlarını kurtarmadıkça gitmesinler ve öleceklerini bilsinler ve haber versinler!"²⁰ denmektedir. Nejdet Çelikkilek kaynak kişimize olayı anlatırken "...duasında denizde boğulmasın dedi, denize düşmedik. Yanarak ölmesin dedi, helikopter binaya girdi, iki kişi öldü. Her yer helikopter yakıtı, alevlenmedi, yanarak ölmedik." ifadelerini kullanmıştır. Boğularak veya yanarak ölmemesini, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bu duasına bağlamaktadır. Burada dikkat çeken husus yukarıda da verdiğimiz duada "yanarak ölmesinler" ifadesi yer almamaktadır. Ancak zamanla halk arasında yanarak ölmesinler ifadesi yaygınlık kazanmış ve inanca dönüşmüştür.

Memoratta öne çıkan kerâmet motifleri, Hüdâyî'nin ezan okuması ve Nejdet Çelikkilek'i ölümden olağanüstü bir şekilde kurtarmasıdır. Hacı Bektaş Vîlâyetnâmesi'nde, Hacı Bektaş'ın kendisine türbe yapan mimarı olağanüstü bir

²⁰ Mehmed Gülşen, **Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul, Matbaa-i Bahriyye, 1338, s. 10.

şekilde kurtarmasına yukarıda değinmiştik. Burada da Nejdî Çelikkalek'in o kazadan yara almadan kurtulması akla bu kerâmeti getirmektedir.

Ayrıca Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Hızır'la da birleştirildiği dikkat çeken başka bir husustur. Bilindiği gibi, Hızır denizlerde hüküm sürmektedir.²¹ Aziz Mahmud Hüdâyî'nin de müntesiplerine yaptığı duada "denizde boğulmasınlar" ifadesi ve birçok memoratta boğulma tehlikesi geçirenlere yardım etmesi halkın onu Hızır'ın şahsiyetiyle birleştirdiğinin göstergesidir. Aynı durum Hacı Bektaş için de söz konusudur. Hacı Bektaş, Karadeniz'de batmak üzere olan bir gemiyi içindekilerle beraber kurtarmıştır.²² Ahmet Yaşar Ocak, bazı Bektaşî menâkıbnâmelerinde Hacı Bektaş ve Hacı Sultan gibi önde gelen Bektaşî evliyalarının Hızır'la birleştirildiğini ifade etmektedir.²³ Aynı durumu Aziz Mahmud Hüdâyî için de söylemek mümkündür.

Memoratin taşıdığı mesaj velî zatların aslında ölmediği, tasarruflarının devam ettiğidir. Onlara saygı ve sevgi göstermenin zor durumlarda yardıma koşmaları için bir vesile olduğu vurgulanmaktadır.

Memorat öncelikle Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültünün koruyucu ve taşıyıcılık işlevini yerine getirmektedir. Ayrıca zamanla halk arasında Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasıyla ilgili oluşan inancı yaşatma ve pekiştirme işlevini görmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, P. 461. Askerler (Polis Amiri?), V. 50. Dua, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, (T) V. 56. 3. 2. Cuma Namazı, V. 112. 2. Camiler (Mescitler), V. 113. Türbeler, V. 220. Velîler, V. 254. Selamlaşma, V. 302. Ezan.

²¹ Ahmet Yaşar Ocak, **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2007, s. 125.

²² Abdülbâki Gölpınarlı, **Velâyetname**, Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1995, s.68.

²³ Ocak, **a.g.e.**, s. 110.

4. MEMORAT

Bir tane abla var. Nereye gitmek istesem isteğim doğrultusunda değil çağrıldığı doğrultuda geliyorum diyor. Geçen cuma Hüdâyî Hazretleri beni çağırdı diyor. Ta Edirne Keşan'dan geldim. Sen diyor Üsküdar'da şu zatı ziyaret edicen. Senin şu sıkıntının giderilmesi orda vesile. Rüyamda gördüm diyor. Ben İstanbul'u hiç bilmem diyor. Atladım geldim diyor. Uç insanlar da var işte. Bir rüya uğruna gelip de buradan ağlaya ağlaya gidenler de var.

Memoratin Kaynağı: Hatice Kübra Adıgüzel,..., Sivas, Lise, Kitapçı.

Memoratin Konusu: Memoratta bir kadının gördüğü bir rüya üzerine Hüdâyî Türbesi'ni ziyarete gelmesi anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): Cuma günü.

Memoratta Geçen Mekân(lar): Keşan, Edirne, Üsküdar.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Edirne Keşan'dan türbeyi ziyarete gelen kadın.

Memoratin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki memoratın hayalî köklerden beslenerek teşekkül ettiği görülmektedir. Memoratta bir kadının gördüğü bir rüya üzerine Hüdâyî'nin türbesine geldiği anlatılmaktadır. Gelen kadının bir sıkıntısı olduğu anlaşılmaktadır. Gördüğü rüyada, sıkıntısının Hüdâyî'nin türbesinde dua ederek geçeceği kendisine söylenmiştir. Metinde kadının derdinin ne olduğu ve bu dertten kurtulmak için Hüdâyî Türbesi'ne gitmesi gerektiğini söyleyen şahıs belli değildir. Memorat metninin bu kısmı karanlıktır. Kaynak kişimiz olayı yaşayan hanımefendiyle bir defa karşılaşmıştır. Aralarında bir samimiyet oluşmamasından tecrübeyi yaşayan kişinin derdinin ne olduğunu anlatmaması, konteksin metnin teşekkülünde ne denli önemli bir rolü olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Rüyada kendisine türbeye gitmesini söyleyen kimliği belli olmayan şahıs halk anlatılarında sıkça rastlanan ak sakallı motifini yani Hızır'ı hatırlatmaktadır. Rüyada Hızır'ın, ak sakallı ihtiyarın yol gösterip rüya sahibini yönlendirmesi diğer

halk anlatılarında da görülebilmektedir. "Arzu ile Kamber Hikâyesi"nde Hızır, Kamber'in rüyasına girerek ona, Arzu'ya kavuşacağını söyler.²⁴

Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin her türlü derde deva olan bir velî olduğu mesajı verilmektedir. Aslında onun şahsında diğer velîler de insanların dertlerine deva olabilmektedir.

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültürünü koruyup taşımakta ve insanların velî kültüne ve türbeye bağlılıklarını güçlendirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma.

5. MEMORAT

Ben ruhaniyetini gördüm mübareğin. Ben alkoliktim. Bende her b.. vardı. Esrar vardı, zinası vardı. Her şey vardı. Bir gece rüyama girdi bu mübarek. Otuz tane evliya ile tanıştırdı. Mevlânâ Celâleddîn gibi mübareklerle. Ertesi gün her şeyi ağır kesici ilaç gibi bıraktım. Ve bunların huzuruna geldiğim zaman bana "hoş geldin" diyorlar.

- Çok oldu mu bu olay olalı?

- Altı yedi senelik mevzu.

Memorattın Kaynağı: Abdullah Tarkun, 1962, Sivas, İlkokul, Emekli.

Memorattın Konusu: Memoratta alkolik olan Abdullah Tarkun'un rüyada Hüdâyî'yi görmesi üzerine alkolü bırakıp dine yönelmesi anlatılmaktadır.

Memoratt Geçen Zaman(lar): 2005-2006 yılları.

²⁴ Ali Berat Alptekin, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, 4. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2009, s. 273, s. 309.

Memoratta Geçen Mekân(lar):

Memoratta Geçen Kişi(ler): Abdullah Tarkun, Aziz Mahmud Hüdâyî, Mevlânâ Celaleddîn ve bazı evliyalar.

Memoratin Değerlendirilmesi: Memoratta anlatılan olay Abdullah Tarkun adında bir kişinin başından geçmiştir. Rüyada Aziz Mahmud Hüdâyî'yi görmeden önce tamamen din dışı bir hayat yaşamakta olan Abdullah Tarkun, rüya sonrasında bambaşka bir hayat yaşamaya başlamıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî, rüyasında kendisini Mevlânâ Celâleddîn gibi otuz kadar evliya ile tanıştırmıştır. Rüyada otuz velî ile tanışma halk hikâyelerinde de benzer şekilde yer alır. Adil Şah hikâyesinde, Adil Şah arkadaşlarıyla ava çıktığı esnada uyuyakalır. Rüyasında yeşil cübbeli kırk pîr görür.²⁵ Rüyadan sonra Tarkun bütün kötü alışkanlıklarını bırakmış, dine dayalı bir hayat yaşamaya başlamıştır. Rüya, Tarkun'u kutsala ulaştırma işlevinin yanında hayatının yönünü değiştirme işlevini de yerine getirmiştir.

Memoratta dikkati çeken diğer bir husus Abdullah Tarkun'un türbeyi ziyaret ettiği vakitlerde Aziz Mahmud Hüdâyî ile selamlaşmasıdır. Kendi ifadesiyle ona "hoş geldin" demektedir. Bu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bir zamanlar kendisinden ders aldığı Baba Yusuf'la türbe ziyaretinde aralarında geçen diyalogu anımsatmaktadır. Menkabeye göre, Hüdâyî Baba Yusuf'un türbesine gittiğinde Baba Yusuf'la iletişim kurmuştur.²⁶

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin çok büyük bir makamda olduğu mesajını taşımaktadır. Çünkü o, Mevlânâ gibi büyük zatlarla beraberdir. Mevlânâ gibi herkesin bildiği ve derin bir saygı beslediği bir büyük mutasavvıf kişilikle beraber olmak Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ayrı halkın nazarında ayrı bir statü kazandırmaktadır. Bu olağanüstü tecrübeyi yaşayan anlatıcıya da kutsiyet kazandırmaktadır. Memorat ayrıca insanlara Allah yolunda bir hayat yaşamının önemini anlatmakta ve insanları buna özendirmektedir.

²⁵ Alptekin, a.g.e., s. 192.

²⁶ Bkz. 7. Menkabe "Baba Yusuf'un Makamında", s. 166.

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'yi yüksek bir makamda göstererek ona statü kazandırma işlevini yerine getirmektedir. Hakkındaki kültü desteklemekte ve güçlendirmektedir. Ayrıca insanları dinî bir hayat yaşamaya yönlendirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, N. 130. Şans ve Kaderin Değişmesi, V. 220. Velîler, V. 320. Dinî İnanışa Ters Düşen Kişi, Alkolik Sarhoş, V. 254. Selamlaşma, W. 157. Namuzsuz Adam (Zina), Z. 71.4. Formülistik Sayı Altı, Z. 71.5. Formülistik Sayı Yedi, Z. 71.11. Formülistik Sayı Otuz.

6. MEMORAT

Bir gün hiç kimse yok (Türbede) akşamüstü. Teke tek kaldım herkes gittikten sonra. Abdest aldım. Dedim ki Ya Aziz Mahmud böyle böyle. Konuştum. Tabii duamı da Allah u Teâlâ'ya yaptım. Aziz Mahmud'un yüzü suyu hürmetine duamı kabul et. Aziz Mahmud'la da konuştum. Selam verdim. "Esselamü aleyküm ya ehli kubur!" dedim. Çıkarken de selam verdim. Baktım dileğim bir ay sonra oldu.

-Ne istemiştiniz?

-Ben aslında kendim değil de hanım şey yaptı. Çocuk olsun diyordu hanım. Daha bir yıldır evliyiz. Doksanda evlendim. Altı yedi ay sonra gittim Hüdâyî'ye.

Memoratin Kaynağı: Orhan Kılıç, 1961, Trabzon, Lise, Emlakçı.

Memoratin Konusu: Memoratta Orhan Kılıç'ın Hüdâyî Türbesi'nde çocuğu olması için dua etmesi ve çocuğunun olması anlatılmaktadır.

Memoratt Geçen Zaman(lar): 1982.

Memoratta Geçen Mekân(lar): Hüdâyî Türbesi.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Orhan Kılıç.

Memoratin Değerlendirilmesi: Memortta Orhan Kılıç'ın Hüdâyî Türbesi'ne gidip çocuğu olması için dua etmesi ve çocuğunun olması anlatılmaktadır. Orhan

Kılıç eşinin ısrarı üzerine çocuklarının olması için Aziz Mahmud Hüdâyî'nin türbesine gitmiş ve dua etmiştir. Anlatıcımız sonrasında çocuklarının olmasını Aziz Mahmud Hüdâyî'nin türbesinde yapmış olduğu duaya bağlamaktadır. Aslında burada duanın Hüdâyî Türbesi'nde yapılmış olması, onun halk arasında tasarrufu devam eden velîlerden kabul edildiğinin göstergesidir. Aziz Mahmud Hüdâyî, yüzyıllar öncesinde ölmesine rağmen bugün hâlâ insanlar kendisinden yardım ummaktadırlar. Türbeye gelenlerin en çok istekte bulunduğu konuların başında "çocuk sahibi olmak" gelmektedir. Çocuk sahibi olamayanların türbede dua ederek, adak adayarak ve belli ritüelleri yerine getirerek çocuk sahibi olacakları konusunda güçlü bir inanç söz konusudur. Halk anlatılarında dua neticesinde çocuk sahibi olmak karşılaşılan bir durumdur. Kazak destanlarında kahramanın uzun bir süre çocuğu olmaz ve Tanrı'ya yalvarmanın neticesinde çocuğu olur.²⁷

Dua ile çocuk sahibi olma motifi diğer halk anlatılarında da karşılaşılan bir motiftir. Anlatılarda duanın yanında pîrin verdiği bir şeyi yemek de yer alır. Âdil Şah Hikâyesi'nde Turan Şah, çocuk sahibi olabilmek için Allah'a dua eder. Duası kabul olur ve pîrin verdiği elmanın yardımıyla Turan Şah çocuk sahibi olur.²⁸

Memorat velîlerin Allah katında özel bir yerlerinin olduğu ve insanlara zor durumlarında yardım ettiği mesajını vermektedir. Ayrıca Aziz Mahmud Hüdâyî'nin büyük bir velî olduğunu da vurgulamaktadır.

Memorat velî kültüne olan inancı pekiştirme, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında bu inancın taşıyıcılığını yapma işlevini yerine getirmekle birlikte böyle durumlarda halka sıkıntılarından kurtulmaları için adres göstermekte ve türbelere yönlendirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: N. 817.0.1. Yardımcı Allah, N. 825. Çocuk Sahibi Olmayan Kahramanlar, T. 526. Dua Neticesinde Hamile Kalma, V. 50. Dua, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, (T) V. 57.4. Çocuk Sahibi Olmak İçin Dua Etme, (T) V. 58.6. Abdest Alma, V. 113. Türbeler, V. 254. Selamlaşma, Z. 71.4.

²⁷ Naciye Yıldız, "Türk Destanlarında Çocuksuzluk", **Milli Folklor**, Y. 21 (2009), S. 82, s. 79.

²⁸ Alptekin, **a.g.e.**, s. 192.

Formülistik Sayı Altı, Z. 71.5. Formülistik Sayı Yedi, Z. 71.16. Çeşitli Formülistik Sayılar.

7. MEMORAT

Çocuğu olmayanlar geliyor buraya. Söylesen batıl derler. Bir kardeşimin de çocuğu olmuyordu. Tedavi tedavi, olmuyor çocuğu. Burda dua ediyorlar. Rüyasına Hüdâyî Hazretleri geliyor. Böyle bir dua, koluna mı boynuna mı asmışlar. Hüdâyî Hazretleri "Evladım, bir duayı da bileğine as. Olucak inşallah." diyor. Bileğine ne asılır? Bileklik boncuk taktı. Dedim ki o boncuğun her birine üç İhlâs bir Fatiha oku. Allah rızası için. Tak dedim madem. O öyle demiş ya! Aslında çocuğu olacak bir işaret veriyor mübarek. Oldu kardeşim çocukları. "Muhammed Eren"leri oldu.

Memoratin Kaynağı: Tülin Öztunca, 1968, Aydın, Lise, Memur.

Memoratin Konusu: Memoratta çocuğu olmayan bir kadının türbede dua ettikten ve rüyasında Hüdâyî'yi gördükten sonra çocuğunun olması anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar):

Memoratta Geçen Mekân(lar): Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, çocuğu olmayan bir kadın.

Memoratin Değerlendirilmesi: Çocuğu olmayan bir kadının yaşadığı olağanüstü bir tecrübeyi anlatan bu memorat dinî, hayalî ve mitolojik köklerden beslenerek teşekkül etmiştir. Olağanüstü tecrübeyi yaşayan kadın çocuk sahibi olamamaktadır. Bunun için Hüdâyî Türbesi'ne gidip dua etmiştir. Sonrasında Hüdâyî rüyasına girmiştir. Kadın daha önceden boynuna bir dua asmıştır. Hüdâyî ona "Evladım, bir duayı da bileğine tak. Olucak inşallah." demiştir. Ancak anlatıdan bu duanın ne olduğu anlaşılmamaktadır. Aslında rüyayı gören kadın Aziz Mahmud Hüdâyî'den o duayı alamamıştır. Ancak olayı bize nakleden anlatıcımız bunun

sadece bir işaret olduğu söyleyip kolundaki bilekliğin her bir boncuğuna üç İhlâs bir Fatiha okumasını tembihler. Sürecin sonunda kadının çocuğı olmuştur. Ancak bu anlatıda öne çıkan motif rüya motifidir. Aziz Mahmud Hüdâyî kadının rüyasında çocuk sahibi olacağını haber vermiştir. Görüldüğü gibi rüya motifinin yanında gelecekte haber verme motifi de göze çarpmaktadır. Görülen rüya sonucu çocuk sahibi olmaya destanlarda da rastlanmaktadır. Kazak destanlarından Er Sayın da babasının rüyasına ak sakallı bir pîrin girmesi sonucunda dünyaya gelir.²⁹

Memorat, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin her derdin devasının bulunabileceğı bir yer olduğı mesajını vermektedir. Bu yolla Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesine olan teveccühü artırma, insanlara sıkıntılarının giderilebileceğı bir yer olarak türbeleri adres gösterme işlevini yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: D. 1712. Rüyanın Yorumlanması, F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, M. 300. Kehânetler, N. 825. Çocuk Sahibi Olmayan Kahramanlar, N. 848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam, T. 596. Çocuklara Ad Verme, V. 50. Dua, V. 51. Duanın Öğrenilmesi, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, V. 220. Velîler, (T) V. 308. Kur'an Okuma, V. 516. Geleceğin Görülmesi, Z. 71.0.1. Formülistik Sayı Bir (Tek Sayılar), Z. 71.3. Formülistik Sayı Üç.

8. MEMORAT

Bir arkadaş vardı. Cinlerle ilgili sıkıntısı vardı. Üzerindeki kollarındaki bacaklarındaki çizikleri gösteriyordu. Bayağı aşırı bir şekilde rahatsızlığı vardı. Sıkıyorlardı onu. Kollarını bacaklarını çizmeye kadar varmıştı yani. Cinlerin yaptığı bir şeydi yani. Fakat buraya gelince mübarek Aziz Mahmud Hüdâyî'nin türbesine, rahatladığını söylüyordu. Çocuk burada rahatlıyormuş. Bilmiyorduk tabii. Sonradan tanıştık. Bize bir gece burada kalmak istediğini söyledi. Biz dedik türbede kalmazsın ama camide kalabilirsin. Görüyordu da yani. Şurdan içeri giremiyorlar diyordu.

²⁹ Yıldız, **a.g.m.**, s. 85.

Buraya geliyordu çocuk sesi mesi kısık, yarım saat içinde sesi açılıyordu. Ben kendim şahit oldum yani.

-Kaldı mı burada bir gece?

-Kaldı Ramazan'da bir gece değil birkaç gece kaldı. Daha sonra her gün geliyordu.

-İyileşti mi peki?

-Yine bu işlere bakan hoca efendiler var. Onlara da tabii şey yaptı. Şu anda iyi çok şükür. Fakat buranın onda müthiş etkisi var. Çocuk kendisi şu alandan içeri giremiyorlar diyordu. Biz göremiyorduk ama ona beyan oluyordu yani. Müslüman olamayan cinler var. Müslüman olan cinler de var. Onların arasında olan şeyleri görüyordu çocuk. Koluna çizik atmak ne demek? Derin değildi ama belliydi. Evde yoğunlaşıyormuş sıkıntıları. Televizyon seyredirken kanalı değiştiriyormuş. Bütün hayatını, yaşamını şey yapıyorlarmış. Başka türlü hastalıkları olanlar da var.

Memoratin Kaynağı: Sezgin Akar, 1970, Giresun, Lise, Memur.

Memoratin Konusu: Memoratta cinlerin musallat olduğu bir gencin Hüdâyî Türbesi'nde yaşadığı sıkıntılardan kurtulması anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): Ramazan ayında birkaç gece.

Memoratta Geçen Mekân(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi, Aziz Mahmud Hüdâyî Camii.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Cinlerin musallat olduğu genç, Sezgin Akar.

Memoratin Değerlendirilmesi: Memorat dinî, hayalî ve mitolojik kökler üzerine kurulmuştur. Memoratta cinler tarafından rahatsız edilen bir gencin başından geçenler anlatılmaktadır. Sezgin Akar'ın anlattığına göre, bir genç cinler tarafından rahatsız edilmektedir. Genç, anlatıcımıza cinler tarafından rahatsız edildiğini, onların kendisine zarar verdiğini anlatmıştır. Vücuduna zarar verecek derecede rahatsız edilen genç ancak türbede rahat olduğunu söylemiştir. Cinlerin türbeye

giremediklerini ifade etmiştir. Onların türbenin avlusundan içeriye giremediklerini gördüğünü anlatmıştır.

Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin kutsal bir mekân olduğu, açık bir mesaj olarak verilmektedir. Cinler yani kötü ruhlar bu mekâna girememektedir. Burada türbeyle birlikte Aziz Mahmud Hüdâyî'ye de kutsiyet atfedilmiş olmaktadır. Bu kutsal mekânın sahibi Aziz Mahmud Hüdâyî'dir.

Memorat türbeye ve velî kültüne olan inancı güçlendirmektedir. İnsanlara sıkıntılarından kurtulabilecekleri bir adres olarak türbeleri işaret etmektedir. Aynı zamanda velî zatlarla ilgili inancın taşıyıcılığını da yapmaktadır.

Memoratta Geçen Motifler: G. 302. Cinler, H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, V. 112.2. Camiler, V. 113. Türbeler, (T) V. 301. Kutsal Ramazan Ayı.

9. MEMORAT

Aslında benim başımdan geçen bir olay olmuştu. Benim ablam rahatsızdı. Çok ağır bir rahatsızlık geçirdi. Doktorlar bile umudu kesmişti. Artık eve götürün demişlerdi. Eve getirmemiştik daha. Sonra ben oraya gidip dua etmiştim. Ağlayarak dua etmiştim. İki tane çocuğu var. Dedim hani çocuklarına başıyla ölmesin falan diye. Rüyamda ben bir bayanın kalkıp kısa saçlı, esmer, kırk kırk beş yaşlarında. Onların örtüleri var ya yeşil örtü. O örtüsünü bana vermişti. Götür ablanın üzerine ört. Ablan ölmeyecek yaşayacak dedi. Ben o örtüyü istedim aldım oradan, götürdüm. Örttüm ablamın üzerine. Gece geç saatlere kadar hatta bekledim. Tabii bu inanç meselesi. İnanmak çok önemli. Ablam ölmedi yani. Sonra bunu ablama anlattım. Böyle böyle dedim. Rüya gördüm, rüyamda böyle böyle oldu dedim. Bana bir örtü verdi. Ablan yaşayacak, ölmeyecek, dedi bana dedim. Ablam da çok etkilenmişti. Hatta ağlamıştı. Ablam hâlâ yaşıyor, iyileşti. Beş sene filan oldu. Ablam, ben hayatımı oraya borçluyum diyor.

Memoratin Kaynağı: Munise ..., 1967, Uşak, İlkokul, Esnaf.

Memorataın Konusu: Memoratta doktorlar tarafından öleceğine kesin gözüyle bakılan bir kadının kardeşi tarafından görülen bir rüya üzerine Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin içinde bulunan sanduka örtülerinden birini hasta kadının üzerine örtülmesi ve hasta kadının iyileşmesi anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): 2006-2007.

Memoratta Geçen Mekân(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi, hasta kadının yattığı hastane.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Munise Hanım, Munise Hanım'ın ablası, sandukalardan birinde yatan kimliği belirsiz kadın.

Memorataın Değerlendirilmesi: Dinî, hayalî ve mitolojik kökler üzerine kurulan bu memoratta geçen olayı Munise Hanım'dan dinledik. Munise Hanım ablasının çok ağır bir hastalık geçirdiğini, doktorların bile ümidi kestiğini anlattı. Munise Hanım, ablasının ve çocuklarının durumuna çok üzülmemektedir. Onlar için dua etmektedir. O sıralar Munise Hanım bir rüya görür. Rüya Hüdâyî Türbesi'ndedir. Türbenin içinde bulunan sandukalardan kendi tarifine göre kırk yaşlarında kısa, siyah saçlı bir bayan kalkıp sanduka örtüsünü kendisine verir ve örtüyü ablasının üzerine örttüğü takdirde ablasının ölmeyeceğini söyler. Ertesi gün Munise Hanım türbeye gider ve görevlilerden orada bulunan örtülerden birini alır ve bir gece ablasının üzerine örter. Munise Hanım ablasının bu sayede ölmediğini söylemektedir.

Memoratta öne çıkan motif rüya motifidir. Munise Hanım gördüğü rüya üzerine türbede bulunan sanduka örtülerinden birini alır ve ablasının üzerine örter. Ölülerle konuşma motifini de içine alan rüya, Munise Hanım'ın ablasının hayatta kalmasına vesile olmuştur.

Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne atfedilen kutsallık hemen fark edilmektedir. Ölüm döşğinde olan bir kadın türbeden getirilen bir örtü sayesinde kurtulmuştur. Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin büyük bir velî, türbesinin ise kutsal bir mekân olduğu mesajını vermektedir. İnsanlara sıkıntılı zamanlarında

müracaat edecekleri yerlerden birinin Aziz Mahmud Hüdâyî'nin türbesi olduğunu hatırlatmaktadır.

Memorat halk tarafından kutsalın tezahür ettiği mekânlar olan türbelerle ilgili inançları güçlendirmekte ve bu inancın taşıyıcılığını üstlenmektedir. Sıkıntılı zamanlarda bu kutsal sayılan mekânları ziyaret etme ve oralarda dua etme geleneğini beslemekte ve taşıyıcılık işlevini yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: D. 1150. Sihirli Eşyalar, F. 899. Olağanüstü Objeler, F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, N. 810. Olağanüstü Yardımcılar, P. 230. Çocuklar ve Ebeveynler, P. 252. İki Kız Kardeş, P. 524. Doktor, V. 50. Dua, V. 57.7. Zor Durumdan Kurtulmak İçin Dua, V. 113. Türbeler, Z. 71.3. Formülistik Sayı Beş, Z. 71.12. Formülistik Sayı Kırk, Z. 71.16. Çeşitli Formülistik Sayılar.

10. MEMORAT

Bir bayan³⁰ akşam saat 10.00'da vapura gidiyor. Beşiktaş'a giderken kendini denize atıyor. Kendini denize atarken dedi ki bir el göbeğine ve göğsüne vurdu böyle. Şu şekilde. Batmadım dedi. Öyle su üstünde kalmış. O da Aziz Mahmud Hüdâyî'ye çok gidip geliyordu. Ziyaret ediyordu. Oluyor, onun duaları kabul oluyor. Gerçekten. Kendi atlamış kurtarmışlar sonra. Bunalıma girmiş mübarek. Ben hissettim dedi. İki el. Birisi buradan birisi buradan. Su üstünde kaldım. İmdat istedim, geldiler. Beni alıp götürdüler.

Memoratin Kaynağı: Beşir Kökü, ..., Siirt, İlkokul, Fahri Türbe Görevlisi.

Memoratin Konusu: Memoratta bunalıma giren bir kadının vapurdan kendini denize bırakması ve suya batmayarak boğulmaktan kurtulması anlatılmaktadır.

³⁰ Kaynak kişimiz bir başka görüşmemizde yukarıdaki metinde yer alan "bir bayan"ın kimliğini Rukiye (Yılmaz) Hanım olarak vermiştir.

Memoratta Geçen Zaman(lar): Bir akşam saat 22.00 civarı.

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Üsküdar-Beşiktaş vapur hattı.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Bunalıma girip kendini denize atan kadın ve onu kurtaran insanlar.

Memorataın Değerlendirilmesi: Memorat mitolojik ve hayalî kökler üzerine kurulmuştur. Memoratta içinde bulunduğu sıkıntılardan dolayı bunalıma giren bir bayan, Üsküdar'dan Beşiktaş'a giderken kendini denize atması anlatılmıştır. Denize düştükten sonra göbek ve göğsünden iki el kendisini suyun üzerinde tutmuştur. Sonrasında kadını kurtarmışlardır. Anlatıcımız Beşir Kökü, bu olağanüstü tecrübeyi asimile ederek kadının boğulmamasını Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasının kerâmeti olarak sunmuştur. Bu memoratta da Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasına olan kuvvetli inanç hemen dikkati çekmektedir.

Memoratta kadının suya batmamasını sağlayan güç belirsizdir. Halk arasında var olan ve memoratımızın mitolojik zeminini teşkil eden Hızır-İlyas kültü dikkate alındığında bu gücün denizlerin hakimi Hızır olduğu akla uzak gelmemektedir. Ancak meydana gelen olayda öne çıkan, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasının kerâmetidir. Velî zatların halk arasında Hızır'ın şahsiyetiyle birleştirilebilmektedir. Bu durum Bektaşî menâkıbnâmelerinde açıkça görülmektedir. Denizde boğulma tehlikesi geçiren insanlar hakkında anlatılan olağanüstü tecrübelerde onları boğulmaktan kurtaranın Hızır mı yoksa bizzat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kendisi mi olduğu belirsizdir. Ancak velîlerin Hızır'ın şahsiyetiyle birleştirilebildiği dikkate alınırsa insanları boğulmaktan kurtaranın Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kendisi olabileceği de düşünülebilir.

Memorat öncelikle Aziz Mahmud Hüdâyî'nin velîliğinin büyüklüğünü vurgulamaktadır. Onun öldükten sonra da tasarrufunun devam ettiği mesajını iletmektedir. Bu yolla da Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültürünü beslemektedir. Ayrıca Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasının kerâmetine erişmek için türbesine gitmek gerektiğini vurgulayarak türbelere olan inancı ve rağbeti artırmaktadır.

Memoratta Geçen Motifler: N. 810. Olağanüstü Yardımcılar, N. 848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, V. 113. Türbeler.

11. MEMORAT

Benim abim, öz abim. Şile'de denize giriyor. Palet falan da var ayağında. Çok açılıyor, ordan biri boğulma tehlikesi yaşıyor. Bu da gideyim onu kurtarayım derken adam panikle onu boğuyormuş az kalsın. Tamam diyor artık ben de tıkandım diyor. Zaten onu kurtarmaya gelirken baya bir yoruldum diyor. Hızlı geldim biraz diyor. Kurtaracağım kişi de panikleyince ikimiz de suyun dibine indik. Tamam, gittim diyor. Bittim dedim diyor. Sonra bir baktım ayaklarım yere değiyor. Bir baktım kumsaldayım diyor ama nasıl geldik bilmiyorum diyor.

Memoratin Kaynağı: Hüseyin Özcan, 1977, İstanbul, İlkokul, Kasap.

Memoratin Konusu: Memoratta Hüseyin Özcan'ın abisinin denizde boğulma tehlikesi geçiren birini kurtarmak isterken boğulma tehlikesi geçirmesi anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar):

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Şile.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Hüseyin Özcan'ın abisi, boğulma tehlikesi geçiren adam.

Memoratin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki memorat dinî, hayalî ve mitolojik kökler üzerine kurulmuştur. Bu memoratta da denizde boğulma tehlikesi geçirip boğulmayan birinin başından geçenler anlatılmaktadır. Olay, anlatıcımız Hüseyin Özcan'ın abisinin başından geçmiştir. Şile'de denizde iken boğulma tehlikesi geçiren birine yardıma giden Hüseyin Özcan'ın abisi gücü tükenince kurtarmaya çalıştığı kişiyle birlikte dibe batar. Tam bu sırada kıyıda uzak olmalarına rağmen ayakları yere değer ve kendilerini kumsalda bulurlar. Bulundukları yer kumsala uzak olmasına rağmen kendilerini kumsalda bulduklarını

anlatmıştır. Memoratta yine Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasının kerâmeti ön plandadır. Hüseyin Özcan'ın abisi boğulmaktan kurtulmalarını Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasına bağlamaktadır.

Ancak bu memoratta da kimliği belli bir kurtarıcıdan bahsedilmemektedir. Olayı yaşayanların bir anda kendilerini kumsalda bulmaları aktarılmaktadır.

Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasına olan inanç hemen kendini hissettirmekle beraber anlatıcımız, bu olağanüstü tecrübeyi bir inanca bağlı olarak yorumlayıp asimile etmemiştir. Burada olduğu gibi bazı memoratlar yorumlanıp asimile edilmeyebilir. Yani söz konusu anlatı "numen memorat"tır.

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin büyük bir velî olduğu vurgulamaktadır. Onun öldükten sonra da tasarrufunun devam ettiği mesajını iletmekte, duasının hâlâ hükmünün olduğunu göstermektedir. Bu yolla da Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültürünü beslenmektedir. Ayrıca Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasının kerâmetine erişmek için türbesine gitmek gerektiğini vurgulayarak türbelere olan inancı ve rağbeti artırmaktadır.

Memoratta Geçen Motifler: N. 838. Yardımcı Kahraman, W. 32. Mertlik Cesaret.

12. MEMORAT

Bir kış günü benim araba alışmış döndü araya. Yerler buz, girdi araba. Arabada arkadaşlar var. Benim yeğenlerim var. Dedim ben buraya niye girdim. Altmış derece eğim var rahat. Bir de buz. Neyse bir kaldırıma arkasını vurdu araba. "Bismillahirrahmanirrahim, himmet ya Sultanım!" dedim. Birden böyle tıkk. Aşağıya indik. Hiçbir şey olmadan.

Memoratin Kaynağı: Hüseyin Özcan, 1977, İstanbul, İlkokul, Kasap. (Kaynak kişimiz halen Hüdâyî Vakfında görevlidir.)

Memoratin Konusu: Memoratta Hüseyin Özcan'ın karlı bir kış gününde arabasıyla dik bir yola girmesi, buz nedeniyle arabasının kayması ve salimen yokuştan aşağı inmesi anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): Bir kış günü.

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi civarı.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Hüseyin Özcan ve arabasında bulunan diğer kişiler.

Memoratin Değerlendirilmesi: Hüseyin Özcan'ın başından geçenlerin anlatıldığı bu memorat dinî, hayalî ve mitolojik köklerden beslenerek teşekkül etmiştir. Memoratta anlatılan olay Hüseyin Özcan'ın başından geçmiştir. Karlı bir kış gününde Hüseyin Özcan, Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfı'ndaki işine gitmiştir. Hüdâyî Türbesi, Üsküdar'da Hüdâyî Tepesi'ndedir. Türbenin bulunduğu mevki dik yokuşların olduğu bir yerdir. Hüseyin Özcan her zamanki gibi türbenin civarında bulunan bir yokuşa girmiştir. Arabası kaymaya başlamış, bir kaldırıma çarpmıştır. O anda Hüseyin Özcan'ın aklına Aziz Mahmud Hüdâyî gelmiştir. Kendi ifadesiyle "Bismillahirrahmanirrahim, himmet ya Sultanım!" diye seslenir. Buzlu yolda kayan araba birden toparlanır ve Hüseyin Özcan ve arabada bulunanlar yokuşun sonuna kadar salimen inerler. Hüseyin Özcan çok dik bir yokuşa arabasının önce kayması sonra da toparlanmasını Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kerâmetine bağlamaktadır. O arabanın kaydığı anda adeta Aziz Mahmud Hüdâyî'yi yardıma çağırmıştır. İçinde bulunduğu zor durumdan da onun yardımıyla kurtulduğunu düşünmektedir. Burada olayı yaşayan Hüseyin Özcan, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına ona seslenerek ulaşmıştır.

Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin öldükten sonra da tasarrufunun devam ettiği vurgulanmakta kendisine gönülden bağlı olanların her an yardımına koştuğu mesajı verilmektedir. Memorat halk arasında Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan saygı ve sevgiyi kuvvetlendirme, ona olan bağlılığı artırma işlevini yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: N. 848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam, (T) V. 308. Kur'an Okuma, Z. 71.16. Çeşitli Formülistik Sayılar.

13. MEMORAT

O kurtları temizlediğim için. Ben hacca gidemiyorum. Maddiyatım yok. Gidemedim yani. Ama her sabah namazını bana o evliyaların içinde götürdüler. Kâbe'nin karşısında namazımı kıldırıldılar. Her sabah namazını onlarla beraber kıldım. Sonra kendimi yatağımda buldum, namazdan sonra. Senelerce götürdüler beni. Orda onların yanında Aziz Mahmud Hüdâyî olsun yani Türkiye çapında evliyalar. O Kâbe'in karşısında ortalarından da çıkarmazlardı. Bir yere de salmazlardı. Gerisin geri dönderirlerdi. Bi bakardım ki sabah namazında onların yanındayım. Ortalarındayım.

Memoratin Kaynağı: Mehmet Şengenç, 1944, Kastamonu, Lise, Emekli Memur.

Memoratin Konusu: Memoratta Mehmet Şengenç'in sabah namazlarını Hüdâyî ve bazı velî zatlarla birlikte Kâbe'de kılması anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): Sabah namazı vakti.

Memoratta Geçen Mekân(lar): Mehmet Şengenç'in evi, Mekke (Kâbe).

Memoratta Geçen Kişi(ler): Mehmet Şengenç, Aziz Mahmud Hüdâyî, bazı velîler.

Memoratin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki memorat dinî, hayalî ve mitolojik köklerden oluşan zemin üzerine kurulmuştur. Memoratta anlatılan olağaüstü tecrübeyi Mehmet Şengenç yaşamıştır. Mehmet Şengenç uzun yıllar Hacı Selimağa Kütüphanesi'nde görev yapmış bir memurdur. Aziz Mahmud Hüdâyî'ye derin bir saygı beslemektedir. Anlattıklarına göre, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait birçok kitabı kurtlardan temizleyip onarmıştır. Ona göre, bu davranışının mükâfatı

olarak Hüdâyî ve bazı velîlerle birlikte sabah namazlarını Kâbe'de kılmıştır. Mehmet Şengenç hacca gidebilecek maddi imkânlara sahip değildir. Ancak sabah namazlarında olağanüstü bir şekilde kendisini Kâbe'de bulmaktadır. Namaz bittikten sonra kendisini yatağında bulmaktadır. Mehmet Şengenç, hem bedenlen ölmüş olan Aziz Mahmud Hüdâyî ile iletişime geçmekte hem de sabah namazını kılmak üzere zaman ve mekânın üzerine çıkarak Kâbe'ye gitmektedir. Bir anda çok uzun mesafeleri alabilme motifi hemen göze çarpmaktadır. Menâkıbnâmelerde bu motife sıkça yer verilmektedir. Ahi Evren beraberindekileri Çarşamba Suyu civarından gözlerini kapattırarak bir anda Konya'ya götürmüştür.³¹ Zaman ve mekânın üzerine çıkmanın ötesinde Kâbe'de namaz kılma hadisesi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yanındakilerle birlikte Beyt-i Mukaddes'te namaz kılmasını hatırlatmaktadır.³² Hüdâyî yanındakilerle birlikte ikindi namazına niyet edecekken bir anda Mescid-i Aksa'ya gitmiş ve namazı orada kılmıştır.

Mehmet Şengenç yıllarca yaşadığı bu hadiseyi kendisine mükâfat olarak görmektedir. Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin büyük bir velî olduğunu, velî zatlara beslenen sevgi ve gösterilen hürmetin asla karşılıksız kalmayacağı mesajını vermektedir.

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan sevgi ve saygıyı güçlendirmekte ve velî kültürüne inancı destekleme işlevini yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: D. 2120. Sihirli Yolculuk, H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, V. 56. Namaz, V. 56.1.1. Sabah Namazı, V. 220. Velîler, V. 532. Mekke'ye Giderek Hacı Olma.

³¹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 51.

³² Bkz. 18. Menkabe, "Beyt-i Mukaddeste Namaz", s. 192.

14. MEMORAT

Ben ilkokula gidiyordum. Bir gün kapımıza bir amca geldi. Benim annem kapıya geleni boş çevirmezdi hiç. Evde de para yok. Annem evden bugünün parasıyla on kuruş para buldu. Dede dedi kusura bakma, başka hiç paramız yok. Dede: "Kızım, sadakanın azı çoğu olmaz. Allah seni, çocuklarını kazalardan belalardan korusun." dedi. Ben de o arada içeri girdim. Sehpanın üzerine eğildim, kitabımı aldım. Yerime oturdum. Tam sehpanın üzerinde avize vardı. Avize düştü. Eğer ben burada oturuyor olsaydım avize kafama düşecekti. Eskiden avizelerin tokmakları olurdu üzerinde camdan. Yani orda gidecektim gümbürtüye. Annem gürlüğe geldi. Dağıldı avize sehpanın üzerine. Anne dedim avize düştü dedim. Annem dede dedi çıktı koştu. Amcanın peşinden. Duasının hemen olduğunu gördük. Bizim oralar bomboş. Bizim evden başka ev yok. Bi bizim ev var. Bir sütçüler vardı. Bi de babamın arkadaşı zaten oraya götürüp ordan arsa aldırmişti. Üç tane ev var. Geri kalan boş arazi böyle. Gözükür yani. Küçük Çamlıca'nın eteğinde. Orda biz onu günlerce hiç, hiç unutmadık yani. Hüdâyî Hazretlerinin olduğunu ben yıllar sonra 1993 yılında rüyamda gördüğüm zaman aynı kişiydi. Mahmud Efendi geliyor diyorlar. Adına Hüdâyî demiyorlar. O zaman ben oğluma doğum yapmıştım. Açığım, biz açtık yani. Ben yirmi dört yaşımdan sonra kapandım. Böyle kardeşim büzüştüm. Yukarıki kapıdan aşağı iniyor. Mübarek diyorum, bana hor bakar diyorum. Kardeşim ordan böyle geldi. Eski insanlar, eski kıyafetler. Yani mübareğin cübbesini, asasını her şeyini gördüm. Kayboldu gitti. Ondan sonra kim bu Mahmud Efendi. Hüdâyî demiyorlar ama Mahmud Efendi diyorlar. Mahmud Efendi kim, aramaya başladım. Ananem vardı. Sen böyle utanmışsın ya, kapanacaksın dedi. Sen ondan utanmışsın dedi. Yok, anane dedim ya. Ben öyle rüyayla müyayla kapanmam. Ben mantığımla kapanırım dedim. Yok yok, görürsün dedi ananem. Ama o böyle yandan bir baktı, o bakışı böyle. O hâlâ benim içimdedir. Allah almasın o bakışın acısını içimden. Öyle bir baktı bana. Sonra kardeşim ben aramaya başladım. Kim bu Mahmud Efendi diye. Özal öldü, nur içinde yatsın. Cenaze namazını Mahmud Efendi kıldırarak diyorlar televizyonda. Acaba o mu dedim. Rüyamda gördüğüm baktım o değil. Ondan sonra komşumuzun evinin bahçesini cennet olarak gösterdi. Cenab-ı Allah 15 gün sonra. Ondan sonra cennet bize ne kadar yakın, biz sana ne

kadar uzağız Allah'ım dedim. İşe şeyden başladım. Başımı kapatarak başladım. Ondan sonra tasavvufa yöneldim. Ben her şey hızlı hızlı oldu. Eşim büyük bir kaza geçirdikten sonra tasavvufa daha sıkı bağlandım. Bir sene sonra nerden tespit ettilerse etmiş, bize ulaştılar. Beni çağırdılar. Herkes elini eteğini çekmişti. Hani böyle ilk kaza anında. Sonra herkes seni kendi haline bırakıyor. Herkesin bizi kendi küflü ekmeği bulamadığım zaman. En dipteydim. Bir yere de gidemiyorsun. Çocuğuna bakacak kimse yok. Ondan sonra tespit etmişler. Geldim. Gelince bittim eridim işte. Rüyamda gördüğüm yerin aynısını gördüm. Mahmud Efendi baktım. Aziz Mahmud Hüdâyî. Rüyamda gördüğüm yolu aynen görüm. O gün bugündür o başka bir şey. Ona bağlılığım. Her şeyimi geldim ona anlattım. Sonra Hüdâyî Vakfı dedi ki. Başınıza gelen olaydan haberdarız. Biz size bakıcaz. Rızık endişem yok ama. Çocuklarım okuyor. Hüdâyî Vakfı masraflarımı karşılıyor ama. Gittim başucuna. Konuşuyorum onunla. İçimi döküyorum mübareğe. Acaba günaha girer miyim diyorum. Eğer günaha girmeyeceksem himmet edin. Allah bana hayırlı olacak, başımı açmayacak, namazımı kılacak bir iş versin diye dua ettim başucunda. Başvurduktan sonra girdiğim işe bak.

Memoratin Kaynağı: Tülin Öztunca, 1968, Aydın, Lise, Memur.

Memoratin Konusu: Memoratta Tülin Öztunca'nın Hüdâyî ile ak sakallı dilenci suretinde karşılaşması anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): Tülin Öztunca ilköğretim beşinci sınıfa giderken (1979-1981).

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Küçük Çamlıca.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Tülin Öztunca, Tülin Öztunca'nın annesi, Tülin Öztunca'nın anneannesi, ihtiyar dede.

Memoratin Değerlendirilmesi: Memorat dinî, hayalî ve mitolojik köklerin oluşturduğu zemin üzerine kurulmuştur. Tülin Öztunca yapmış olduğumuz mülakatta yıllar önce yaşamış olduğu bir olayı anlatmıştır. Olay anlatıcımızın aktardığına göre 1979-1981 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bir gün kapılarını bir

ihthiyar adam çalar. Hızır'ın şahsiyetiyle birleştirebileceğimiz bu yaşlı adam memoratın teşekkülünde etkili olan dinî ve mitolojik köklere işaret etmektedir. İhtiyar adam Tülin Öztunca'nın annesinden sadaka istemiştir. Evde para yoktur ancak annesi çok küçük bir miktar parayı ihtiyara verir. Tülin Öztunca'nın annesi paranın küçük bir para olduğunu kusura bakmamasını söyler. İhtiyar parayı alır ve dua eder. Sadakanın miktarının önemli olmadığını söyler, kendisini ve çocuklarını Allah'ın korumasını diler ve ayrılır. Tam bu sırada Tülin Öztunca salondaki avizenin altında duran sehpadan kitaplarını alıp koltuğa oturur. Oturur oturmaz avize düşer. Tülin Öztunca'nın ifadesiyle ihtiyar adamın duası hemen kabul olur. Tülin Öztunca'nın annesi hemen dışarıya koşar ve ihtiyar adama yetişmeye çalışır. Ancak etrafta pek fazla evin olmamasına ve geçen zamanın çok kısa olmasına rağmen adam bir anda ortadan kaybolur.

Tülin Öztunca gördüğü bu adamın yıllar sonra rüyasına giren Aziz Mahmud Hüdâyî olduğunu söylemektedir. Yukarıda metnini verdiğimiz memoratta rüyasını anlatmıştır. Ancak burada dikkatimizi çeken nokta daha önceden bizimle paylaştığı, Aziz Mahmud Hüdâyî'yi rüyasında gördüğü anlatımında yıllar önce gerçekleşen bu olayı anlatmamıştır. Bu durum bize icracı ile derlemeyi yapan kişi arasındaki ilişkinin metni ne kadar etkilediğini göstermektedir. Tülin Öztunca'dan yapmış olduğumuz ilk derleme sırasında kendisiyle henüz tanışmış olmamız, yıllar önce gerçekleşen Aziz Mahmud Hüdâyî ile ilk tanışmayı bizimle paylaşmasına engel teşkil etmiş olması pek muhtemeldir. Bu hususta tek etken tabii ki kendisiyle henüz tanışmış olmamız olmayabilir, ancak akıldan da uzak tutulmamalıdır. Bilindiği gibi bağlam (context) anlatı metnini doğrudan etkileyebilmektedir. Bağlamı icracının o anki psikolojik durumu, derleme yapan kişiyle olan ilişkisi, içinde bulunulan ortamın durumu ve daha başka etkenler de doğrudan etkileyebilmektedir.

Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Hızır'ın şahsiyetine yaklaştırıldığı fark edilmektedir. Halk arasında kapıya gelen ve sadaka isteyen insanların asla eli boş çevrilmez inancı yaygın olarak yaşamaktadır. Hızır halk arasında dilden dile dolaşan anlatı metinlerinde dilenci, fakir, derviş, ak sakallı, nur yüzlü bir ihtiyar şeklinde

tasavvur edilir. ³³ "...Türk halk inanışında Hızır çeşitli kıyafetlerle ortaya çıkıp sadaka isteyerek insanları dener, kendisini hoş karşılayanların isteklerini yerine getirir."³⁴ Halk muhayyilesinde Hızır'ın bazen velî olarak da kabul edildiği görülmektedir.³⁵ Bektaşî kültürüne mensup olan velîler ile Hızır'ın şahsiyetinin halk muhayyilesinde birleştirilebildiğine yukarıda değinmiştik. Bu memoratta da Hüdâyî'nin kapıya gelen bir dilenci, ak sakallı olarak sunulması Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Hızır'ın şahsiyeti ile birleştirilmesinin tezahürüdür.

Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin öldükten sonra da tasarrufunun devam ettiği ve adeta Hızır gibi insanlara yardım ettiği mesajı verilmektedir. Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültüne olan inanç ve bağlılığı güçlendirme, aynı zamanda Hızır kültüne olan inancı da güçlendirme işlevini yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: D. 1712. Rüyanın Yorumlanması, F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, P. 160. Dilenciler, P. 230. Çocuklar ve Ebeveynler, P. 231. Anne ve Oğlu, P. 232. Anne ve Kızları, U. 60. Zenginlik-Fakirlik, V. 50. Dua, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, V. 56.2. Cenaze Namazı, (T) V. 57.7. Zor Durumdan Kurtulmak İçin Dua, V. 113. Türbeler, V. 201. Allah, (T) V. 206.1. Derviş, V. 220. Velîler, V. 320. Dinî İnanışa Ters Düşen Kişi, V. 400. Hayır İşleme-İyilik Yapma, V. 516. Geleceğin Görülmesi, W. 27. Minnettarlık, Z. 71.0.1. Formülistik Sayı Bir, Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç, Z. 71. Çeşitli Formülistik Sayılar, Z. 71.16.2. Formülistik Sayı On (kuruş), Z. 71.16.11. Formülistik Sayı On Beş.

15. MEMORAT

Hüdâyî Hazretlerini ben rüyamda gördüm. Benden şey istedi. Üç tane mor sümbül istedi. Ama şey. Mevsim değildi. Mevsim geçmişti. Mor sümbül nerden bulacaktım. Bakıyorum soruyorum. Abla diyorlar zamanı geçti. Nasıl üzülüyorum,

³³ Ocak, a.g.e., s.119.

³⁴ Enver Aras, "Türklerde Hıdırellez Geleneği", **Milli Folklor**, S. 54, Y. 14 (2002), s. 43.

³⁵ Ayşe Yücel, "Türk Dünyasında Hıdırellez Kutlamaları ve İşlevleri", **Milli Folklor**, S. 54, Y. 14 (2002), s. 36.

nasıl üzülyorum. Hani bul dedi, istedi sümbülü. Açık açık gösterdi istedi mor sümbülü. Sonra bakıyorum bakıyorum Allah'ım ben bunu bulucam. Çünkü Hüdâyî Hazretlerim karlı zamanda, üzümlü bulduysa ben de dedim bulucam. Ayağıma ayakkabı bile giymemişim. Terlikle çıktım. Doğancılar'a kadar yürüdüm. Doğancılar'dan geçiyorum bakıyorum. Yok çiçekçilerde. Orda bi tane çiçekçi, Allahu ekber girdim oraya. Baktım bir tane saksıda dediği gibi üç tane. Üçü de mor sümbül. Onu aldım. Ay nasıl getirdim türbeye. Sümbüllerin zamanı geçti. Bütün sümbüller geçti. O arada büyüdü. Bir de ona şahit oldum. Türbede olan çiçek dışarıdakinden daha farklı. Bir ara bizim bahçelere bakan bir abi vardı. Lale dikmişti. Etraftaki bütün laleler soldu. O lale canlı canlı böyle. Tam onun yüzünün karşısında. Allah dostunun gelen geçen ziyaretçisi o mor sümbülleri soruyor. Yok, vermiycem dedim. Onu hiç unutmam.

Memoratin Kaynağı: Tülin Öztunca, 1968, Aydın, Lise, Memur.

Memoratin Konusu: Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tülin Öztunca'nın rüyasına girerek ondan kış mevsiminde mor sümbül istemesi ve bu mor sümbüllerin uzun süre solmamaları anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar):

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Üsküdar, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Tülin Öztunca, Aziz Mahmud Hüdâyî, bahçıvan.

Memoratin Değerlendirilmesi: Tülin Öztunca'nın başından geçen tecrübeyi anlatan bu memorat dinî ve hayalî zemin üzerine kurulmuştur. Memoratta Tülin Öztunca gördüğü bir rüyayı anlatmaktadır. Tülin Öztunca, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde görevli iken Hüdâyî onun rüyasına girmiş ve ondan mevsimi olmamasına rağmen üç tane mor sümbül istemiştir. Tülin Öztunca mevsimi olmamasına rağmen çiçekçileri dolaşıp mor sümbül aramıştır. Uzun aramaları sonunda bir çiçekçide mor sümbül bulmuştur. Sümbülleri alıp türbeye getirir ve çok

uzun bir müddet sümbüller solmadan durur. Tülin Öztunca bunu çiçeklerin türbede oluşuna bağlar ve Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne kutsiyet atfeder. Burada dikkati çeken husus türbelerle ilgili inanışların çok çeşitli oluşudur. Yukarıdaki memorattan türbede bulunan çiçeklerin daha uzun yaşayabildiği inancı çıkarılabilmektedir.

Memoratta mevsimi olmamasına rağmen Aziz Mahmud Hüdâyî'nin mor sümbül istemesi menkabelerinde de geçtiği gibi, Üftâde'nin talebesi olduğu yıllarda, kış mevsiminde bağdan üzüm getirmesini hatırlatır. Anlatıcımız da memoratı icra ederken bu hadiseye atıfta bulunmuştur.

Bu memoratın bize göre bireysel işlevi ön plandadır. Tülin Öztunca bu memoratı anlatarak kendisi ile Aziz Mahmud Hüdâyî arasında güçlü bir manevi bağ olduğunu vurgulamaktadır. Memorat, bu yönüyle anlatıcıya kutsiyet kazandırmaktadır. Ayrıca Hüdâyî gibi büyük zatların kendisini sevenlerle iletişime geçip manevi bir bağ kurduğu mesajını ileterek insanları velî zatlara teveccüh göstermeye yönlendirme işlevini de görmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: F. 814. Olağanüstü Çiçek, F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, V. 113. Türbeler, V. 201. Allah, V. 220. Velîler, W. 31. İtaat, Z. 71.0.1. Formülistik Sayı Bir, Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç.

16. MEMORAT

Sabah ezanına bir saat filan vakit var. Evden çıktım geliyorum. Bu istikâmetten bir Amerikan arabası geldi. Yedi sekiz sene önce. Şavrole mi diyek, İmpala mı diyek. Büyük arabalardan biriynen burdan böyle geliyor. Ben de böyle geliyorum. Yolda kimse yok. Araba birden durdu, beni Hüdâyî kapısına sıkıştırıverdi. Bismillahirrahmanirrahim, hâlâ tüylerim diken diken. Ben kendimi kapıdan içeri zor attım. Fren yaptı kapının önünde durdu. Bana vuracakmış hissiyatı geldi bana amma tam milimetrik durdu araba. Ben de hemen kendimi içeri attım. Kapılar da açılmamıştı daha. Tahta kapı, şimdikinin orijinali. Arabadan bir genç kız

endi böyle. 1,85-1,90 boylarında bir genç kız endi. Kız çok dekolte. Göğüsler açık, bacaklar mini. Saçlar o biçim. Anam bacım olsun yarışma olsa birinciliği kaptırmaz kimseye. O kadar güzel manken tipli bir kız. Arabayı o kullanıyordu. Eniverdi aşağı. O enince kapısını kapattı. Hemen bir kız da o taraftan şöför mahallinden endi. O da arabanın önünden dolandı kapının önüne geldi. "Hacı Amca" dedi. "Buyur." dedim. Biz dedi Hüdâyî Hazretlerini ziyarete geldik dedi. O saatte, gece üç mü üç buçuk mu neydi. Buyrun dedim. Ama amca halimize bak dedi. Yani kendileri de müstehcenlik içersinde olduklarının farkındalarmış gibi bir hissiyatla... Ama halimize bak dedi. Dedim rahmeti o kadar geniş ki siz dedim madem ziyarete gelmişsiniz gibi bir kelam ettim. Allah seni inandırсын. Baktım ki ikisi de bir serçe gibi olmuşlar. Sokak kapısının ordan merdivenlerden tık tık tık bir baktım türbenin önüne çıktılar. İkisi de yan yanalar. Ben de okuya okuya merdivenlerden adım adım türbenin önüne geldim. Bismillahirrahmanirrahim, bir baktım ki ikisi de kapalı. Dış kapıdalar, türbe açık değil. Edeple gelen lütufla gider, tam o yazının önünde. İkisi de baktım sanki çok kutsal bir yerdeler. İkisi de dua ediyorlar. Ben onların o halini görünce çok etkilendim. Hemen geldim camiye açtım. Secdeye kapandım heyecandan. Bir tuhaf oldum. Allah'ım ya Rabbim, ben bunlara deseydim: "Ya! Şu halinize bakın. Utanmıyor musunuz buraya böyle gelmeye!" gibisinden. İyi ki demedim. Ben o anda anladım ki bunlar hâl ehli insanlar. Hüdâyî'yi ziyarete gelmişler o saatte. Kapıdaki hallerinin, arabalarının son modelliğinin o türbedeki halleriyle hiçbir alakasının olmadığı... Hüdâyî'nin kapısında baktım ki vecd içersinde dua ediyorlar. Bir anda kapalı oldular.

-Ellerinde bir şey mi vardı ki örttüler?

-Yok yok! Bismillahirrahmanirrahim, aşağı kapıdan Hüdâyî kapısına gelmeleri bir dakika sürer mi?

-Yarım dakika sürmez.

-Bir dakika de sen. Ben de adım adım çıkıyorum. Okuya okuya çıkıyorum. Dış kapıdaki âlemle iç kapıdaki âlem bambaşka. Şekil değişiverdi o anda. Kapandılar mı kapatıldılar mı ne oldu...

-Ellerinde etek, başörtü filan yok muydu?

-Yok yok, arabadan endiler diyorum sana. Dediler ki amca şu halimize bak.

-Seni mi imtihan ettiler?

-Ben çok sevindim. Bu kapıya böyle gelinir mi? Kırıcı olarak konuşmadığıma çok sevindim.

Memoratin Kaynağı: İbrahim ..., 1952, İlkokul, Adana, Emekli.

Memoratin Konusu: Memoratta İbrahim Bey'in bir sabah namazı vakti türbeye gelen iki açık saçık görünümlü kadınla karşılaşması ve bu kadınların türbeye girdiklerinde bir anda olağanüstü bir şekilde tesettürlü hale gelmeleri anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): 2003-2004 yılları, sabah ezanından bir saat öncesi.

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Üsküdar'da bulunan Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

Memoratta Geçen Kişi(ler): İbrahim ..., Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ni ziyarete gelen iki kadın.

Memoratin Değerlendirilmesi: İbrahim Bey'in başından geçen olayı anlatan bu memorat dinî ve hayalî kökler üzerine kurulmuştur. Memoratta anlatılan olay kaynak kişimiz İbrahim Bey'in başından geçmiştir. İbrahim Bey bir sabah namazı vakti Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'yle aynı avluda bulunan Aziz Mahmud Hüdâyî Camii'ne doğru ilerlemektedir. Caminin avlu kapısına yaklaştığı sırada lüks bir araba kapıya yanaşır. İçinden açık saçık giyimli iki bayan iner. Kendisine Aziz Mahmud Hüdâyî'yi ziyarete geldiklerini ancak kıyafetlerinin uygun olmadığını söylerler. İbrahim Bey gelmişken bir Fatıha okuyabileceklerini söyler. İbrahim Bey onların o hallerine bakıp kötü söz söyleyip geri çevirmediğine çok sevinmektedir. Çünkü onların hâl ehli insanlar olduğunu düşünmektedir. Bu iki açık giyimli bayanı türbeye

girdikten sonra bir anda kapanmış ve türbenin önünde dua etmeye durmuş bir şekilde bulur. Kendince bir imtihana tabi tutulduğunu, eğer o kadınlara kötü davranıp ters bir şeyler söylemiş olsaydı bu imtihanı kaybetmiş olacağını düşünmektedir.

Memoratta açık giyimli iki bayanın türbenin de içinde bulunduğu avluya girdikten sonra bir anda tesettüre girmiş bir şekilde dua ediyor olmaları ilgi çekici bir durumdur. İbrahim Bey arabadan indiklerinde yanlarında başörtüsü veya etek gibi örtünebilecekleri şeylerin kesinlikle olmadığını vurgulamıştır. Bu iki kadın bir anda olağanüstü bir şekilde örtünmüşlerdir.

Memorat insanlara her ne durumda olurlarsa olsunlar, toplumun hangi kesimine mensup olurlarsa olsunlar Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne gidebilecekleri mesajını taşımaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin toplumun her kesimine kucak açan bir velî olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca dış görünüşün aldatıcı olabileceği, önemli olanın kalp olduğu da dolaylı olarak anlatılmaktadır.

Memorat özellikle Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne kutsiyet kazandırma, toplumun her kesiminden insanı buraya yönlendirme işlevlerini yerine getirmektedir. Ayrıca türbelere olan inancı da kuvvetlendirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, V. 50. Dua, V. 112.2. Camiler, V. 113. Türbeler, 201. Allah, V. 220. Velîler, V. 302. Ezan, (T) V. 305. Mezarlık (Türbe) Ziyaret Etme, (T) V. 308. Kur'an Okuma, V. 320. Dinî İnanişâ Ters Düşen Kişi, Z. 71. Formülistik Sayı İki, Z. 71.0.1. Formülistik Sayı Bir, Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç, Z. 71.5. Formülistik Sayı Yedi, Z. 71.16.1. Formülistik Sayı Sekiz.

17. MEMORAT

Geçen çarşamba günü, yok; ondan iki üç gün önce eve geldi üç kişi. O ona bakıyor o ona bakıyor. Sabah namazından sonra. “Biz seni sevdik sana bir şey anlatacağız.” dediler. Anlatasın varsa anlatırsın bunu dedim. Dedi sabah biz camiye

girdik dedi. Siz içerdeydiniz dedi. Onlar gelince ben onlara koku sürdüm. Rahleleri dizdim. Hatim yapıyorduk. Geçip oturmuşlar şöyle sağ tarafa. Şöyle bir haller oldu amca dedi. Üç tane olay anlattı burada yaşanmış. Birinci olayda bundan iki üç yüz sene evvelki bir tipi anlattı. İkinci olayda anlattığı şahsı tarif etti. Allah-u âlem bu anlattığın Hüdâyî dedim. O Hazret-i Hüdâyî dedim. Tipini anlattı tarifini anlattı. Kendisine bir yakınlığını anlattı. Üçüncü bir olay daha anlattı. Onları müsadessiz size anlatılmaya. Üçüncü olayla verilenleri almadım dedi. Onların ecinni takımı olduğu meydana çıktı. O üçüncü anlattığının. Birinci ve ikinci anlatışında Hazreti Hüdâyî olduğunu ben kendisine izah ettim. Ben o mübareği dedim sen anlatınca onun olduğunu hissettim dedim. Ben onu 2002’de Ravza’da gördüm dedim.

Ama o kadar insanların içerisinde bir taneydi dedim o. Onu hissettim Hüdâyî olduğunu. Tam Peygamber Efendimiz’in huzurunda ben onu gördüm dedim. Geçen hafta içinde bu olay oldu. Şu yüzüğümün üzerine bir şey geçirdi dedi. İyi ki almışsın sen onu dedim. Sus dedim. Bunun devamı gelecek sana dedim. O çocuk ta demek ki perde yok. O bizzat kendisini seyrettim orda dedi. Çok ilginç haller anlattı. Hüdâyî Hazretleri buradadır. Hâl ehli bazen burada yok derler doğrudur.

Memoratin Kaynağı: İbrahim ..., 1952, İlkokul, Adana, Emekli.

Memoratin Konusu: Memoratta Hüdâyî Camii’nde üç kişinin yaşadığı olağanüstü olaylar anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): Geçen çarşambadan bir gün öncesi (salı), 2012.

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Üsküdar’da bulunan Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

Memoratta Geçen Kişi(ler): İbrahim ..., Aziz Mahmud Hüdâyî Camii’nde olağanüstü olaylar yaşayan üç kişi.

Memoratin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki memorat dinî ve hayalî kökler üzerine kurulmuştur. Üç kişi bir sabah vakti Aziz Mahmud Hüdâyî Camii’nde olağanüstü durumlar yaşamışlar bunu İbrahim Bey’e anlatmışlardır. İbrahim Bey de

onların başından geçen hadiseleri yorumlayıp asimile etmiştir. İbrahim, bize adamların yaşadığı olayların ikisi hakkında bilgi vermiş ancak üçüncü olayla ilgili ise bir şey anlatmamıştır. Müsade olmadığından anlatmadığını da belirtmiştir. Sırrın ehli olmayana anlatılmaması inancına dayalı olarak tarafımıza bu hadisenin içeriğinden bahsetmese de cin taifesiyle ilgili olduğunu ifade etmiştir.

Kendisine gelen üç kişinin yaşadığı olağanüstü olayda İbrahim Bey'in ifadelerine göre ilk iki olayda bahsi geçen şahıslar Aziz Mahmud Hüdâyî ile iletişime geçmişlerdir. İbrahim Bey adamların kendisine iki yüz üç yüz yıl öncesinin giyimine sahip bir adamı tarif ettiklerini ifade etmiştir. İbrahim Bey adamların tariflerinden bu şahsın Aziz Mahmud Hüdâyî olduğunu söylemiştir.

Aziz Mahmud Hüdâyî adamlardan birinin parmağına bir yüzük geçirmiştir. İbrahim Bey adama o yüzüğü almakla iyi ettiğini ve devamının geleceğini söylemiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından adamın parmağına takılan yüzük, anlatıcının aktardıklarından hareketle adamın Aziz Mahmud Hüdâyî'den manevi yardım alacağı, nasipleneceği şeklinde yorumlanabilir.

Memorat insanlara Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bedenlen ölümüne rağmen ruhen hayatta olduğu, kendisine teveccüh eden kişilerle iletişime geçerek onlara manevi olarak yardım ettiği mesajını iletmenin yanında türbesinin ve hemen yanındaki caminin kutsal mekânlar olduğunu vurgulamaktadır.

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültüne olan inancı güçlendirmekte, halkın Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan bağına sağlamlaştırmaktadır.

Memoratta Geçen Motifler: C. 420. Sırları Açıklama Yasağı, H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma, N. 848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam, V. 56.1. Sabah Namazı, V. 112.2 Camiler, (T) V. 213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed, V. 220. Velîler, (T) V. 308. Kur'an Okuma, Z. 71. Formülistik Sayı İki, Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç.

18. MEMORAT

Ben onu 2002'de Ravza'da gördüm. Ama o kadar insanların içerisinde bir taneydi O. Onu hissettim Hüdâyî olduğunu. Tam Peygamber Efendimiz'in huzurunda ben onu gördüm.

On bin, yirmi bin, otuz bin insan Ravza'da namaz kılarken bi tanesi dedim. Birinci gün karşılaştım, ikinci gün karşılaştım. Böyle güldü uzaktan. Üçüncü gün geldi benimle musafaha etti. Fakat söylediklerinden ben bir şey anlayamadım. Yani neyse konuştuğunu hâlâ çözemedim. Osmanlıca mı konuştu, Farsça mı konuştu. Neyse konuştu, konuştu, konuştu. Benlen tokalaştı gitti.

Memoratin Kaynağı: İbrahim ..., 1952, İlkokul, Adana, Emekli.

Memoratin Konusu: Memoratta İbrahim Bey'in hacda iken Aziz Mahmud Hüdâyî ile karşılaşması anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): 2002, "Üçüncü gün".

Memoratta Geçen Mekân(lar): Suudi Arabistan, Medine, Ravza-i Mutahhara.

Memoratta Geçen Kişi(ler): İbrahim ..., Aziz Mahmud Hüdâyî, orada bulunan diğer ziyaretçiler.

Memoratin Değerlendirilmesi: Görüldüğü gibi yukarıdaki memorat dinî ve hayalî kökler üzerine kurulmuştur. Yukarıda anlatılan olağanüstü tecrübeyi İbrahim Bey kendisi yaşamıştır. 2002 yılında Hicaz'a gitmiştir. Ravza-i Mutahhara'da üç gün üst üste Aziz Mahmud Hüdâyî ile karşılaşmıştır. Üçüncü karşılaşmalarında musafaha etmişlerdir. Aziz Mahmud Hüdâyî ona bir şeyler söylemiş ancak İbrahim Bey söylediklerini anlamamıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî yüzyıllar önce ölmüş olmasına rağmen memoratta anlatıldığına göre 2002 yılında İbrahim Bey ile iletişime geçmiştir. Velî zatlar halk arasında varlığını sürdüren inanca göre, bedenlen öldükten sonra da insanlarla iletişime geçebilmektedir. Bu iletişime geçme bazen

uykuda bazen de uyanırken olabilmektedir. Derlediğimiz memoratlarda Aziz Mahmud Hüdâyî her iki şekilde de insanlarla iletişime geçmektedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin insanlarla iletişime geçtiğini anlatan memoratlar bu yönüyle insanlara Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ruhen yaşadığını ve kendisine teveccüh edenlerle iletişime geçtiği mesajını taşımaktadır. Ona gönülden bağlı olanların kendisiyle iletişime geçebildiklerini vurgulayarak Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan sevgi ve bağlılığı artırmaktadır. Aynı zamanda Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî zatların sadece bedenen ölü olduklarını göstererek onlara duyulan saygı ve sevgiyi güçlendirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, V. 220. Velîler, V. 254. Selamlaşma, V. 317. Kutsal Yerler (Ravza), Z. 71. Formülistik Sayı İki, Z. 71.0.1. Formülistik Sayı Bir, Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç, Z. 71.16. Çeşitli Formülistik Sayılar.

19. MEMORAT

İzmir'den birisi geldi. Halat atıyorlar ya gemiden. Denizcilik işletmesinde çalışıyor. Halatı atarken gemiyle iskelenin arasına düşüyor adam. Ve adam diyor ki benim ordan sağ olarak çıkmam mümkün değil diyor. Kendisi anlatıyor. Çünkü çok anormal bir durum diyor. Çok değişik bir şey diyor ve yeminle konuşuyor ve diyor ki; "O an Hüdâyî Hazretleri geldi aklıma suyun içinde." Tabi önceden de buraya ziyarete gelmiş. "Hüdâyî Hazretleri o an aklıma geldi." diyor. Allah seni inandırсын elimden tuttu çekti beni havaya attı diyor. İnsanlar benim ordan nasıl çıktığıma akıl erdiremediler diyor. Benim hâlâ kafam almıyor diyor. Bu değişik bir hadise. Şimdi o adamın yerinde olmak lâzım yani. Mübareğin duası var ya ölümleri sudan olmasın diyor ya. O duaya binaen Hüdâyî Hazretleri aklına geliyor, sudan çıkıyor.

Memoratin Kaynağı: Barbaros Cellat, 1976, Sivas, Üniversite, İşçi.

Memorataın Konusu: Memoratta İzmir'de Denizcilik İşletmelerinde çalışan bir işçinin gemi iskeleye yanaşırken gemi ile iskele arasına düşmesi ve olağanüstü bir şekilde kurtulması anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar):

Memoratta Geçen Mekân(lar): İzmir, Denizcilik İşletmelerine bağlı bir iskele.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Denize düşen gemi işçisi, orada bulunan diğer insanlar.

Memorataın Değerlendirilmesi: Yukarıdaki memorat Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfı görevlilerinden Barbaros Cellat'tan derlenmiştir. Barbaros Cellat'ın anlatmış olduğu bu memorat dinî, hayalî ve mitolojik köklerden beslenerek teşekkül etmiştir.

Denizcilik İşletmelerinde işçi olarak çalışan biri bir gün gemi iskeleye yanaşırken gemi ile iskele arasına düşmüştür. Geminin çalışan motorları adamı dibe çekmiştir. Bu sırada adam daha önceden de türbesini ziyaret ettiği Aziz Mahmud Hüdâyî'yi aklına getirmiştir. O sırada adam elinden birinin tutup kendisini yukarı çekip attığını anlatmıştır. Anlatıcımız Barbaros Cellat, adamın sudan çıkışını Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasının kerâmeti olarak görerek olağanüstü tecrübeyi asimile ederek yorumlamıştır.

Memoratta adamın kurtuluşu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasının kerâmeti olarak takdim edilmekle beraber onu kimin bu zor durumdan çıkardığı belirsizdir. Konusu suda boğulma olan memoratlarda yardımın sebebi açık seçik ortada olmaksayken yardım edenin kimliği belirsizdir. Burada yardım eden Hızır olarak da düşünülebilmekle birlikte bizzat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kendisi olarak da düşünülebilir. Yardım edenin Aziz Mahmud Hüdâyî olduğu düşünülürse onun Hızır'ın şahsiyetiyle birleştirildiği söylenebilir. Çünkü Hızır denizlerde hüküm sürmektedir. Yardım edenin kimliği ne olursa olsun yardımın sebebi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duası, yardımın kaynağı da Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsıdır.

Memoratta adam Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına onu aklına getirmekle ulaşmaktadır. Derleme metinlerine bakıldığında insanların çeşitli yollarla Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına ulaştıkları görülmektedir. Bu bazen akla getirmekle, bazen "Himmet Ya Sultan!" gibi hitaplarla bazen de dua ederek ve rüyada ya da uyanıkken kendisinden yardım talep ederek olabilmektedir. Bu memoratta olağanüstü tecrübeyi yaşayan kişi aklına Aziz Mahmud Hüdâyî'yi getirerek onun yardımına ulaşmıştır.

Memorat, insanlara Aziz Mahmud Hüdâyî'ye gönülden bağlandıklarında onun yardımına ulaşabilecekleri mesajını iletmektedir. Bu yolla memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsına ve duasının kerâmetine olan inancı güçlendirmekte, insanları duasının kerâmetine ulaşmak için türbesini ziyaret etmeye ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin mensubu olmaya yönlendirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, M. 100. Yeminler Andlar, N. 848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, V. 113. Türbeler, V. 220. Velîler.

20. MEMORAT

Yıllar önce bir adam geldi. Bunu anlatırken ağladı. Ayaküstü bir kitap sordu. Sonra dedi ki hacı seninle paylaşayım. Adam denizci. Antalya'da bir yerde kalıyormuş. Vakit buldukça Hüdâyî Hazretlerine ziyarete geliyormuş. O zaman bir kitap sormuştu bana, ayaküstü de anlattı. Dedi ki ben denizdeydim. Buraya dua ettikten sonra gittim. Müthiş bir tipiye yakalandık dedi. Ve kaç kilometre vardı kıyıya. Gemi ikiye bölündü. Yani bizim çıkmamız imkânsız dedi. Ama dedi ben çıktım kıyıya dedi. O fırtınada gemi komple battı dedi.

-Yüzerek mi çıkmış?

- Evet gemi kırılmış ikiye. Ve adam bunu burda anlatırken hüngür hüngür ağladı, burdan gitti.

Memoratin Kaynağı: Ramazan Gül, 1965, Ordu, Lise, Kitapçı.

Memoratin Konusu: Memoratta Antalya'da gemicilik yapan bir adamın fırtına esnasında bulunduğu geminin parçalanması ve olağanüstü bir şekilde karaya çıkması anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): "Yıllar önce", "Bir akşamüstü"

Memoratta Geçen Mekân(lar): Antalya, açık deniz.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Gemicilik yapan bir şahıs.

Memoratin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki memorat dinî, hayalî ve mitolojik kökler üzerine kurulmuştur. Bu memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasının kerâmeti olarak bir denizcinin, bulunduğu geminin fırtınada parçalanmasına rağmen kıyıya çıkıp kurtulması anlatılmaktadır. Kaynak kişimizin anlattığına göre, olağanüstü tecrübeyi yaşayan adam yıllar önce Aziz Mahmud Hüdâyî'nin türbesini ziyaret etmiş ve olay bu ziyaretten bir süre sonra gerçekleşmiştir. Kuvvetli bir fırtına çıkmış ve gemicinin içinde bulunduğu gemi parçalanarak batmıştır. Sahile oldukça uzak bir noktadadır ve fırtına vardır. Fakat bu ortamda gemici olağanüstü bir şekilde kıyıya yüzerek çıkmıştır.

Memoratta anlatıcımız adamın salimen kıyıya çıkıp kurtuluşunu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasına bağlamamıştır. Anlatıcımız metinde duanın kerâmetine "Vakit buldukça Hüdâyî Hazretlerine ziyarete geliyormuş." sözleriyle üstü kapalı olarak işaret etmektedir. Burada halk anlatıları için çok önemli olan bağlam öne çıkmaktadır. Kaynak kişimizle çeşitli zamanlarda birçok defa Aziz Mahmud Hüdâyî hakkında konuşmuştuk. Bu derlemeyi yaptığımız dönemde kaynak kişimiz bizim Aziz Mahmud Hüdâyî'yi ne kadar tanıdığımızı kestirebiliyordu. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin müntesiplerine yapmış olduğu duadan haberdar olduğumuzu biliyordu. Bu nedenle sadece adamın zaman zaman türbeyi ziyaret ettiğini söylemekle yetinmiştir. Bu durum halk anlatılarında bağlamın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha göstermiş olmaktadır. Kaynak kişimiz, yaşanan olağanüstü tecrübeyi bize anlatırken konuya hâkim olduğumuzu bildiğinden gelenek çerçevesinde

yorumlamadan anlatmış, adeta yorumu bize bırakmıştır. Görüldüğü üzere memoratın numen memorat ya da memorat olmasını bağlamı belirlemiştir.

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kendisine teveccüh edenlerin yardımına koştığı mesajını taşımaktadır. Ayrıca onun ne büyük bir velî olduğunu vurgulamaktadır.

Memorat insanları Aziz Mahmud Hüdâyî'ye teveccüh etmeye ve türbesini ziyaret etmeye yönlendirme işlevinin yanında Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültüne olan inancı güçlendirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, V. 50. Dua, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, V. 113. Türbeler, V. 220 Velîler.

21. MEMORAT

Bizim aşçıbaşı. Rüyasına giriyor. Hüdâyî Hazretleri diyor ki: Kimseyi geri çevirme oğlum diyor. Kimseyi geri çevirme diyor. Hiç de çevirmez, ezelden beri. Şimdi gelenleri gidenleri de gösteriyor hatta. Buna da ver diyor.

Memoratın Kaynağı: Barbaros Cellat, 1976, Sivas, Üniversite, İşçi.

Memoratın Konusu: Memoratta Hüdâyî'nin Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfı'nda aşçıbaşı olarak çalışan bir kişiye rüyada yemek için gelenleri geri çevirmemesini söylemesi ve gün içerisinde ona görünüp yemek almaya gelenlerden bazılarını göstererek yemek vermesini söylemesi anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): Ezelden beri.

Memoratta Geçen Mekân(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfı, Üsküdar.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfı aşçıbaşı.

Memoratın Değerlendirilmesi: Memoratta olağanüstü tecrübeyi yaşayan kişi Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfı'nın aşevinde aşçıbaşılık yapmaktadır. Yukarıdaki

metne bakıldığında, bunun dinî ve hayalî motifler üzerine kurulmuş bir memorat olduğu anlaşılmaktadır. Anlatıcımızın aktardığına göre, Aziz Mahmud Hüdâyî aşçıbaşının rüyasına girip yemek almak için gelenleri geri çevirmemesini söylemiştir. Bunun da ötesinde Aziz Mahmud Hüdâyî, aşçıbaşına gün içerisinde de görünüp yemek almaya gelenleri gösterip "Buna da ver, şuna da ver." demektedir.

Bu memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî, vakıf aşevinin aşçıbaşısıyla iletişime geçmektedir. Bu iletişime geçme rüyada ve rüya dışında olmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî aşçıbaşıyla iletişime geçtiğinde ona gelen insanları geri çevirmemesini öğütlemektedir. Hatırlanacağı üzere Aziz Mahmud Hüdâyî Bursa'da kadı iken Üftâde'ye intisap edip kadılık görevinden istifa etmiştir. Menkabeye göre, malını mülkünü fakir halka dağıtmıştır.³⁶ Bu durum, onun hayır sahibi olan ve fakirlere kol kanat geren bir kişi olarak tanınmasını sağlamıştır. Derleme çalışmalarında bu konu ile ilgili menkabenin Aziz Mahmud Hüdâyî'nin en bilinen menkabelerinden olduğunu tespit etmiştik.

Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yemek almaya gelen fakirlerle ilgili olarak aşçıbaşını uyarması, onun fakirlere kol kanat geren kimliğini pekiştirmektedir. İnsanlara Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yaşadığı devirde olduğu gibi bugün de fakirlerin koruyucusu olduğu mesajını vermektedir. Memorat bu yolla Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî zatların fakir halkın koruyucusu olduğunu vurgulama, velî zatlara olan sevgi, saygı ve bağlılığı güçlendirme işlevini yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, V. 220. Velîler, V. 400. Hayır İşleme İyilik Yapma.

³⁶ Menkabeye göre hayatının geri kalan kısmını kanaat ederek geçirmiştir. Hatta menkabelerde doğacak olan çocuklarını saracak bir bezlerinin bile olmadığı anlatılmaktadır. Bkz. 10. Menkabe, "Aziz Mahmud Hüdâyî Padişahın Rüyasını Tabir Etmesi" s. 173.

22. MEMORAT

Bir abimiz var. Bundan yirmi sene önce. 90'lı yıllarda falan. Gerçek hayatta da gördüğünü söylüyor. Kapıyı vurdu diyor. Kapıyı açtım diyor. İçeri buyur ettim falan diyor. Geldi kaldı diyor. Ondan sonra bana birçok şeyler anlattı diyor. Hacca gideceksin, hacda şunları göreceksin. Ben demiş hacca gidemem, param yok demiş. Ertesi sene hacca gittim diyor. Hacda o dediği kimseleri gördüm diyor. Ben bir tek zina yapmadım diyor. İçki, kumar her melanet vardı bende diyor. Ondan sonra tövbe ettim diyor. Hacca gittiğim zaman da o dediği kimseleri gördüm diyor.

Memoratin Kaynağı: Barbaros Cellat, 1976, Sivas, Üniversite, İşçi.

Memoratin Konusu: Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin gerçek hayatta bir kişinin evine gitmesi onunla iletişim geçip kötü alışkanlıklarını terk ettirmesi, onu hacca gitmesi hususunda müjdelemesi anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): "1990'lı yıllar", "bundan yirmi sene önce".

Memoratta Geçen Mekân(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ziyaret ettiği şahsın evi.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ziyaret ettiği şahıs.

Memoratin Değerlendirilmesi: Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bir gündüz vakti bir adamın evine gitmesi ve onunla iletişime geçmesi anlatılmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî adamın evine gider. Onunla bir şeyler konuşur. Adama hacca gideceğini haber verir. Hacda iken bazı kimseleri göreceğini haber verir. Adam anlatıcımıza parasının olmadığını ancak ertesi sene bir vesileyle hacca gittiğini anlatmıştır. Görüldüğü gibi yukarıdaki memorat dinî ve hayalî köklerden beslenerek teşekkül etmiştir.

Kaynak kişimiz olağanüstü tecrübeyi yaşayan şahsın içki, kumar gibi kötü alışkanlıkları olduğunu ancak bu hadiseden sonra tövbe ettiğini ifade etmiştir. Yaşanan olağanüstü tecrübeye, yaşayana göre farklı işlevler yüklenebilmektedir. Bu

memoratta olağanüstü tecrübe, yaşayan şahsın manevi hayatını değiştirmiş; kişiyi eskisinden daha farklı bir hayata yönlendirmiştir. Aziz Mahmud Hüdâyî ile iletişime geçme adamı kötü alışkanlıklardan kurtarma işlevini yerine getirmiştir.

Memorat, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bedenen ölmüş olmasına rağmen ruhen hayatta olduğunu, insanlara yardımda bulunduğu mesajını vermektedir. Bu mesaj özellikle bazı kötü alışkanlıkları bulunan insanlar içindir. Ne kadar kötü durumda olunursa olsun iyiye doğru bir yönelişin olabileceği vurgulanmaktadır.

Memorat, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan sevgi ve saygıyı güçlendirme, onun ruhen hayatta olduğu, yardıma ihtiyacı olan insanların yardımına koştuğu inancını destekleme işlevini yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: U. 60. Zenginlik Fakirlik, Q. 520. Pişmanlık Belirten Davranışlar (Tevbe), V. 220. Velîler, V. 320. Dinî İnanişâ Ters Düşen Kişi, V. 516. Geleceğin Görülmesi, V. 532. Mekke'ye Giderek Hacı Olma, Z. 71.16. Çeşitli Formülistik Sayılar.

23. MEMORAT

Müsaade ederseniz Hüdâyî Hazretleriyle alakalı arkadaşımın yaşadığı bir olayı anlatmak isterim. Abi malumunuzdur duası, denizde boğulmasın diye. Benim bu semtten arkadaşım başka bir arkadaşıyla Şile'ye yüzmeye gidiyorlar. Malûm Şile denizi de akıntılıdır. Orda yüzerken epey açıldıktan sonra birden derinleşmesiyle denizin dengesini kaybediyor. Çok açıkta da olduğu için gücü yetmiyor dönmeye. Çırpınıyor denizin ortasında. Sonra indikçe film şeridi gibi geçen muhabbeti var ya. Hakikaten de dibe doğru gidiyormuş böyle. Sonra kuma vurmuş aşağıda denizin dibinde sonra hazret gelmiş birden aklına. Ziyaret etmiş öncesinde. Hazret aklıma gelir gelmez elim havaya kalktı diyor. Kıyıya doğru gitmeye başladım diyor. Ve kıyıya kadar çekmiş bırakmış oraya. Diğer arkadaşı da kıyıda onu gözlüyor. Bir şey yapamıyor, müdahale edemiyor. İkisi de oturup ağlamaya başlıyor orada.

Memoratin Kaynağı: Serhat Tokmak, 1986, Ordu, Lise, Öğrenci (Lisans).

Memoratin Konusu: Memoratta Serhat Tokmak'ın bir arkadaşının boğulma tehlikesi geçirmesi, Aziz Mahmud Hüdâyî'yi aklına getirmesi ve olağanüstü bir şekilde kıyıya çıkması anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar):

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Şile.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Serhat Tokmak'ın arkadaşı ve onun arkadaşı.

Memoratin Değerlendirilmesi: Memoratta anlatılan olağanüstü tecrübe Serhat Tokmak adlı kaynak kişimizin bir arkadaşının başından geçer. Metin incelendiğinde memoratin dinî, hayalî ve mitolojik kökler üzerine kurulduğu anlaşılmaktadır. Serhat Tokmak'ın arkadaşı bir arkadaşıyla birlikte Şile'ye gider. Denize girip açılır. Bir anda dengesini kaybedip suya batar. Suyun dibine kadar iner. Kıyıdan oldukça uzaktır. Arkadaşı çaresizce onu izler. Bu sırada daha önceden türbesini ziyaret ettiği Aziz Mahmud Hüdâyî aklına gelir. Sonrasında bir el onu kolundan tutup kıyıya çıkarır.

Bu memoratta yine Aziz Mahmud Hüdâyî'nin duasının kerâmeti ön plandadır. Anlatıcımız anlatımını icra ederken arkadaşının daha önce Aziz Mahmud Hüdâyî'nin türbesini ziyaret ettiğini belirtmiş ve müntesiplerine duasından bahsetmiştir. Ancak anlatım içerisinde konuya hâkim olduğumuzu fark edip "denizde boğulmasınlar diye" ifadesiyle hatırlatmıştır. Duasıyla ilgili menkabeyi anlatmayıp sadece bu şekilde değinmesi bağlamı ön plana çıkarmaktadır. Bizim konuya hâkim oluşumuz anlatıcıyı metni kısaltmaya itmiştir. Burada da görüldüğü gibi bağlam, anlatı metinlerini doğrudan etkileyebilmektedir.

Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına ulaşma, onu akla getirme şeklinde olmuştur. Olayı yaşayan şahıs boğularak ölmek üzere iken Aziz Mahmud Hüdâyî'yi aklına getirerek onun yardımına ulaşmıştır. İnsanların Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına çeşitli şekillerde ulaşabildiklerine yukarıda değinmiştik. Burada da duasının kerâmeti olarak insanları boğulmaktan kurtaranın Aziz Mahmud Hüdâyî mi yoksa Hızır mı olduğu belli değildir.

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ruhen hayatta olduğu ve zor durumda olanlara yardım ettiği, türbesini ziyaret edenlerin boğularak ölmekten kurtulduğu mesajını iletmektedir. Bu yolla memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ve onun duasının kerâmetine olan inancı kuvvetlendirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: N. 810. Olağanüstü Yardımcılar, V. 50 Dua, V. 51. Duanın Öğrenilmesi, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, V. 113. Türbeler, V. 220. Velîler.

24. MEMORAT

Benim annem iki sene önce tarikat yoluyla tanış oldu. Salih Abi'nin de payı çoktu hani. Sohbet grupları var onların bayanlar olarak. Başlarında bir bayan hoca var. Onlar türbeleri gezip temizliyorlar. Mesela Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretlerine, Merkezefendi Hazretlerine gidip temizliğini yapıyorlar. Annem de daha yeni iken o yolda. Bir gün davet etmişler gelin temizleyin diye. Onlar da hem hizmeti hem de dediğiniz gibi rehabilitasyon oluyorlar. Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretlerine çağırmışlar. Orda temizlik yaparken işte biraz şey olmuş. Annem diyor bazıları temizlik yapmıyordu güzel. Kimi de kendini vere vere yapıyordu diyor. Kadınların kendi içindeki bir kıyası işte. Türbe temizliği yaparken o az iş yaptı, ben çok iş yaptım gibisinden bir şey söylüyor annem. İş bana yıktı gibisinden. Orda da Salih Abi yok yani. Tam dönerlerken annemlerin bir hocası var bir tane. Salih Abi onu arıyor. Annem anlattı bana. Salih Abi diyor ki o yanındakilere söyle. Salih Abi'nin de haberi yok yani. Onlar türbeye gitmişler temizlik yapmışlar. Hiçbirşeyden haberi yok Salih Abi aramış işte o hoca hanımı. Yanındakilere söyle eğer bu o kadar yaptı, ben bu kadar yaptım diye söyleneceklerse Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri diyor ki: "Onlar kendi aralarındaki şeye göre temizleyeceklerse hiç gelmeseler de olur" diyor. Bu arada annem hocanın yanında. Böyle hani tatlı mı dersiniz tuzlu mu biberli mi bir hadise. Salih Abi direk arayınca annem acaba ben mi falan. Bu annemde olumlu bişey yaptı. Bir uyanışa sebep oldu.

Memoratin Kaynağı: Emrullah Aygüler, 1989, Mardin, Üniversite, Tıp doktoru.

Memoratin Konusu: Memoratta Emrullah Aygüler'in annesinin Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ni temizlerken yaşadığı olağanüstü tecrübe anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): İki sene önce (2010), bir gün.

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Emrullah Aygüler'in annesi, Salih Abi diye anılan kişi, Emrullah Aygüler'in annesinin hocası ve arkadaşları.

Memoratin Değerlendirilmesi: Memoratta olağanüstü tecrübeyi kaynak kişimiz olan Emrullah Aygüler'in annesi yaşamıştır. Memoratin dinî, hayalî ve mitolojik köklerden beslenerek teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin türbede olanlardan ve konuşmalardan haberdar olması ve hoşnutsuzluğunu bildirmesinin arka planı eski Türklerdeki ata ruhlarıyla ilgili inanç unsurlarını hatırlatmaktadır. Bu da memoratin mitolojik köklerine işaret etmektedir.

Emrullah Aygüler'in annesi iki yıl öncesinde tarikat ile tanışır. Sohbet arkadaşları ile birlikte gönüllü olarak Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ni temizlemektedirler. Temizlik yaparken kadınlar arasında az çalışmak çok çalışmak hususunda anlaşmazlık olur. Bu sırada orada bulunan ve Emrullah Aygüler'in annesinin sohbet hocalığını yapan kadının telefonu çalar. Telefondaki şahıs Emrullah Aygüler'in Salih Abi şeklinde hitap ettiği şahıstır. Salih Bey kadına, aralarında az çalışıyorsun çok çalışıyorsun gibi sözlerden Aziz Mahmud Hüdâyî'nin rahatsız olduğunu söyler. Böyle yaptıkları takdirde Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bir daha gelmelerini istemediğini anlatır. Emrullah Aygüler annesinin bu hadiseden çok etkilendiğini ve hadisenin onda manevi anlamda bir uyanışa sebep olduğunu ifade etmektedir. Bu memoratta da yaşanan olağanüstü tecrübe yaşayanın manevi hayatını değiştirmiş ve hayatına yön vermiştir.

Memoratta dikkati çeken kadınların arasındaki konuşmaların Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından bilinmesidir. Aziz Mahmud Hüdâyî, bu hadiseden yıllar önce ölmüş olmasına rağmen durumdan haberdardır. Bu, insanlara Aziz Mahmud Hüdâyî'nin manen yaşadığı ve hadiselerden haberdar olduğu mesajını iletmektedir. Aynı zamanda türbesini ziyaret edenlerde Aziz Mahmud Hüdâyî bizi görüyor ve bizden haberdar algısını tetiklemekte, insanları türbeyi ziyaret ettikleri esnada daha dikkatli olmaları hususunda uyarmaktadır.

Memoratta dikkati çeken bir diğer kerâmet motifi, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şeklini bilmesek de Salih Bey'le iletişime geçmesidir. Kerâmet sahibi velî zatların en sık rastlanan kerâmetlerinden biri de öldükten sonra da insanlarla iletişime geçmesidir. Burada biz şeklini bilmesek de Aziz Mahmud Hüdâyî, Salih Bey'le iletişime geçmiş türbesinde konuşulanlardan rahatsızlığını dile getirmiştir. Burada dikkati çeken husus Aziz Mahmud Hüdâyî'nin türbede o an kendisini rahatsız edenlerle değil Salih Bey'le iletişime geçmesidir. Bu durum Salih Bey'e de kutsiyet kazandırmaktadır. Bu şekilde Salih Bey'in sıradan bir insan olmadığı seçkin bir şahsiyet olduğu işaret edilmektedir.

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan saygı ve sevgiyi pekiştirmekte, onun ruhen yaşadığına dâir inancı güçlendirmektedir. Memoratın bir diğer işlevi ise türbe ziyaretlerinde ve türbede bulunulan zamanlarda, türbe sahibinin orada bulunanlardan ve yaşananlardan haberdar olduğuna dâir olan inancı da kuvvetlendirmesidir.

Memoratta Geçen Motifler: F. 900. Kerâmetler, V. 113. Türbeler, V. 220. Velîler, W. 181. Kıskançlık, Z. 71. Formülistik Sayı İki.

25. MEMORAT

Bizim bir bayan hocamız var. Camide bayanlara sohbet edermiş. Bir gün sohbet ederken Hüdâyî camiye gelmiş. Hocamız Hüdâyî'nin geldiğini görmüş. Tabii herkes görememiş.

Memoratın Kaynağı: Aysel Karaman, 1972, Rize, İlkokul, Esnaf.

Memoratin Konusu: Memoratta Aysel Karaman'ın tanıdığı bir kadının Aziz Mahmud Hüdâyî Camii'nde bayanlara sohbet ederken Aziz Mahmud Hüdâyî'yi görmesi anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): Bir gün?

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Aziz Mahmud Hüdâyî Camii.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, camide onu gören kadın.

Memoratin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki metne bakılarak memoratın dinî, hayalî ve mitolojik köklerden beslenerek teşekkül ettiği anlaşılmaktadır. Metin olarak oldukça kısa olan bu memoratta anlatılan olağanüstü tecrübeyi yaşayan kaynak kişimiz Aysel Karaman'ın halktan bayanlara sohbet eden kadın hocasıdır. Kadın Aziz Mahmud Hüdâyî Camii'nde bayanlara dinî sohbet etmektedir. Bu sırada Aziz Mahmud Hüdâyî camiye gelir. Sohbet eden kadın Aziz Mahmud Hüdâyî'yi görmüştür ancak diğer insanlar görememiştir. Memoratta öne çıkan Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ölmüş olmasına rağmen ruhen yaşıyor oluşu ve bazı insanlara görünüyör olmasıdır. Ancak o, herkese görünmemekte ve herkesle iletişime geçmemektedir. Camide sadece sohbet eden kadın hocaya görünmüş olması halk nazarında kadın hocaya kutsiyet kazandırmaktadır.

Memorat, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin camide dinî sohbet yapılırken oradakilerden birine görünmesi orada bulunanlarda Aziz Mahmud Hüdâyî bizden memnun, biz iyi bir şey yapıyoruz algısını geliştirmektedir. Aynı zamanda Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ruhen yaşadığı ve olan bitenlerden haberdar olduğu mesajını taşımaktadır. Memorat, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye saygı sevgi ve inancı kuvvetlendirmekte, türbesine ve camiine kutsallık kazandırmaktadır.

Memoratta Geçen Motifler: F. 900. Kerâmetler, V. 112. 2. Camiler, V. 220. Velîler.

26. MEMORAT

Benim yaşadığım hadiseyi bahsedeyim. Biz çocukluğumuzdan beri Hüdâyî Hazretlerinin hayatını dinleyerek büyümüşüzdür. Annem, sağ olsun bu konuda bizi bilinçlendirdi. Sonra ben İstanbul'a okumaya geldiğim dönemde. Yani ciddi manada bir şeylik yaşıyorsunuz. Ama gerçekten bir olayın, bir karmaşanın ortasında buldum kendimi. Yani nasıl desem iki tarafın çatıştığı ortamda buldum kendimi. Hani solcular ve sağcılar... Yani ne yapacağınızı şaşırtıyorsunuz. Sonra o ortamda sizi bir el alıp çıkartıyor. Yani ciddi manada bunu yaşadım. Artı ben karşı tarafta ikâmet ettim. Son iki yıldır bu tarafta oldum. İki yıldır da ciddi manada güzellikler yaşıyorum. Yine bir defasında İstanbul dışından geliyordum. Saat gecenin biri. Yollar bomboş. Altunizâde'den aşağı inerken... Bayansınız, tek başınasınız. Ciddi manada yollar bomboş, تنها. Yürüdüm aşağıya kadar. Birden yanımda birisinin benimle birlikte yürüdüğünü hissettim ta ki Hüdâyî Hazretlerinin sahilden bu tarafa dönünceye kadar. Ondan sonra rahatladım ki. Zaten burada oturuyoruz. Dua ederek kendilerinden (Hüdâyî Hazretleri) yardım dileyerek yürüdüm. Yani birlikte yürüdük. Onu hissettirdi bana. Güzel şeyler bunlar. Anlatsanız kimse inanmaz ama yaşadığınız hadiseler.

Memoratin Kaynağı: Hatice Kübra Adıgüzel,..., Sivas, Lise, Kitapçı.

Memoratin Konusu: Memoratta Hatice Kübra Adıgüzel'in bir gece geç saatlerde yaşamış olduğu olağanüstü tecrübe anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): "Son iki yıldır...", "saat gecenin biri".

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Üsküdar, Altunizâde.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Hatice Kübra Adıgüzel.

Memoratin Değerlendirilmesi: Anlatılan olayı kaynak kişimiz Hatice Kübra Adıgüzel yaşamıştır. Yukarıdaki metin incelendiğinde memoratın dinî ve hayalî kökler üzerine kurulduğu görülecektir. Hatice Kübra Adıgüzel bir gece saat bir civarında Altunizâde'den Üsküdar'a yürümektedir. Bayan olduğu için de biraz tedirgindir. Bu sırada birden yanında birinin yürüdüğünü hissetmiştir. Yürüyen

kişiyi görmemiştir. Ancak onunla Üsküdar'a kadar yürümüştür. Olayı yaşayan anlatıcımız yanında yürüyen kişiyi görmemesine rağmen onun Aziz Mahmud Hüdâyî olduğunu ifade etmiştir. Anlatıcımızın yanında yürüdüğünü hissettiği kişinin Aziz Mahmud Hüdâyî olduğunu söylemesinin, kendisiyle Aziz Mahmud Hüdâyî arasında kurduğu manevi bağdan kaynaklanması uzak görünmemektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî'ye derin bir saygı ve sevgi beslemesi onu yanında yürüdüğünü hissettiği kişinin Aziz Mahmud Hüdâyî olduğunu düşündürmektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî'yi o gece vaktinde kendisinin koruyucusu olarak görmektedir.

Memorat, insanlara Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ruhen yaşadığı ve kendisini sevenleri koruyup kolladığı mesajını iletmektedir. Bu yolla memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan sevgi ve saygıyı derinleştirmekte, insanların ona olan bağlılığını güçlendirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma, P. 200. Aile, P. 232. Anne ve Kızları, V. 50. Dua, V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü, V. 220. Velîler, Z. 71. Formülistik Sayı İki.

27. MEMORAT

Bir tane daha benim yaşadığım bir hadise var. Hüdâyî Hazretlerinin eserlerinden birini hocanın biri bana bir emanet vermişti. Onu hazırlıyorum. Öyle bir dağınığım ki... Kütüphanede kimse yok. Hacı Selimağa'da. Arkamda bir el. Baktım kimse yok. Ciddi manada kendisinin orda olduğunu bire bir hissettirdi. Yanımdaydı yani. Böyle bir dokundu. Yani kendisinin “Yanımdayım, iyi bir şekilde devam et.” amaçlı.

Memoratin Kaynağı: Hatice Kübra Adıgüzel,..., Sivas, Lise, Kitapçı.

Memoratin Konusu: Memoratta Hatice Kübra Adıgüzel'in Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait bir eser üzerinde çalışırken Aziz Mahmud Hüdâyî'nin gelip sırtına dokunması anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar):

Memoratta Geçen Mekân(lar): İstanbul, Üsküdar, Hacı Selimağa Kütüphanesi.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Hatice Kübra Adıgüzel.

Memorataın Değerlendirilmesi: Hatice Kübra Adıgüzel'in başından geçen tecrübeyi anlatan bu memorataın da dinî ve hayalî kökler üzerine kurulduğı görölmektedir. Anlatılan olayı Hatice Kübra Adıgüzel yaşamıştır. Hatice Kübra Adıgüzel Hacı Selimağa'da Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait bir eser üzerinde çalışmaktadır. Çalışmasına konsantre olduğı bir sırada omuzuna bir el dokunur. Arkasına dönüp baktığında kimseyi göremez. Kimseyi görmemesine rağmen dokunanın Aziz Mahmud Hüdâyî olduğunu düşünmektedir. Onun bir eseri üzerinde çalışmaktadır ve ona göre "Yanımdayım, devam et." mesajını vermektedir. Burada Hatice Kübra Adıgüzel, Aziz Mahmud Hüdâyî ile iletişime geçtiğini düşünmektedir. Hatice Kübra Adıgüzel'e omzuna dokunan kişinin Aziz Mahmud Hüdâyî olduğunu düşündüren ona olan sevgi ve bağlılığının yanı sıra o vakitte ona ait olan bir eser üzerinde çalışıyor olması akla uzak görünmemektedir.

Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ruhen hayatta olduğı ve kendi ile ilgili olanlardan haberdar olduğı, kendisine teveccüh edenlerle iletişime geçtiğı ve maddi manevi yardımda bulunduğı mesajı verilmektedir. Bu yolla memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî zatlara olan inancı desteklemekte, insanların Aziz Mahmud Hüdâyî'ye olan teveccühlerini kuvvetlendirmekte; ayrıca onunla iletişime geçen kişiye kutsiyet kazandırma işlevini de yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: F. 900. Kerâmetler, H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma, P. 340. Hoca ve Talebesi, V. 220. Velîler.

28. MEMORAT

Bizim Trakya'dan gelen bir gruptu. Ama tam yeri neresiydi tam hatırlamıyorum. Şöyle dedi teyze: "Benim oğlum içki içer. Bir gün traktörle tarlayı sürerken traktörün tekerleklerinden biri patlamış. Tamir etmeye çalışırken eli dingilin altında kalmış. Hastaneye götürmüşler. Hastaneye götürülürken şoför şöyle demiş. Bak bunları yaşadın bu kadar şey başından geçti. Hâlâ ders almayacak mısın? Yaralı adam "Sen neden bahsediyorsun?" demiş. O da demiş ki yakın zamanda rahatsız olmuşum. Bir akrabam dedi ki bana, Hüdâyî Hazretlerinin bir duası varmış. Malum bizi ziyaret edenler... O duasından dolayı onu ziyaret edenler şöyle şöyle olmayacakmış. Akıbeti şu olmayacakmış. Sen de şu an zor durumdasın. İstersen bir Fatiha gönder o zata. İnşallah sen de iyileşirsin demiş. Evladının da o sıkıntılı süreçte Fatiha okuduğunu sonra da sıkıntısının azaldığını, acısının azaldığını söyledi. Doktora gitmesi doktorun dikiş atması sonrasında iyileşmesinin kolaylaştığı... Kendisinin de bir anlamda teşekkür için gelen ekibin içinde geldiğini söyledi teyze. Hüdâyî Hazretlerine bir Fatiha gönderince acısının azaldığını söyleyen bir teyze.

Memoratin Kaynağı: Halit Akçor, 1977, Malatya, Üniversite, Öğretmen/Rehber.

Memoratin Konusu: Memoratta tarlada çalışırken bir kazaya uğrayan şahsın Hüdâyî'ye Fatiha okuduktan sonra kolayca tedavi olması anlatılmaktadır.

Memoratt Geçen Zaman(lar): "Bir gün ...?", "Yakın zamanda...", "o sıkıntılı süreçte..."

Memoratta Geçen Mekân(lar): Trakya, tarla.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Kazaya uğrayan adam, annesi ve şoför.

Memoratin Değerlendirilmesi: Yukarıdaki anlatıda olayı yaşayan kişi Trakya'da çiftçilik yapan bir şahıstır. Tarlada çalışırken bir iş kazası geçirir. Hastaneye götüren kişi, ona Aziz Mahmud Hüdâyî'den bahseder ve onun ruhuna Fatiha göndermesini söyler. Dinî bir yaşantısı olmayan bu şahıs Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ruhuna Fatiha gönderir. Bundan sonra sıkıntısının azaldığını ve

normalden daha hızlı iyileştiğini çiftçinin annesi aktarmıştır. Memoratta öne çıkan, ruhuna bir Fatiha göndermekle Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına ulaşılmasıdır. Açık olan olayı yaşayanların Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına ulaştıklarını düşünmeleridir. Fakat bu yardıma ulaşma, Fatiha okumakla olmuştur. Kişinin Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına ulaşabilmek için ruhuna Fatiha göndermesi hem İslam öncesi inanç sistemlerinden olan Atalar Kültü'ne hem de İslamî geleneğe işaret etmektedir. Bu yönüyle de memoratın mitolojik ve dinî altyapısını oluşturmaktadır.

Yukarıdaki memoratlarda birçok kişinin Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına çeşitli yollarla ulaştıklarını görmüştük. Burada olayı yaşayan, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına onun ruhuna bir Fatiha göndermek suretiyle ulaşmıştır.

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ruhen yaşadığı ve kendisine teveccüh edenlere sıkıntılı zamanlarda yardıma bulunduğu mesajını vermektedir. Bu yardıma bir Fatiha bile vesile olabilmektedir. Memorat, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tasarrufu devam eden velîlerden olduğuna dâir inancı kuvvetlendirme ve halkın ona olan sevgi ve teveccühünü artırma işlevlerini yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: F. 900. Kerâmetler, H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma, P. 411. Çiftçilik, P. 424. Doktor, V. 50 Dua, V. 51. Duanın Öğrenilmesi, V. 113. Türbeler, V. 220. Velîler, (T) V. 308. Kur'an Okuma, V. 320. Dinî İnanaşa Ters Düşen Kişi, W. 27. Minnettarlık.

29. MEMORAT

-Aziz Mahmud Hüdâyî'yi rüyanızda gördünüz mü?

-Evet gördüm.

-Nasıl gördünüz.

-Yüzünü görmedim ama vucût hatlarını, giysilerini gördüm. Üç gün önce gördüm. Ben hep namazımı kılarım. Hep istemiştım, arzulamıştım onu görmeyi.

Bana rüyamda hacca gitmemi söyledi. Eşim ayarlayacak işte. Gelinlerim var onları da götürmeyi istiyorum.

Memoratin Kaynağı: Mediha Çakır, 1967, İstanbul, Ev hanımı.

Memoratin Konusu: Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Mediha Çakır'ın rüyasına girerek ona hacca gitmesini tavsiye etmesi anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): "Üç gün önce"

Memoratta Geçen Mekân(lar):

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Mediha Çakır.

Memoratin Değerlendirilmesi: Memorat, metinden anlaşılacağı üzere dinî ve hayalî kökler üzerine teşekkül etmiştir. Kaynak kişimiz olan Mediha Çakır anlattığına göre, Aziz Mahmud Hüdâyî'yi rüyasında görmüş ve onunla iletişime geçmiştir. Mediha Çakır, rüyasında Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yüzünü görmemiştir. Vücudunu ve elbiselerini görmüştür. Aziz Mahmud Hüdâyî kendisine hacca gitmesini tavsiye etmiştir. Mediha Çakır bu rüyadan sonra hacca gitmeye karar verir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Mediha Çakır'ı hacca gitmeye yönlendirmesi memoratın altyapısında dinî köklerin ne denli etkili olduğunu göstermektedir.

Bu olaydan sonra eşi hacca gitme hazırlıklarına başlamıştır. Mediha Çakır kendisi ve eşi ile birlikte gelinlerini de hacca götürmek istemektedir.

Görüldüğü gibi Aziz Mahmud Hüdâyî'yi rüyada gören ve ondan hacca gitme hususunda tavsiye alan Mediha Çakır, hacca gitmeye karar verir. Kendisinin yanında yakınlarını da hacca götürmek istemesi, yaşanan olağanüstü tecrübenin sadece yaşayanı etkilemediği, işlevinin genişleyerek yaşayanın etrafındaki insanlara da etki edebildiğini göstermektedir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Mediha Çakır'la iletişime geçmesi, onun yanında yakınlarını da etkileyebilecek bir boyuta ulaşmıştır.

Memorat, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ruhen hayatta olduğu ve insanları iyiye ve güzele yönlendirdiği mesajını telkin etmektedir. Memorat Aziz Mahmud

Hüdâyî'ye ve onun ruhen yaşadığına dâir inancı güçlendirmektedir. Aynı zamanda İslam dininin beş şartından biri olan hac ibadetine ve ona olan inanca da destek verme, taşıyıcılığını üstlenme işlevini yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma, P. 210. Karı koca, P. 261. Kayınbaba, P. 262. Kaynana, V. 56. Namaz, V. 532. Mekke'ye Giderek Hacı Olma, Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç.

30. MEMORAT

Bir arkadaşımın kızı çok ağlayan, hiç susmayan, sıkıntısı hiç bitmeyen bir çocuktur. Çok yaramazken babası buraya sabah namazına geliyor çaresiz. Sabah namazına geldiği anda içeri girince merdivenlerde bir zatla karşılaşır. O zat diyor ki kızına kendi adıyla niye hitap etmiyorsun? Kulağına Sena okunmuş doğunca ama Miray diyorlardı. Onu söyler söylemez zat bir anda kayboluyor. Aslında hiç konuşmamışlar. Onun buraya geliş niyetini falan bilmiyor. Merdivenlerden çıkarken kemiğe bastonuyla vurmuş asasıyla. Asasıyla adamın omzuna vuran Aziz Mahmud Hüdâyî imiş. O da dönmüş öyle konuşmuş. Şimdi Sena on sekiz yaşında.

Memoratin Kaynağı: Hatice Biçil, 1965, Kastamonu, Memur.

Memoratin Konusu: Memoratta Hatice Biçil'in arkadaşının bebeğinin çok ağlayan huzursuz bir çocuk oluşu, babasının Aziz Mahmud Hüdâyî ile türbenin yanındaki caminin merdivenlerinde karşılaşması ve Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ona bebeğin kulağına okunan isimle hitap etmelerini tembihlemesi anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): 1994-1995, sabah namazı vakti.

Memoratta Geçen Mekân(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî Camii.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Hatice Biçil'in arkadaşı, Hatice Biçil'in arkadaşının kocası ve kızı.

Memorataın Değerlendirilmesi: Memoratta anlatılan olağanüstü tecrübeyi Hatice Biçill'in arkadaşının kocası yaşamıştır. Bebekleri dünyaya gelmiş fakat çok ağlayan, huzursuz bir çocukmuş. Bebeğin babası bir sabah namazında Aziz Mahmud Hüdâyî Camii'ne gelmiş. Caminin merdivenlerinde bir ihtiyar asasıyla omzuna dokunmuş. Dokunan Aziz Mahmud Hüdâyî imiş. Adamla hiçbir şey konuşmadan bebeklerine kulağına okunan ismiyle hitap etmelerini tembihlemiş. Görüldüğü üzere memorat dinî ve hayalî köklerden beslenerek teşekkül etmiştir.

Kaynak kişimizin aktardığına göre bebeğin kulağına Sena ismi okunmuştur. Aile, Sena yerine Miray ismiyle çocuğa seslenmektedir. Bu hadiseden sonra aile bebeklerine kulağına okunan ismiyle hitap etmişler ve bebeğin sıkıntıları sona ermiş. Memoratta dikkati çeken husus halk arasında yaşamakta olan yeni doğan çocuğun kulağına ezan ve kametle birlikte isminin okunması inancıdır. Hadis âlimleri tarafından senedi zayıf görülen bir hadiste Hz. Muhammed "Kimin çocuğu olursa sağ kulağına ezanı sol kulağına kameti okursa ona (Ümmüsıbyan denen ve çocuklardan ayrılmayan bir cin) zarar vermez." buyurmuştur.³⁷ İnançsal temeli yukarıdaki hadise dayalı olan bu uygulama halen halk arasında yaşamaktadır. Yeni doğan çocuğa muayyen zamanlarda genellikle imamlar tarafından yukarıda belirtilen şekilde isim verilir.³⁸ Yukarıdaki memoratta çocuğun sürekli huzursuz olması kendisine doğduktan sonra kulağına okunan isimle hitap edilmemesi nedenine bağlanmıştır.

Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî, camiye namaza gelen bir adamla iletişime geçmiştir. İletişime geçtikleri sırada bebeklerinin sıkıntısının nasıl sona erdireceklerini de kendisine söylemiştir. Dikkati çeken husus, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin adamın sıkıntısını bilmesidir. Aziz Mahmud Hüdâyî yüzyıllar önce ölmüştür. Adamın bebeğinin sıkıntısını bilmesi onun kerâmetidir. Bu olay, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kerâmetleri öldükten sonra da devam eden velîlerden olduğu noktasındaki inancı bir kez daha gözler önüne sermektedir.

³⁷ İbrahim Canan, **Hadis Ansiklopedisi, Kütüb-i Sitte**, C. I, Akçağ Yayınları, T. y., s. 309.

³⁸ Bu konuda bkz. Orhan Acıpayamlı, "Türk Kültüründe Ad Koyma Folkloru'nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, C. IV, Gelenek, Görenek ve İnançlar, Ankara, 1992, s. 1-14.

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bedenen öldüğünü, ruhen hayatta olduğu ve sıkıntısı olan insanlara yardım eli uzattığı mesajını vermektedir. Memorat, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tasarrufu devam eden velîlerden olduğu inancını desteklemektedir. Aynı zamanda halk arasında yaşayan yeni doğan bebeklerin kulağına ezan ve kametle birlikte isminin okunması inancını da kuvvetlendirme ve taşıyıcılığını yapma işlevlerini yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: J. 152.2. Dervişten Alınan Nasihat, N. 848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam, P. 230. Çocuklar ve Ebeveynler, P. 232. Anne ve Kızları, T. 596. Çocuklara Ad Verme, V. 56.1.1 Sabah Namazı, V. 112.2. Camiler, (T) V. 206.1. Derviş (?), V. 220. Velîler, Z. 71.16. Çeşitli Formülistik Sayılar.

31. MEMORAT

Ben ameliyat oldum. Ameliyata girerken beni ziyarete geldi. Beni ameliyat için hazırladılar. Ameliyathaneye aldılar. Mübarek kapıdan içeri girdi. Ben hoş geldiniz dedim. Niye zahmet ettiniz? Yanıma geldi. İyi olacaksın dedi. İyileşeceksin dedi. Doktorlar bana sordular. Amca kiminle konuşuyosun dediler. Dedim siz boş verin, devam edin.

Memoratin Kaynağı: Beşir Kökü, ..., Siirt, İlkokul, Fahrî Türbe Görevlisi.

Memoratin Konusu: Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Beşir Kökü'yü ameliyat olmadan hemen önce hastanede ziyaret etmesi ve ona iyileşeceğini telkin etmesi anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): "Ben ameliyata girerken".

Memoratta Geçen Mekân(lar): Ameliyathane.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Beşir Kökü ve doktorlar.

Memoratin Değerlendirilmesi: Yukarıda anlatılan olağanüstü tecrübeyi

Beşir Kökü yaşamıştır. Beşir Kökü sağlık sorunları yaşamış ve ameliyat olmuştur. Anlattığına göre, ameliyat olmadan hemen önce Aziz Mahmud Hüdâyî onu ziyaret etmiştir. Kendisine iyi olacağı konusunda telkinlerde bulunmuştur. Aziz Mahmud Hüdâyî ve Beşir Kökü'nün iletişime geçtiklerini o anda orada bulunanlar fark etmemişlerdir. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ameliyat sırasında gelip Beşir Kökü'ye iyi olacağı noktasında telkinde bulunması ve Beşir Kökü'nün iyileşmesini buna bağlaması, memoratın mitolojik ve dinî köklerden beslendiğini göstermektedir.

Yukarıdaki memoralarda görüldüğü gibi, Aziz Mahmud Hüdâyî insanlarla doğrudan ya da rüya yoluyla iletişime geçmektedir. Burada Beşir Kökü ile doğrudan iletişime geçmiştir.

Beşir Kökü Aziz Mahmud Hüdâyî'yi çok seven bir kişidir. İlerleyen yaşına rağmen halen Aziz Mahmud Hüdâyî ve Mustafa Devâtî Türbelerinde fahrî türbedarlık yapmaktadır. Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kendisini sevenleri yalnız bırakmadığı adeta onları manevi koruma altına aldığı mesajını vermektedir. O, kendisini sevenlere teveccüh etmektedir. Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin bedenen öldüğü ancak ruhen yaşadığı ve kendisine teveccüh edenlerle iletişime geçtiği konusundaki inancı güçlendirme işlevini yüklenmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: F. 900. Kerâmetler, H. 11.1. Hayat Hikâyesi Anlatarak Tanıma, P. 424. Doktor, V. 220. Velîler, V. 254. Selamlaşmak, V. 516. Geleceğin Görülmesi.

32. MEMORAT

Bi gün böle türbenin önünde bir bayan baktım ağılıyo. İki gözü iki çeşme nasıl ağılıyo. Gittim yanına dedim bacım niye ağılıyorsun? Hele bi anlat. Kadın dedi ki ben Hüdâyî Hazretlerini ziyarete geldim. Kılık kıyafetimden dolayı beni dışarı çıkardılar. Ben onu rüyamda gördüm. Bana dedi ki: "Kızım gel." Beni o çağırdı. Ben ondan geldim. Kadın hem ağılıyo hem anlatıyo. Kadın rüyasında Hüdâyî Hazretlerini görüyo. Ta kalkıp İzmir'den geliyo. Akşam biniyo otobüse sabah buraya geliyo. Sora

sora burayı buluyo. Türbedekiler de onu açık saçık diye kovaloyolar dışarı.

Memoratin Kaynağı: Hüseyin Özcan, 1977, İstanbul, İlkokul, Kasap.

Memoratin Konusu: Memoratta İzmir'de yaşayan bir kadının rüyasında Aziz Mahmud Hüdâyî'yi görmesi ve onun telkini ile türbesini ziyarete gelmesi anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): "Bir gün", "akşam", "sabah".

Memoratta Geçen Mekân(lar): Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi, İzmir.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, İzmir'de yaşayan kadın, türbedeki görevliler.

Memoratin Değerlendirilmesi: Yukarıda anlatılan olay İzmir'de yaşayan bir kadının başından geçmiştir. Kaynak kişimiz Hüseyin Özcan kadınla türbenin önünde karşılaşmıştır. Kadın Aziz Mahmud Hüdâyî'yi rüyasında görmüştür. Aziz Mahmud Hüdâyî onu türbesine çağırmıştır. Kadın da İzmir'den kalkıp gelmiştir. Ancak türbedeki görevliler onu kılık kıyafetinden dolayı dışarı çıkartırlar.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin açık giyimli bir kadının rüyasına girmesi ve onu türbesine çağırması dikkat çekici bir durumdur. Aziz Mahmud Hüdâyî, halkın saygı duyduğu Allah'a yakın olduğu düşünülen büyük bir velîdir. Böyle bir velînin açık giyimli bir kadınla rüya yoluyla iletişime geçmesi onun ne kadar hoşgörülü olduğunu anlatmaktadır. Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hoşgörülü, toplumun her kesiminden insana kucak açan bir velî olduğu mesajını vermektedir. Bu yolla memorat, toplumun her kesiminden insanı Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesine yönlendirme işlevini yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya, H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma, V. 113. Türbeler, V. 220. Velîler, V. 320. Dinî İnanişâ Ters Düşen Kişi, W. 31. İtaat.

33. MEMORAT

Ben bunların apartmanına dokuz ay önce geldim. Komşumun getirdiği şekeri yedim. Koltukta uzanmışım. Böyle bana bir rüzgar geldi esti. Ay donuyorum dedim. O kadar üşüdüm ki... Akşamüstü iki yaşındaki küçük oğlumu aldım ve o dediğim eve gittim. Bana nasip oldu. Ev sahibi namazını bitirmiş ve demiş ki "Bu seccadeyi kapaticam, kim gelirse ona evi açıcım. Bıktım kapıyı aşındırmalarından." Ben öylelikle bu evi tuttum.

Memoratin Kaynağı: İnci Parlak, 1970, Ev hanımı, İstanbul.

Memoratin Konusu: Memoratta İnci Parlak'ın Aziz Mahmud Hüdâyî'nin türbesinin civarından ev tutması esnasında yaşadığı olağanüstü tecrübe anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): "Dokuz ay önce", "akşamüstü".

Memoratta Geçen Mekân(lar): İnci Parlak'ın evi, İnci Parlak'ın kiralamak istediği ev, Üsküdar.

Memoratta Geçen Kişi(ler): İnci Parlak, İnci Parlak'ın oğlu, İnci Parlak'ın komşuları ve ev sahibi.

Memoratin Değerlendirilmesi: Memorat dinî ve hayalî kökler üzerinde teşekkül etmiştir. İnci Parlak, aktardığına göre, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi civarında ev aramaktadır. Bu sıralarda türbede dağıtılan okunmuş şekerlerden yemiştir. Akşamüstü evindeyken birden kendisine üşüme hali gelir. Sanki evin içinde rüzgâr esmiştir. Kendi ifadesiyle neredeyse donacak gibi olur. Hemen iki yaşındaki oğluyla birlikte tutmak istediği eve gider. O sırada ev sahibi kadın namaz kılmış ve namazdan sonra kapıyı ilk çalan kişiye evi kiraya vereceğini içinden geçirmiştir. Tam bu sırada İnci Parlak kapıyı çalmıştır ve ev sahibi kadın ona evini kiralamıştır.

Memoratta dikkati çeken husus, kaynak kişimizin istediği evi tutmasını sağlayan şeyin türbede dağıtılan okunmuş şeker olduğunu düşünmesidir. Okunmuş

şekeri yediği için dileği yerine gelmiştir. Burada açıkça görülen, türbelerde uygulanan ritüeller ile derlenen menkabe ve memoratların ilişki içinde olduklarıdır. Yukarıdaki memoratta da görüldüğü gibi, uygulanan ritüel bir memorat metnini doğurmuştur.

Memorat Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin kutsal bir mekân olduğunu ve burada dileklerin kabul olması için vesilelerin olduğu mesajını iletmektedir. Memorat bu yolla insanları Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne yönlendirmekte sıkıntılarının giderilmesi ve dileklerinin gerçekleşmesi için türbeyi adres göstermektedir.

Memoratta Geçen Motifler: H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma, P.231. Anne ve Oğlu, V. 56. Namaz, (T) V. 57.1. Dua Okunmuş Şeker.

34. MEMORAT

Bir tane hoca vardı dedi ki: "Ben hacca gittim, buranın hocasıdır. Ben Kâbe'de susadım. Tavaf yaparsın, tavaf bitinceye kadar gidip de su içemezsin. Zemzem suyunu içemezsin. Diyo Allah'ım ben nasıl yapıcım, boğazım kurumuş susuzluktan. Bir baktım Aziz Mahmud Hüdayi Hazretleri biye su verdi. Al ha bunu iç ya."

Memoratın Kaynağı: Pakize Okullu, ..., Ev Hanımı, Şanlıurfa.

Memoratın Konusu: Memoratta Pakize Okullu'nun tanıdığı bir hocanın hacda başından geçen olğanüstü tecrübe anlatılmaktadır.

Memoratta Geçen Zaman(lar): Hac mevsimi.

Memoratta Geçen Mekân(lar): Mekke, Kâbe.

Memoratta Geçen Kişi(ler): Aziz Mahmud Hüdâyî, Pakize Okullu'nun tanıdığı bir hoca.

Memoraların Değerlendirilmesi: Memoratta Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hac ibadetini yapmak üzere Mekke'de bulunan bir şahısla iletişime geçmesi anlatılmaktadır. Kaynak kişimizin bir tanıdığı Kâbe'yi tavaf etmektedir. Çok susamıştır. Bu sırada Aziz Mahmud Hüdâyî ona su ikram etmiştir. Görüldüğü gibi memorat dinî ve hayalî kökler üzerine bina edilmiştir.

Anlatıcımızın aktardıklarından tecrübeyi yaşayan şahsın türbeyi ziyaret eden, Aziz Mahmud Hüdâyî'yi seven bir şahıs olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinden hoca diye bahsetmesi, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin günümüzdeki takipçilerinin oluşturduğu sosyal yapının bir parçası olduğu düşüncesini oluşturmaktadır. Buradan hareketle memorat, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tasarrufunun devam ettiği ve kendisini sevenlerle iletişime geçtiği ve onlara yardım ve ihsanlarda bulunduğu mesajını iletmektedir. Bu yolla da, insanlara Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî zatlara karşı sevgi ve saygı besleme ve bu şahsiyetlerin türbelerini ziyaret etme konusunda yönlendirici bir işlevi yerine getirmektedir.

Memoratta Geçen Motifler: V. 201. Allah, V. 220. Velîler, V. 532. Mekke'ye Giderek Hacı Olma, N. 848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam.

5.3. Aziz Mahmud Hüdâyî ve Türbesi Etrafında Teşekkül Eden Memoratların Değerlendirilmesi

Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan memoratlar, menkabelerde olduğu gibi memoratın kaynağı, memoratta geçen zaman, mekân ve kişileri, memoratın beslendiği kökleri, barındırdığı motifleri, yayılma alanları ve anlatıcı unsuru dâhil olacak şekilde değerlendirilmiştir.

Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan memoratlar sözlü kültür ortamı esas alınarak derlenmiştir. Bu nedenle derlediğimiz memoratlar konuşmanın biçimini almıştır.

Derlediğimiz memoratlar anlatıcı unsuruna bağlı olarak şekillenmiştir. Anlatıcılarımızdan bazıları, çalışmalarımız esnasında bize aynı olağanüstü tecrübeyi farklı zamanlarda ve ortamlarda farklı şekilde anlatmışlardır. Bu durumun anlatıcımızla kurmuş olduğumuz ilişkinin zaman içindeki değişiminden, anlatıcımızın söz konusu iki farklı zamandaki psikolojik durumunun değişkenliğinden ya da içinde bulunulan fizikî ortamın farklılığından kaynaklandığı düşünülebilir.

Memorat metinleri, yine anlatıcı unsuruna bağlı olarak dil özellikleri bakımından farklılaşarak oluşmuştur. Kimi anlatıcılarımız İstanbul Türkçesi ile anlatımlarını yaparken kimi anlatıcılarımız yöresel ağız özelliklerini metne yansıtmışlardır. Derleme çalışmalarımızda çalışma alanı olarak Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ni esas aldığımız düşünülürse bu durum, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin çok çeşitli halk grupları tarafından ziyaret edildiği ve toplumun hemen hemen her kesimince bilinen, saygı gören bir velî olduğunun göstergelerinden biridir.

Elde ettiğimiz memoratlara bakıldığında, genelde kısa metinler olduğu görülmektedir. Diğer taraftan kaynak kişinin bireysel yetenekleri doğrultusunda metinler uzayabilmekte ve olay örgüsü anlatıcı tarafından daha geniş bir yelpazede kurulabilmektedir. Yine anlatıcımızın yeteneğine göre metinlerin kurgusunda da farklılıklar olabilmektedir.

Memorat metinlerinde de menkabelerde olduğu gibi motiflerin³⁹ belirlenmesi köklerinin ortaya konması kadar önemli bir husustur. Motifler tespit edildiğinde metnin altyapısı da daha iyi anlaşılabilir. Memorat metinleri, sözlü kültür ortamından derlendiği için halk muhayyilesi hakkında daha güncel bilgiler sunabilmektedir.

Çalışmamızda Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan memoratlar, Stith Thompson'un **Motif-Index of Folk-Literature** adlı eseri esas alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

³⁹ Motif kavramı hakkında **Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Menkabelerinin** Değerlendirilmesi bölümünde bilgi verildiğinden burada değinilmemiştir.

Derlediğimiz memoratlar değerlendirildikten sonra Stith Thompson'un **Motif-Index of Folk-Literature** adlı çalışması esas alınarak derleme metnlerinin motifleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan memorat metinlerinde Motif-Index of Folk-Literature'de yer alan yirmi üç motif başlığından toplamda seksen sekiz farklı motif bulunmuştur. Bu motif başlıklarından altısına ait motif bulunamamıştır. Motif bulunan başlıklardan A) Mitolojik Motifler, B) Hayvanlar, C) Yasak (Tabu), G) Devler, J) Akıllılar Aptallar, M) Geleceğin Tayini, U) Hayatın Tabiatı ile ilgili birer motif bulunmuştur. H) İmtihanlar, Q) Mükâfatlar Cezalar, T) Cinsiyet, D) Sihir başlıklarından üçer; F) Olağanüstülükler başlıklarından dörder; N) Şans Talih, W) Karakter Özellikleri başlıklarından beşer; P) Toplum ve Z) Çeşitli Motif Grupları başlıklarından on üçer ve V) Din başlığından otuz bir motif bulunmuştur. Görüldüğü gibi motif yoğunluğu V) Din, P) Toplum ve Z) Çeşitli Motif Grupları başlıkları üzerindedir.

Çalışma konusunun Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi oluşu sebebiyle incelediğimiz memoratlarda V) Din başlığı altında yer alan motiflerin yoğun olması beklenen bir durumdur. Hem çalışma sahasının temel öznesinin dinî bir şahsiyet oluşu hem de bu şahsiyetin kendisinin ve türbesinin hedef konu olması, din içerikli motiflerin sıkça kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda tamamı için söylenemese de türbeyi ziyaret edenlerin yani anlatıcılarımızın dinî hassasiyetlerinin olduğu varsayıldığında ortaya çıkan manzara daha kolay anlamlandırılabilir. V) Din motif grubu başlığı altında dua ile ilgili motiflerin yirmi altı defa, namaz ile ilgili motiflerin on defa, Kur'an okuma motifinin dört defa ve Mekke'ye giderek hacı olma motifinin dört defa yer alması anlatıcı kitlesinin dinî hassasiyetlerinin boyutu hakkında fikir vericidir.

Derlediğimiz memoratlarda V. 50 Dua motifinin on bir ve V. 52 Duanın Esrarengiz Gücü motifinin dokuz defa geçmesi anlatıcılarımızın dinî yaşantıları hakkında fikir vermenin yanında söz konusu anlatıcılarımızın yerine gelmesini istedikleri maddî manevî dileklerinin olduğunu göstermektedir. Bu dileklerin yerine gelmesi için Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesinin vasıta olduğu görülmektedir. Bunların dışında zor durumlardan kurtulmak ve çocuk sahibi olmak için dua etme

motifinin varlığından, anlatıcılarımızın Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesini sıkıntılarından kurtulmak için araç olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

Tespit ettiğimiz motifler içinde V. 320 Dinî İnanişâ Ters Düşen Kişi motifinin yer alması anlatıcılarımızın bazıları için Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesinin dönüm noktası olduğunu göstermektedir. Örneğin Abdullah Tarkun adlı kaynak kişimizin Aziz Mahmud Hüdâyî'yi rüyasında görmesi hayatını dinî kurallara göre yaşamaya başlamasına zemin hazırlamıştır.⁴⁰

Dinî motifler içerisinde V. 112.2 Camiler ve V. 113 Türbeler motiflerinin memoralarda toplamda yirmi defa yer alması, yaşanan olağanüstü tecrübenin Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında geçtiğini göstermesi bakımından önemlidir. Anlatıcılarımızın bizimle paylaştıkları olağanüstü tecrübeler genel itibari ile Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi ve Camii etrafında yaşanmıştır. Bu durum halk tarafından türbelerin kutsal mekân olarak görülmesinin hem sebebi hem de sonucu olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca V. 220 Velîler motifinin yirmi iki defa metinlerde yer alması anlatılan olağanüstü tecrübelerin kahramanlarından biri ya da birkaçının Aziz Mahmud Hüdâyî veya başka bir velî zatın olduğunu göstermektedir. Bu da bize anlatıcılarımızın başta Aziz Mahmud Hüdâyî ile ne kadar içli dışlı olduğunu ifade etmektedir.

Memorat metinleri içinde en fazla motif tespit edilen diğer bir motif grubu da P) Toplum'dur. Bu grup içinde aile ile ilgili motiflerin yoğunluk kazanması da anlatıcılarımızın ailevî yaşantıya önem veren kişiler olduğu fikrini geliştirmemizi sağlamaktadır.

Memorat metinlerinde dikkat çeken motiflerden biri de F. 1068 Sıra dışı Gerçek Rüya motifidir. Bu motifin memoralarda on defa geçmesi rüyanın halk anlatılarındaki yaygınlığını ve işlevselliğini göstermektedir. Metinlerden hareketle tecrübeyi yaşayan için rüya, Aziz Mahmud Hüdâyî ile iletişime geçmek için bir vasıta olmaktadır. Rüya bu yönüyle kişiyi kutsal olarak kabul edilenle iletişime geçirmede, tecrübeyi yaşayana kutsiyet kazandırmada önemli olabilmektedir.

⁴⁰ Bkz. 5. **Memorat**, s. 252.

Memoratlarda yer alan motifler arasında da olağanüstü yardımcılarının (N. 810, N. 848.0.1, N. 838) toplamda on bir defa kullanılması tecrübeyi yaşayanların olağanüstü bir yardım gördüklerini anlatmaktadır. Metinlerde bu yardımın Aziz Mahmud Hüdâyî'den geldiği ya da yaşayan tarafından ondan geldiğinin sanıldığı görülmektedir. Olağanüstü tecrübeyi yaşayan kişilerin Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına, onu akla getirerek ya da ona seslenerek eriştikleri anlaşılmaktadır.

Yukarıda kısaca değerlendirmeye çalıştığımız motifler, derlenen anlatı metinlerini ve bu metinlerin anlatıcılarını anlayabilmemiz için önemli ipuçları vermektedir. Anlatıcılarımızın aile kurumuna bakış açılarını, dinî yaşantılarının nasıl olduğunu, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ve velî kültürüne ne kadar bağlı olduklarını, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin halk tarafından nasıl anlamlandırıldığını göstermeleri bakımından son derece önemli olmaktadır. Diğer taraftan memorat metinleri menkabelerden farklı olarak kişisel tecrübeleri anlattıklarından anlatıcılar hakkında daha doğru bilgiler verebilmektedir.

Anlatıcı, özellikle kendi yaşadığı bir tecrübeyi anlatıyorsa kişisel olarak Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültürüne bakışı, dine olan yakınlığı ya da uzaklığı, gelenek göreneklere ne kadar bağlı olduğu, o anki psikolojik durumu, aile ilişkileri hakkında önemli bilgiler verebilmektedir. Anlatıcı ister başından geçen bir olayı anlatsın ister tanıdığı bir kişinin yaşadığı olayı anlatsın, memoratlar genel olarak toplum hakkında güncel bilgiler vermektedir. Bu yönüyle de araştırmacılar için önemli olmaktadır.

Aziz Mahmud Hüdâyî ve Türbesi etrafında oluşan memoratlarda geçen motiflerin Motif Index'e göre dağılımı şöyledir:

A) MİTOLOJİK MOTİFLER

A. 661. Cennet

B) HAYVANLAR

B. 19.4.2. Yılan

C) YASAK

C. 420. Sırları Açıklama Yasağı

D) SİHİR

- D. 1150. Sihirli Eşyalar
- D. 1712. Rüyanın Yorumlanması
- D. 2120. Sihirli Yolculuk

E) ÖLÜM

F) OLAĞANÜSTÜLÜKLER

- F. 814. Olağanüstü Çiçek
- F. 899. Olağanüstü Objeler
- F. 900. Kerâmetler
- F. 1068. Sıradışı Gerçek Rüya

G) DEVLER

- G. 302. Cinler

H) İMTİHANLAR

- H. 11.1. Hayat Hikâyesini Anlatarak Tanıma
- H. 1553. Sabır İmtihanı

J) AKILLILAR APTALLAR

- J. 152.2. Dervişten Alınan Nasihat

K) ALDATMALAR

L) KADERİN TERS DÖNMESİ

M) GELECEĞİN TAYİNİ

- M. 100. Yeminler Andlar

N) ŞANS TALİH

- N. 130. Şans ve Kaderin Değişmesi
- N. 810. Olağanüstü Yardımcılar

- N. 825. Çocuk Sahibi Olmayan Kahramanlar
N. 838. Yardımcı Kahraman
N. 848.0.1. Yardımcı Mukaddes Adam

P) TOPLUM

- P. 160. Dilenciler
P. 200. Aile
P. 210. Karı Koca
P. 230. Çocuklar ve Ebeveynler
P. 231. Anne ve Oğlu
P. 232. Anne ve Kızları
P. 252. İki Kız Kardeş
P. 261. Kayınbaba
P. 262. Kaynana
P. 340. Hoca ve Talebesi
P. 411. Çiftçilik
P. 424. Doktor
P. 461. Askerler

Q) MÜKAFATLAR CEZALAR

- Q. 64. Sabır Mükâfatlandırılır
Q.520. Pişmanlık Belirten Davranışlar

R) ESİRLER KAÇAKLAR

S) SIRADIŞI ZULÜMLER

T) CİNSİYET

- T. 526. Dua Neticesinde Hamile Kalma
T. 596. Çocuklara Ad Verme

U) HAYATIN TABİATI

U. 60. Zenginlik-Fakirlik

V) DİN

V. 50. Dua

V. 51. Duanın Öğrenilmesi

V. 52. Duanın Esrarengiz Gücü

V. 56. Namaz

V. 56.1.1. Sabah Namazı

V. 56.2. Cenaze Namazı

(T) V. 56. 3. 2. Cuma Namazı

V. 57. Duanın Maksadı

(T) V. 57.1 Dua Okunmuş Şeker

(T) V. 57.4. Çocuk Sahibi Olmak İçin Dua Etme

(T) V. 57.7. Zor Durumlardan Kurtulmak İçin Dua Etme

(T) V. 58.6. Namaz Kılmadan Önce Abdest Alma

V. 112.2. Camiler

V. 113. Türbeler

V. 201. Allah

V. 206.1. Derviş

V. 207. İmam

(T) V. 213. Peygamber Olarak Hz. Muhammed

V. 220. Velîler

V. 227. Velîlerin Tanrı Misafiri Var

V. 254. Selamlaşma

(T) V. 301 Kutsal Ramazan Ayı

V. 302. Ezan

(T) V. 305. Mezarlık ziyaret Etme

(T) V. 308. Kur'an Okuma

V. 317. Kutsal Yerler

V. 320. Dinî İnanişâ Ters Düşen Kişi

V. 400 Hayır İşleme İyilik Yapma

- V. 511. Diğer Dünyanın Görünüşü
V. 516. Geleceğin Görülmesi
V. 532. Mekke'ye Giderek Hacı Olma

W) KARAKTER ÖZELLİKLERİ

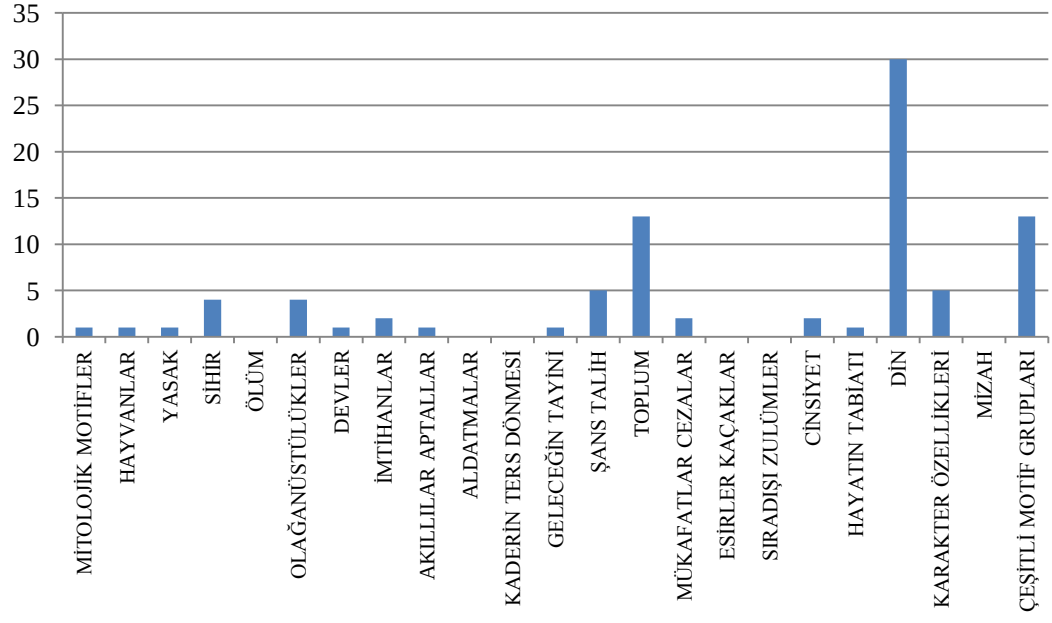
- W. 27. Minnettarlık
W. 31. İtaat
W. 32 Mertlik Cesaret
W. 157. Namuzsuz Adam (Zina)
W. 181. Kıskançlık

X) MİZAH

Z) ÇEŞİTLİ MOTİF GRUPLARI

- Z. 71. Formülistik Sayı İki
Z. 71.0.1. Formülistik Sayı Bir (Tek Sayılar)
Z. 71.1. Formülistik Sayı Üç
Z. 71.3. Formülistik Sayı Beş
Z. 71.4. Formülistik Sayı Altı
Z.71.5. Formülistik Sayı Yedi
Z.71.11. Formülistik Sayı Otuz
Z. 71.12. Formülistik Sayı Kırk
Z. 71.16. Çeşitli Formülistik Sayılar
Z. 71.16.1. Formülistik Sayı Sekiz
Z. 71.16.2. Formülistik Sayı On
Z. 71.16.11. Formülistik Sayı On Beş

**AZİZ MAHMUD HÜDÂÎ VE TÜRBEŞİ ETRAFINDA OLUŞAN
MEMORATLARDA GEÇEN MOTİFLERİN MOTİF İNDEKS'E GÖRE
DAĞILIMI**

SONUÇ

Aziz Mahmud Hüdâyî (1543-1628) yaşadığı dönemde tasavvufî kimliğinin yanı sıra ilmî ve edebî kimliğiyle de dikkat çekmiş, devlet ricalinden de oldukça saygı görmüş bir sufidir. Devrinde dergâhı âdeta sığınılacak bir mekân haline gelmiştir.

Yaşadığı devirde gerek devlet adamları gerekse halk tarafından sevilen ve itibar edilen Aziz Mahmud Hüdâyî'nin türbesi incelendiğinde bu etkinin günümüzde de devam ettiğini, halkın onu "tasarrufu devam eden, ölmeyen ölümler" zümresine dâhil ettiğini görebilmekteyiz. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin sözünü ettiğimiz bu etkisini ortaya koymaya çalıştığımız bu araştırmaya, Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan folklorik unsurların incelenmesine halk inançları ve ritüellerle başlanmıştır. Menkabe ve memoratların da oluşumuna temel hazırlayan inançların ve bu inançlar doğrultusunda uygulanan ritüellerin incelenmesi menkabe ve memoratların da daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Tarafımızdan yapılan derlemelerde Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde uygulanan on sekiz ritüel tespit edilmiştir. Bu ritüeller yazılı ve sözlü kültür ortamlarından elde edilmiştir. Derlediğimiz ritüellerin bazıları bugün itibarıyla uygulanmamaktadır.

Uygulanan ritüeller genellikle icracıların dileklerinin kabul olması amacına dayanmaktadır. Bu bağlamda dilekler çok çeşitli olabilmektedir. Dünyevî isteklerin yanında uhrevî istekler de ritüellerin uygulanmasında tetikleyici olabilmektedir.

Uygulanan ritüeller İslamî unsurların yanında Türklerin tarih boyunca girmiş oldukları inanç sistemlerinden gelen unsurları da barındırabilmektedir. Resmî dinin temsilcileri tarafından hoş görülme yen uygulamalar ritüellerin içinde barınabilmektedir. Bu uygulamalar genellikle Atalar Kültü'ne ve Şamanizm'e dayanmaktadır. Diğer taraftan Hristiyanlıkta yaygın olan mum yakma ritüeli de türbede uygulanan ritüellerin bünyesinde yer alabilmektedir.

Tespit ettiğimiz ritüeller genellikle maddî unsurlar ile uygulanmaktadır. Söz konusu maddî unsurlar tespih, şeker, kilit, türbeden alınan su ve toprak gibi maddî unsurlardır. İcracılar bu maddî unsurlar ile ritüelleri uygulamaktadır.

Türbede uygulanan ritüeller arasında en dikkat çeken herhangi bir dileğin yerine getirilmesi amacıyla okunmuş şeker dağıtma ritüelidir. Bunun dışında kurban kesme, tespih dağıtma, Yasin suresi dağıtma ritüelleri de en fazla uygulanan ritüellerdendir.

Ritüellerin bir kısmının kesin olarak kodlanmış icra zamanları olmakla birlikte birçoğunun sözünü ettiğimiz kodlanmış icra zamanı yoktur. Ancak tespit ettiğimiz uygulamalar, ziyaret ritüeline bağlı olarak yerine getirildiğinden türbenin en çok ziyaretçi ağırladığı sanayileşen toplum yapısına uygun olarak cuma, cumartesi ve pazar günleri icra edilmektedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde en fazla uygulanan ve pek fazla maddi güç ve kuvvet gerektirmeyen okunmuş şeker dağıtma, tespih dağıtma, Yasin dağıtma, kısmet açma gibi ritüellerin icracıları genellikle toplumumuzun en önemli kültür taşıyıcıları olan kadın ziyaretçilerdir. Maddi güç ve kuvvet gerektiren kurban kesme ritüelinde ise erkek ziyaretçilerin fazlalığı dikkat çekmektedir.

Bugün Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesinde uygulanan ritüeller temelde halkın velî zatlara olan ilgisini, onlardan fayda beklediklerini dolayısıyla velî kültüne ne kadar bağlı olduklarını gözler önüne sermektedir. Halkın geçmişten günümüze velî zatlara duyduğu ilgi bugün de sürmekte, velî zatlar yaşarken ve öldükten sonra halk tarafından kült konusu olmaktadır. Halkın velî kültüne bağlılığının en önemli göstergelerinden biri de hiç şüphesiz türbelerde uygulanan ritüellerdir. Çalışmamızda tespit edip değerlendirdiğimiz ritüeller Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında halkın velî kültüne bağlılığını göstermek bakımından son derece önemlidir.

Çalışmamızda Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde uygulanan ritüellerin yerine getirdiği işlevler de belirlenmeye çalışılmıştır. Bu işlevler: Gelenek ve görenekleri korumak, onların sürekliliğini sağlamak; Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ni anlamlandırmak; koruyucu ve tedavi edici role sahip olmak; toplumsal hafızayı canlı tutmak; toplumsal ve kişisel baskılardan kaçıp kurtulma mekanizması

olmak; toplumda birlik beraberliği sağlamak; kültür turizmine olumlu katkı sağlamak; çevreye olumlu katkılar sağlamak olarak tespit edilmiştir.

Aziz Mahmud Hdy'nin Türk tasavvuf geleneğinde seçkin bir yere sahip oluşu, devrinden bugüne onun hakkında pek çok menkabenin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Zamanla halk muhayyilesi, hakkında Aziz Mahmud Hdy birçok menkabe üretmiştir. Bu menkabeler dilden dile dolaşmış ve günümüze kadar gelmiştir. Müstakil bir menkbnmesi olmamasına rağmen halk tarafından menkabelerinin çoğu bilinmekte, çeşitli ortamlarda hl icra edilmektedir.

Günümüzde halk biliminin üretildiği ve yayıldığı yazılı, sözlü ve elektronik kültür ortamlarında menkabeler hayatiyetini devam ettirmektedir. Ancak şu ana kadar Aziz Mahmud Hdy'nin menkabeleri halk bilimsel yöntemlerle derlenip değerlendirilmemiştir. Bu alışmada Aziz Mahmud Hdy'ye ait olan menkabeler halk bilimsel yöntemlerle derlenip değerlendirilmiştir.

Aziz Mahmud Hdy'nin yazılı kültür ortamından derlenen menkabeleri incelendiğinde menkabelerinin çoğunun devrinden sonra oluştuğu görülmektedir. Ona ait en eski menkabelerin yer aldığı kaynaklardan biri, devrinde yaşamış olan Aty'nin **Hadik'l Hakyık** adlı eserinde yer almaktadır. Çalışmamıza aldığımız bu menkabelerin bulunduğu yazma eser H. 1044/M. 1634-1635 tarihlidir.

Aziz Mahmud Hdy'nin menkabelerini anlatan ve çalışmamızda kullandığımız diğer bir eser İsmail Hakkı Bursev'nin **Silsile**'sidir. Bu eserden Aziz Mahmud Hdy'ye ait iki menkabe çalışmamıza dhil edilmiştir. Sözünü ettiğimiz eserin çalışmamızda faydalandığımız nüshası H. 1137/ M. 1724/1725 tarihlidir.

Yukarıda bahsettiğimiz menkabeleri de içine alacak şekilde Aziz Mahmud Hdy'ye ait menkabelerin neredeyse tamamını içine alan iki eski harfli eser vardır. Bunlar Hüseyin Vassaf'ın **Sefine-i Evliy**'sı ve Mehmed Gülşen Efendi'nin **Kllyt-ı Hazret-i Hdy** adlı eseridir. Ancak bu iki eserin telif tarihleri yirminci yüzyılın ilk çeyreği içindedir.

Aziz Mahmud Hdy'ye ait menkabelerin çoğunluğunun devrinden çok sonra kayda geçirilmiş olması bize ona ait menkabelerin çok azının devrinde

teşekkül ettiği fikrini kesin olmamakla birlikte vermektedir. Bu durum halk muhayyilesinin ona ait birçok menkabeyi sonradan ürettiğini düşündürmektedir.

Yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz metinlerin dili yazıya aktarıldığı devrin dil özelliklerini ve müellifin dil ve üslûp özelliklerini de yansıtmaktadır. Bunun sonucu olarak bazı menkabe metinlerinin dili ağırlaşmakta ve konuşma dilinin sadeliğinden oldukça uzaklaşmaktadır. Faydalandığımız kaynakların farklılığı da dil ve üslûp özellikleri bakımından menkabeleri farklılaştırmıştır.

Diğer taraftan Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ait menkabelerin hemen hemen hepsi bugün itibarıyla sözlü kültürde icra edilmektedir. Çok sayıda kaynak kişiden dinlediğimiz bu menkabeler anlatıcı unsuruna bağlı olarak şekillenmiştir. Bu arada elektronik kültür ortamının sözlü kültür ortamını etkilediği de görülmüştür. Bu durum halk kavramına getirilen yeni yorumlarla birlikte halk bilgisinin yayılma ve yaşama alanının ulaştığı genişliği gözler önüne sermektedir.

Tarafımızdan derlenen Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri Aziz Mahmud Hüdâyî'nin hayatı göz önüne alınarak kronolojik sıralanmış; menkabenin kaynağı, menkabe de geçen zaman, mekân ve kişileri, menkabenin beslendiği mitolojik, dinî, tarihî ve hayalî-fantastik kökleri, barındırdığı motifleri, yayılma alanları ve anlatıcı unsuru dâhil olacak şekilde değerlendirilmiştir.

Ayrıca menkabelerin yerine getirdikleri işlevler de "İşlevsel Halk Bilimi Kuramı" esas alınarak belirlenmeye çalışılmıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan menkabelerin tespit ettiğimiz işlevleri: gelenek ve görenekleri koruyup onların sürekliliğini sağlama, toplumu yönlendirme, topluma örnek insan modeli sunma, kutsal mekân olarak Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne anlam kazandırma, insanlar için toplumsal baskılardan kurtulma mekanizması olma, toplumsal hafızanın canlı tutulmasını sağlama, kültür turizmine olumlu katkılar sağlama türbenin çevresine etki etme, koruyucu ve tedavi edici rol üstlenme olarak tespit edilmiştir.

Bu değerlendirmenin ardından **Motif-Index of Folk-Literature** esas alınarak menkabe metinlerinde geçen motifler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinde, Motif-Index'te yer alan yirmi üç başlığından toplam doksan iki farklı motif bulunmuştur. Motif başlıklarından sekizi ile ilgili motif bulunamamıştır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinde en fazla motif bulunan başlıklar, F) Olağanüstülükler, N) Şans Talih, M) Geleceğin Tayini, H) İmtihanlar, P) Toplum ve V) Din başlıklarıdır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinde, motif yoğunluğu özellikle otuz üç motifle V) Din ve on dört motifle P) Toplum başlıkları üzerindedir.

Çalışma konusunun Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi oluşu sebebiyle incelediğimiz Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinde V) Din başlığı altında yer alan motiflerin yoğun olması beklenen bir durumdur. Aynı zamanda, türbeyi ziyaret edenlerin genelde dindar insanlar olduğu varsayılırsa ortaya çıkan manzara asla yadırganmayacaktır.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabeleri motif bakımından değerlendirildiğinde F) Olağanüstülükler başlığı altında, F) 900 Kerametler motifinin çokluğu menkabe türü göz önünde bulundurulduğunda için beklenen bir durumdur. P) Toplum başlığı altında yer alan P. 10 Padişah motifinin on defa geçmesi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin devlet ricaline ve padişahlara yakın olduğunu da göstermektedir.

Menkabelerde, F) Olağanüstülükler motif grubu içinde yer alan F. 1068 Sıra Dışı Gerçek Rüya motifinin dört defa kullanılması rüyanın halk anlatılarında sıklıkla var olan bir motif olduğunu göstermektedir. Yine Aziz Mahmud Hüdâyî ile ilgili menkabe metinlerinde V) Din başlığı altında yer alan V. 400. Hayır İşleme İyilik Yapma motifinin üç defa yer alması menkabe türünün topluma örnek insan modeli sunma işlevinin de olduğunu gözler önüne sermektedir.

Çalışmamızda Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan memoratlar da menkabeler gibi halk bilimsel yöntemlerle derlenmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında oluşan memoratlar sözlü kültür ortamı esas alınarak derlenmiştir. Bu sebeple derlediğimiz memoratlar konuşmanın biçimini almıştır.

Derlediğimiz memoratlar da menkabeler gibi anlatıcı unsuruna bağlı olarak şekillenmiştir. Anlatıcımızla kurmuş olduğumuz ilişkinin zaman içindeki gelişimi, anlatıcımızın söz konusu zamandaki psikolojik durumu ve içinde bulunulan fizikî ortamın farklılığı doğrultusunda memorat metinleri şekillenmiştir.

Memorat metinleri, yine anlatıcı unsuruna bağlı olarak dil özellikleri bakımından farklılaşarak oluşmuştur. Menkabe derlemelerinde olduğu gibi kimi anlatıcılarımız İstanbul Türkçesi ile anlatımlarını yaparken kimi anlatıcılarımız yöresel ağız özelliklerini metne yansıtmışlardır. Bu durum, Aziz Mahmud Hüdayî'nin çok çeşitli halk grupları tarafından ziyaret edildiği ve toplumun hemen hemen her kesimince bilinen, saygı gören bir velî olduğunun göstergelerinden biridir.

Tarafımızdan derlenen memoratlar, memoratın kaynağı, memoratta geçen zaman, mekân ve kişileri, memoratların beslendiği mitolojik, dinî, tarihî ve hayalî-fantastik kökleri, barındırdığı motifleri, yayılma alanları ve anlatıcı unsuru dâhil olacak şekilde değerlendirilmiştir.

Menkabelerde olduğu gibi memoratların da işlevleri tespit edilmiştir. Yerine getirdikleri işlevler menkabelerle hemen hemen aynı olmakla birlikte; özellikle anlatıcı başından geçen olağanüstü tecrübeyi anlatmışsa söz konusu memorat, bireysel işlev kazanıp olayı yaşayana kutsiyet kazandırmaktadır. Ayrıca bireysel anlatılar olmaları yönüyle anlatanın o anki psikolojik durumu hakkında fikir vermektedir.

Bu değerlendirmenin ardından **Motif-Index of Folk-Literature**'e göre memoratların motifleri tespit edilmiştir

Aziz Mahmud Hüdayî ve türbesi etrafında oluşan memorat metinlerinde **Motif-Index of Folk-Literature**'de yer alan yirmi üç motif başlığından toplamda seksen sekiz farklı motif bulunmuştur. Motif bulunan başlıklardan en fazla N) Şans Talih, W) Karakter Özellikleri, P) Toplum, Z) Çeşitli Motif Grupları ve V) Din başlıkları altında motif bulunmuştur. Motif yoğunluğu otuz motifle V) Din, on üç motifle P) Toplum ve on iki motifle Z) Çeşitli Motif Grupları başlıkları üzerindedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin menkabelerinde olduğu gibi meoratlarda da V) Din başlığı altında yer alan motiflerin yoğun olması beklenen bir durumdur. V) Din motif grubu başlığı altında dua ile ilgili motiflerin yirmi altı defa, namaz ile ilgili motiflerin on defa, Kur'an okuma motifinin dört defa ve Mekke'ye giderek hacı olma motifinin dört defa yer alması, anlatıcı kitlesinin dinî hassasiyetlerinin boyutu hakkında fikir vermektedir.

Derlediğimiz memoratlarda V. 50 Dua motifinin on bir ve V. 52 Duanın Esrarengiz Gücü motifinin dokuz defa geçmesi, anlatıcılarımızın yerine gelmesini istedikleri maddî manevî dileklerinin olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu dileklerin yerine gelmesi için Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesinin bir vasıta olarak düşünüldüğü görülmektedir. Bunların dışında zor durumlardan kurtulmak ve çocuk sahibi olmak için dua etme motifinin varlığı anlatıcılarımızın Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesini sıkıntılarından kurtulmak için bir araç olarak gördüklerini ifade etmektedir.

Tespit ettiğimiz motifler içinde V. 320 Dinî İnanişâ Ters Düşen Kişi motifinin yer alması memorat metinlerinden de herketle anlatıcılarımızın bazıları için Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesinin dönüm noktası olduğunu göstermektedir. Örneğin Abdullah Tarkun adlı kaynak kişimizin Aziz Mahmud Hüdâyî'yi rüyasında görmesi hayatını dinî kurallara göre yaşamaya başlamasına zemin hazırlamıştır.

Dinî motifler içerisinde V. 112.2 Camiler ve V. 113 Türbeler motiflerinin memoratlarda toplamda yirmi defa yer alması, yaşanan olağanüstü tecrübenin Aziz Mahmud Hüdâyî ve türbesi etrafında geçtiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum halk tarafından türbelerin kutsal mekân olarak görülmesinin hem sebebi hem de sonucu olarak değerlendirilebilir.

Ayrıca V. 220 Velîler motifinin yirmi iki defa metinlerde yer alması anlatılan olağanüstü tecrübelerin kahramanlarından biri ya da birkaçının Aziz Mahmud Hüdâyî veya başka bir velî zatın olduğunu göstermektedir.

Memorat metinleri içinde en fazla motif tespit edilen diğer bir motif grubu da P) Toplum'dur. Bu grup içinde aile ile ilgili motiflerin yoğunluk kazanmasının en

önemli sebeplerinden birisi, bu memoratları aile hayatına önem veren kadın anlatıcılardan derlemiş olmamızdır.

Memorat metinlerinde dikkat çeken motiflerden F. 1068 Sıra dışı Gerçek Rüya motifinin memoratlarda on defa geçmesi rüyanın halk anlatılarındaki yaygınlığını ve işlevselliğini göstermektedir. Metinlerden hareketle tecrübeyi yaşayan için rüya, Aziz Mahmud Hüdâyî ile iletişime geçmek için bir vasıta olmaktadır. Rüya bu yönüyle kişiyi kutsal olarak kabul edilenle iletişime geçirmede, tecrübeyi yaşayana kutsiyet kazandırmada önemli olabilmektedir.

Memoratlarda yer alan motifler arasında da olağanüstü yardımcılar (N. 810, N. 848.0.1, N. 838) toplamda on bir defa kullanılması tecrübeyi yaşayanların olağanüstü bir yardım gördüklerini anlatmaktadır. Metinlerde bu yardımın Aziz Mahmud Hüdâyî'den geldiği ya da yaşayan tarafından ondan geldiğinin sanıldığı görülmektedir. Olağanüstü tecrübeyi yaşayan kişilerin Aziz Mahmud Hüdâyî'nin yardımına, onu akla getirerek ya da ona seslenerek eriştikleri anlaşılmaktadır.

Yukarıda kısaca değerlendirmeye çalıştığımız motifler, derlenen anlatı metinlerini ve bu metinlerin anlatıcılarını anlayabilmemiz için önemli ipuçları vermektedir. Anlatıcılarımızın aile kurumuna bakış açılarını, dinî yaşantılarının nasıl olduğunu, Aziz Mahmud Hüdâyî'ye ve velî kültürüne ne kadar bağlı olduklarını, Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin halk tarafından nasıl anlamlandırıldığını göstermeleri bakımından son derece önemli olmaktadır. Diğer taraftan memorat metinleri menkabelerden farklı olarak kişisel tecrübeleri anlattıklarından anlatıcılar hakkında daha doğru bilgiler verebilmektedir.

Anlatıcı, özellikle kendi yaşadığı bir tecrübeyi anlatıyorsa kişisel olarak Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültüne bakışı, dine olan yakınlığı ya da uzaklığı, gelenek göreneklere ne kadar bağlı olduğu, o anki psikolojik durumu, aile ilişkileri hakkında önemli bilgiler verebilmektedir. Anlatıcı ister başından geçen bir olayı anlatsın ister tanıdığı bir kişinin yaşadığı olayı anlatsın, memoratlar genel olarak toplum hakkında güncel bilgiler vermektedir. Bu yönüyle de memoratlar sosyal bilimler sahasında yapılacak araştırmalar için önemli olmaktadır.

Anlatı metinlerinin ağırlıklı olarak dinî kökler üzerinde kurulduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra menkabe ve memoratların tarihî kökler, mitolojik, hayalî-fantastik köklerden de beslendiği anlaşılmaktadır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin velî zatlardan oluşu menkabe ve memoratlarda dinî köklerin ağırlık kazanmasında büyük rol oynamaktadır. Diğer yandan Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tarihî bir şahsiyet olması ve devrinde devlet adamları ve padişahlarla yakınlık kurmuş olması tarihî köklerin de önemli ölçüde temel teşkil etmesini sağlamıştır.

Yapmış olduğumuz bu çalışma Türk toplumunun İslamiyet'ten önceki dinî yaşantılarını İslamiyet'le birleştirerek bugüne taşıdığını Aziz Mahmud Hüdâyî'nin şahsında velî kültü bağlamında ortaya koymaktadır. Toplumumuz eski inanç sistemlerinden getirdiği bazı unsurları İslam inançlarıyla harmanlamış ve velî zatlara etrafında karma bir kültür oluşturmuştur. Bu kültür günümüzde özellikle hatırası güçlü velîlerin şahsiyetlerinde ve türbeleri etrafında çeşitli işlevler kazandırılarak yaşatılmaktadır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

Abdullah Veliyyuddin Bursevî, **Menâkıb-ı Eşrefzâde**, (Eşrefoğlu Rûmî'nin Menkabeleri, Haz. Abdullah Uçman, İstanbul, Kitabevi, 2009.

Acıpayamlı, Orhan, "Türk Kültüründe Ad Koyma Folkloru'nun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, C. IV, Gelenek, Görenek ve İnançlar, Ankara, 1992.

Ahmed Eflâkî, **Âriflerin Menkabeleri**, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2006.

Ahterî-i Mustafa Efendi, **Ahterî-i Kebir** Haz. Ahmet Kırkılıç, Yusuf Sancak, Ankara, TDK Yayınları, 2009.

Ak, Muammer, **Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Türk Popüler Dindarlığı: Aziz Mahmut Hüdayi Türbesi Örneği**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Alptekin, Ali Berat, **Halk Bilimi Araştırmaları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2011.

Alptekin, Ali Berat, **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, 4. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2009.

Amos, Dan Ben, "Şartlar ve Çevre İçinde Folklorun Bir Tanımına Doğru" Çev. Metin Ekici, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I**, Ankara, Geleneksel Yayınları, 2006.

And, Metin, **Ritüelden Drama, Kerbelâ-Muharrem-Taziye**, 3. bs., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Aras, Enver, "Türklerde Hıdırellez Geleneği", **Milli Folklor**, S. 54, Y. 14 (2002), s. 39-54.

Aslan, Ferhat, "İstanbul'da Hıdrellez Geleneğinin Geçmişi, Bugünü ve Yarını", **Folklor/Edebiyat**, C.18, S. 71, Y. 2012, s. 201-235.

Aslan, Ferhat, **Ayasofya Efsaneleri**, İstanbul, İstanbul Kültür Sanat Basımevi, 2011.

Aslan, Ferhat, "Halkbilimsel Bir Terim Olarak Efsane Üzerine Bazı Dikkatler", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. V, S. 23, Y.2012, s. 81-90.

Aslan, Ferhat, Doğan, Enfel, "Mahmud Paşa Menkabeti Üzerine Dil Bilimsel ve Halk Bilimsel Bir İnceleme", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. XXXIX, İstanbul, 2008, s. 47-102.

Aslan, Ferhat, **Naki Tezel'in İstanbul'dan Derlediği Masallar (İnceleme-Metin)**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2012.

Atay, Tayfun, **Din Hayattan Çıkar**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

Ateş, Ahmed, "Menâkıp", **MEB İslâm Ansiklopedisi**, C. VII, s. 701-703.

Aycibin, Zeynep, "**Kâtip Çelebi, Fezleke, Tahlil ve Metin**", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

Balcı, İsrâfil, **İsra ve Miraç Gerçeği**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2012.

Baltacı, Cahit, **Tasavvuf Lugatı**, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, 2011.

Banarlı, Nihad Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1998.

Bang, W., Arat, Reşit Rahmeti, **Oğuz Kağan Destanı**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1936.

Bardakçı, M. Necmeddin, "Tasavvufî Bir Terim Olarak Tevessül ve Vesile", **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, C. I, S. II, Ankara, 1999, s. 33-48.

Barkan, Ömer Lütfi, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, C. XI, Y.1942, s. 279-304.

Bascom, William R., "Folklorun Dört İşlevi" Çev. Ferya Çalış, **Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**. Haz. Gülin Ögüt Eker vd. Ankara: Geleneksel, 2005, s. 146.

Başçetinçelik, Ayşe, "Adana Halk Kültüründe Mezarlıklar ve Ruhlarla İlgili İnanmalar,"
http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ayse_bascetincelik_adana_halk_kulturu_mezarlik_ruhlar.pdf, 5 Mart 2013.

Bayat, Fuzuli, **Türk Mitolojik Sistemi II**, 2. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2012.

Bayrı, M. Halid, **Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar**, İstanbul, Burhaneddin Basımevi, 1937.

Boratav, Pertev Naili, **100 Soruda Halk Edebiyatı, Türk Halkbilimi II**, 3. bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1994.

Boratav, Pertev Naili, **100 Soruda Halk Edebiyatı, Türk Halkbilimi I**, 11. bs., İstanbul, K Kitaplığı, 2003.

Boyraz, Şeref, "Sözlü Anlatıların Sürekliliği Üzerine Düşünceler", **Folklor ve Edebiyat**, S. 54, Y. 2008, s. 105-118.

Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C. I, İstanbul, Asitane, 1333.

Canan, İbrahim, **Hadis Ansiklopedisi, Kütüb-i Sitte**, C. I, Akçağ Yayınları, T. y.

Çelebi, İlyas, "Rüya", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXXV, s. 306-309.

Çelepi, M. Surur, "Dânişmend-nâme'de Rüyaların İşlevleri", **Turkish Studies**, S. 5, Y. 2010, s. 263-280.

Çıblak, Nilgün, "Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler", *Türk Kültürü*, Y. XL, S. 474, Y. 2002, s. 605-614.

Çiçek, Yakup, "Tıbyân-ı Vesaile Göre Celvetîlik", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. II, İstanbul, 2005, s. 239-254.

Çift, Salim, "III./IV. Yüzyıl Sufilerinin Aziz Mahmud Hüdâyî'ye Tesirleri", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. I, İstanbul, 2005, s. 171-178.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Sultan Ahmed Camii", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXXVII, s. 497-504.

Çobanoğlu, Özkul, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2002.

Çobanoğlu, Özkul, **Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2003.

Çoruhlu, Yaşar, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, 4. bs., İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2011.

David, Geza, "Eğri", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. X, s. 489-491.

Degh, Linda, "Halk Anlatısı", Çev. Zerrin Karagülle, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I**, Ankara, Geleneksel Yayınları, 2006, s. 203-234.

Degh, Linda, "Günümüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Bir Düşünme ve Efsanenin Tanımı", Çev. Selcan Gülçayır, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar II**, 2. bs., Ankara, Geleneksel Yayınları, 2010, s. 204-210.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 16. bs., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1999.

Dinî Kavramlar Sözlüğü (Yayına Hazırlayan: İsmail Karagöz), 5. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

Dundes, Alan, Doku, Metin ve Konteks, Çev. Metin Ekici, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I**, Yayına Haz. M. Öcal Oğuz ve diğ., Ankara, Geleneksel Yayınları, 2006, s. 58-77.

Durkheim, Emile, **Sosyolojik Yöntemin Kuralları**, Çev. Cemal Bâli Akal, 3. bs., Ankara, Dost Kitabevi, 2012.

Duymaz, Ali, "Balıkesir ve Çevresindeki Yatırları Fonksiyonları Açısından Bir Değerlendirme", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 3, S. 4, Y. 2000, s. 337-354.

Efendi, İlyas, **İsmail Hakkı Bursevî'nin Kitabı's Silsileti'l Celvetîyye'si**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994.

Eker, Gülin Ögüt, **Geçmişten Geleceğe Halk Edebiyatı, Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 9. bs., Ed. M. Öcal Oğuz, Ankara, 2008.

Eliade, Mircea, **Şamanizm**, Çev. İsmet Birkan, 2. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2006.

Emir Hüseyin Enisî, **Menâkıb-ı Akşemseddin**, Haz. Bilal Aktan, Mustafa Güneş, İstanbul, H. Yayınları, 2011.

Erdoğan, Kenan, **Niyâzî-i Mısırî Dîvânı**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2008.

Erdoğan, Kenan, "Aziz Mahmud Hüdâyi ve Niyâzî-i Mısırî Arasındaki İlişkiler", **I. Üsküdar Sempozyumu**, C. II, İstanbul, 23-25 Mayıs 2003, s. 285-294.

Ergin, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı-I**, 6. bs., Ankara, TDK Yayınları, 2008.

Erginer, Gürbüz, **Kurban, Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Ergun, Metin, **Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi I**, İnceleme, Ankara, TDK Yayınları, 1997.

Ertan, Mehmet Emin, "Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Edebî Kişiliği", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. I, İstanbul, 2005, s. 449-465.

Ertan, Mehmet Emin, **Aziz Mahmud Hüdâyî**, İstanbul, Semerkand, 2012.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zilli, **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**, Haz. Robert Dankoff- Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, C. I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Furat, Ahmed Subhi, "Velî", **MEB İslâm Ansiklopedisi**, C. XIII, s. 287-292.

Gayıbov, Seyran, "Hasta Kasım'ın Rüya Motifinin Tahlili", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırmaları Dergisi**, S. 58, Y. 2011, s. 131-138.

Gölpınarlı, Abdülbaki, "Celvetîyye", **MEB İslam Ansiklopedisi**, C. III, s. 67-69.

Gölpınarlı, Abdülbâki, **Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2004.

Gölpınarlı, Abdülbâki, **Velâyetname**, Manâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Velî, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 1995.

Gülensoy, Tuncer, Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü C. I (A-N), Ankara, TDK Yayınları, 2007.

Günay, Umay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 6. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2011.

Günay, Ünver, ve diğ., **Ziyaret Fenomeni Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması, Kayseri Örneği**, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2001.

Günay, Ünver, "Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dinî Ziyaret Yerleri", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl 15, Y. 2003/2, s. 5-36.

Günay, Ünver, Güngör, Harun, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi**, 5. bs., İstanbul, Rağbet Yayınları, 2009.

Gündüz, Şinasi, **Mitoloji İle İnanç Arasında**, Samsun, Etüt Yayınları, 1998.

Güngör, Erol, **İslâm Tasavvufunun Meseleleri**, 8. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2004.

Güngör, Erol, **İslâm'ın Bugünkü Meseleleri**, 14. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005.

Güzel, Abdurrahman, **Abdal Musa Velâyetnamesi**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Güzel, Abdurrahman, **Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı**, 3. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.

Hançerlioğlu, Orhan, **İnanç Sözlüğü**, Dinler-Mezhepler-Tarikatlar-Efsaneler, İstanbul, 1975.

Harman, Ömer Faruk, "Musa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXXI, s. 207-213.

Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa, **Hasan Bey-zâde Tarihi**, C. III, Haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.

Haskan, Mehmet Nermi, **Yüzyıllar Boyunca Üsküdar I-II-III**, İstanbul, Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2001.

Hüseyin Vassaf, **Sefine-i Evliyâ, Süleymaniye Kütüphanesi**, Yazma Başışlar, Nu. 2306.

İbn Manzur, **Lisan'ul-arab**, Dar-u Sadr, C. VII. Beyrut, 1992.

İnan, Abdülkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, 4. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

İmam Nevevî, **Riyâzu's Sâlihîn**, İstanbul, Işık Yayınları, 2011.

İsmail Hakkı Bursevî, **Kitabu's-Silsileti'l-Celvetîyye**, Millet Kütüphanesi, "Şeriyye", Nu. 1040.

Jumabaev, Maksat, **Kırgız Gelenek ve İnanışlarında Dini Ritüeller**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans, Tezi, Ankara, 2006.

Kafesoğlu, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, 26. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2005.

Kara, Mustafa, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, 8. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2010.

Karaman, Fikret, "Cenaze Defni ve Kabir Ziyareti Üzerine Bir İnceleme", **Diyanet İlmî Dergi**, C. 35, S. 2, Nisan- Mayıs- Haziran 1999, s. 21-34.

Kâtip Çelebi, **Fezleke**, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nu: 3152.

Kaya, Muharrem, "Eski Türk İnanışlarının Türkiye'deki Halk Hekimliğinde İzleri", **Folklor/ Edebiyat**, C. VII, S. 25, Y. 2001, s. 199-218.

Keskin, Yahya Mustafa, "Turhal, Yeşilyurt ve Sulusaray İlçelerinde Halk Dindarlığının Bir Boyutunu Oluşturan Ziyaret, İnanç ve Uygulamaları", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 4, Y. 1999, s. 185-201.

Kıyak, Abdülkadir, "Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı-Baskil Örneği", **Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. I, S. 2, Y. 2012, s. 160-179.

Kirman, Mehmet Ali, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2011.

Koçu, Reşad Ekrem, **İstanbul Ansiklopedisi**, C. III., İstanbul, Tan Matbaası, 1960.

Kolcu, Bengisu, "Türbelerde Halk Hekimliği Uygulamaları ve Çankırı Türbeleri Örneği", **Çankırı Araştırmaları Dergisi**, Kasım 2008, s. 271-277.

Köksel, Behiye, "Karaca Ahmed Türbesi ve Çevresiyle İlgili Menkıbeler ve Halk İnançları", **VI. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu**, C. I, Y. 2009, s. 377-392.

Köprülü, M. Fuad, **Türklerin Tarih-i Dinîsi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2005.

Köprülü, M. Fuad, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, 10. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2007.

Köprülü, M. Fuad, **Türk Edebiyatı Tarihi**, 7. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2009.

Köse, Ali - Ayten, Ali, **Türbeler, Popüler Dindarlığın Durakları**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2010.

Mehmed Gülşen, **Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî**, İstanbul, Matbaa-i Bahriyye, 1338.

Mutçalı, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Dağarcık, 1995.

Nev'i-zâde Atâyî, **Hadâîkü'l Hakâyık**, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, Nu: 934.

Nükhet Varlık, "Taun", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXXX, s. 175-177.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1983.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Anadolu'da 13-15. Yüzyıllarda Müslim-Gayrimüslim Dinî Etkileşimler ve Saint Georges** (Aya Yorgi- Hagios Georgios) Kültü, 10. Türk Tarih Kongresinden Ayrıbasım, Ankara, 1991.

Ocak, Ahmet Yaşar, **İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, İstanbul, Kabcacı Yayınları, 2007.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnameler**, (Metodolojik Bir Yaklaşım), 3. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Osmanlı Sufiliğine Bakışlar**, Makaleler-İncelemeler, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.

Oymak, İskender, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 1, Y. 1996, s. 287-300.

Oymak, İskender, "Akçadağ Çevresinde Kutsal Mekân Anlayışı", **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 5, Y. 2000, s. 443-465.

Özcan, Nuri, "Aziz Mahmud Hüdâyî Âsitânesinde Hizmet Etmiş Mûsikîşinas Şeyhler", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. II, İstanbul, 2005, s. 267-278.

Özsoy, Osman, "Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Üsküdar'ı Seçme Nedenleri", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. I, İstanbul, 2005, s. 529-542.

Öztürk, Ali, **Çağlar İçinde Türk Destanları**, İstanbul, Alioğlu Yayınevi, 2000.

Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi** C.II, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Pehlivan, Gürol, "Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar", **Milli Folklor**, S. 83, Yıl 21, (2009), s. 88-96.

Pekolcay, Necla, **Mevlid**, Süleyman Çelebi, İstanbul, Sufi Kitap, 2005.

Radcliffe-Brown, A. R., "Din ve Toplum" Çev. Ünsal Oskay, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 23, S. 4, 1968, s. 301-329.

Rappaport, Roy A., "Ritüel", Çev. Kürşat Korkmaz, **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**, Ankara, Milli Folklor Yayınları, 2003, s. 396-406.

Roux, Jean-Paul, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, Çev. Prof. Dr. Aykut Kazancıgil, 2. bs., İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2002.

Sabuncu, Zeynep, **Dört Evliyâ Menâkıbnâmesinde Velî-Yönetici Kesim İlişisine Bir Bakış**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Prof. Dr. Nihad M. Çetin Armağanı'ndan ayrı basım, İstanbul, 1999, s. 191-202.

Sakaoğlu, Saim, **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2002.

Seyidoğlu, Bilge, **Erzurum Efsaneleri**, 3. bs., İstanbul, Erzurum Kitaplığı, 2005.

Subaşı, Necdet, "Ritüel Kaybı" **Alevî Tören ve Ritüelleri, (Cem Cenaze Kurban ve Ritüeller) Sempozyum Bildirileri**, 2-3 Nisan 2005.

Şahin, Halil İbrahim, "Seyyid Ali Sultan Velâyetnamesindeki Olağanüstülüklerle İlgili Bazı Motifler Üzerine Bir Değerlendirme", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S.53, Y. 2010, s. 315-330.

Şahin, İlkay, **Göçmen Kadınların Dinî Ritüellere Katılımı: Amersfoort (Hollanda) ve Boğazlıyan Örneğinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Basılamamış Doktora Tezi, Kayseri, 2008.

Şahin, Naci, “Aziz Mahmud Hüdâyî döneminde Üsküdar’da Aile Hayatı ve Sosyal Yapılanmada Celvetîyye Tarikatı’nın Rolü”, **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. II, İstanbul, 2005, s. 167-178.

Schimmel, Annemarie, **Halifenin Rüyalari**, İslam’da Rüya ve Rüya Tabiri, Çev. Tuba Erkmen, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2005.

Sefîne-i Evliyâ C. II, Haz. Mehmed Akkuş, Ali Yılmaz, 2. bs., İstanbul, Kitabevi, 2011.

Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1998.

Şimşek, Esmâ, **Yukarı Çukurova Masallarında Tip ve Motif Araştırması**, I. Cilt, İnceleme, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 1999.

Tanman, M. Baha "Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. IV, s. 340-343.

Tansel, Fevziye Abdullah, "Seyyid Aziz Mahmud Hüdâyî", **Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XV, Y. 1967, s. 1-42.

Tanyu, Hikmet, **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967.

Tanyu, Hikmet, **Türkiye’de Adak ve Adak Yerleri**, Ankara, Elips Kitap, 2007.

Tatçı, Mustafa, Çeltik, Halil, **Türk Edebiyatında Rü’ya Tabirnameleri**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995.

Tatçı, Mustafa, **Yunus Emre Divânı, Tahlil**, 2. bs., İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005.

Tatçı, Mustafa, Yıldız, Musa, **Dîvân-ı İlâhîyât**, İstanbul, Sahaflar Kitap Sarayı, 2005.

Tezeren, Ziver, Seyyid Azîz Mahmûd Hüdâyî I- Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı ve Eserleri, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1984.

Thompson, Stith, **Motif-Index of Folk-Literature**, Indianapolis, Indianapolis Univercity Pres, 1955.

Topaloğlu, Fatih, "Aydın İli Bozdoğan İlçesi Alamut Köyü Alevilerinde Yatır Ziyareti -Madran Baba Örneği-", e-Makalat Mezhep Araştırmaları, V/ 1(Bahar 2012), s. 67-93.

Turan, Osman, **Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi**, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2000.

Türkçe Sözlük, 16. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu, 2005.

Türk, Hüseyin, "Hatay Türbe İnancının Sağlık Antropolojisi Açısından İncelenmesi", **Milli Folklor**, S. 94, Y. 24 (2012), s. 91-104.

Türkmen, Fikret, "Aziz Mahmud Hüdâyî ve Zühdi Halk Edebiyatı", **Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri**, C. I, İstanbul, 2005, s. 359-364.

Uludağ, Süleyman, "Rüya" (Tasavvuf), TDV İslam Ansiklopedisi, C. XXXV, s. 309-310.

Uludağ, Süleyman, "Kerâmet", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXV, s. 265-268.

Uludağ, Süleyman, **Tasavvufi Terimler Sözlüğü**, 2. bs., Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2005.

Uyaniker, Nursel, **Eyüp Sultan Türbesi Etrafında Teşekkül Eden Efsanelerin Tespiti ve İncelenmesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, I. Kısım, 4. bs., Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Üftâde Divanı, Mehmed Muhyiddîn Üftâde (Kaddesallahu Sırrahu), Haz. Mustafa Bahadıroğlu, İstanbul, Semerkand, 2011.

Yalçın, Yunus, **Türk Edebiyatında Velâyetnâmeler ve Otman Baba Velâyetnâmesi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2008.

Yavuz, Salih Sabri, "Miraç", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXX, s. 132-135.

Yeloğlu, Nemika, **Kütahya ve Çevresinde Memorat Tasarımı**, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya, 2009.

Yıldırım, Rıza, **Seyyid Ali Sultan (Kızıldeli) ve Velâyetnamesi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

Yıldırım, Suat, **Kur'an-ı Hakîm'in Açıklamalı Meali**, İstanbul, Işık Yayınları, 2004.

Yıldız, Harun, "Alevî Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller", <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/928/917>, 5 Mart 2013.

Yıldız, Naciye, "Menkabe", **Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi**, C. II, Ankara, 2002.

Yıldız, Naciye, "Türk Destanlarında Çocuksuzluk", **Milli Folklor**, S. 82, Y. 21 (2009), s. 76-88.

Yılmaz, Hasan Kamil, **Aziz Mahmud Hüdâyî Hayatı, Eserleri, Tarikatı**, İstanbul, Erkam Yayınları, 2007.

Yılmaz, Hasan Kamil, "Celvetîyye", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. VII, s. 273-275.

Yılmaz, Hasan Kamil, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, 3. bs., İstanbul, Erkam Yayınları, 2007.

Yılmazer, Ziya, "Murad IV", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. XXXI, s. 177-183.

Yücel, Ayşe, "Türk Dünyasında Hıdırellez Kutlamaları ve İşlevleri", **Milli Folklor**, S. 54, Y. 14 (2002), s. 35-38.

Sözlü Kaynaklar

Ad Soyad	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Öğrenim Durumu	Meslek
Rukiye Yılmaz	1959	Çanakkale/Biga	İlkokul	Esnaf
Halit Akçor	1977	Malatya	Üniversite	Öğretmen/ Rehber
Abdurrahman ...	1933	Siirt	İlkokul	Emekli
Hüseyin Karadağ	1952	Adana	Üniversite	Emekli İmam-Hatip
Fahri Kuyumcuoğlu	1966	Aksaray	Lisansüstü	Gazeteci-Yazar
Hüseyin Özcan	1977	İstanbul	İlkokul	Kasap
Enes Karaman	1991	Rize	Lise	Öğrenci (Lisans)
Tülin Öztunca	1968	Aydın	Lise	Memur
Naci Öztürk	1952	Balıkesir/Gönen	Yüksekokul	Emekli
Hatice Kübra Adıgüzel		Sivas	Lise	Kitapçı
Abdullah Tarkun	1962	Sivas	İlkokul	Emekli
Orhan Kılıç	1961	Trabzon	Lise	Emlakçı
Sezgin Akar	1970	Giresun	Lise	Memur
Munise ...	1967	Uşak	İlkokul	Esnaf
Beşir Kökü		Siirt	İlkokul	Fahrî Türbe Görevlisi
Mehmet Şengenç	1944	Kastamonu	Lise	Emekli Memur
İbrahim ...	1952	Adana	İlkokul	Emekli
Barbaros Cellat	1976	Sivas	Üniversite	İşçi
Ramazan Gül	1965	Ordu	Lise	Kitapçı
Serhat Tokmak	1986	Ordu	Lise	Öğrenci (Lisans)
Emrullah Aygüler	1989	Mardin	Üniversite	Tıp doktoru
Aysel Karaman	1972	Rize	İlkokul	Esnaf
Mediha Çakır	1967	İstanbul	Lise	Ev hanımı
Hatice Biçil	1965	Kastamonu	Lise	Memur
Pakize Okullu		Şanlıurfa	İlkokul	Ev hanımı
İnci Parlak	1970	İstanbul	Lise	Ev hanımı
Aydın Murtazaoğlu	1951	Giresun	Üniversite	Memur
Güler Guguoğlu	1960	İstanbul		Ev hanımı
Necla Aydoğan	1965		Lise	Ev hanımı
Radise Terzi	1959	Ankara	İlkokul	Ev hanımı
Zeynep Ak	1950	Bilecik		Ev hanımı
Şükran Aktaş	1968	Malatya	İlkokul	Ev hanımı
Elif Erdoğan	1982	Çanakkale	Lisansüstü	Öğretmen

*Boş bırakılan alanlarla ilgili olarak kaynak kişilerimiz bilgi vermekten kaçınmıştır.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.hudayivakfi.org/aziz-mahmud-hudayi-hz/aziz-mamhmud-hudayi-hayati.html>, 06 Kasım 2012.

<http://www.eriklibaba.org.tr/eriklibaba.asp>, 10 Şubat 2013.

http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/ayse_bascetincelik_adana_halk_kulturu_mezarlik_ruhlar.pdf, 5 Mart 2013.

<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/928/917>, 5 Mart 2013.

<https://maps.google.com>, 8 Haziran 2013

EKLER

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nin camekânlı girişi.

Fotoğraf 2: Türbede dua eden ziyaretçiler.

Fotoğraf 3: Aziz Mahmud Hüdâyi'nin sandukası başında dua eden ziyaretçiler.

Fotoğraf 4: Türbeyi ziyaret eden kalabalık bir ziyaretçi grubu.

Fotoğraf 5: Aziz Mahmud Hüdâyî'nin sandukası

Fotoğraf 6: Halk tarafından şifalı olduğuna inanılan ve türbe görevlileri tarafından kapatılan su.

KROKI

Kroki 1: Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi.

İNDEKS

A

- Abdal Mehmed, 7
- Abdal Mûsâ, 164, 183, 189
- Abdal Mûsâ Velâyetnâmesi, 164, 183
- Abdurrahman Güzel, 24, 164
- Abdurrahman Nesib Dede, 39
- Abdûlbâki Gölpinarlı, 152, 154, 159, 250
- Abdülkadir Geylânî, 144
- Açık Türbe Sokak, 2
- Adab, 39, 41, 82, 85, 87, 88, 91, 98, 99, 101, 105, 107, 110, 113, 120
- Adak, 46, 47, 51, 54, 61, 62, 66, 69, 83, 93, 103, 104, 105, 106, 111, 118, 122, 255, 336
- Adana, 83, 89, 190, 275, 277, 279, 327, 340, 341
- Ahî Evren, 122, 164
- Ahmed Fâkih, 164
- Ahmed Kamil Efendi, 12
- Ahmed Yesevî, 25, 32, 120, 121, 152, 164
- Ahmet Yaşar Ocak, 10, 54, 82, 116, 118, 121, 122, 124, 127, 128, 129, 130, 134, 152, 165, 170, 186, 191, 192, 194, 218, 250
- Akbıyık Meczûb, 42
- Akçadağ, 105, 106, 334
- Akika, 103, 104
- Aksaraylı Hüseyin Efendi, 39
- Alâeddin Alî Erdebîlî, 42
- Alâeddin Keykubad, 10
- Ali Berat Alptekin, 146, 147, 166, 252
- Ali Kirman, 72
- Anadolu, 8, 10, 25, 35, 36, 43, 47, 69, 77, 83, 84, 85, 89, 103, 104, 106, 110, 117, 121, 122, 124, 144, 328, 330, 334
- Ankara, 5, 24, 28, 34, 43, 48, 50, 54, 67, 68, 72, 73, 74, 82, 84, 89, 100, 104, 108, 115, 116, 120, 121, 124, 125, 126, 128, 129, 133, 138, 143, 144, 145, 146, 147, 153, 159, 164, 165, 166, 175, 189, 206, 211, 232, 233, 246, 252, 300, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 340
- Antalya, 282, 283
- Artvin, 89
- Âşık Şenlik, 146
- Atalar Kültü, 112, 119, 128, 211, 220, 297, 316
- Atpazarî Osman Fazlı Efendi, 37
- Ayasofya Efsaneleri, 134, 138, 147, 240, 326
- Ayazma, 89
- Aziz Baba Türbesi, 105
- Aziz Mahmud Efendi Sokağı, 1
- Aziz Mahmud Hüdâyî Mahallesi, 1

Aziz Mahmud Hüdâyî Vakfı, 1, 63,
64, 246, 249, 265, 281, 284

Aziz Mahmut Efendi Sokak, 2

B

Baba İlyas, 165

Baba Yusuf, 15, 167, 168, 223, 253

Bahaeddin Veled, 10

Balıkesir, 36, 84, 110, 248, 329, 340

Bark, 43

Baskil, 89, 95, 102, 333

Battal Gazi, 124, 180

Bayezid-i Bestamî, 126

Bayramîye, iii, iv, 7, 35

Bektaşî, 106, 119, 152, 164, 170, 180,
185, 189, 221, 250, 262, 271, 334

Belgradlı Ali Efendi, 28, 33

Belgradlı Münîr Efendi, 28

Beşiktaş, 44, 261, 262

Beykoz, 44

Beyt-i Mukaddes, 21, 199, 267

Bursa, v, 1, 6, 7, 8, 12, 14, 16, 17, 19,
28, 29, 30, 35, 36, 141, 142, 148,
150, 151, 152, 154, 156, 157, 158,
160, 163, 166, 169, 170, 174, 190,
191, 285

Bursalı Mehmed Tahir, 11, 28, 327

C

Cahidî Sultan, 46

Celvet, 36

Celvetî, 26, 28, 36, 38, 39, 41, 42, 86,
166, 212, 220

Celvetîlik, 35, 36, 37, 38, 39, 91, 328

Celvetîye, iii, iv, 1, 4, 11, 26, 33, 34,
35, 36, 37, 167, 175, 329, 330, 332,
336, 339

Cemâl Seyyîd, 184, 191

Cezayir, 50

Cuma Namazı, 38, 54, 61, 96, 99, 248,
249, 250, 313

Cüneyd-i Bağdâdî, 27, 41

Ç

Çankırı, 84, 91, 333

Çelebi Yaylası, 164

Çıkrık Evliya, 105

D

Dâvud Tâî, 41

Dede Mezarı, 43

Dede Suyu, 47

Destan, 125, 128, 133, 145, 176, 192,
232, 235, 255, 257, 326, 334, 338

Destansı, 220

Diken Dede Türbesi, 105

Dilek Pınarı, 47

Doğanbey Mescidi, 7

Dua, 50, 51, 52, 53, 55, 60, 62, 64, 66,
82, 83, 88, 96, 100, 101, 102, 105,
106, 107, 108, 109, 118, 136, 159,
180, 186, 187, 206, 207, 209, 219,
220, 221, 222, 227, 229, 242, 243,

244, 245, 246, 247, 248, 249, 250,
251, 254, 255, 256, 257, 259, 260,
261, 262, 263, 264, 268, 270, 271,
274, 276, 280, 281, 282, 283, 284,
287, 288, 289, 293, 294, 296, 297,
305, 308, 312, 313, 322, 342, 343

E

Ebû Turâb Nahşebî, 27
Edirne, 1, 6, 251
Efsane, 68, 83, 120, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 130, 133, 134, 147,
151, 177, 217, 220, 232, 233, 235,
236, 237, 239, 240, 326, 328, 330,
331, 335, 337
Eğri, 208, 328
Elazığ, 89, 192, 336
Erbain, 36, 154, 159
Eren, 43, 256
Erikli Baba, 164
Eskici Mehmet Dede, 13, 151, 152,
153
Evliyâ Çelebi, 9, 23, 330

F

Fadlullah b. Mahmud, 4, 12
Fatih Camii, 9
Fatih Sultan Mehmed, 124, 165
Fenâî Ali Efendi, 36
Fenâîye, 36
Ferhad Paşa, 9, 26
Ferhadiye Medresesi, 6, 141, 142

Fezleke, 6, 189, 326, 332

Fıkra, 124, 133

Fikret Türkmen, 25

Filibeli İsmail Efendi, 31, 37

G

Gülfem Sokak, 2

H

Habîb A'cemî, 41
Hacı Bayram Velî, 35, 42, 122, 123,
144
Hacı Bektaş Velî, 121, 122, 123, 144,
146, 152, 153, 159, 164, 170, 184,
186, 189, 191, 197, 206, 218, 249,
250, 330, 335
Hacı Hasan Baba Türbesi, 95
Hacı Selimağa Kütüphanesi, 266, 294,
295
Hafız Kumral, 11, 39
Hakîm Tirmizî, 27
Hâkimiyet-i Milliye Caddesi, 2
Hakkıye, 36
Halk Dindarlığı, 43, 45, 69, 89, 105,
331, 332, 333
Halk Hekimliği, 84, 110, 146, 332,
333
Halk Hikayeleri, 146, 166, 192, 220,
235, 252, 253, 325
Halk İnançları, vi, 3, 67, 68, 89, 164,
194, 226, 233, 234, 239, 316, 328,
333

Hallâc-ı Mansûr, 27, 126
Halvetîlik, 26, 122
Halvetîye, 36
Hamîdüddin Aksarâyî, 42
Hâris Muhâsbî, 27
Harmanlıkızık, 6
Harput, 89
Hasan Basrî, 41
Hasan Kamil Yılmaz, 4, 5, 6, 8, 9, 10,
11, 24, 26, 28, 34, 35, 36, 41, 42,
211
Hasan Sezâyî, 46
Hasır-pûş Dede, 22, 205, 206
Hasta Kasım, 146, 330
Hâşimîye, 36
Hatip Hafız Efendi, 39
Hıristiyanlık, 53, 54, 89, 112, 117,
124, 125, 127, 153, 186, 316
Hızır, 7, 15, 21, 35, 38, 71, 123, 162,
163, 165, 166, 191, 192, 193, 194,
195, 220, 228, 229, 234, 248, 250,
251, 262, 270, 271, 281, 288, 334
Hızır Dede, 7, 35, 42
Hicaz, 187, 279
Hikmet Tanyu, 104
Hisar Camii, 7
Hüdâyî Mahmut Sokak, 2
Hüdâyî Yolu, 18, 223
Hüseyin Tevfik Efendi, 39
Hüseyin Vassaf, 4, 5, 6, 8, 11, 13, 15,
16, 150, 162, 169, 223, 318, 332

I

I. Ahmed, 9, 10, 17, 18, 174, 175, 176,
177, 179, 180, 181, 182, 183, 185,
193, 219, 220, 328
II. Abdülhamid, 57
II. Bayezid, 124
II. Osman, 9, 19, 187, 188
III. Murad, 9, 16, 33, 171, 172
Irak, 8
IV. Murad, 9, 209, 210, 211

İ

İbrahim Zâhid Gîlânî, 42
İran, 8, 129, 152
İsmail Hakkı Bursevî, 4, 11, 16, 30,
36, 37, 167, 175, 189, 223, 318,
329, 332, 338
İstanbul, iii, v, vi, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9,
10, 11, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 25,
26, 27, 32, 34, 35, 36, 37, 43, 44,
46, 48, 50, 54, 57, 59, 60, 61, 68,
72, 73, 77, 78, 82, 83, 86, 87, 89,
90, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101,
103, 104, 105, 106, 107, 108, 109,
111, 115, 116, 119, 125, 133, 143,
144, 145, 147, 152, 153, 154, 156,
159, 165, 170, 171, 172, 174, 175,
176, 177, 178, 179, 180, 181, 182,
183, 185, 186, 188, 189, 190, 191,
192, 193, 196, 198, 199, 201, 202,
203, 204, 205, 206, 207, 208, 211,
212, 213, 216, 217, 219, 220, 224,

225, 233, 242, 246, 247, 248, 249,
250, 251, 262, 263, 264, 265, 269,
272, 275, 277, 288, 290, 292, 293,
295, 298, 303, 304, 307, 321, 325,
326, 327, 328, 329, 330, 331, 332,
333, 334, 335, 336, 337, 338, 339,
340

İşlevsel Halk Bilimi Kuramı, 319

İşlevsel Teori, 3

İzmir, 36, 219, 220, 280, 281, 302,
303

İznikli Hüsrevzâde Ali Çelebi, 10

K

Kâdî Vahyu'ddîn veya Vecîhu'd-dîn,
41

Kahire, 18, 144, 181, 202

Kanunî Sultan Süleyman, 6, 124

Kaplıca Medresesi, 7

Karaca Ahmed, 89, 122, 164, 220, 333

Karacaahmet Mezarlığı, 19, 22, 185,
205

Kargın, 105

Karyağdı Sultan, 108, 109

Kastamonu, 212, 213, 266, 299, 340

Kayseri, 43, 49, 50, 54, 71, 180, 189,
331, 335, 338

Kayserili Halil Paşa, 10

Kerimüddîn Halvetî, 6, 26

Kıbrıs, 46, 215, 216, 217, 218, 223

Kızıldeli, 144, 164, 165, 338

Konya, 10, 267

Koyunabdal Türbesi, 54

Kutbeddin Ebherî, 41

Kuzey Afrika, 50

Kübrevîlik, 122

Külliyât-ı Hazret-i Hüdâyî, 5, 156,
174, 179, 183, 185, 196, 198, 201,
204, 220, 223, 249, 318, 333

Küllîyât-ı Hazret-i Hüdâyî, 28

Kült, iii, 45, 53, 82, 92, 103, 114, 117,
118, 121, 122, 123, 134, 317

M

M. Baha Tanman, 56

M. Emin Ertan, 8, 24, 25

M. Fuad Köprülü, 120, 121, 124, 125,
128, 211

M. Halid Bayrı, 5, 6, 7, 25, 327

Madran Baba Türbesi, 84

Malak Hafız, 39

Manyas, 6

Masal, 68, 133, 146, 192, 220, 224,
225, 232, 235, 326, 335, 336

Mehmed Aşkî Efendi, 12

Mehmed Gülşen, 5, 6, 14, 17, 18, 19,
21, 28, 31, 32, 156, 174, 179, 183,
185, 196, 198, 201, 204, 220, 223,
249, 318, 333

Mehmed Muhyiddîn Üftâde, v, 1, 4, 6,
7, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 22, 25, 26,
31, 35, 42, 141, 142, 150, 151, 153,
154, 156, 157, 158, 160, 162, 163,

166, 167, 169, 170, 172, 211, 223,
273, 285, 338
Mehmed Muizuddîn Efendi, 10
Mehmed Ruşen Tevfikî Efendi, 39
Mehmet Demirtaşî, 6
Mehmet Nermi Haskan, 11, 12, 57,
58, 86, 87, 90, 92, 94, 109
Mekke, 88, 90, 151, 152, 155, 190,
230, 266, 267, 287, 299, 305, 306,
308, 314, 322
Mersin, 89
Metin And, 73, 76
Mevlânâ, 10, 121, 122, 186, 252, 253
Mevlevîlik, 122
Mısır, 1, 6, 7, 8, 26, 27, 57, 142, 144
Mısır Hidivi İsmail Paşa, 57
Mihrimah Sultan, 9
Mimşad Dîneverî, 41
Mit, 126, 127, 233, 235
Muhammed Dîneverî, 41
Muhammed el-Bekrî, 41
Muhlis Paşa, 165
Musa Hervi Türbesi, 102
Musa Yıldız, 24, 32
Muslihuddîn Efendi, 6
Mustafa Devâtî Türbesi, 302
Mustafa Tatçı, 24, 32, 143

N

Nakşibendîye, 37
Nazırzâde Ramazan Efendi, 6, 142,
143, 147

Necdet Subaşı, 73, 74
Nefs, 13, 14, 21, 37, 38, 149, 150,
151, 153, 154, 155, 158, 159, 186,
195, 196, 197
Nısf-I Kıyam, 38
Nihad Sami Banarlı, 23
Niyâzî-i Mısırî, 144, 329

O

Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi, 10
Okçuzâde Mehmed Şâhî Efendi, 10
Orhun Kitabeleri, 43
Osmanlı Müellifleri, 11, 28, 327
Ovaçiftliği Yatırları, 54

Ö

Ömer Efendi, 39, 188
Ömer el-Bekrî, 41
Ömer Paşa, 165
Özkul Çobanoğlu, 68, 138, 232, 233,
234, 235

P

Paşa Mehmed, 39
Peçevî İbrahim Efendi, 23
Performans Teori, 3, 138, 246

R

Ravza, 277, 279, 280
Resmî Din, 45, 49, 52, 53, 61, 64, 68,
69, 134
Riyazet, 14, 154, 158, 159, 160
Rum Mehmed Paşa, 8, 17, 174

Rumeli, 8, 16, 172, 191

S

Saçlı İbrahim Efendi, 37

Sadaka, 103, 104, 270

Sadreddîn Erdebîlî, 42

Safiyyüddin Erdebîlî, 42

Saim Sakaoğlu, 146

Saint George, 186, 334

Sâlik, 26, 30, 37, 38, 40, 154, 159

Sarayburnu, 18, 178, 179, 193

Sarı Abdullah Efendi, 10

Sarı Saltık, 122, 123

Sarıyer, 44

Seferihisar, 15, 16, 167

Sefine-i Evliyâ, 4, 5, 150, 162, 163,
169, 223, 318, 332

Sehl b. Abdullah et-Tusterî, 27

Selâmi Ali Efendi, 36

Selâmîye, 36

Selânikî Mustafa Efendi, 23

Selçuk Hatun Camii, 6

Seriyy-i Sakatî, 41

Seyyid Ali Sultan, 144, 164, 165, 335,
338

Seyyid Burhaneddin Türbesi, 49

Seyyid Cemâleddin et-Tebrîzî el-
Ezherî, 41

Sivrihisar, 1, 4, 5, 8, 12, 167, 170, 223

Somuncu Baba, 123

Sultan Abdülmecid, 56

Sultanahmet Camii, 17, 18, 177, 191

Sühreverdilik, 122

Sülûk, 7, 26, 30, 31, 37, 120, 157,
158, 166

Süt Pınarı, 47

Ş

Şaban Dede, 11, 39

Şam, 6, 27, 142

Şaman, 49, 54, 119, 120, 128, 159,
168, 180, 206, 240

Şamanist, 54, 89, 119

Şamanizm, 84, 112, 119, 120, 159,
180, 189, 191, 206, 316, 329, 332

Şemsipaşa Camii, 20, 190, 191

Şereflikoçhisar, v, 1, 5, 12

Şeyh Mustafa Devâtî, 212, 213, 302

Şeyhülislam Ebussuud Efendi, 23

Şeyhülislam Esad Efendi, 10

Şihâbüddin et-Tebrîzî, 41

T

Tarihî-Coğrafi Fin Metodu, 3

Taşköprülüzâde Kemâleddîn Efendi,
23

Taun, 205, 333

Tecelliyat, 4

Tekirdağ, 247

Tekke, 25, 32, 36, 43, 56, 57, 58, 110,
147, 158, 169

Telli Baba, 44

Tepsi Fırını Sokak, 2

Terzi Baba Türbesi, 105

Tevbe, 23, 29, 31, 150, 155, 287
Tezâkir, 5, 28, 33
Topkapı Sarayı, 18, 172, 179, 180,
183
Töm Dede Türbesi, 84
Tuncer Gülensoy, 67
Tunus, 50
Turhal, 105, 332

U

Ulu Camii, 7

Ü

Ünver Günay, 43, 51, 54
Üsküdar, iii, v, 1, 2, 8, 9, 11, 16, 18,
19, 20, 26, 33, 44, 56, 57, 64, 82,
86, 87, 89, 90, 92, 94, 96, 97, 98,
99, 100, 101, 103, 105, 106, 107,
108, 109, 111, 164, 169, 170, 179,
190, 193, 202, 212, 215, 216, 217,
222, 247, 249, 251, 256, 262, 265,
272, 275, 277, 284, 293, 295, 304,
329, 331, 333, 334, 336

Üsküdar İskele Meydanı, 2

V

Vâkıât, 5, 31, 32

Veba, 22, 205
Velâyetnâme, 152, 159, 164, 191
Vesile, 31, 47, 48, 53, 59, 250, 251,
260, 297, 327
Veysel Karanî, 124
Vilâyetnâme-i Sultan Şucaudddin, 152

Y

Yahya Efendi, 44, 54
Yatır, 43, 46, 51, 55, 69, 84, 85, 89,
104, 234, 329, 337
Yavuz Sultan Selim, 124
Yesevîlik, 120
Yesevîye, 120, 121
Yeşilyurt, 105, 332
Yunus Emre, 24, 25, 122, 123, 143,
336
Yûşâ Hazretleri, 44, 54, 123

Z

Zikir, 4, 11, 14, 23, 28, 29, 32, 37, 38,
40, 41, 99, 123, 154, 156, 157, 159,
167
Ziver Tezeren, 5, 6, 8, 9, 11, 24, 25,
26, 32, 36, 41, 337
Zühd, 25, 115, 158
Zühdî Edebiyat, 7, 25

ÖZGEÇMİŞ

Oğuz Erdoğan 16 Şubat 1981’de Balıkesir’de doğdu. İlköğreniminin bir kısmını Balıkesir’de bir kısmını da Manisa’nın Soma ilçesinde tamamladı. Orta öğrenimini 1998 yılında Soma Birlik Lisesi’nde tamamladı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne kaydolma hakkı kazandı.

2002 yılında yüksek öğrenimimi tamamladı. Manisa Celal Bayar Üniversitesinde yüksek lisans eğitimi aldı. 2008 yılında Halkbilimi alanında yüksek lisansını tamamladı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi’ne doktora eğitimi yapmaya hak kazandı. 19 Ağustos 2011 tarihinde Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne araştırma görevlisi olarak atandı. Halen bu görevini sürdürmektedir.